

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

Павлодарского государственного университета имени С. Торайгырова

ПМУ ХАБАРШЫСЫ

Педагогикалық сериясы
1997 жылдан бастап шығады

ВЕСТНИК ПГУ

Педагогическая серия
Издается с 1997 года

№1 (2016)

Павлодар

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Павлодарского государственного университета имени С. Торайгырова

Педагогическая серия
 выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на учет средства массовой информации
 № 14206-Ж

выдано

Министерством культуры, информации и общественного согласия
 Республики Казахстан

Бас редакторы – главный редактор

Орсариев А. А.

доктор PhD

Заместитель главного редактора

Пфейфер Н. Э., *д.п.н., профессор*

Ответственный секретарь

Аубакирова С. Д.

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Абибуллаева А.,	<i>д.п.н., профессор</i>
Бурдина Е. И.,	<i>д.п.н., профессор</i>
Калдыбаева А. Т.,	<i>д.п.н., профессор, Кыргызстан</i>
Кудышева А. А.,	<i>д.п.н., профессор</i>
Мерфи Анн,	<i>доктор PhD, профессор Ирландия</i>
Пиговаева Н. Ю.,	<i>доктор PhD, ассоц. профессор (доцент)</i>
Нургожина Б. В.,	<i>технический редактор</i>

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели
 Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов
 При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник ПГУ» обязательна

© ПГУ имени С. Торайгырова

МАЗМҰНЫ

Алшынбаева Ж. Е., Сарбасова Қ. А., Қалтаева Г. К. Дуальды оқыту жүйесін енгізудің мүмкіндіктері мен келешегі	12
Амирова А. С. Дидактикалық ойындар арқылы бастауыш сынып оқушыларының тілдік құзыреттілігін қалыптастыру әдістемесі	19
Асаинова А. Ж., Мұхамедиева Қ. М., Әбікенова Д. Б. Болашақ педагогтің АКТ-құзыреттілігі ретіндегі танымдық өзіндік әрекеті	25
Аубакирова С. Д. Педагогтардың инклюзивті білім беруге дайындық мәселесі: шетел зерттеулеріне жолу	33
Баймухамбетова Б. Ш. Эмоционалды күйіну синдромының оқытушының кәсіби қызметіне әсері ..	37
Байназарова Т. Б., Дюсембаева С. К. Мектеп жасына дейінгі балаларды көп мәдениеттілікке тәрбиелеу	43
Бакраденова А., Абдырова А. Бастауыш сыныпта өлең талдауда ТРИЗ-технологиясын қолдану	52
Бейсенбекова Г. Б., Абдрашева Б. Ж., Шакимова Д. Д. Педагогикалық кадрлардың біліктілігін арттыру үдерісінде формативті бағалауды қолдану аспектілері	59
Даумова Б. Б. Жоғары оқу орнында студенттердің толеранттылық қабілеттерін дамытудың психологиялық ерекшеліктері	65
Джубанова Г. Д. Орыс тілін екінші тіл ретінде меңгерту үдерісінде студент-заңгерлерге кәсіби-бағытталған лексиканы оқыту	70
Донцов А. С. С. Торайгыров атындағы университеті магистранттарының шетел тілі бойынша құзыреттілігінің қалыптасу деңгейін зерттеу	76
Ибраева У. К. Бастауыш сынып оқушыларына экологиялық білім және тәрбие беру жайлы	82
Карманова Ж. А., Манашова Г. Н., Абылайхан С. М. Қазіргі қоғамға сәйкес жастардың патриоттығын қалыптастырудың негізгі принциптері	88
Колух О. А., Самбаева Д. И. Деструктивтілік культке тартқан адамдармен отбасылық терапия жұмысы	93
Кударова Н. А., Кодекова Г. Б. Ұстаздар мен студенттердің бойында қолбасшылық қабілеттерді қалыптастырудың психологиялық ерекшеліктері	98
Күдеринаова Қ. Б. Қазақ тілі орфоэпиясын оқытуда ескеретін мәселелер	105

Құрақбаева А. С. Ағылшын тілі сабағында дарынды балалармен жұмысты ұйымдастыру шарттары.....	112
Ш. Қ. Құрманбаева Лингвоэлектанымдық сөздік жасаудың әдіснамалық негіздері және елдің туристік имиджін арттыру мәселелері.....	119
Мейрамова С. А., Аяпбергенов А. М. Университетте ағылшын тілі сабақтарында дискурсты грамматиканы пайдалану	126
Мейрамова С. А., Оракова А. О. Тілдік емес ЖОО-да көптілдік мәнінде ағылшын тілі сабақтарында кәсіби-бағытталған тілді оқытуда үйрету мәтіндерін қолдану	132
А. Б. Мейрманов Білім берудені интерактивтік технологиялар	138
Минжанов Н. А., Абдақимов М. Қ. Интерактивті білім беру болашақ әлеуметтік жұмыскерде ембебап құзыреттерді қалыптастыру шарты ретінде	147
Мұқатова Э. А. Интеллектуалды жүйелерде білім алу әдісінің ерекшеліктері.....	155
Мурзина С. А., Нәви Л. Өмір бойы білім алу тұжырымдамасы негізінде студенттердің оқу-кәсібилік мотивациясын дамыту.....	159
Оспанова Б. Р., Баймамыров С. А. Орыс тілі сабақтарында техникалық жоғары оқу орындарында студенттердің кәсіби бойынша бағытталған ерекшеліктері туралы.....	164
Сақанов Қ. Т., Козионов В. А., Күдерин М. Қ. Павлодар облысының жиынтық құрылысы үшін мамандарды даярлау тәжірибесі	173
Сапарбекова Г. А., Садыбеков Р. Ш., Турсынбаев Ж. С. Математикалық білім берудің гуманитарлық потенциалдың компоненттері.....	180
Сәрсенбаева Б. Ғ. ЖОО-да педагог-психологтың өзін-өзі кәсіптік айқындау.....	187
Сәрсенбаева Б. Ғ. Болашақ ұстаздың дайындығында ЖОО-ны доминанта ретінде	193
Семенова Л. А., Хамзина Ш. Ш. Білім беруде жеке жұмыс істеуді іске асырудың құралы ретіндегі пәннің бағыт картасы.....	200
Сейтказина Ж. 12 жылдық білім берудегі мектепке дейінгі ұйымдардың жаңаша құрастырудың теориялық негізі	206
Сыздықбаева А. Д., Землянская Е. Н. Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің зерттеушілік құзыреттілігінің қалыптасуы (зерттеудің нәтижесі).....	214

Теміров Қ. Ө. Жоғары оқу орны студенттерінің экологиялық құзыреттілігі Қазақстан Республикасындағы экотуристік кластерді дамытудың факторы ретінде	222
Түлеубаева Ш. К. Кәсіби-бағытталған шетел тілді оқыту аясында қарым-қатынасқа үйрету.....	228
Ушакова Н. М., Барматина И. В., Слинко И. А. Әлеуметтік серіктестік экономика және білім берудің өзара байланысының типі ретінде	237
Цай Е. Н. Шетел тілдерін мәдениетаралық парадигма тұрғысынан үйрету.....	247
Шкутина Л. А., Жекибаева Б. А., Рамазанова М. М. Оқушылардың этникалық тәрбиесінің теориялық моделі	252
Авторларға арналған ережелер.....	259

СОДЕРЖАНИЕ

Алшынбаева Ж. Е., Сарбасова К. А., Қалтаева Г. К.
Перспективы и возможности реализации дуальной системы обучения 12

Амирова А. С.
Методика формирования языковых компетентностей младших школьников с помощью дидактических игр.....19

Асаинова А. Ж., Мухамедиева К. М., Абыкенова Д. Б.
Познавательная самостоятельность как качество ИКТ-компетентности будущего педагога 25

Аубакирова С. Д.
Проблема готовности педагогов к инклюзивному образованию: обзор зарубежных исследований.....33

Баймухамбетова Б. Ш.
Влияние синдрома эмоционального выгорания на профессиональную деятельность учителя.....37

Байназарова Т. Б., Дюсембаева С. К.
Политультурное воспитание детей дошкольного возраста.....43

Бакраденова А., Абдырова А.
Использование технологии ТРИЗ при анализе стихотворений в начальном классе 52

Бейсенбекова Г. Б., Абдрашева Б. Ж., Шакимова Д. Д.
Аспекты использования формативного оценивания в процессе повышения квалификации педагогических кадров.....59

Даумова Б. Б.
Психологические особенности развития толерантности у студентов в высшем учебном заведении 65

Джубанова Г. Д.
Обучение профессионально-ориентированной лексике студентов-юристов в процессе освоения русского языка как второго.....70

Донцов А. С.
Исследование уровня сформированности иноязычной компетентности ПГУ имени С. Торайгырова 76

Ибраева У. К.
Экологические знания и воспитание учеников начальных классов 82

Карманова Ж. А., Абылайхан С. М., Манашова Г. Н.
Основные принципы формирования патриотизма у молодежи в условиях современного Казахстана 88

Колых О. А., Сатбаева Д. И.
Семейная терапия в работе с лицами, вовлечёнными в деструктивный культ 93

Кударова Н. А., Кодекова Г. Б.
Психологические особенности формирования лидерских способностей у преподавателей и студентов.....98

Кудеринова К. Б.
Некоторые вопросы в обучении казахской орфоэпии 105

Куракбаева А. С.
Условия организации работы с одаренными учащимися на уроках английского языка 112

Курманбаева Ш. К.
Методологические основы создания лингвострановедческого словаря и вопросы укрепления туристского имиджа страны 119

Мейрамова С. А., Аяпбергенов А. М.
Использование дискурсивной грамматики на занятиях английского языка в университете 126

Мейрамова С. А., Оракова А. О.
Использование учебных текстов в обучении профессионально-ориентированной речи на занятиях английского языка в неязыковом вузе в контексте полиязычия 132

Мейрманов А. Б.
Интерактивные технологии в образовании 138

Минжанов Н. А., Абдакимова М. К.
Интерактивное обучение как условие формирования универсальных компетенций будущего социального работника 147

Мукатова Э. А.
Особенности метода приобретения знаний в интеллектуальных системах 155

Мурзина С. А., Навий Л. Н.
Развитие учебно-профессиональной мотивации студентов в контексте концепции обучения в течение всей жизни 159

Оспанова Б. Р., Баймамыров С. А.
Об особенностях профессиональной направленности студентов технических вузов на занятиях русского языка 164

Саканов К. Т., Козионов В. А., Кудерин М. К.
Опыт подготовки специалистов для строительного комплекса Павлодарской области 173

Сапарбекова Г. А., Садыбеков Р. Ш., Турсынбаев Ж. С.
О компонентах гуманитарного потенциала математического образования 180

Сарсенбаева Б. Г.
Профессиональное самоопределение будущего педагога-психолога в ВУЗЕ.....187

Сарсенбаева Б. Г.
Вузовский учебный процесс как доминанта в подготовке будущего учителя.....193

Семенова Л. А., Хамзина Ш. Ш.
Маршрутная карта дисциплины как средство осуществления индивидуального подхода в обучении 200

Сейтказина Ж. Теоретические основы формирования новейших дошкольных учреждений 12 летнего образования.....	206
Сыздыкбаева А. Д., Землянская Е. Н. Формирование исследовательской компетентности будущего учителя начальных классов (результаты исследования).....	214
Темиров К. У. Экологическая компетентность студентов вуза как фактор развития экотуристического кластера в Республике Казахстан.....	222
Туллубаева Ш. К. Обучение общению в рамках изучения профессионально-ориентированного иностранного языка	228
Ушакова Н. М., Барматина И.В., Слинко И. А. Социальное партнерство как тип взаимодействия образования и экономики	237
Цай Е. Н. Обучение иностранным языкам в свете межкультурной парадигмы.....	247
Шкутина Л. А., Жекибаева Б. А., Рамазанова М. М. Теоретическая модель этнического воспитания школьников	252
 Правила для авторов	259

CONTENTS

Alshynbaeva Zh. E., Sarbasova K. A., Kaltaeva G. K The prospects and opportunities for implementation of the dual system	12
Amirova A. S. Technique of formation of language competency of younger pupils by means of didactic games.....	19
Assainova A. Zh., Mukhamedieva K. M., Abykenova D. B. Cognitive self-reliance as quality of the ICT-competence of a teacher to be	25
Aubakirova S. The problem of teachers' readiness for inclusive education: a review of the literature	33
Baymukhambetova B. Sh. Influence of the emotional burnout syndrome on professional activities of a teacher.....	38
Baynazarova T. B., Dyussebayeva S. K. Multicultural education of children of preschool age.....	43
Bakradenova A., Abdyrova A. Using the TRIZ technology in the analysis of poems at the primary school	52
Beisenbekova G. B., Abdrasheva B. Zh., Shakimova D. D. Aspects of using formative assessment in the process of training teachers	59
Daumova B. B. Psychological features of tolerance development of students at higher educational institution	65
Dzhubanova G. D. Teaching professionally-oriented vocabulary to law students in the process of learning Russian as a second language	70
Dontsov A. S. A study of the level of foreign language competence formedness among Master's degree students of S. Toraihyrov Pavlodar State University.....	76
Ibraeva U. K. Environmental knowledge and education of primary class pupils	82
Karmanova Zh. A., Abylaikhan S. M., Manashova G. N. The basic principles of patriotism among the youth in the conditions of modern Kazakhstan.....	88
Kolyukh O. A., Satbaeva D. I. Family therapy in the work of persons involved in destructive cults	93
Kudarova N. A., Kodekova G. B. Psychological features of formation of leadership skills among teachers and students	98
Kuderinova K. B. Some questions of teaching Kazakh orthoepy	105
Kurakbayeva A. S. Conditions of work with gifted students at English lessons	112

Kurmanbayeva Sh. K. Methodological foundations of creating a dictionary and the strengthening of the country's tourist image.....	119
Meiramova S. A., Ayapbergenov A. M. Grammar in discourse use in the classroom of English in the higher education	126
Meiramova S. A., Orakova A. O. Educational texts' use in teaching profession-oriented speech in the classroom of English in the university in the context of multilingualism	132
Meirmanov A. B. Interactive technology in education	138
Minzhanov N. A., Abdakimova M. K. Interactive education as a condition of universal competencies formation in future social workers	147
Mukatova E. A. Features of the method of acquiring knowledge in intelligent systems	155
Murzina S. A., Naviy L. Development of educational-professional motivation of students in the context of lifelong educational concept.....	159
Ospanova B. R., Baimamyrov S. A. Features of technical students' professional orientation in Russian language classes	164
Sakanov K. T., Kozionov V. A., Kuderin M. K. Contribution of S. Toraighyrov Pavlodar State University to the development of the construction industry of Pavlodar region.....	173
Saparbekova G. A., Sadybekov R. Sh., Tursynbaev Zh. S. On ingredients of humanitarian potential of mathematics education.....	180
Sarsenbayeva B. G. Professional self-determination of the future teacher-psychologist at the university	187
Sarsenbaeva B. G. University educational process as a dominant in the preparation of future teachers.....	193
Semenova L. A., Khamzina Sh. Sh. Route map of discipline as a recourse of individualized approach in teaching.....	200
Seitkazina Zh. Theoretical bases of formation of new preschool institutions in 12 years education	206
Syzdykbayeva A. D., Zemljanskaya E. N. Formation of research competence of the future elementary school teachers (research results).....	214
Temirov K. U. The ecological competence of university students as a factor of development of eco-tourism cluster in the Republic of Kazakhstan.....	222

Tuleubayeva Sh. K. Training fellowship in the study of professionally-oriented foreign language ...	228
Ushakova N. M., Barmatina I. V., Slinko I. A. Social partnership as a type of interaction between education and the economy	237
Tsay E. N. Insight on foreign language teaching in the light of intercultural paradigm	247
Shkutina L. A., Zhekibaeva B. A., Ramazanova M. M. Theoretical model of ethnic education of pupils	252
Rules for authors	259

Ж. Е. Алшынбаева¹, Қ. А. Сарбасова², Г. К. Қалтаева³

¹PhD докторант, ²п. ф. д., профессор, ³п. ф. к., С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана қ.

ДУАЛЬДЫ ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІН ЕНГІЗУДІҢ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН КЕЛЕШЕГІ

Мақалада кәсіптік-техникалық білім берудегі дуальдық оқыту жүйесін енгізу мүмкіндіктері мен келешегі қарастырылады. Білім беру мекемелерінде кәсіптік оқытуды дамытуда әлемдік тәжірибе негізінде дуальдық жүйенің тиімді жағғы теориялық тұрғыдан ашылған.

Мақалада ТжКББ ұйымдарындағы дуальдық оқыту жүйесінің шетелдік тәжірибесін талдау. Ерекше назар Германиядағы кәсіптік білім беру тәжірибесі ретінде жасалып, халықаралық институтының (Швейцария) бағалауы бойынша, ол кадрлар біліктілігінің деңгейі бойынша үздіктерінің бірі, ал оның дуальды оқыту жүйесі барлық Еуропалық Одақ үшін үлгі болып табылады. Германия өкілдері Қазақстандағы «дуальды» оқытудың неміс тәжірибесін енгізу процесіне белсенді ат салысуға даярлығы қарастырылған.

Кілтті сөздер: техникалық және кәсіптік білім беру, дуальды оқыту жүйесі, кәсіби стандарт, кәсіби біліктілік, жалпы білім беру, кәсіпорын.

КІРІСПЕ

Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер, тұрақты дамудағы жаңа стратегиялық бағдарлар, қоғамның ашықтығы, оның жылдам ақпараттануы мен динамикалылығы техникалық және кәсіптік білім беру жүйесіне қойылатын талаптарды күшейтеді. 2011-2020 жылдары Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасында экономиканың индустриялық-инновациялық даму сұраныстарын ескере отырып, техникалық және кәсіптік білім мазмұнының құрылымын жаңарту, экономика салалары үшін кадрлар даярлаудың инфрақұрылымын дамыту, техникалық және кәсіптік білім алудың беделін арттыру міндеттері қойылған [1].

Дуальды жүйенің басты негізі – студенттерді оқу орны мен өндірісте қатар оқыту. Дуальды оқыту әдісі әлемнің көптеген елдерінде, мысалы, Германия, Австрия, Дания, Нидерланды, Швеция, Англия, Оңтүстік Корея сияқты дамыған мемлекеттерде табысты жұмыс істеуде.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Әлемнің бірқатар елдерінде табысты қолданылып келе жатқан осы жүйе біздің еліміздің білім беру саласына да еніп, оқытудың барлық кезеңінде кәсіпорында өндірістік оқыту мен оқу орнында теориялық оқытуды біріктіріп қолдануда.

Аталған оқыту жүйесінде теориялық оқытудан гөрі тәжірибеге көбірек мүмкіндік беріледі, яғни болашақ маманның өз кәсібін жетік меңгеруіне соныменқатар жас мамандардың жұмысқа қиындықсыз орналасуына толық мүмкіндігі артып, өндіріс орындары техникалық және кәсіптік білім беру мекемелерімен бірлесе отырып, өздерінің талаптарына сәйкес білім алып шыққан дайын мамандарды бірден жұмыспен қамти алатын болады.

Осыған орай дуальдық оқыту барысында оқу орны басшылары мен кәсіпорын басшылары және білім алушы мен кәсіпорын басшылары арасында әлеуметтік серіктестіктің болуының рөлі арта түседі, себебі кәсіпорындардың оқу процесіне қатысуы кәсіби дайындықтың деңгейін арттырып, оның еңбек нарығы сұраныстарына сәйкестігін қамтамасыз етеді [2].

Әлемнің бірқатар елдерінде осы жүйе бойынша маман дайындауға ден қойған. Алмания Рейнланд-Пфальц аймағында жұмыссыздық деңгейі бар болғаны 3 %-ды құрап, Германияда бұл көрсеткіш 7,8 % деңгейінде. Қазіргі кезде Германиядағы 25 жасқа дейінгі жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі 7 %- болса, бұл көрсеткіш Грекияда 45, Испанияда 43, Францияда 30, Италияда 28 %-ды құрайды. Осыдан-ақ, бұл жүйенің жұмыссыздық мәселесін шешуде қаншалықты маңызды екенін байқау қиын емес.

Кәсіптік-техникалық маман дайындаудың дуальды жүйесінің сәтті іске асуына бизнес, оқушы және мемлекетке тікелей мүдделі болуы шарт. Қазіргі таңда Германияда бұл жүйе бойынша тәлім алған жастардың 80 % шағын және орта бизнес саласында жұмыс істеуде.

Дуальды жүйені елімізде іске асырудың мәні зор. Кәсіптік техникалық білім ошақтарында тәлім алған жастардың басым бөлігі алған мамандықтары бойынша жұмысқа тұра алмай жатады. Сондықтан кәсіптік-техникалық білім беру ошақтарын заман талабына сай жетілдіріп, замануи басқару жүйесін енгізудің маңызы зор. Бұдан басқа оқу бітірген жастарды жұмысқа тұрғызу мәселесін де кезек күттірмей шешуді талап етуде. Дуальды оқыту барысында білім алушылар теория мен тәжірибені ұштастыру арқылы қазіргі заманғы талаптарға сай техника мен технологияларды меңгеріп, танымдық белсенділіктері артып, кәсіптік іскерлігі мен дағдылары оқу процесі кезінде және сабақтан тыс уақытта қалыптасады.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасында кәсіби мамандандырылған қызметтер мен жұмысшылар кадрларының жетіспеушілігі байқалады.

Болашақ мамандардың тәжірибелік дайындығының жоғарлауына байланысты білім, білім дағдыларының білім алу кезеңінен бастап қалыптасады. Бұл оқу процесіндегі тәжірибелік уақыт көлемінің өсуіне және дәріс алу нақты жұмыс орнында өтуіне байланысты. Дуальдық оқыту жүйесі көптеген еуропалық және азиялық мемлекеттерде, яғни Германияда, Францияда, Қытайда т.б. іске жақсы асырылды. Дуальды жүйені жақсы деңгейде дамыту үшін біздің елімізде барлық жағдайлар жасалған [3].

Дуальды жүйенің негізгі түсініктемелері. Дуальдық білім беру жүйесі – оқу процесімен практикалық тәжірибе жинақтайтын кезеңдердің алмасуын көздейтін білім жүйесі.

Кәсіби стандарт – білім, білік, дағдылар, тәжірибе, құндылықтар жүйесі және жеке тұлғалық қасиеттерінің жиынтығымен кәсіби біліктіліктің негіздерін қалыптастыратын құжат.

Білім беру бағдарламасы – оқыту үрдісінде оқытатын пәндердің атауларымен, тізімін, қағидалы және тәжірибелік білім жинақтауға арналған сағат санының көлемін, қорытынды сынақтан өту шарттарын белгілейтін құжат.

Кәсіби біліктілік – тарихи және халықаралық талаптарының, тәжірибелік деңгейінде қалыптасқан кәсіби іс-әрекет, жан-жақты, өз Отанына адал еңбек етуге адамгершілік тұрғыдан дайын, нарықтық экономика сұраныстарына байланысты кәсіби қызығуы, қабілеті мен бейімділіктері қалыптасқан маманның құзыреттілігі.

Дуальды оқыту жүйесі барлық кезеңінде өндірістік оқыту мен оқу орнында теориялық оқытуды біріктіреді. Оқыту процесінде колледжде, жоғары оқу орнында, лицейде оқып жүрген білім алушы оқуымен қатар болашақта еңбекке орналасуды шелеуге мүмкіндік беретін жұмыс беруші кәсіпорынмен ынтымақта болу керек – бұндай қарым-қатынас өндіріске деген білім, білік, дағдыларын, икемділігін байқатады. Дуальдық білім беру жүйені қолданып, қысқа мерзімді курстар арқылы 700 сағат көлемінде білім алушыларды оқытуға мүмкіндіктер бар. Осы курстар студенттердің жаңа мамандықты игеруге немесе қайта кәсіптік деңгейін қайта даярлау курстарынан өтіп, біліктілігін шындап, біліктілік санатын, разрядын көтере алады, жоғары жетістіктерге қол жеткізеді, функционалдық міндеттерін кеңейте алады. Дуальды оқыту жүйесіндегі оқыту процесінің жоспары, кестесі жұмыс беру кәсіпорынның талаптарымен толығымен сәйкестену керек. Оқыту өндіріс қажеттілігіне барынша жақын, сондықтан өндірістің ерекшеліктері ескеріліп, білім алушының біліктілігін тәжірибе арқылы арттыру көзделеді [4].

Дуальды оқыту жалпы білім беруді дайындығын кәсіби білім берумен үйлестіреді және білім берудің заманауи талаптарын орындайды, яғни, қоғаммен етене араласады. Кәсіпорын білім алушының (практиканттың) барлық жағдайын жасауға, соған байланысты қаржыландыруға міндетті, сонымен қатар дәріс алушыға, мүмкіндіктеріне қарай ай сайынғы еңбек

ақысын тағайындайды. Оқу орнымен кәсіпкер (жұмыс беруші) тепе-теңдік негізінде қызмет етеді, өйткені алдарында бір мақсат – білікті маманды, өзінің ісін жетік білетін кәсіби маманды даярлау [5].

Студенттер үшін дуальды оқыту кәсіби бойынша тәжірибе жинақтауымен қатар әлеуметтік-экономикалық профиль бойынша алған білімдерін шындап, қалыптастырып, «шынайы» өмірде қолданады. Дуальды оқыту жүйесі арқылы даярланған кәсіби мамандар бітіргеннен кейін бірден өндіріс орындарына қабылданады және бейімделуі кезеңін қажет етпейді. Білім беру бағдарламаның мазмұны мен қалыптастыру принципі. Колледж оқу орнында, өндіріс кәсіпорында және кәсіпорын жанындағы ресурстық оқу орталықтарында ғылыми-практикалық білім ұштастырып оқытылады, дамиды. Негізгі білім беру бағдарламасының құрастыру принципі мамандардың қажеттілігі мен жұмыс берушінің талаптары жоғары деңгейде мүмкіндігінше есепке алынады, бірақ жалпытеориялық және жалпыпрактикалық дайындыққа зиян келтірмейді.

Білім алушылар санын анықтап, қалыптастыру үшін жұмыс берушімен оқуды ұйымдастыратын мекеме арасында келісім шарт ресми түрде жасалып, квалификациялық талаптар, оқу процесінің ұйымдастыруы мен сынақ жүргізуі ескеріледі. Осыған сәйкес жұмыс беруші және білім алу үміткердің арасында келісім шарт жасалады (егер ол жұмыс берушінің қызметкері болмаса). Келісім шартта екі жақтың қаржылық міндеттері, жұмыс берушінің оқу үрдісіне жұмсалған қаржы шығынын орнына келтіру, ол үшін келісілген тәжірибелік мерзімін міндетті түрде өтеу керек.

Үш жақты келісім шарттың болуы мүмкін, нұсқау арқылы беріледі:

Жұмыс беруші ↔ оқу орны ↔ оқуға үміткер.

Жұмыс беруші және білім беру мекеменің басшылары түрлі тексерістердің (сөйлесу, тест алу) арқасында үміткердің білім деңгейін анықтап, әрі қарай оқу жалғастыру туралы және қандай білім беру бағдарламасы бойынша оқыту туралы шешім қабылдайды. Денсаулығы туралы медициналық анықтаманың болуы міндетті шарт, өйткені үміткердің таңдаған мамандығы оның денсаулығына кері әсерін келтірмеуі керек. Сөйтіп, оқушы мен оқу орнында оқып, таңдаған мамандығы бойынша ғылыми-практикалық жеттік игере алады. Білім алушылар кәсіпорында болып жатқан нақты жағдаяттар және кәсіби міндеттер оқыту барысында тәжірибе жинақтау семинарларда талқыланады, дипломдық қорғау жұмыстардың тақырыбы жұмыс берушімен пікірлесіп белгіленеді.

Ғылыми-теориялық білім алуға арналған сағат саны аптасына 40 сағаттан аспау керек. Ғылыми-теориялық білім алуға 20-25 %, практикалық білім алуға, тәжірибе жинақтауға барлық сағат санынан 75-80 % ұсынылады.

Негізгі кәсіптік білім алу бағдарламасы (колледж) 3 (үш) жылдан аспау керек. 700 сағаттан тұратын қысқа мерзімді курстардың оқыту кестесі жұмыс берушімен бірге жекелеме құрастырылады, келісім-шартқа негізделінеді.

Бәсекелестік пен үздіксіз кәсіптік білім алу жүйесін қамтамасыз ету үшін әртүрлі білім беру орталықтарымен қысқа мерзімді курстардың дамыған инфрақұрылымы қажет, олар өндіріс және фирманың ішіндегі оқыту мен қайта даярлау жұмыстарын ұйымдастырып, іске асырады. Бұл курстар кәсіптік өндірістің барлық қажеттіліктерін ескеріп, бағдарламаларын барынша икемдеп, 72-700 сағатқа дейін жоспарлайды, бірақ 1000 сағаттан аспайды. Дайындау және қайта даярлау бағдарламаның қаншалықты игерілгені емтихан анықтайды, оған білім беру мекемеден, өндіріс орнынан және тәуелсіз эксперттер қатысады. Емтиханды жақсы тапсырғандарға біліктілігі туралы сертификат беріледі, алған мамандығы бойынша жұмыс істеу құқығына ие болады. Сертификатта кәсіптік оқуға байланысты кәсіби мамандықтың типі, оқытылған мерзімі, мақсаттары және бітірушінің білім, білік дағды компетенциялары туралы тиісті мәліметтер жазылады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорытындылай келе, әлемдік тәжірибеден алынған бұл білім беру жүйесінің тиімді жақтарының көп екендігін байқауымызға болады. Оған басты себеп, ел экономикасын көтеруде техникалық мамандықтағы жоғары технологияны меңгерген мамандар азшылық етуде, сондай-ақ, қоғамдағы жұмыссыздық мәселесінің шешуде де алар орны ерекше. Білімді де, білікті маман қалыптастыру талабы білім берудің мазмұнын өзгертуді, білімді тасымалдау негізінде беруді емес, білім алу жолдарын игертудің маңыздылығын алға тартып отыр. Яғни, әр адам қоғамнан өз орнын бағдарлай алуы, өзіне қажетті білім алатын ортаны, білім мазмұны мен қажет пәндерді таңдай білуі тиіс. Осыған сай, оқытудың сипаты да өзгеріп, оны негізінен білім алушылардың өздерін ұйымдастыруға бағыттау қажеттігі туындайды.

Жастардың табысты еңбек етуі төмендегі факторлармен тығыз байланысты: біріншіден, бүгін білім алу көзі кеңейіп, өз бетімен оқимын деушілерге мол мүмкіндік туып отыр; екіншіден, білім әлемінде өз жолын тауып, өздігінен білім алуға ұмтылыс жасау; үшіншіден, адамның өзіндік қызығушылығы, түрлі мотивтері болуы; төртіншіден, жұмыс істейтін орында оның үнемі даму үстінде болуына жағдай жасалуы.

Болашақ ұрпақтың білім алудағы басты мақсаты қандай дегенге тоқталар болсақ: жастардың өз елінің нағыз патриоты бола отырып, елдің дамып, әлемдік деңгейде өз орнын алып, дамыған мемлекетке айналуына өз үлестерін тигізетін, заманауи технологияларды меңгерген, елге адал қызмет ететін тұлға болып қалыптасу.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы [Мәтін] : законы и законодательные акты. – Астана : [б. и.], 2012. – 231 с.

2 Азгальдов, Г. Г., Костин, А. В. Интеллектуальная собственность, инновации и квалиметрия [Текст] / Г. Г. Азгальдов, А. В. Костин // Экономические стратегии. – 2008. – № 4. – С. 162-164.

3 Deissing, T. Dual System [Text] // International Encyclopedia of Education (Third Edition). – 2010. – № 1. – P. 448-454. – ISBN: 978-0-08-044894-7.

4 Базылқызы, Г. Әлемдік тәжірибе: дуальды оқыту әдісі [Электронный ресурс]. – 2013. – Режим доступа: <http://i-news.kz/news/2013/02/21/6895375.html>. (дата обращения: 06.03.2013).

5. John Hattie, Boaz Shulruf, Rolf Turner. A Dual admission model for equity in higher education: a multi-cohort longitudinal study [Text] / J. Hattie, B. Shulruf, R. Turner // Procedia – Social and Behavioral Sciences. – Volume 1, Issue 1. – 2009. – P. 2416-2420.

Материал баспаға 10.03.16 түсті.

Ж. Е. Алишынбаева, К. А. Сарбасова, Г. К. Қалтаева

Перспективы и возможности реализации дуальной системы обучения

КазАТУ имени С. Сейфуллина, г. Астана.

Материал поступил в редакцию 10.03.16.

Alshynbaeva Zh. E., Sarbasova K. A., Kaltaeva G. K.

The prospects and opportunities for implementation of the dual system

S. Seifullin Kazakh Agro Technical University, Astana

Material received on 10.03.16.

В статье рассматриваются перспективы и возможности внедрения дуальной системы обучения в системе технического и профессионального образования.

Научная новизна исследования заключается в том, что на основе мирового опыта в развитии профессионального обучения в образовательных учреждениях выявлены эффективные стороны дуальной системы.

В статье анализируются зарубежные опыты по дуальной системе обучения в организациях ТПО. Особый акцент делается на опыт системы профессионального образования Германии, так

как по оценке Международного института мониторинга качества рабочей силы (Швейцария) дуальная система профессионального образования Германии является одним из лидеров по уровню квалификации кадров, а ее система дуального образования во многом является образцом для всего Европейского Союза.

The article discusses the prospects and opportunities of introducing the dual system training in vocational and technical education.

The novelty of this research is to find the effective parties of the dual system on the basis of the world experience in the development of vocational training in the educational institutions.

The article analyzes foreign experiments on the dual system training in VTE institutions. Particular emphasis is placed on the experience of the vocational education system in Germany as according to the International Institute of Monitoring quality of the workforce (Switzerland) the dual system of the vocational education in Germany is one of the leaders in the terms of skills development and its dual education system is a model for all European Union.

ЭОЖ 373.1.013:37.026.9.373

А. С. Амирова

п.ғ.д., профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.
Алматы қ.

e-mail: amirova57@mail.ru

ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТІЛДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Мақалада дидактикалық ойындар арқылы бастауыш сынып оқушыларының тілдік құзыреттілігін қалыптастыру әдістемесі қарастырылады. Дидактикалық ойын дегеніміз – көп салалы, күрделі педагогикалық құбылыс. Оны - балаларды оқытудың бір әдісі, оларды жан-жақты тәрбиелейтін құралдардың бірі, – деп айтуға болады.

Ойын түрлерін сабақта тиімді пайдалана білу мұғалімнің оқушыларға меңгертіп отырған білімін аса зор ықыласпен тыңдап, білімді берік меңгеруіне көмектеседі.

Ойын барысында оқушылар тез сергіп, тапсырманы жылдам, дәл орындауға тырысады. Оқыту үдерісінде дидактикалық ойындарды пайдалану – бағдарламада берілген білім мазмұнын меңгерту, тиянақтау, бекіту немесе тексеруде тиімді болып табылады, - деп санаймыз.

Кілтті сөздер: бастауыш сынып, оқушы, әдістеме, тілдік құзыреттілік.

КІРІСПЕ

Н. Ә. Назарбаев «Интеллектуалды ұлт – 2020» жобасында қазіргі заманғы білім берудің болашақтағы міндеттерін атай келе, жас қазақстандықтар бастапқы интеллектуалдық әлеуетпен және терең ақылмен, шексіз қызығушылықпен және өмірлік күш-қуатпен ерекшеленуге, – тиіс деген [1]. Бұл міндеттерді жүзеге асыруда жаңа білім беру жүйесінің бастауыш сатысында оқыту үдерісін ұйымдастыру базалық білім, білік, дағдылар, жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде оқушылардың түйінді құзіреттілігін қалыптастыруды қажет етеді. Осыған сәйкес бастауыш мектептен бастап оқушылардың бойында өзара мәдениетті қарым-қатынас нормаларын игертуді қамтитын тілдік құзіреттілікті қалыптастыру басым бағыттардың бірі болып табылады.

А. Байтұрсынов: «Бала білімді тәжірибе арқылы өздігінен алу керек. Мұғалімнің қызметі оның білімінің шеберлігінің керек орны, өздігінен алатын тәжірибелі білімнің ұзақ жолын қысқарту үшін, сол жолдан балалар қиналмай өту үшін, балаға жұмысты әліне шағындап беруі мен бетін белгілеген мақсатқа түзеп отыру», – деп тұжырымдайды [2, 336 б.]. А. Байтұрсынов оқушының меңгерген білімін тәжірибеде орынды қолдану дағдыларын қалыптастыру үшін тілдік материалдарды үш кезеңде ұғындыру жұмыстарын жүргізу қажеттігіне назар аударған. Олар:

Бірінші кезеңде тіл білімінің сыртқы болмысын таныту жұмыстары жүргізілді. Мұғалім түрлі әдіс-тәсілдерді орынды пайдалана отырып, тіл заңдылықтары мен ережелерінің болмысын меңгертеді.

Екінші кезеңде оқушыларды тәжірибеде өз білімін қолдана алу дағдылары мен біліктерін, білімдерін бекіту үшін «Сынау» және «Дағдыландыру» жұмыстары жүргізіледі. Сөздердің мағыналары қандай, олар сөйлемде қалай орналасады, бір-бірімен қалай тіркеседі, сөйтіп тіл білімінің заңдылықтары тәжірибе жүзінде танытылады.

Үшінші кезеңде оқушыларды шығармашылық ойлауға дағдыландыру үшін дидактикалық ойындар қолданылады. Бұл ойындарды қолданудағы басты мақсаты оқушының жаңа білімі жөнінде түсінігін қалыптастыруға, білімін жетілдіруге, баланың тіл ережелерін өздігінен ізденіп қолдануға үйрету болады.

А. Байтұрсынов тілдік материалды кезеңіндегі оқушылардың ойлау қабілеттерін – I кезең – эмпирикалық, II кезең – теориялық, III кезең – шығармашылық ойлау деп қарастыруы – балаларға білімді игертудің ұтымды жолы [2, 318 б.]. Ғалымның әдістемелік жаңалығы бүгінгі күнге дейін өз маңызын жойған жоқ.

Ф. Ш. Оразбаеваның пікірінше, «коммуникация» сөзінің негізгі мазмұны «жалпы қарым-қатынас», «араласу», «хабарласу», «байланыс» деген сияқты мағыналарды білдіре келіп, адамдардың тіл арқылы сөйлесу үдерісін, тілдесу ерекшеліктерін, тілдің әлеуметтік мәні мен қоғамдық қызметін, адамдар арасындағы қарым-қатынасты, өзара түсінушілік болып табылады [3]. Бұдан автордың «коммуникация» сөзін «қатысым» деп танып, қазақ тілін оқыту әдістемесінде жаңадан «тілдік қатынас», «тілдік қарым-қатынас», «тілдесім», «жазылым» және т.б. терминдерін тілдік айналымға енгізгенін көреміз.

Дидактикалық ойындар оқыту мақсатын жүзеге асыруға арналған ойындар. Дидактикалық ойындар оқушының байқампаздық, елестету, есте сақтау, сөйлеу, ойлау қабілеттерін, сенсорлық бағдарын дамытады, – деген ақытама берілген [4].

Бастауыш сынып мұғалімдері дидактикалық ойындарды оқушылардың ақыл-ойын дамытуда тиімді пайдаланса, олардың тілдік құзыреттілігін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Дидактикалық ойындарды пайдалана

отырып, сабақта оқушылардың жаппай сөйлеуіне, өз ойын еркін айтуға үйрету яғни тілдік құзыреттілігін қалыптастыру көзделеді. Топпен пікір алмасуда өз ойын дәлелдей алуына ерекше көңіл бөлу қажет. Оқудың алғашқы күнінен оқушыларды ашық ойлануға өз ойын еркін айта білуге үйрету көзделеді.

Ойын балалардың білім алуға деген қызығушылығын арттырып, шығармашылық қабілеттері ашылады. Ойын дегеніміз – бұл ынталылық пен құмарлықтың отын жағатын ұшқын.

Оқыту үдерісінде қолданылатын ойындардың көпшілігі интерактивті, себебі барлық шешімдерді қатысушылар ортақтаса отырып қабылдайды: басында жеке, содан кейін шағын топтармен, соңында топаралық пікірталаста талқыланады. Мақсатты, топтық және топаралық іс-әрекетке негізделіп құрылған, жеке тұлғаға білім бере отырып, оны дамытатын ойын технологияларын интерактивтіге жатқызамыз. Интерактивті оқытуда, дәстүрлі технологиялармен салыстырғанда, оқытушының рөлі өзгереді. Оқушылардың белсенділігі басым болады, оқытушының міндеті: ойынды ұйымдастыру, сырттай басқару, шығармашылық ізденіске жағдай жасау, болып табылады [5].

Топтық жұмыстар мен жекелей жұмыстар оқушылардың білім деңгейін көтеруге және шығармашылық қабілеттерін ұштай түсуге көп септігін тигізеді. Бастауыш сынып оқушылары жалпы алғыр, сезімтал ештеңені жасырмай, нені болса да ашық, еркін айтады. Мақтау сүйгіш, мұғалімнің жетегіне тез ілескіш, үлкендердің ой-пікіріне қатты сүйенеді. Сондықтан оқушының шығармашылығын дамытуда мұғалім шығармашылықпен ізденіп еңбек етуі керек. Баланың қиялын дамытып, ойын ілгері жетектеуде, түрлі лингвистикалық жаттығулардың да рөлі зор.

Бастауыш сыныптарда оқытудың дидактикалық ойындарды пайдалану арқылы оқушылардың білім мазмұнын өздігінен игеруде белсенділік, қызығушылық танытып, өзіндік ой қорытындысын жасауға ынталандырып, ізденушілікке талпынуға, өз пікірін дәлелдеуге, қорғай білуге, яғни шығармашылық іс-әрекетті ұйымдастыруға болатын жағдайын тәжірибеге қою арқылы көз жеткізуді мақсат етіп қоя білу керек.

Ана тілі пәнінен «Туған жерім – тұғырым, өскен елім – өзегім» тарауындағы Мәриям Хакімжанованың «Көктем жыры» тақырыбын өткенде сабақты қалай ұйымдастыруда топтық тапсырмаларды орындату әдістемесіне тоқталайық. Қызығушылықты ояту сәті түрлі тапсырмалармен ұйымдастырылды.

1. Санжұмбақ «Көктем» сөзін шығарып алу.
2. Автор туралы мағлұмат беру.
3. «Көктем» жайлы не білеміз? Топтастыру арқылы қағаз бетіне түсіру.
4. Сюжетті сурет бойынша жұмыс.

5. Өлеңді мәнерлеп оқу.

Тапсырма бойынша жұмыс. Өлеңнің құрылысына назар аудару.

Топпен жұмыс. Әр топқа тапсырма беру.

1-ші топ Өлеңге жоспар құрып, мазмұндау

2-ші топ Көркем сөздерді тауып әңгіме құрап жазады.

3-ші топ Өлең, не әңгіме құрастырады.

4-ші топ Сурет салу (Өлең мазмұнын ашатын)

Бастауыш сынып оқушыларында көрнекі образды есте сақтау басым келетіндігі және олар қарапайым ойлаудан біртіндеп ұғым арқылы ойлауға көшетіні белгілі. Сондықтан әр тақырыптың мазмұнына сәйкес сұрақтар беріледі. Алдымен суретке қарап және өткен материалды естеріне түсіре отырып өздігінен сөйлемдер құрастыру ұсынылады. Содан кейін ақылдасып, мүмкіндігінше көркем сөздерді пайдаланып өз ойларын кең және толық жеткізуді тапсырылды. Оқушылардың ой-өрісін кеңейтіп, тілдерін дамытып, сөз байлығын молайтып, есте сақтау қабілетін шыңдайтын, ойын тиянақты жеткізе алуға, алғырлыққа үйрететін ойынның бірі сөздік қорын байытуға әсер ететінін ескере отырып, *Брэйн-ринк ұйымдастырылды. Брэйн-ринктің мақсаты* оқушыларды оқуға, сауатты жазуға үйрету, ойлау қабілетін дамыту, оқушылардың коммуникативтік, яғни тілдік құзыреттілігін қалыптастыру көзделді.

Сынып 3 топқа бөлінеді. Әр топтың басшылары келіп жеребе алып, қай топ ойынды бастайтынын анықтау (әр топ басшысы ортаға шығып, реттік нөмерді алып, анықтау)

Нақыл сөздер жазылған плакаттар (қазақ тілі жайлы жазылған сөздер)

Ана тілің, біліп қой,

Еркіндігің, теңдігің,

Ана тілің, біліп қой

Мақтанышың елдігің. (Қ. Мырзалиев)

Тапқыр сөз тауды да төңкерер. (Мақал)

– Әр команданың тапсырмасы плакатта жазылған, ойын столына ақ парақтар, қарындаш қойылады.

Топқа берілген бірінші тапсырма: Қазақ тілі жайлы, қазақ тілінің ұлылығын айту.

Оқушылар қазақ тілі жайлы айтылған ақын-жазушылардың шығармасын мәнерлеп оқиды.

Ойын столына әр топ басшысы шақырылып, ойын ережесі түсіндіріледі.

1. Сұрақты талдауға *бір минут беріледі.*

2. Белгіленген уақыт аяқталғанша әр топ жауабын тауып, топ басшысы қолындағы нөмерін көтеруі керек.

3. Топ басшысы сұраққа кім жауап беретінін шешеді.

4. Егер ол топ сұраққа дұрыс жауап бермесе, келесі команда сол сұраққа жауап беруіне болады, оған уақыт беріледі.

Әр топ өзінің ұраны аты, эмблемаларының мазмұнын ашып таныстырады.

Тапсырманың мазмұнына қарай уақыт беріледі.

II Мына жаңылтпаштан қатаң дауыссыздарды тап.

Әсем Әшен бе?

Әжем әсем бе?

Әшен де әсем,

Әжем де әсем.

III «Адаққан дыбыстан сөз құра және артық сөзді тап» ойыны

к м е т п е (мектеп) д п т е ә р (дәптер)

т і п а к (кітап) ө к е ш (көше)

Дидактикалық ойындар ана тілі сабақтарында оқушылардың сөздік қорын байытып, тілдік құзыреттілігін қалыптастыруда ерекше құрал болып табылады. Мысалы, «Ойлан да аяқта», «Белгісіз сөз», «Домино» ойындары оқушылардың өз бетінше іс-әрекет жасап, тілін дамытуға мүмкіндік береді.

«Ойлан да аяқта»

Шарты: Оқушыларды айтылған сөздерді есіне сақтап, сөзді сөйлеммен жалғастырып айтуға дағдыландыру, сөздік қорларын молайту.

– торғай ұшады, ал автобус....

– әтеш ...., үйрек .....

– құлын... төлі

– машина .... жылқы....

Адамзат тәжірибесінде ойын әрекеті мынадай қызметтерді атқарады:

- ойын- сауық;

– коммуникативтік немесе қарым-қатынастық;

– диагностикалық (ойын барысында өзін-өзі тану);

– коррекциялық (өзін-өзі түзету);

ҚОРЫТЫНДЫ

Дидактикалық ойынның нәтижесі – қандай жолмен болсын әйтеуір ұтып шығу емес, оқушылардың білімді игеруде, ақыл-ой қызметін дамытуда, өзара қарым-қатынас жасауда жеткен жетістіктері дәрежесінің көрсеткіші, яғни тілдік құзыреттілігінің қалыптасуымен сипатталады.

Бұдан шығатын қорытынды ана тілі сабағында оқушылардың тілдік нормаларын меңгеруін ескере отырып, олардың коммуникативтік құзыреттілігін дамытудың тиімді жолдарын пәнді оқыту әдістемесінің негізгі бағыты, – деп тұжырым жасаймыз.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Назарбаев, Н. Ә. Интеллектуалды ұлт [Мәтін]. – 2020. – Астана, 2008.

2 Байтұрсынов, А. Тіл тағылымы [Мәтін]. – Алматы : Ана тілі, 1992. – 442 б.

3 **Оразбаева, Ф. Ш.** Тілдік қатынас: оқулық [Мәтін]. – Алматы, 2002. – 109 б.

4 Педагогикалық және психологиялық сөздігі [Мәтін]. – Алматы : Мектеп, 2002. – 251 б.

5 **Қабатай, Б., Амирова, А. С.** Әдебиеттік оқу әдістемесі [Мәтін]. – Алматы : Атамұра, 2013.

A. S. Amirova

Методика формирования языковых компетентностей младших школьников с помощью дидактических игр

Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 10.03.16.

A. S. Amirova

Technique of formation of language competency of younger pupils by means of didactic games

Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty.

Material received on 10.03.16.

В статье рассматривается методика формирования языковых компетентностей младших школьников с помощью дидактических игр. Дидактические игры – многопрофильное, сложное педагогическое явление. Мы считаем их одним из методов обучения и способом разностороннего воспитания.

Эффективное использование учителем разных видов игр способствует прочному освоению учебного материала.

В ходе игр ученики постараются выполнять задания быстро и правильно. Использование в учебном процессе дидактических игр будет эффективно для освоения, закрепления содержания образования в данной программе.

In the article the technique of language competency formation of younger pupils by means of didactic games is considered. Didactic games – are the versatile, difficult pedagogical phenomenon. We consider them one of training methods and a way of versatile education.

Effective use of different games promotes strong development of training material.

During the games pupils would try to expedite a task correctly. Use of didactic games in educational process would be effective for the development and fixing of the education content given in the programme.

УДК 37.013.2

А. Ж. Асаинова¹, К. М. Мухамедиева¹, Д. Б. Абыкенова²

¹Евразийский национальный университет имени Л. Гумилева, г. Астана; ²Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар

ПОЗНАВАТЕЛЬНАЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТЬ КАК КАЧЕСТВО ИКТ-КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

В статье рассматривается познавательная самостоятельность как качество ИКТ-компетентности будущего педагога.

Представлена структура ИКТ-компетентности педагога.

Ключевые слова: ИКТ-компетентность, познавательная самостоятельность, будущий педагог, педагогические кадры, профессиональная компетентность.

ВВЕДЕНИЕ

Современный компетентностный подход к подготовке специалистов педагогического вуза предполагает формирование профессиональной компетентности, определяющей способность специалиста решать профессиональные проблемы и типичные профессиональные задачи, возникающие в реальных ситуациях профессиональной деятельности, с использованием знаний профессионального и жизненного опыта.

Профессиональная компетентность педагогических кадров включает в себя информационно-коммуникационную компетентность, которая относится к проблеме формирования не только компьютерной грамотности работников сферы образования, но и их технологической, деятельностной составляющей. Данной проблеме исследования посвящены работы академика М. П. Лапчика [3], который определяет информационно-коммуникационную компетентность (ИКТ-компетентность) педагогического работника как компетентность, ориентированную на практическое использование информационных и коммуникационных технологий в своей профессиональной деятельности и сводится не только к овладению компонентами компьютерной грамотности, но и личностно-деятельностными характеристиками специалиста сферы образования, «в высшей степени подготовленного к мотивированному и привычному использованию всей совокупности и разнообразия компьютерных средств и технологий в своей

профессиональной работе: учителя, школьного психолога, воспитателя, менеджера или руководителя образовательного учреждения» [3, С. 12].

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В структуре профессиональной ИКТ-компетентности значительную роль играют ключевые компетентности, которые по существу являются системообразующей основой для формирования образовательных и профессиональных компетентностей человека, составляя их инвариантное ядро. К ключевым компетенциям применительно к информационным дисциплинам относятся [1] компетенция в сфере информационно-аналитической деятельности, компетенция в сфере познавательной деятельности, компетенция в сфере коммуникативной деятельности, технологическая компетенция, компетенция в области техникзнания (техническая компетенция), компетенция в сфере социальной деятельности и преемственности поколений.

Одной из важнейших ключевых компетенций для будущего педагога является компетенция в сфере познавательной деятельности, поскольку профессиональная деятельность педагога в условиях модернизации образования заключается в создании условий для саморазвития, самоопределения и самореализации педагога; актуализации его жизненного опыта; овладении им ценностями, знаниями, побуждениями, смыслами; помощи и поддержки педагога в решении жизненных проблем; опоры на его личные достижения и успех.

Для реализации такой деятельности у будущего педагога должна быть сформирована гностическая компонента педагогических способностей. Она представляет собой систему знаний и умений педагога, составляющие основу его профессиональной деятельности, а также определенные свойства познавательной деятельности, влияющие на ее эффективность. Важной составляющей гностического компонента педагогических способностей является знание и умение, представляющие собой основу собственно познавательной деятельности по приобретению новых знаний. Таким образом, в процессе подготовки педагогов должна быть сформирована ключевая компетентность в сфере познавательной деятельности.

Компетентность в сфере познавательной деятельности, согласно А. А. Кузнецову, включает понимание сущности информационного подхода при исследовании объектов различной природы; знание основных этапов системно-информационного анализа; владение основными интеллектуальными операциями, такими, как анализ, сравнение, обобщение, синтез, формализация информации, выявление причинно-следственных связей и др.; сформированность определенного уровня системно-аналитического, логико-комбинаторного и алгоритмического стилей мышления; умение генерировать идеи и определять средства, необходимые для их реализации [2].

Согласно структуре неотъемлемым элементом компетенции в сфере познавательной деятельности является познавательная самостоятельность, характеризующая умение самостоятельно приобретать знания будущим педагогом об окружающем мире, умение управлять своей учебно-познавательной деятельностью. Поскольку познавательная самостоятельность составляет ключевую компетенцию, то она является элементом профессиональной ИКТ-компетентности педагога.

Место познавательной самостоятельности в структуре ИКТ-компетентности показано на рисунке.

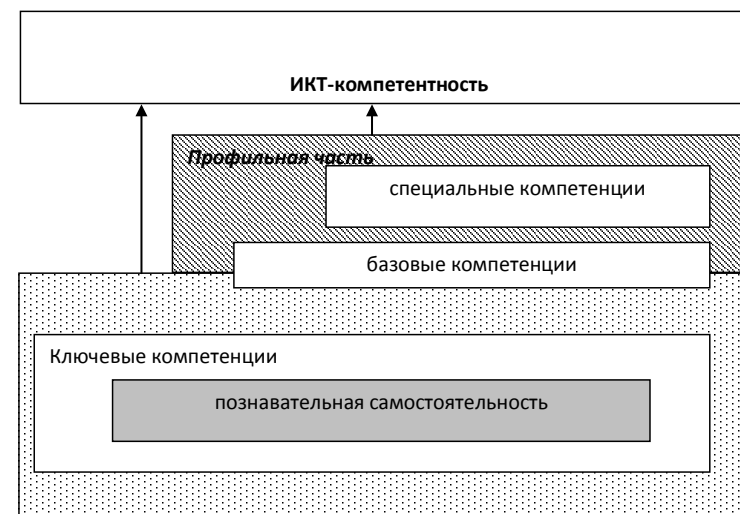

Рисунок 1 – Познавательная самостоятельность в структуре ИКТ-компетентности педагога

В современных условиях необходим новый подход к обучению, учитывающий компетентностный и личностно-ориентированный подход. Поэтому одной из актуальных задач подготовки будущих педагогов является обучение на основе развития познавательной самостоятельности обучающихся.

Для определения технологии обучения на основе развития познавательной самостоятельности рассмотрим сущность, структуру понятия «познавательная самостоятельность».

Идея взаимодействия субъекта и среды является ведущей в понимании природы самостоятельности и позволяет рассматривать это качество через взаимодействие внешних и внутренних факторов. Этот подход прослеживается и в философских трудах (В. Т. Афанасьев, Н. А. Бердяев,

Л. П. Буева, И. Кант и др.), и в психолого-педагогических исследованиях (Б. Г. Ананьев, Д. Б. Богоявленская, Л. С. Выготский, В. В. Давыдов, А. Н. Леонтьев, Г. И. Щукина, Т. И. Шамова и др.), где самостоятельность определяется как объективная необходимость жизни и деятельности человека. Она есть результат длительных и сложных исторических процессов установления и налаживания взаимоотношений между людьми.

Философские подходы к определению сущности самостоятельности получили своё развитие в трудах крупных психологов: Б. Г. Ананьева, С. Выготского, А. В. Леонтьева, С. Л. Рубинштейна и др. Они рассматривали вопросы самостоятельности в русле кардинальных проблем развития личности.

Анализ психолого-педагогической литературы позволил выявить наличие разных подходов к трактовке понятия самостоятельности:

- с позиции преимущественно волевого развития личности самостоятельность рассматривается как существенное волевое качество, которое «не может быть оторвано от общего отношения к окружающему от независимости, стенической позиции, уверенности в себе»;

- с позиции нравственного развития как нравственного качества личности самостоятельность – это закрепившееся в нравственном опыте, генерализованное отношение к выбору и реализации моральных ценностей;

- с позиции умственного развития и познавательной активности личности самостоятельность есть условие продуктивности мыслительного процесса, свойство ума. Г. И. Щукина подчёркивает, что самостоятельность выступает в качестве показателя пылкости личности, её способности к познавательному поиску.

В работах М. А. Данилова, И. Я. Лернера, П. И. Пидкасистого исходным является понятие «познавательная самостоятельность». Общее понятие самостоятельности, по их мнению, не раскрывает специфики человека в процессе учения, когда должны проявляться особые черты личности. Эти особенности и фиксируются в термине «познавательная самостоятельность».

Развитию познавательной самостоятельности обучающихся посвящено большое количество исследований. Анализ определений «познавательная самостоятельность» показывает, что этим термином обозначается:

- Готовность и стремление своими силами продвигаться в овладении знаниями;

- Способность личности своими силами овладеть знаниями и способами получения этих знаний;

- Способность обучающегося самому организовать познавательную деятельность;

- Способность личности самостоятельно переносить уже известные знания и умения в новую ситуацию;

- Потребность личности самостоятельно мыслить и способность ориентироваться в новой познавательной ситуации;

- Характеристика познавательной деятельности учащегося, объединяющая совокупность средств – знаний, умений, навыков, которыми обладает субъект, и отношение личности к процессу учебной деятельности.

В основе познавательной самостоятельности лежит умение стремление и умением рационально планировать, выполнять и контролировать свою познавательную деятельность. Мы склонны рассматривать познавательную самостоятельность как интегральное свойство личности, которое проявляется в регуляции личности своей познавательной деятельностью, интеграции познавательной мотивации, интереса, личностно-ценностного смысла и волевых усилий, активности личности, в устойчивом отношении обучаемых к познанию.

Характерными признаками познавательной самостоятельности ученые называют следующие:

- способность проявлять инициативу в новых ситуациях, ориентироваться в них, находить свой способ решения задачи;

- желание не только понять новое, но и овладеть способами добывания знаний;

- умение целенаправленно, сосредоточенно совершать продуктивную деятельность, проявлять настойчивость в достижении поставленной цели;

- умение осуществлять элементарный контроль и самооценку результатов деятельности с позиции цели и требований.

Ведущим компонентом познавательной самостоятельности выступает интеллектуальный, проявляющийся в самостоятельности мышления, познавательной инициативе личности. Ядром самостоятельности как интегрального свойства личности составляет саморегуляция познавательных психических процессов, и особенно саморегуляция интеллекта, которая называется самостоятельностью мышления. Высшей формой познавательной самостоятельности является творческое мышление [4].

Проявление волевой и эмоциональной сторон познавательной самостоятельности обеспечивается наличием сложных взаимосвязей между активностью, самостоятельностью и творчеством личности. Интеллектуальная активность рассматривается в качестве составляющей психологического механизма творчества, сущность которого заключается в том, что действия носят порождающий характер, а не форму ответа на поставленную кем-то задачу. Основными компонентами интеллектуальной активности выступают когнитивные способности и личностные, прежде всего мотивационные, факторы умственной деятельности в их взаимосвязи. Как подчёркивает Д. Б. Богоявленская, изучение вопроса об интеллектуальной активности важно для анализа становления и развития самостоятельности,

определения подходов к развитию этого качества личности, это «ключ к анализу самостоятельности».

В современной педагогике познавательная активность понимается как проявление потребности жизненных сил ребёнка, как интегральное свойство личности и качество деятельности личности. Доказано влияние активности на весь процесс учебной и самостоятельной деятельности. При этом активность трактуется как предпосылка, цель, средство, результат развития и активизации учебно-познавательной деятельности (С. Л. Рубинштейн, Т. И. Шамова, Г. И. Щукина и др.). Активность проявляется в отношении обучающегося к содержанию и процессу деятельности, в стремлении к овладению знаниями, мобилизации нравственно-волевых усилий на достижение учебно-познавательной цели.

Основой познавательной активности является познавательный интерес, который понимается как стремление, желание, потребность личности заниматься конкретной деятельностью, как побудитель активности, особое, избирательное отношение к объектам. Интерес и активность возрастает, когда студент выступает в роли субъекта, а не объекта деятельности, наиболее полно это проявляется при программировании в условиях создания проблемной ситуации – проблемной задачи, опоры, использования проектов как метода обучения, создания ситуации раскованности, ощущения своих успехов (А. К. Дусавицкий, А. Н. Матюшкин, В. А. Сухомлинский, Г. И. Щукина), что является исключительно важным моментом для развития познавательной самостоятельности студента.

Творческая активность – самый высокий уровень этого качества. В исследованиях О. В. Цаплиной она рассматривается как система, включающая ряд компонентов (мотивационный, креативный, интеллектуальный) и представляется графически в виде трёх пересекающихся окружностей, что указывает на характер взаимосвязи данных компонентов.

П. И. Пидкасистый, исходя из теории деятельности, рассматривает познавательную деятельность как систему, включающую в себя следующие компоненты:

- содержательную сторону, то есть знания, выраженные в понятиях или образах восприятия и представления;
- оперативную, которая представлена разнообразными умениями, приёмами (оперирование ими осуществляется во внешнем и внутреннем плане);
- результативную сторону: новые знания, способы решений, новый социальный опыт, способности, качества личности, взгляды, идеи.

Вышеобозначенные компоненты могут быть определены в качестве ведущих при разработке технологии организации обучения будущих педагогов.

Развитию самостоятельности в деятельности свойственны три основных этапа. Большинство исследователей характеризует их так: исполнительский (студенты воспроизводят действия преподавателя); переходный (действия по подражанию сочетаются с собственными действиями); творческий (этап поиска способов выполнения задания, характеризующийся умением ставить новую цель, искать способы её осуществления).

Каждому этапу соответствует определённый уровень развития познавательной самостоятельности. Учеными – М. Н. Силаевой, З. А. Михайловой, А. Е. Богоявленской – соответственно выделяются три основных уровня:

1. Отражательно-репродуктивный, для него характерно зарождение элементов самостоятельности непосредственно в подражательной деятельности, более или менее точное воспроизведение детьми знаний и приёмов в том объёме и содержании, в котором они были получены в процессе учения.

2. Частично-поисковый: появление самостоятельности в процессе восприятия и осмысления познавательной задачи, выбора способов действий. Накопление опыта самостоятельной деятельности является основой для развития творчества в деятельности.

3. Поисково-творческий (исследовательский): для него характерна самостоятельная постановка цели, выбор пути достижения результата, элементарная корректировка своей деятельности, проявление творчества.

Так самостоятельность будущего педагога развивается от самостоятельности репродуктивного, воспроизводящего характера и самостоятельности с элементами творчества. Таким образом, проблема самостоятельности в современных психолого-педагогических исследованиях рассматривается в контексте проблемы развития. Реализация развития познавательной самостоятельности в рамках информатизации образования предполагает использование новых педагогических технологий, обеспечивающих новый уровень профессионального взаимодействия педагога и студента, причем такая деятельность должна изменяться по уровню самостоятельности и познавательной деятельности субъектов образовательного процесса. В качестве таких технологий выступают дистанционные образовательные технологии, основанные на самостоятельной работе студента, в то же время обеспечивающие индивидуальную образовательную траекторию, своевременную помощь преподавателя, контроль за усвоением учебного материала студентом. В этих условиях организация поэтапного развития познавательной самостоятельности студентов практически осуществима.

ВЫВОДЫ

На сегодняшний момент обучению будущих педагогов в условиях дистанционного обучения посвящено достаточное количество исследований,

однако обучение конкретным дисциплинам практически представляется на данный момент довольно сложным вопросом. Нам представляется необходимым и возможным для повышения эффективности дистанционного обучения различным дисциплинам будущих педагогов одновременно развивать их познавательную самостоятельность. Уровень развития познавательной самостоятельности влияет на уровень обучаемости и уровень организованности, и чем он выше, тем выше будет и качество обученности. Рассмотрение данного вопроса требует более подробного и отдельного изложения.

Таким образом, вышеперечисленные методы и приемы организации учебного процесса позволяют решать проблемы обучения, связанные с низким уровнем развития познавательной самостоятельности.

Однако данная статья не претендует на исчерпывающую полноту раскрытия проблемы. По-прежнему актуальными остаются вопросы поиска новых путей формирования познавательной самостоятельности студентов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Кузнецов, А. А., Бешенков, С. А., Ракитина, Е. А. Современный курс информатики: от элементов к системе//Информатика и образование. – 2004. – № 1.

2 Кузнецов, А. А., Бешенков, С. А., Ракитина, Е. А. Современный курс информатики: от концепции к содержанию//Информатика и образование. – 2004. – № 2.

3 Лапчик, М. П. ИКТ-компетентность педагогических кадров. Монография. – Омск : Изд-во ОмГПУ, 2007. – 144 с.

4 Пидкасистый, П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении. – М., 1980. – 128 с.

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

A. Zh. Assainova¹, K. M. Mukhamedieva¹, D. B. Abykenova²

Болашақ педагогтің АКТ-құзыреттілігі ретіндегі танымдық өзіндік әрекеті

¹Л. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Астана қ.

²С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

Материал баспаға 24.02.16 түсті.

A. Zh. Assainova¹, K. M. Mukhamedieva¹, D. B. Abykenova²

Cognitive self-reliance as quality of the ICT-competence of a teacher to be

¹L. Gumilyov Eurasian National University, Astana;

²S. Toraihyrov Pavlodar State University, Pavlodar.

Material received on 24.02.16.

Мақалада болашақ педагогтің АКТ-құзыреттілігі ретіндегі танымдық өзіндік әрекеті қарастырылады. Педагогтің АКТ-құзыреттілігінің құрылымы ұсынылған.

The article considers cognitive self-reliance as quality of the ICT-competence of a teacher to be. The structure of the ICT competence of a pedagogue is represented.

УДК 37.0

С. Д. Аубакирова

Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова,
г. Павлодар

e-mail: Asekaa@mail.ru

ПРОБЛЕМА ГОТОВНОСТИ ПЕДАГОГОВ К ИНКЛЮЗИВНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ: ОБЗОР ЗАРУБЕЖНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

В статье представлен обзор исследований зарубежных ученых по проблеме подготовки педагогов инклюзивного образования.

Ключевые слова: педагоги, готовность, инклюзивное образование.

ВВЕДЕНИЕ

В настоящее время инклюзия стала мировым движением признания равенства всех обучающихся. Инклюзия предполагает не просто физическое включение ребенка с ООП в класс, но и создание, адаптацию условий обучения для удовлетворения его индивидуальных образовательных потребностей.

Инклюзивное образование – это «политика государства, направленная на устранение барьеров, которые разъединяют детей, на полное включение всех детей в общеобразовательный процесс и их социальную адаптацию, несмотря на возраст, пол, этническую, религиозную принадлежность, отставание в развитии или экономический статус, путем активного участия семьи, коррекционно-педагогической и социальной адресной поддержки персональных нужд ребенка и адаптации не ребенка, а среды к индивидуальным особенностям и образовательным потребностям детей, т.е. путем создания адекватных образовательных условий» [1].

Инклюзивное образование требует от учителя огромных усилий для удовлетворения широкого спектра потребностей студентов. Педагог должен понять их особенности и потребности, управлять классом, который включает

детей с различными ООП, адаптировать учебные программы и помещение для каждого ученика, сотрудничать с родителями и педагогами. Поэтому именно педагог является ключевой фигурой, определяющей успешность реализации инклюзивного образования.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Всеобщую озабоченность вызывает проблема готовности педагогов к работе в условиях инклюзивного образования, к эффективному обучению детей с ООП [2, 3].

Было установлено, что педагоги в целом поддерживают идею и философию инклюзивного образования. И несмотря на то, что существуют различные формы реализации инклюзивного образования, они чувствуют себя плохо подготовленными для реализации инклюзивной практики [2, 4, 5].

В исследовании Аврамидис, Норвич [2] был сделан вывод, что основными факторами, влияющими на чувство неподготовленности педагогов к инклюзивному образованию является:

- включение учащихся с тяжелыми нарушениями, с поведенческими и эмоциональными расстройствами;
- нехватка ресурсов и поддержки;
- отсутствие практической подготовки учителей.

Они резюмируют, что именно формирование практических навыков должна стать приоритетным направлением в подготовке будущих педагогов для реализации инклюзивной практики.

Готовность к инклюзивному образованию не может зависеть только от отношения к инклюзии и от теоретических знаний, будущие педагоги должны чувствовать, что обладают необходимыми навыками и способностями для осуществления инклюзивной практики [6, 7, 5].

Одним из перспективных способов подготовки педагогов к инклюзивному образованию является непосредственный опыт с учениками с ООП [8].

Так, в Великобритании был реализован проект с участием 223 будущих педагогов, в котором все участники интенсивно работали с 1 учеником с ООП из местной школы. Основная задача была сформулирована как «построить отношения с одним учеником, чтобы развивать положительное отношение к инклюзии и получить более глубокое понимание процесса обучения студентов с ООП [9].

В школе образования университета Квисленда, Австралия, провели исследование, которое направлено на повышение осведомленности, знания, уверенности и практических навыков студентов – будущих учителей для обучения лиц с проблемами в обучении и инвалидов. Студентам было предложено разработать и реализовать мини-преподавательский проект в инклюзивных классах. Результаты исследования показывают, что именно

непосредственное общение и совместная работа способствует изменению взглядов и отношения студентов к детям с ООП. «Сейчас я считаю, что каждый человек имеет потенциал. Это изменило мои представления о способностях этих детей» – отзывается один из студентов [5, с. 19].

Одной из важных компетентностей педагога инклюзивного образования зарубежные исследователи называют самоэффективность учителя «self – efficacy», которая связана с убеждением в своей способности выполнять необходимые действия, чтобы добиться успеха в решении конкретной задачи [9].

Сила самоэффективности индивида определяет, сколько усилий будет затрачено, и как долго он будет устойчивым в условиях препятствий и трудностей [10].

Ряд исследователей рассматривают самоэффективность педагога как показатель готовности его к работе в условиях инклюзивного образования [3, 11].

Исследования зарубежных ученых выявили взаимосвязь между самоэффективностью учителя и их успехом в классе, уровнем достижений учащихся. Учителя с высоким уровнем самоэффективности показывают более положительное отношение к инклюзии и менее склонны считать, что дети с ООП должны учиться в специальных образовательных учреждениях, более охотно предоставляют специальную помощь учащимся с низким уровнем учебных достижений.

ВЫВОДЫ

Таким образом, резюмируя вышесказанное, можно сделать вывод о том, что зарубежные исследователи озабочены проблемой подготовки педагогов к реализации успешной инклюзивной практики. Программа подготовки обязательно должна включать непосредственную практическую работу с детьми с ООП, что способствует изменению отношения педагогов к инклюзии. Показателем готовности к инклюзивной практике является самоэффективность педагога.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Сулейменова, Р. А. Социальная коррекционно-педагогическая поддержка как путь интеграции детей с ограниченными возможностями [Текст] // Сб. материалов респ. семинара «Проблемы включения детей со специальными образовательными потребностями в общеобразовательный процесс». – Алматы : Паритет, 2002. – С. 16.

2 Avramidis, E. & Norwich, B. Teachers' attitudes towards integration / inclusion: a review of the literature [Text] // European Journal of Special Needs Education. – 2002. -17:2. – pp. 129-147. – DOI: 10.1080/08856250210129056

3 **Forlin, C., I. G. Cedillo, S. Romero-Contreras, T. Fletcher, and H. Hernandez.** Inclusion in Mexico: Ensuring Supportive Attitudes by Newly Graduated Teachers [Text]. // International Journal of Inclusive Education. – 2010. – 14 (7). – pp. 723-739.

4 **Richards, G. & Clough, P.** ITE students' attitudes to inclusion [Text]. // Research in education. – 2004. – № 72.

5 **Jobling, A. & Moni, K.B.** I never imagined I'd have to teach these children': providing authentic learning experiences for secondary pre-service teachers in teaching students with special needs [Text]. // Asia-Pacific Journal of Teacher Education. – 2004. – 32:1. – pp. 5-22. – DOI: 10.1080/1359866042000206026.

6 **Burton, D., and D. Pace.** Preparing Pre-service Teachers to Teach Mathematics in Inclusive Classrooms: A Three-Year Case Study. [Text]. // School Science and Mathematics. – 2009. – 109 (2). – pp. 108-115.

7 **Stanovich, P., and A. Jordan.** Preparing General Educators to Teach in Inclusive Classrooms: Some Food for Thought. [Text]. // Teacher Educator. – 2002. – 37 (3). – pp. 173-185.

8 **Romi, S., and Y. Leyser.** Exploring Inclusion Preservice Training Needs: A Study of Variables Associated with Attitudes and Self-efficacy Beliefs. [Text]. // European Journal of Special Needs Education. – 2006. – 21 (1). – pp. 85-105.

9 **Peebles, Jodi L., and Sal Mendaglio.** The impact of direct experience on preservice teachers' self-efficacy for teaching in inclusive classrooms [Text]. – *International Journal of Inclusive Education*. – 2014. – 18 (12). – pp. 1321-1336. – doi: 10.1080/13603116.2014.899635.

10 **Bandura, A.** Self-Efficacy: Toward a unifying Theory of behavioral change [Text] // Psychological review. - 1977. - Vol.84. - No. 1. – pp. 191-215.

11 **Savolainen, H., Engelbrecht, P., Nel, M. & Malinen, O.-P.** Understanding teachers' attitudes and self-efficacy in inclusive education: implications for pre-service and in-service teacher education [Text] // European Journal of Special Needs Education. – 2012. – 27:1. – pp. 51-68. – DOI: 10.1080/08856257.2011.613603.

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

С. Д. Аубакирова

Педагогтардың инклюзивті білім беруге дайындық мәселесі: шетел зерттеулеріне жолу

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал баспаға 24.02.16 түсті.

S. Aubakirova

The problem of teachers' readiness for inclusive education: a review of the literature

S. Toraigyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received 24.02.16.

Мақалада педагогтардың инклюзивті білім беруге дайындық мәселесін зерттеген шетел ғалымдарының жолуы келтірілген

The article presents the review of foreign scientists' researches about the problem of training teachers for inclusive education.

УДК 373.6.016.02:519.711

Б. Ш. Баймухамбетова

доктор философии (Phd), Костанайский государственный педагогический институт, г. Костанай
e-mail: bota_goz@mail.ru

ВЛИЯНИЕ СИНДРОМА ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧИТЕЛЯ

В статье описываются основные причины возникновения синдрома эмоционального выгорания у учителей. Также предлагается диагностическая программа по исследованию влияния СЭВ на профессиональную деятельность учителя на основе выделенных показателей. Дается ряд психологических рекомендаций по оказанию помощи учителям с признаками СЭВ.

Ключевые слова: синдром эмоционального выгорания, профессиональная деятельность учителя, профессиональная деформация.

ВВЕДЕНИЕ

Проблема эмоционального выгорания в профессиональной деятельности учителя является одной из актуальных проблем психологической науки. Так как специфика педагогической деятельности учителя состоит в том, что она строится по законам общения, предполагающего активное эмоциональное взаимодействие.

Кроме того, деятельность учителя включает управление психическим развитием личности ученика. Успешно осуществить ее может только педагог,

способный осознанно регулировать проявления своих эмоций: открытый собственным и чужим мыслям, чувствам, переживаниям, доверяющий себе и своим ученикам, способный преодолевать трудности.

Ряд авторов (Водопьянова Н. Е., Старченкова Е. С. и др.) называют напряженность важной характеристикой профессиональной деятельности учителя. Указывается на высокую частоту возникновения невротических и психосоматических расстройств в среде учителей [1].

В связи с большой эмоциональной напряженностью профессиональной деятельности педагога, нестандартностью педагогических ситуаций, ответственностью и сложностью профессионального труда учителя, увеличивается риск развития синдрома «эмоционального выгорания» (СЭВ), который проявляется в повышенной раздражительности, агрессивности, тревожности, негативных изменениях в ценностно-нравственной ориентации личности и др., и не осознается учителями. При этом особенности функционирования эмоциональной сферы учителя, навыки его эмоциональной саморегуляции, стрессоустойчивость входят в структуру его профессионально важных качеств [2].

Данная профессиональная деформация мешает полноценному управлению учебным процессом, оказанию необходимой психологической помощи, становлению профессионального коллектива. Реальная педагогическая практика показывает, что сегодня довольно четко прослеживается факт потери интереса к ученику как к личности, неприятие его таким, какой он есть, упрощение эмоциональной стороны профессионального общения.

Равнодушный, циничный, или тревожный, беспомощный, в общем, дезадаптированный педагог, истощённый физически и эмоционально, утративший веру в себя, свою профессию, в котором он работает, вряд ли сможет помочь своим ученикам гармонично влиться в новые для них условия деятельности. В связи с этим для принятия превентивных мер по профилактике развития и устранению данных симптомов необходимо выявление основных причин, формирующих симптомы эмоционального выгорания.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Синдром эмоционального выгорания (burnout) относится к числу феноменов личностной деформации и представляет собой многомерный конструкт, набор негативных психологических переживаний, возникающих вследствие ежедневного напряжённого общения с высокой эмоциональной насыщенностью или когнитивной сложностью, ответственностью. Выгорание является ответной реакцией на продолжительные стрессы профессионального общения [3].

Поэтому в нашем исследовании мы исходим из необходимости оценки личностных способностей человека к успешной профессиональной деятельности, и выделение в структуре личности тех составляющих, которые являются причиной профессиональной деформации.

Исходя, из теоретико-методологического анализа в исследовании проблем влияния СЭВ на профессиональную деятельность, мы попытались выделить ряд показателей профессиональной деформации учителя.

Одним из важнейших компонентов педагогической деятельности является ее мотивация.

Можно выделить следующую структуру мотивации педагогической деятельности: Внешние мотивы – мотив достижения, престижность работы в определенном образовательном учреждении, мотивы адекватности оплаты труда. Внутренние мотивы – ориентация на процесс и результат своей деятельности, мотив личностного и профессионального роста, мотив самоактуализации, самореализации. вместе с тем в педагогической деятельности как специфической форме взаимодействия взрослого и ребенка появляется такая ориентация, как доминирование, или мотив власти (потребность в доминировании) [4]. Поэтому одним из показателей в качестве успешности решения проблем, связанных с исследованием влияния СЭВ на профессиональную деятельность учителя, нами был взят показатель мотивация к профессиональной деятельности, который определялся при помощи методики К. Замфир в модификации А. Реан.

Выбор этой методики обусловлен тем, что при ответах на вопросы испытуемые ориентировались на особенности сегодняшней личностно переживаемой ситуации. В ответах отражаются переживания, связанные с профессиональной деятельностью, субъективное восприятие ситуации и своего положения в ней.

Успешность профессиональной деятельности учителя во многом зависит от регуляции эмоциональных состояний, мы выделяем для характеристики профессиональной деятельности учителей с признаками СЭВ показатель эмоционально-оценочного реагирования. По мнению Ю. М. Александровского, показатель эмоционально-оценочного реагирования характеризует 2 параметра – особенности эмоционального состояния личности и уровень их регуляции.

Для диагностики показателя эмоционально-оценочного реагирования у учителей нами использовались следующие методики: «Методика самооценки психических состояний» Айзенка Г., методика «Дифференциальная диагностика депрессивных состояний» Жмурова В.А.

Методика «Самооценка психических состояний» Айзенка Г. включает четыре шкалы: «тревожность», «фрустрация», «уровень агрессии», «ригидность». Методика была использована для диагностики уровня тревожности, степени фрустрированности личности, ригидности и уровня агрессии.

Методика «Дифференциальная диагностика депрессивных состояний» Жмурова В. А. направлена на исследование эмоционального состояния человека, выявление степени переживания ситуаций прошлого и настоящего.

Третьим показателем в качестве исследования влияния СЭВ на профессиональную деятельность учителя был взят показатель межличностные отношения учителя. Успешность профессиональной деятельности во многом зависит от коммуникативных качеств личности.

Коммуникативные качества личности учителя, а также их взаимоотношения с окружающими людьми определялись нами при помощи методики диагностики межличностных отношений Т. Лири. Данная методика предназначена для исследования представлений субъекта о себе и идеальном «Я», а также для изучения взаимоотношений в малых группах. С помощью данной методики выявляется преобладающий тип отношений к людям в самооценке и взаимооценке.

Анализ полученных результатов по показателю уровень развития мотивации к профессиональной деятельности у учителей с признаками СЭВ показал следующее: в мотивационном комплексе преобладает внешний отрицательный мотив по отношению к профессиональной деятельности. Это свидетельствует, что испытуемые не испытывают удовлетворенность от профессиональной деятельности. Профессиональная деятельность не вызывает у них интереса, а носит исполнительский, безынициативный характер.

По показателю эмоционально-оценочное реагирование было выявлено, что у учителей с признаками СЭВ, выявлен высокий уровень тревожности, фрустрации, ригидности, агрессивности, депрессивности. Это свидетельствует, что данные учителя воспринимают большой круг ситуаций как угрожающие, реагируют на такие ситуации состоянием тревоги, эмоциональными срывами, агрессией. Имеют склонность к депрессивным состояниям, испытывает недовольство собой, избранной профессией, занимаемой должностью, конкретными обязанностями.

Согласно результатам по методике межличностных отношений Т. Лири у учителей с признаками СЭВ выявлены высокие показатели по шкале «агрессивность», это свидетельствует о преобладании таких межличностных отношений как непримиримость, склонность обвинять во всем окружающих, насмешливость, ироничность, раздражительность.

Таким образом, на основе полученных результатов в ходе нашего исследования мы рекомендуем ряд психолого-педагогических мероприятий для профилактики и помощи педагогам в преодолении синдрома выгорания.

Психологическая помощь заключается в применении: аутогенной психотерапии – методом самовнушения, направлена на релаксацию мышц, снятия напряжения;

Тренинговые методы – имеют цель вырабатывать у учителей, с признаками СЭВ социально-одобряемые формы общения и поведения, преодоление чувства неуверенности и т.д.

Индивидуальная работа с учителями, имеющими СЭВ, в большей степени должна иметь корректирующий характер, когда достаточно длительное пребывание в измененных условиях существования начинает сказываться на психическом здоровье.

Цикл индивидуальных бесед с каждым учителем, с признаками СЭВ должен строиться, исходя из его индивидуально-личностных особенностей, реального психического состояния и уровня проявления СЭВ, диагностированного на этапе профессиональной деятельности. Индивидуальная работа должна сочетаться с занятиями в группе психорегуляции.

ВЫВОДЫ

Таким образом, у учителей с признаками СЭВ вырабатываются умения правильно передавать свои чувства и понимать переживания других людей, активное слушание, конструктивное разрешение конфликтных ситуаций, свободный обмен мнением повышают мотивацию достижения успеха в профессиональной деятельности и личностную самооценку учителя.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Водопьянова, Н. Е., Старченкова, Е. С.** Синдром выгорания: диагностика и профилактика. [Текст] / Водопьянова Н. Е. – СПб. : Питер, 2005. – 212 с.

2 **Пряжников, Н. С., Ожогова, Е. Г.** Стратегии преодоления синдрома «эмоционального выгорания» в работе педагога [Текст]: Психологическая наука и образование. – №2. – 2008. – С. 108

3 **Ронгинская, Т. И.** Синдром выгорания в социальных профессиях [Текст]: Психологический журнал. – М. : Наука, 2002. – Т. 23. – № 3. – С. 85-95.

4 Психология субъекта профессиональной деятельности: Сб. научн. трудов Научн. ред. А. В. Брушлинский, А. В. Карпов. М. – Ярославль : Диа-пресс, 2001. – 286 с.

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

Б. Ш. Баймухамбетова

Эмоционалды қүйіну синдромының оқытушының кәсіби қызметіне әсері

Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты, Қостанай қ.

Материал баспаға 24.02.16 түсті.

Influence of the emotional burnout syndrome on professional activities of a teacher

Kostanay State Pedagogical Institute, Kostanay.

Material received 24.02.16.

Мақалада оқытушылардың эмоционалдық күйіну синдромының негізгі себептері қарастырылады. Сонымен қатар, оқытушының кәсіби қызметіне ЭКӨ зерттеудің нәтижесі көрсетілген диагностикалық бағдарламасы ұсынылады. ЭКӨ белгілері анықталған оқытушыларға қолдау көрсетудің психологиялық нұсқаулары келтірілген.

The article describes the main causes of burnout of teachers. There is also offered a diagnostic program to study the impact of the EBS on the professional activity of a teacher on the basis of selected indicators. There is given a number of psychological advices to help teachers with the EBS signs.

Т. Б. Байназарова¹, С. К. Дюсембаева²¹п.ғ.к., ²магистрант, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ.

e-mail: saltanat_92_03@mail.ru

**МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ
КӨП МӘДЕНИЕТТІЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ**

Мақала көпмәдениетті тәрбиенің шығу тарихын талқылай отырып мектепке дейінгі жастағы балалардың көпмәдениетті білімінің маңыздылығын анықтайды. Зерттеу мектепке дейінгі балалардың көп мәдениетті тұлғасы туралы психологтар мен педагогтардың тұжырымдамаларын қамтиды. Мақала көпмәдениетті білім проблемасының тарихын ашып қарастырады. Бүгінгі жаһандану салдарынан көп мәдени білім беру өзекті болып табылады. Мақала көп мәдениеттілік, көп мәдениетті білім беру, көп мәдениетті тәрбие және мектепке дейінгі көп мәдениетті тұлға сияқты ұғымдарды қарастырады. Мақала көп мәдениеттіліктің психологиялық-педагогикалық негіздерін талдайды. Мектепке дейінгі жастағы балаларды көп мәдени тәрбиелеу мақсаттары мен міндеттерін қарастырады. Мақала көп мәдени білім беру сұрақтарын зерттеген зерттеушілерге сілтеме жасайды. Көпмәдениетті білім берудің бір құралы болып саналатын шет тілін үйренудің маңыздылығын көрсетеді.

Кілтті сөздер: көп мәдениеттілік, көп мәдениетті тәрбие, көп мәдениетті білім, мектепке дейінгі балалардың көп мәдениетті тұлғасы, мектепке дейінгі көп мәдениетті тәрбие.

КІРІСПЕ

Қазақстан Республикасының елбасы Н. Назарбаев ойынша: «Қазақстан өзінің көп ұлттылығымен ерекше әрі мықты. Оның жерінде екі басты арнасы бар қайталанбас көп мәдениетті кеңістік қалыптасқан. Біріншісі қазақ мәдениеті мен оның құрамдас бөліктерінің, тілінің қайта жаңғыртуын бейнелейді. Екінші арна – орыс халқының санғасырлық даму барысында бойына сіңірген дәстүріне негізделген орыс тілді мәдениет. Жекеленген екі арнаның баршылығын мойындауымыз, екеуінің бірін бірі толықтырып және байытып тұруын жоққа шығармайды, ассимиляцияны дәлелдемейді. Қазақстанның көп мәдениеттілігі – қоғам дамуының прогрессивті факторы. Қазақстан халықтарының Еуразиялық түп төркіні шығыстық,

азиялық, батыстық, еуропалық ағымдарды біріктіруге мүмкіндік беріп, көп мәдениеттіліктің дамуының қайталанбас қазақстандық түрін құруға мүмкіндік береді» [1].

Көп мәдениетті тәрбиеге деген қызығушылық халықаралық ынтымақтастықтың кенеюімен, полиэтникалық құрамды қоғамдардың ішіндегі этникалық, расалық азшылықтардың өз құқықтары үшін күрестің күшеюімен байланысты пайда болды.

Көп мәдениетті тәрбие идеясы 1960-жылдардың ортасында АҚШ-та пайда болып, «көп этникалық білім беру» деп аталды. Бірақ ондаған жылдар өте зерттеушілер өз еңбектерінде «multicultural education – көп мәдениетті білім беру» ұғымын қолдана бастауымен ұғым ғылыми қатынасқа осы атпен берік бекітілді.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Ең алғашқы «көп мәдениетті білім беру» ұғымының анықтамасы 1977 жылы «Халықаралық педагогикалық сөздікте», «тілдік, этникалық, ұлттық және нәсілдік нысандары ерекшеленетін екі немесе одан көп мәдениеттер көрініс тапқан педагогикалық үдерістің ұйымдастырылуы мен мазмұнын қамтитын тәрбиелеу» деп көрсетілді.

Көп мәдениетті білімнің мақсаты – бүгін көп мәдениетті ортада белсенді және тиімді тұрмыс жасайтын, басқа мәдениеттерді құрметтеу мен сезінуде дамыған түсінігі бар, түрлі ұлт, нәсіл, наным-сенімдері бар адамдармен татулық пен түсіністікте тұра алатын адам қалыптастыру.

Қазақстанның көп мәдениетті білімі этнографтардың (Ж. Артықбаев, Ю. В. Бромлей), тарихшылар (М. Козыбаев, М. Муқанов), әлеуметтік философтар (Ж. М. Абдильдин, З. Мукашев, А. Н. Нысанбаев), этносызаткерлер (И. Кушербаев), этномәдениетшілер (Ж. К. Каракозова, А. Сейдимбеков), этнопсихологтар (Н. Джандильдин, К. Б. Жарықбаев, Ж. И. Намазбаева, В. К. Шабельников), этнопедагогтар және әлеуметтік педагогтар (Ж. Асанова, К. Б. Болеева, С. К. Калиева, К. Ж. Кожаметова) және т.б. ғалымдардың ойларына негізделген [7].

Қазіргі таңда көп мәдениеттілік пен көп мәдениетті білім мемлекеттің ұлттық-тілдік білім саясатымен шартталуда. Оның қағидалары Қазақстан Республикасының Конституциясының «Қазақстан Республикасының тілдер туралы» және «Білім туралы» заңында көрсетілген.

«Тілдер туралы» заңның №6 бабында: «Қазақстан Республикасының кез-келген азаматы білім алу мен тәрбиелеу тілін еркін таңдауға құқығы бар» делінген [8].

«Білім туралы» заңның № 8 бабында «азаматтық пен патриоттыққа, Отанға – Қазақстан Республикасына деген сүйіспеншілікке, мемлекеттік рәміздерге деген сыйластыққа, ұлттық салт-дәстүрлерді құрметтеуге

тәрбиелеудің...; әлемдік және отандық мәдениеттің жетістіктеріне ортақтасудың, республиканың қазақ халқы мен басқа да халықтарының салт-дәстүрлерінің тарихын оқудың» маңыздылығы айтылған [9].

Көп мәдениетті білім – білім алушылардың басқа мәдениеттер, дәстүрлер, өмір сүру салты, халықтардың рухани құндылықтары туралы білімді игеруге; жастарға жат мәдениеттік жүйелерге сыйластықты тәрбиелеуге мүмкіндік беретін және келешек ұрпақтың этникалық барабарлықтарының артуына жағдай жасайтын заманауи білімнің маңызды құрамдас бөлігі.

Ел президенті Н. Ә. Назарбаев ұлттық білімнің алдына биік мақсат қойды. Білім беру бәсекеге қабілетті, жоғарысапалылығы айналуы қажет. Қазақстан мектептерінің түлектері өз білімдерін шет елдік ЖОО-да жалғастыра алатындай дәрежеге жетуі қажет.

Көп мәдениетті білімнің міндеттеріне келесілер жатады:

- Мәдениет пен көпұрл мәдениет туралы түсінік қалыптастыру;
- Қазақстанда тұрып жатқан халықтардың мәдени құндылықтарына ортақтасу;
- Қазақстандық мәдениетке деген жағымды құндылықты бағдарлар қалыптастыру;
- Мәдени айырмашылықтарға деген жағымды қатынас қалыптастыру; жағымсыз этно-әлеуметтік таптаурындардан айырылу;
- Әртүрлі мәдениет өкілдерімен жемісті қатынас жасаудың біліктері мен дағдыларын дамыту;
- Ұлтаралық қатынас жасаудың мәдениетін қалыптастыру.

Гитихмаева Л. М. «көп мәдениетті білім тек мәдениеттердің диалогы, адамдар қоғамдарының арасындағы байланыс орнату ғана емес, бұл қарым-қатынас, басқа мәдениеттің ерекшелігіне үңілу, басқа мәдениеттің көріністеріне деген саналы әрекет ету білігі және сонымен қатар өзіндік мәдениетті дамыту, өзіндік руханилықты байыту. Мақсаты тұтастай өзіндік мәдениет деңгейін: қатынас жасау мәдениеті, сөйлеу мәдениеті, ақыл еңбегі мәдениетін дамыту болып келетін қазіргі таңдағы Қазақстандағы жайт көп мәдениетті тұлғаны тәрбиелеуге идеалды сәйкес келеді» деп жазды.

Көп мәдениетті білімнің мазмұны көп аспектілік және пәнаралықтың биік деңгейімен ерекшеленеді. Ол өз кезегінде үш тілді білімнің мәселелерін: гуманитарлық, жаратылыстану, көркем-эстетикалық оқу пәндері және бөлек халықтардың тарихы мен мәдениеті бойынша арнайы курстарының мазмұнында қарастыруға мүмкіндік береді.

Көп мәдениетті білім қағидаларының оқу материалдарында бейнелену белгілеріне келесілер жатады:

- Гуманистік идеялардың бейнеленуі;
- Әлем халықтары мен Қазақстанның этникалық топтарының мәдениетінің өзіндік сипаты мен ортақ элементтерінің сиптамасы;

– Жаһандану үдерісінің ашыла түсуі, заманауи жағдайда елдер мен халықтардың біріккен байланыстарының күшейе түсуі;

– Мәдениеттердің біріккен әрекеті мен әсерінің көп түрлі формаларының айқындалуы.

Егемен Қазақстанның даму тәжірибесі қоғамдағы екі тілділік пен үш тілділіктің қазақ тілінің құқығы мен абыройына қысымшылық келтірмей, оның дамуы мен ілгері жылжуына жағдай жасап отырғандығын көрсетіп отыр. Бірақ бұл Президент Назарбаев пен мемлекеттің терең ойластырылған тіл саясатының арқасында, және ұлт зиялыларының мәдениетті, тарих пен тілді сақтай және дамыта алуының арқасында іске асып отыр [4].

Камзина М. К., Альберти И. В. ойынша, көп мәдениетті білім рефлексия механизмдерінің дамуына жағдай жасайтын өзін-өзі тану, өзін-өзі дамыту процестерін іске қосады; оқытушылар қызметін білім алу субъектілерінің маңызды қажеттіліктері мен әркімнің жеке маңыздылыққа ие тұрмыстық мақсаттарын анықтауға мүмкіндігі бар (өзін-өзі іске асырудың жеке салалары) педагогикалық біріккен әрекет процесінің ұйымдастырылуы бойынша мәселелерін анықтауға бағыттайды; ақпараттық және практикалық сипаттағы тұлғаны бейімдеудің, қорғаудың және қолдаудың құралдары мен формаларын іздестіруді іске қосады; тұлғаның толеранттық қасиеттерінің дамуына бағытталады.

Көп мәдениеттілік педагогикасының ерекше тарихи негізі бар. Оған өткен замандардың ұлы педагогтары мен ойшылдары өз еңбектерін арнаған.

Я. А. Коменский «Пампедия» атты өз бағдарламасында адамдардың ортақтылығы олардың қажеттіліктері мен мақсаттары тұжырымдамасына негізделіп отырып, пампедияны балаларды басқалармен ынтымақтастықта өмір сүру қабілетін қалыптастырудың, біріккен ортақ міндеттерді орындаудың, адамдарды сыйлау мен жақсы көрудің, бүкіл адамзатты тәрбиелеудің универсалды бағдарламасы ретінде қарастырады.

П. Ф. Каптеревтың тұлға қалыптастыруда көп мәдениетті тәрбиенің рөлін түсінуде педагогикадағы ұлттық пен ортақ адамзаттықтың байланысының идеялары құнды. Ол туған тілде оқытуды ұлттық рухани құндылықтарға ортақтастыру ретінде және білім алушылардың ғылыми көзқарасын қалыптастырушы ретінде қарастырды. П. Ф. Каптерев өз зерттеулерінде туған елдің жалғыз ғана нағыз мәдениет тасымалдаушысы емес, тәрбие беруде бір ғана емес, басқа да көптеген халықтарға көңіл аударуға шақырды. Ол өз ұлттық идеалдың кемшіліктерін құндылықтырды алумен толтырып, ұлттықты басқа ұлттармен, бүкіл халықтықпен және ортақ адамзаттықпен байланыстыруға ақыл берген.

М. М. Бахтин мен В. С. Библердің адамның ерекше мәдениет әлемі ретінде болмысы туралы тұжырымдамалары көпмәдениетті тәрбиенің болмысын түсінуде өз үлесін қосады. Сөз (ой, таным) Бахтин бойынша диалогте шексіз көп

жаңа мағынаға ие болуда. Өзіндік «менді» түсіну басқалармен қарым қатынасқа түскенде жүреді. Тарихи ортада мәдениетке ие болу арқылы тұлға дамыту тұжырымдамасы, мәдениетті түсіну мен оның әрқилы уақыт пен кеңістіктегі көріністері адамның қазіргі замандағы орнын анықтауға алып келеді.

Л. С. Выготскийдің мінез-құлық пен психиканың дамуы теориясының Мәдени-тарихи негізінде көпмәдениетті тәрбиені негіздеуде келесідей маңызды қорытындылар жасауға болады. Осыған сәйкес, психикалық дамудың көзі мен детерминанттары тарихи дамып отырған мәдениетте жатыр. Ғалымның ойынша, баланың мәдени дамуындағы кез келген функция екі жақты көрініс табады, алдымен әлеуметтік, содан кейін психологиялық, алдымен интерпсихикалық категория ретінде адамдар арасында, содан кейін интрапсихикалық категория ретінде бала ішінде көрініс табады. Сыртқы процестен ішкіге өтуде психиканың дамуы өз құрылымы мен функциясын өзгертеді. Барлық жоғарғы функциялар мен олардың қатынасы негізінде адамдардың қоғамдағы шынайы қарым-қатынасы жатыр.

Көп мәдениетті тәрбие проблема ретінде алғаш өзін екінші дүниежүзілік соғыстан кейін жариялады, сол кезде жанадан құрылған ЮНЕСКО мен БҰҰ өздерінің жаңа мәдени және білім беру саясаттары туралы жариялады, адам құқығы туралы декларациясында көрсетілген анық айқындалған ортақ адамзаттық құндылықтар негізінде және адамгершілік ұстанымдар идеясына негізделді. Өткен ғасырдың 60-жылдары осы бағыттың өкілдері білім беру мен тәрбие беру жүйелерін орнына келтіру, қоғамның өмір сүру жағдайын жақсарту, тоталитаризмнің құлауын қамтамасыз етсе ортақ адамзаттық құндылықтарының шарықтауына жетеміз деп санады. XX ғасырдың 70-80 жылдары мәдени саясаттың акценті жалпыдан жекеге қарай ауысады, осы мәдени плюрализм теориясының негізгі мәселесіне мәдени алуан түрлілік пен мәдени азшылықты дамыту айналады.

Көп мәдениетті тәрбиенің барлық анықтамалары оның мағынасын толық ашылуына толық мүмкіндігі бар. Біздің түсініміз бойынша көп мәдениетті тәрбие – мәдениет құраушы құндылықтарды игерудің мақсатқа бағытталған ізгілендіруші үдерісі ретінде мәдени плюралистік орта жағдайында тұлғааралық біріккен іс-әрекетті дамыту қабілетін қарастыратын басқа мәдени құндылықтарға бейімделу.

Мектепке дейінгі балалардың әлеуметтік тәжірибе, қызығушылық және психикалық-физиологиялық даму ерекшеліктерін назарға ала отырып, «мектепке дейінгі балаланың көп мәдениетті тұлғасы» деп туған өлке жайлы, оның материалды және рухани мәдениеті, өнері, әдебиеті, өз елі мен алыс және жақын халықтардың салт-дәстүрі, күнделікті өмір мен қоғамда мінез-құлық нормаларын білетін және оларды ұстана білетін, алған білімі мен көзқарасын өз тұрмысында қолдана алатын элементарлы түсінігі бар мектеп жасына дейінгі баланы айтуға болады. Басқаша айтқанда, көпмәдениетті

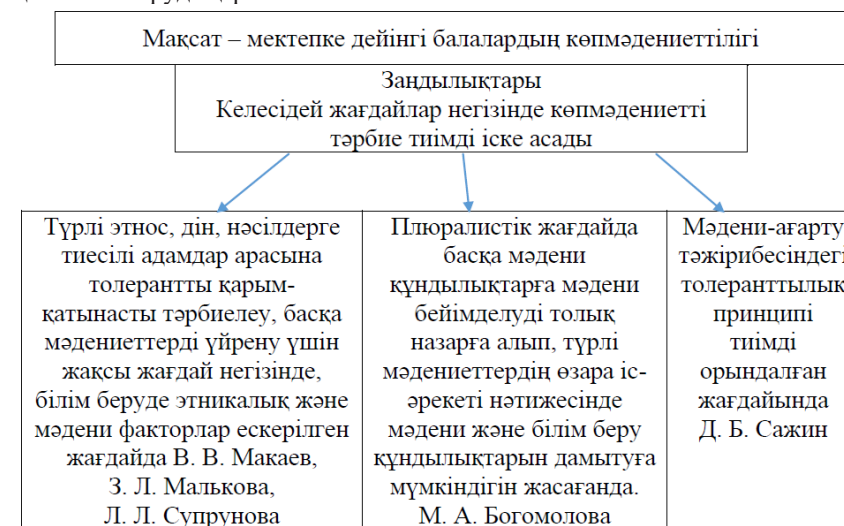
тәрбиенің мектепке дейінгі педагогикадағы мақсаты ретінде осы айтылған көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру деп қарастыруға болады.

Осы айтылған мақсаттан мектепке дейінгі балаларды көпмәдениетті тәрбиелеудің келесідей міндеттері туындайды: Қазақстан мен әлемдегі мәдениеттің алуан түрлілігі туралы балалардың көзқарасын қалыптастыру; мәдени айырмашылықтарға жағымды қатынасын тәрбиелеу; әр түрлі мәдениет тасымалдаушыларымен жемісті іс-әрекет ету қабілеті мен дағдысын дамыту; балаларды ынтымақтастық, толеранттылық, гуманистік ұлтаралық қатынасқа тәрбиелеу.

Кесте 1 – Мектеп жасына дейінгі балалардың көпмәдениеттілігін қалыптастырудың міндеттері.

Кесте 2 – Мектеп жасына дейінгі балалардың көпмәдениеттілігін қалыптастырудың үлгісі

Көп мәдениетті тәрбие негізінде шетел тіліне оқытудың негізгі мақсатына ұлтаралық қатынас пен кәсіптік-тілдік қызметте шет тілдік таным, шет тілдік қатынас және шет тілдік шығармашылық субъектісінің рөлі жағдайында сәтті қызмет жасауға мүмкіндік беретін ақпараттық, коммуникативтік және интеллектуалдық қажеттіліктер, қабілеттер мен құзыреттіліктерге ие көп мәдениетті және үш тілді тұлғаны қалыптастыру жатады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Үш тілділік пен үш тілді білім – бүкіл әлемнің көпэтникалығы мен көп лингвалдығына сәйкес заман талабы. Үш тілділіктің Саналы, сауатты және дұрыс ендірілуі қазақстан білімінің әр санатындағы білім субъектілеріне кез келген ортада коммуникативті- бейіделгіш болуына ықпал етеді, мүмкіндік береді [10].

Өз мәдениеті мен өзгенің мәдениеті мен дәстүрін білетін және сыйлайтын көп мәдениетті тұлғаны дамыту біздің республикамыз үшін өте маңызды. Өйткені Қазақстан болашағы өскелен ұрпақтың қолында.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Назарбаев, Н. А. Стратегия трансформации общества и возрождения евразийской цивилизации. – М., 2000. – С. 16-18.

2 **Collier, V. P., Thomas, W.** Language minority student achievement and program effectiveness. Research summary on ongoing study. – Fairfax, VA: George Mason University, 1995.

3 **Сыргодеева, А. А.** Поликультурное образование: Учебно-методическое пособие. – М., 2001.

4 **Чан Динь Лам** «Полиязычное образование – важная стратегия развития Казахстана».

5 **Жетписбаева, Б. А.** Полиязычное образование: теория и методология: Монография. – Алматы : Білім, 2008.

6 Формирование и развитие языковой личности в условиях реформирования системы образования РК. – № 5. – 2007. – С. 23-24).

7 **Сулейменова, Э. Д.** Языковые процессы и политика. – Алматы : Казахский университет, 2011. – 117 с.

8 Закон Республики Казахстан от 11 июля 1997 года № 151-І «О языках в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.07.2013 г.).

9 Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-ІІІ ЗРК.

10 Государственная программа развития образования РК до 2020 года.

Материал баспаға 24.02.16 түсті.

T. B. Baynazarova, S. K. Dyusembayeva

Политультурное воспитание детей дошкольного возраста

Казахский государственный женский педагогический университет, г. Алматы
Материал поступил в редакцию 24.02.16.

T. B. Baynazarova, S. K. Dyusembayeva

Multicultural education of children of preschool age

Kazakh State Women's Teacher Training University, Almaty.
Material received on 24.02.16.

В статье рассматривается исторический источник поликультурного образования и обсуждает важность поликультурного воспитания детей дошкольного возраста. Исследование изучает цель поликультурного образования и содержит наблюдения психологов и педагогов о поликультурной личности дошкольников. В статье раскрывается история возникновения проблемы поликультурного воспитания. Поликультурное образование актуально на сегодняшний день в связи с глобализацией. Статья

раскрывает такие понятия как поликультурность, поликультурное образование, поликультурное воспитание и поликультурная личность дошкольника. В статье проанализированы психические и педагогические основы поликультурности. В статье раскрыты цели и задачи поликультурного воспитания детей дошкольного возраста. В статье даются ссылки на исследователей рассматривавших вопрос поликультурного образования. Обучение иностранному языку рассматривается как инструмент поликультурного воспитания.

The article examines the historical source of multicultural education and discusses the importance of multicultural upbringing of the children of preschool age. The research investigates the purpose of multicultural education and contains observations of psychologists and pedagogues about multicultural personality of preschoolers. The article discusses the history of the problem of multicultural education. Multicultural education is relevant today due to globalization. The article reveals concepts such as multiculturalism, multicultural education, multicultural upbringing and multicultural personality of a preschooler. The article analyzes the psychological and pedagogical foundations of multiculturalism. The article deals with the goals and objectives of multicultural education of children of preschool age. The article makes reference to the researchers of multicultural education. Learning a foreign language is considered to be a tool of multicultural education.

А. Бақраденова¹, А. Абдырова²

¹профессор, п.ф. д., ²аға оқытушы, Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Павлодар қ.

**БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ӨЛЕҢ ТАЛДАУДА
ТРИЗ-ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ**

Авторлар бастауыш сынып оқушыларына көркем шығарма тілін талдауда, сол арқылы өздерінің әдеби тілін жетілдіруде «ТРИЗ технологиясын» қолданудың тиімділігін көрсеткен. Мақалада балалар әдебиетінің танымал ақыны, тәуелсіз Қазақстандағы ұлттар достығын жырлаған Ө. Ақыпбековтің патриоттық рухты шығармалары қарастырылады.

Кілтті сөздер: сауатты талдау, өлең жанрлары, әлеуметтік лирика, әдеби тіл, қарапайым тіл

КІРІСПЕ

«Мектепте өлеңді өту оңай сияқты. Прозалық не драмалық шығарма емес, оқуға жеңіл деп ойлаймыз. Ал шын мәнінде поэзияны, яғни өлеңді оқыту – қиынның қиыны, оның себебі: біріншіден, кей мұғалім өлеңді өзі де сүймейді, оқушыны өлең мазмұнына ендіре алмайды, екіншіден, өлеңдер бір сарында оқылады, үшіншіден, өлеңді сауатты талдап алмаймыз, міне, осыдан өлең оқылмайды» деген тұжырымдарды бірталай зерттеушілер айтып та, жазып та келеді [1; 4].

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Өлеңнің жанрларына жіктелмей, бастауыш сынып оқулықтарында тақырыптар бойынша жіктелген. Мұғалім мысал өлеңді тәрбиелік мақсатына қарай жап-жақсы талдап берді делік. Бұдан не ұтады? Ал табиғат туралы, адамның оған танданысы не сүйіспеншілігі жеткізіліп тұрған лирикалық туындыны балалардың жүрегіне жеткізе алып жүр ме? Ондағы бейнелі сөз құралдарын оқушы жатқа біліп тұр, ал мағыналарын жете түсініп тұр ма? Бұл жағы да белгісіз қалып жатады. Осындай қиындықтан шығудың бір жолы – бастауыш сыныптарда шығармаларды ТРИЗ әдісімен талдау деп айтуға болады. Мысалы, екінші сыныптың қазақ тілі оқулығында тәуелсіз Қазақстанның салт-дәстүрін қалыптастыру мақсатында ұсынылған Ө. Ақыпбековтің «Бұл қандай құрал?» деген өлеңі беріліпті.

«Қайқылау бас жағы сәл,
Аса ыңғайлы сабы бар.
Сұйық тамақ ішкенде,
Ыстық тамақ ішкенде,
Ол қолыңнан табылар».

Сол сияқты «Бұл қандай бұйым?» өлеңіндегі сипаттаулар да баланы ойлантып, автор қойған сұраққа іздене жауап беруін талап етеді.

Сүртінсең,
Үлпілдеп денені
Лезде құрғатып береді.
Гүл өңін кірлетпей орнына
Іліп қой қайтадан сен оны.

Мұндай өлеңдерді оқи салып түсіну жеңіл. Өйткені оқушы сипатталған заттарды көз алдына елестете алады және ол заттарды олар күнделікті қолданып жүр. Ал осы автордың «Ынтымақ күні» деп аталатын осы оқулықтағы екінші өлеңін оқушының оқи салып түсінуі мүмкін емес. Шындық жайт – қазіргі кезде қала мектептері оқушыларының біразының тілі таза емес. Орысша ойлап, ана тілінде сөйлеуге талпынады. Әр оқушының табиғи түрде қалыптасатын есте сақтау қабілеті, зейіні, қабылдауы болады. Қазіргі полиглотты ортада балалардың әркелкі қалыптасқан қабілеттерін дамытуды бағыт етіп алып, өлең талдауда шығармашылыққа бейімдейтін жаттығуларды мақсатты пайдалану керек. Қала балаларының өз тіліне қарағанда өзге тілде ойы ұшқыр, ол өзінің ойлау қабілетін қазақшаға бұрғанда орысша ойын ана тілінде жеткізе алмай қиналады. ТРИЗ технологиясының осы орайда берері көп.

2-сынып баласы әлеуметтік және табиғат лирикасына бірден қызықпайды, мұғалімге, әсіресе, тақырыбы қажет болып тұрған, патриоттық идеясы мығым шығарманы қабылдату едәуір қиынға соғады. Тұтас 45 минут бойы өлеңнің әр тармағындағы, шумағындағы ойды жеткізуде, талдауда ұтымды әдіс-тәсілдерді пайдаланбаса, оқушыны ой тереңіне бойлата білу үшін ерекше тәсілдер қолдану керек. Біз Ө. Ақыпбековтің патриоттық тақырыптағы бір өлеңін оқытуда ТРИЗ-ді қолдануды дұрыс деп таптық.

ТРИЗ-дің біз аударып қолдануға мәжбүр болған аталымы – «Баланың жеке қабілетіне қарай шығармашылығын дамыту», яғни – «творческое развитие индивидуальных задатков». Оқытылып отырған әр баланың жеке тілдік табиғатын ескеру – бастауыш сыныпта күрделі мәселе. Осы мәселені шешу үшін кейбір баланың жеке қабілетіне қарай шығармашылығын дамыту (бұдан былай БЖҚШД делінеді) жұмыстары ұйымдастырылады. Біздіңше, беріліп отырған өлеңдегі сөздер мен тіркестерді оқушылардың өздеріне тапқызса ғана, мұғалім оларды ана тілінің әдеби түріне жетелеуге мүмкіндік туғыза алады. Баланың логикалық ойлау қабілетін жеке сөздер мен тіркестерді үйренуге бұра отырып, соңынан өлең мәтінін өздеріне құратса,

олар сонда ғана автордың айтпақ ойын ұғынатын болады. Зерттеушілердің еңбектерінде осы технологияны ойлап шығарған авторға сүйене мынандай [5; 6] БЖҚШД мақсаты былайша қойылады:

1. Логикалық ойлау қабілетін арттыру;
2. Табиғи психологиялық қабілеттерін дамыту.
3. Ойлау, ойлай білу, өздігімен ой қорыту, тұжырымдау дағдыларын қалыптастыру;

калыптастыру;

4. Үздіксіз шығармашылықпен жұмыс істеуге баулу

Міндеттері:

1. Табиғи психологиялық қабілеттерін сабақ барысында арттыра отырумен қатар тексеру жұмыстарын /тест, даму көрсеткішін дамытатын, бақылайтын әртүрлі жаттығулар/қоса жүргізу;

2. Оқушылардың логикалық ойлау қабілеттерін арттыратын сөздік жаттығулар, логикалық тапсырмалар арқылы өздігінен жұмыс жасауға дағыландыру – шығармашылыққа баулу;

3. Даму көрсеткіштерін /диагностика/ қадағалап отыру;

4. Оқушылардың моторикасын дамыту;

5. Кеністікті бағдарлай білуге дағыландыру.

Тағы баса айтатын мәселе – БЖҚШД технологиясымен жұмыс жасау мұғалімнің өзін қызықтырып, шығармашылық әлеміне жетелеп, еңбегінің жемісін сезінуге мүмкіндік тудырады. Бұл қағидаға біз де өз сабағымызда көз жеткіздік.

Сабақ тақырыбы: Ө. Ақыпбековтің «Ынтымақ күні» өлеңі.

I. Дайындық кезең

1. Сабаққа эмоционалдық бағыт: «Мәңгілік ел халықтары» слайды бойынша бейнежазбаны тамашалау. Халықтар достығы музыкалық әуен.

2. Моториканы дамытуға арналған жаттығулар. Ауызша тапсырмалар, логиканы қажет ететін ойын–тапсырмалар, схемалар, санамақтар, басқатырмалар т.б./

II Негізгі кезең

I. Өлеңнің мәтіні мәнерлеп оқылады:

Ортақ – дәстүр

Ғұрып бай.

Ынтымағын суытпай:

Шаңырақты көтерген,

Жүз түрлі ұлт –

Жүз уықтай!...

Шынға тартса салып жол,

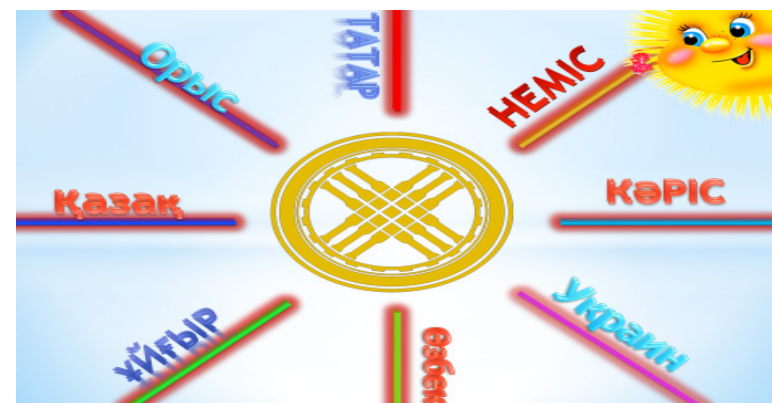
Қиналмайды талып бел:

Жүз иыққа сүйенген,

Қазақстан –

Алып ел!...

1.Тапсырма: Балалар, өлеңдегі сөздерді мына сызбаға салып, ат қойындар.

Сурет 1

2. Тапсырма. Карточкалар бойынша жұмыс.

а) 1-ші сызбаға синонимдес сөздерді қатарластыра жазып шығындар;

ә) 2-ші сызбаға мағынасы жуық сөздерді жазып көрсетіндер,

б) дәптерлеріңе шаңырақты орналастырыңдар да, оған бірнеше халықтың уықтарын қадандар, әр уыққа түрлі ұлттардың аталымдарын көрсетіндер;

в) «Ынтымақ», «алып», «белі талды», «иыққа сүйенді» сөздері мен сөз тіркестеріне балама қолданыстар тауып, өлеңнің мазмұнын қара сөзбен айтып шығындар.

Кесте 1

Мәтіндегі сөздер мен тіркестер	Синонимдік қатарлары	
Ынтымақ	достық	бірлік
Алып		
Белі талды		
Иыққа сүйенді		

Оқушылар жоғарыдағы тапсырмаларды орындап жатқанда, өлеңнің авторы туралы былай әңгімелеп, мұғалім жекелеген балалардың жұмыстарын тексеруіне болады:

«Өтепберген Ақыпбеков тәуелсіздік орнаған жылдарды жақсы жырлаған ақын. «Ынтымақ күні» деп атаған осы өлеңінде 16 желтоқсанды, яғни республика күнін тойлайтын күнді айтып отыр. Ол күнді «Ұлттар достығы күні» деп те атағысы келген болар. Қанеки, енді әрқайсыңның орындаған тапсырмаларыңды тыңдайық!» (тапсырма жауаптары тыңдалады)

Бой сергіту. Балалар «белі талды» деген тіркесті басқаша мағынада қалай айтамыз? Үлгісі: Шаршады, белі ауырды.

Ендеше мынандай кимылдар жасайық:

Белі талды (екі қол белде)

Қолы талды (екі қолды бүгіп-жазу)

Аяғы талды (екі аяқты дем алдыру, бір орында отырып-тұру)

Енді шаршамаймыз!

Бір-бірімізге,

Иықпен сүйенеміз.

Қол ұстаймыз, талмаймыз.

Шыңға тартамыз (қолдарды жоғары өрмелету)

Самғаймыз (ұшып бара жатқандай қолдарды қалықтату)

Оқушылардың танымдық қабілеттерін арттыруға арналған осындай бой сергіту жаттығулары, тапсырмалар бастауыш сыныптарда оқушылардың табиғи танымдық қабілеттерін арттырады, сол арқылы логикалық ойлау қабілеттерін дамытады. Мысалы: жадын, көру арқылы есте сақтауын, ауызша есте сақтау қабілеттерін бекітуге осындай әрі бой сергіту, әрі ойын жаттығу тиімді болады.

2. Шығармашылық кезең: құрастыру, шығармашылықты талап ететін тапсырмалар, сызбалар т.б. Орыстілді балаларға карточкалар таратылады. Олар ондағы логикалық сұрақтарға жауап береді. Ана тілінде жақсы сөйлейтін балаларға төмендегідей сұрақтары бар карточкалар таратылады:

А. «Дәстүр» және «ғұрып» сөздері өзара синонимдес пе?

Ә. «Қиналмайды» және «белі талды» қандай тұлғалар? Құрамына қарай талдап, мағыналарын ашындар. Бұлар өзара антоним бе, синоним бе?

Б. «Жүз түрлі ұлт» және «жүз уықтай» көз алдымызға қандай сурет береді?

В. Автор «жүз иық» деп нені бейнелеп жеткізіп тұр?

Ал орыстілді оқушылар криптограммаларды шешеді, Ә. Ақыпбековтің сұрамақ, санамақ өлеңдерінің мәтіні бойынша «Ойлан, тап» жарысына дайындалады. Бұл топтағылар да жоғарыдағы мәтін бойынша қара сөзбен қарапайым әңгімелер құрастырады. «Қазақстан – үлкен үй (шаңырақ). Онда қазақтар, орыстар, кәрістер, ұйғырлар... (шаңырақ уықтарына жазған ұлттардың атауларын көрсете отырып) тұрады. Әрбір ұлттың өз дәстүрі, ғұрпы бар» делініп келеді.

III Қорытынды кезең:

Ана тілі жоғары деңгейдегі балаларға берілген сызба бойынша әдеби мәтін құратылады. Тақтаға 2-3 бала шығарылып, мынандай ойландыратын сұрақтармен тақырып қорытылады:

1. Қалай ойлайсындар, өлең авторы неге шаңырақты суреттеді?
2. Ынтымақ деген сөздің мағынасын өлеңнің қай жолы жеткізіп тұр?
3. Автор жүз уыққа жүз ұлтты неге теңеген?
4. Қазақстан елінің күштілігін ақын қай жолдарда жеткізген?
5. Өлеңді тыңдағанда сен қандай әсерде болдыңдар?

Өлеңді шығармаларды оқытудың күрделілігі оның жанрлық ерекшелігінде ғана емес, ең бастысы, оқушылардың оған деген көзқарасы, қарым-қатынасы, ең бастысы – қабылдауында. Әсіресе, бастауыш сынып оқушыларының көбі – поэзиядан гөрі, қызықты мазмұны бар, айтайын деген ойы айқын көрініп тұратын мысал шығармаларды ұнатады.

Өтепберген Ақыпбековтің өлеңдерінің ерекшелігі – оқушылардың эмоционалдық-адамгершілік қабілеттерін арттыратындығында. Мұның себебі көркем сөз қуатын мұғалім дұрыс ашып берсе, сол өлең адамның жан дүниесін қозғайды. Кез келген адамның басында кездесетін мынадай жағдай болады, өлеңді оқып отырғанда, ондағы айтылған ой, сезім сол адамның ойы, сезімімен бірдей келуі, немесе соған тән сағыныш, өкініш, аңсау, қиялдау. Бірақ мұндай сәйкестік үнемі бола бермейді. Оның үстіне оқушыларда эмоционалдық тәжірибе қалыптаспаған. Сол себептен де кейде өлеңдегі таныс емес, жат, бөгде сөздерді сезіммен қабылдап түсінбегендіктен, шығарманы оқымай кейін ысыра салады. Осыған байланысты лирикалық шығармаларды оқытқанда ескеретін басты бір мәселе – білімдік, тәрбиелік міндеттерді шешумен қатар оқушылардың төзімділігі мен сезімталдығын дамыта отыру, қадағалау, кез келген түсініксіз жайлардан арылту. Біз ТРИЗ тәсілдерін қолдана отырып, оқушылардың тілдік мүмкіндіктерін ашып, болашақтағы мәңгілік ел тұрғындарының жүректеріне елге, оның дәстүріне, өлең-жырының байлығына сүйіспеншілік туғызуды мақсат еттік.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жинақтап айтқанда, бастауыш сыныптарда өлең жанрына, тақырыбына, идеялық мазмұнына қарай жүйелі түрде беріліп, тиімді әдіс-тәсілдермен бала жүрегіне жеткізіле оқытылуы тиіс.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Қазмағамбетова, З.** Бастауыш сыныптарда көркем шығарманы оқыту [Мәтін] / З. Қазмағамбетова. – Алматы : РБК, 2001. – 38 б.

2. **Қалықова, Ө.** Қазақ тілі сабақтарында тіл дамыту [Мәтін]: Орыс мектептерінің 5-9 сынып мұғалімдеріне көмекші құрал / Ө. Қалықова, Н. Бөбетаева, Л. Әбішева. – Алматы.

3 **Кириллова, Ю. А.** Интегрированные физкультурно-речевые занятия для дошкольников с ОНР 4-7 лет [Текст] / Ю. А. Кириллова, М. Е. Лебедева, Н. Ю. Жидкова. – СПб. : Детство-Пресс, 2005. – 224 с.

4 Активизация познавательной деятельности младших школьников [Текст]: Книга для учителя / Под ред. Осиповой. – Минск : Нар. асвета, 1987. – 100 с.

5 **Альтшуллер, Г. С.** Найти идею. – Новосибирск : Наука, 1986.

Материал баспаға 24.02.16 түсті.

A. Bakradenova, A. Abdyrova

Использование технологии ТРИЗ при анализе стихотворений в начальном классе

Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 24.02.16.

A. Bakradenova, A. Abdyrova

Using the TRIZ technology in the analysis of poems at the primary school

Pavlodar State Pedagogical Institute, Pavlodar.
Material received 24.02.16.

Авторы статьи указывают на то, что применение элементов технологии ТРИЗ приемлемо в развитии речи и восприятия поэтического текста школьников начальных классов. Объектом исследования взяты стихи детского поэта О.Акипбекова, внесшего большой вклад в воспевании темы дружбы народов Казахстана.

The authors of article indicate that the use of the TRIZ technology elements helps to cultivate the perception of poetic texts in primary school pupils. The research was based on verses of children`s poet O. Akipbekov, who has made a large contribution to glorifying the friendship between the Peoples of Kazakhstan.

ӘОЖ 37: 37.08

Г. Б. Бейсенбекова¹, Б. Ж. Абдрашева², Д. Д. Шакимова³

¹п.ғ.к., доцент, ²ә.ғ.к., доцент, Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды к.; ³магистрант, «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ-ның «Педагогикалық өлшеулер орталығы» Қазақстан Республикасы

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КАДРЛАРДЫҢ БІЛІКТІЛІГІН АРТТЫРУ ҮДЕРІСІНДЕ ФОРМАТИВТІ БАҒАЛАУДЫ ҚОЛДАНУ АСПЕКТІЛЕРІ

Аталған мақалада формативті (қалыптастырушы) бағалаудың өзектілігі, бүгінгі таңда еліміздегі білім беру саласында қолданысқа енгені жайында айтылған. Соның ішінде деңгейлі бағдарлама аясында курстан өтіп жатқан мұғалімдердің және тренертерді жүргізіп жатқан тренерлердің тәжірибесін жетілдіруде қалыптастырушы бағалау тәсілдерінің тиімділігі жайлы баяндалады.

Кілтті сөздер: формативті бағалау, өзін-өзі бағалау, өзара бағалау, кері байланыс.

КІРІСПЕ

Бүгінгі таңда әрбір педагогтың (оқушының) жеке жетістіктерін басқа оқушылармен салыстырмай және оқудың нәтижесін әкімшілік қорытындысы ретінде қарастырмай, мектепке қалыптастырушы (формативті) бағалау тәсілдерін енгізу міндеті көкейкесті мәселе болып отыр. Қалыптастырушы баға технологиясы педагог қызметінің алгоритмі мен ол алгоритмді жүзеге асыру ресурстарының бірлігінен тұрады. Мақсатты белгілеудің мөрелік нүктесін анықтай отырып, әрі қарай жылжу қажет болады: мақсатты өлшенетін оқу нәтижелеріне айналдыру, нәтижеге жету деңгейін анықтау, бағалаудың мазмұнын және техникасын іріктеу, оқудың сәйкес әдістерін таңдау және жүзеге асыру, бағалауды жүргізу және оқу нәтижелерінің өлшенетін деңгейіне жеткенін анықтау.

Ресей ғалымдары (И. С. Фишман, Г. Б. Голуб) педагогтың қалыптастырушы бағалауды ұйымдастырудағы алгоритмін мына түрғыда ұсынады:

1 Жоспарланған оқу нәтижелерін анықтау.

2 Оқушының маңызды оқу нәтижелерін жоспарлау және оған жету әрекетін ұйымдастыру.

3 Оқушылардың жоспарланған оқу нәтижелеріне кері байланыс механизмі көмегімен жетуін жүргізу [1, 76 б.].

«Соңғы кездегі зерттеулер деректері бойынша, әлем мектептерінің ең жақсы білім беру жүйелерінде оқушының нәтижелерін жоғарылатудың шешуші факторы оқу сапасы және педагог пен оқушының арасындағы өзара әрекеттесу болып табылатыны айқын көрінеді. «Педагогикалық шеберлік орталығында» бүкіл Қазақстан бойынша педагогтар өз білімін жаңарту, өз практикасын жетілдіру, әрі оған өзгерістер енгізу үшін оқу бағдарламаларына қатысуға жағдайлары болады».

Осы мақсатта жүргізіліп жатқан «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ-н «Педагогикалық шеберлік орталығы» мен Кембридж университетінің көпдеңгейлі бағдарламасы бойынша педагогикалық кадрлардың біліктілігін арттыру курсына бағалау жүргізген екі-үш апта ішінде бағалаушы-эксперттер тарапынан тренерлердің іс-әрекетін бақылау, қолдау үшін қалыптастырушы бағалау әдістері қолданылады. Тренерлердің ұйымдастыруымен болған педагогтардың оқытуы мен тәжірибесінің дамуы бақыланады.

Формативті бағалауда тренер жұмысты қадамдап жоспарлайды, яғни табысқа жету алгоритмін құрады:

– Сабақты жоспарлау кезеңінде тиімді тренер әр педагогтың жетістікке жету алгоритмін құрып, барлық қадамдарын көрсетуді ойластырады;

– Педагогтардың табысқа жету алгоритмін түсінуі оларға жұмысты қадамдап орындауға, өздігінен бағалауға, проблемаларды ерте бастан анықтауға және жеңуге мүмкіндік береді.

Тәжірибеде байқалғандай, тренерлер сабақ (тренинг) барысында формативті бағалаудың түрлі тәсілдерін қолданады. Өзін-өзі бағалау, жұптық, топтық, өзара бағалау түрлері үнемі ұйымдастырылады. Нәтижесінде, әр педагог өзін және басқаларды бағалайды әрі өзіне айтылған жұлдызша мен тілектерді ескере отырып, жіберген кемшіліктерін ескеруге, оның шешу жолдарын жеке, әріптестерімен талдау барысында іздестіруге және түзету үшін түсіндіруді пайдалануға мүмкіндіктері болады. Осындай әдістер арқылы педагогтардың ерекшеліктерін ескере отырып, әрқайсысының сабаққа қатысу белсенділігін қамтамасыз ете алады. Сонымен бірге, тренерлер де, педагогтарда ым-ышара әдісін үнемі пайдаланады. Тренерлер тренинг барысында ым-ышара әдісімен топтың талдауы дұрыс бағытта екенін сездіріп, қолдау жасап, баға беріп отырады.

«Педагогтар баға мен сөздің көмегімен бағалайды. Олардың қандай тәсілді қолданғанына қарамастан, олардың артында жай объективті және жартылай объективті нормалар мен стандарттар ғана емес, балалардың дамуы, оқуы мен ынтасы туралы болжамдар; құндылықтар – жеке қадір-қасиетін сезіну, қабілеттер мен күш-жігердің маңыздылығы да тұрады (Александр, 2001)» [2, 14 б.] деген зерттеуші-ғалым пікірі бойынша педагогтарды оқыту кезеңіндегі тренинг барысында қозғаған ой-пікірлеріне

тренер тарапынан берілген қалыптастырушы бағалау қолдау, дамыту бағытында жүзеге асырылып отырады.

Формативті бағалаудың маңызды компоненттерінің бірі кері байланыс әрекеті. Тренерлер педагогтардың алға ілгерілеуін қадағалай отырып, оқудың барлық сатыларында ауызша және жазбаша түрде қалыптастырушы кері байланыс ұсынады.

Кері байланыстың қай түрі болмасын, тренер (педагог) мыналардың маңыздылығын үнемі есте сақтауы керек:

– Педагог (оқушы) нені жақсы орындағанын белгілеп отыру;

– Қателіктер болған жағдайда тренерге, педагогке (оқушыға) өзінің жұмысын жақсартуға байланысты нақты ұсыныс беру.

Кері байланыс нәтижесі бойынша оқыту үдерісін жақсарту мақсатында педагог іс-әрекетіне түзетулер енгізіледі. Күнделікті рефлексиялар, жазбаша комментарийлер, бақылау, сындарлы және фронтальды сұрақтар, эсселер, мәдени күнделік жүргізу, өзін-өзі бақылау дәптерлері және т.б. кері байланыс құралдары болып табылады. Кері байланыстың жоғарыдағы аталған құралдарын пайдаланған жағдайда педагогтарға комментарий бере отырып, кері байланыстың үш типі қолданылады (мәселен, рефлексивтік есеп, эссе жазғанда): еске түсірулер, сатылай көмек, сұрақ қою, сипаттау, аяқталмаған сөйлем, үлгі ұсыну.

Тренерлер алғашқы күннен бастап өз тобының педагогтарға өзіндік рефлексия жасауға үйрететін мәдени күнделік жазуды ұсынады және педагогтардың көпшілігі сабақ барысында мәдени күнделіктерін пайдалануды әдетке айналдырған. Мәдени күнделіктерін рефлексивтік есеп жазуға негіз ретінде пайдаланады. Мәселен, Ж. есімді педагог курсқа келген беттегі жазған рефлексивтік журналынан дәлелдер келтірді: «Алғашқы қадамдарымыз мәдени күнделік жүргізу дағдыларын меңгеру болды, оның мақсаты, деректер келтіру, мәселелер мен шешу жолдарын қарастыру сияқты сипаты болатынын білдім. Мәдени күнделік жүргізу іс-әрекетінің айнасы іспеттес көрінді, айнаға қараған сайын сыртқы бейнеңнің жағымсыз жағын көріп түзетсең, күнделікті жазып отырғанда ісіңе, өзіңе есеп бересің, ал оқи отырып қателерінді түсініп, келесі әрекеттерінді ойластыра бастайсың».

Кері байланыс арқылы тренер (педагог) оқытудағы олқылықтарды түсінуге тырысады және өз іс-әрекетіне (жаңа әдістер таңдау, оқыту техникасы, сабақ кезеңдерін бөлудегі өзгерістер және т.б.) өзгерістер енгізуде көмектесетін ақпараттар ала алады.

«Тренерге арналған нұсқаулықта» «Педагогтың аталған Бағдарлама стандарттарына сәйкестік дәрежесі жеке портфолиосын бағалау арқылы анықталады» делінген. Алайда педагогтың портфолиосы дайындалғанға дейін бірнеше кезеңдерден өтеді. II «Бетпе-бет» кезеңіндегі аудиторияда педагогтарға өз дәлелдер портфолиосын жасау барысында пікір беру үшін

тренерлер формативті бағалауды қолданады. Жазған рефлексивті есептеріне, құрастырған тізбектелген сабақтар топтамасына стикерлермен бағалау жазбалары, қысқа жазылған пікірлер (кері байланыс), бағалау парақтарын пайдалану арқылы түзетулер мен толықтырулар жүргізеді.

Осы әрекеттер арқылы тренерлер педагогтардың Бағдарламаның түйінді идеяларын білу және түсіну, өзінің оқыту және оқу тәжірибесінде Бағдарламаның түйінді идеяларын қолдану және оқыту мен оқудың жаңа практикасын енгізу туралы ойлану және одан әрі дамытуға арналған тәсілдер мен идеяларды белгілеуіне бағалау жасайды. «Екі жұлдыз, бір тілек», «Сэндвич» т.с.с. әдістер бойынша өзара бағалау әрекеті жүргізілді. Кері байланыс әрекетін жүзеге асыру мақсатында педагогтар ортаға салған әріптестерінің есептері мен таныстырылымдарына стикерге жазып пікірлерін білдірді. Профессор Джон Хэттидің зерттеуі көрсеткендей, пікір кез келген басқа факторға қарағанда жетістіктерге жету үшін үлкен ықпалға ие.

Формативті бағалаудың маңызды компоненттерінің тағы бір түрі – өзін-өзі бағалау және өзара бағалау. Яғни өз іс-әрекетіне сын көзбен қарай алу. Ата-бабамыздың «Жақсыдан үйрен, жаманнан жирен» деген сындарлы өсиеті мен алаш алыптарының бірі, педагог М. Жұмабаевтің «Ойлай білетін адам, шын мағынасымен адам» деген ұлағатты сөздері сыни ойлаумен үндеспей ме? Философ, психолог және оқу реформаторы Джон Дьюи енгізген рефлексивтік практик деген ұғымға сай педагогтар өздерінің білімдері мен кәсіби дайындықтарына сәйкес өз іс-әрекетіне баға беріп, үнемі толғаныста болғанда ғана сыни ойлау үдерісі іске асады.

Әрине, тренер тарапынан жүргізілетін мониторинг пен бағалауды алмастыра алмағанымен, өзін өзі бағалау мен өзара бағалаудың педагогтар үшін тиімділігі зор. «Өзара және өзін өзі бағалауды пайдалану екінші «Бетпе-бет» кезеңінде портфолио әзірлеп, таныстырылым өткізудің маңызды ажырамас бөлігі болып табылады. Деңгейлі бағдарлама аясында дайындықтан өткен барлық тренерлер тыңдаушылардың бар білімдерін жаңа білімді игеруге негіз етіп алып, олардың оқуы мен тәжірибесін дамыту үшін тәлімгерлік етеді».

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорыта келе, қалыптастырушы бағалау дұрыс ұйымдастырылған жағдайда тренер педагогқа/оқушыларға олардың іс-әрекеттеріне байланысты түсінік (комментарий) бере отырып, жүйелі түрде кері байланысты қамтамасыз етеді.

Кері байланыстың әсерінен педагогтар (оқушылар) өздерінің оқу үдерісін ұйымдастыруға белсенді қатысады. Ол үшін педагог оқушылардың оқу нәтижелерінің өзгеруіне байланысты оқу технологиясын, техникасын өзгертіп отыруы қажет. Сонда ғана тренер-педагог баға арқылы бағалау педагогтың (оқушының) мотивациясы мен өзін-өзі бағалауын

төмендетіндігін біледі және тренер педагог (оқушыларды) өзін-өзі бағалау мен оқу нәтижелерін жақсарту тәсілдеріне үйрету қажеттігін түсінеді.

Сонымен, қалыптастырушы бағалау арқылы педагог оқушының оқуына, ал тренер педагогтың, бағалаушы-эксперт тренердің тәжірибесін жетілдіруіне зор ықпал жасайды.

«Бағалау үрдісі тренер мен эксперт арасындағы өзара әрекет актісі ретінде көрінуі мүмкін, соның арқасында эксперт стандарттарға сәйкес тренер өзін өзі қалай бағалайтынын және келешекте эксперттен кері байланыста өзінің дамуын жоспарлайтынын көрсететін тренердің кәсіби өзін-өзі бағалауы туралы толық көрініс алады».

Төменде бағалаушы-эксперттің тренермен жүргізген кері байланысының үлгісі ұсынылады:

Кесте 1 – Кері байланыс парағы

Эксперт (бағалаушы) келгенге дейін қалыптастырушы бағалауды қалай қолдандыңыз?	Келген эксперт Сіздің оқытуыңызға және тәжірибеңізді жетілдіруге қолдау көрсете алды ма?	Болашақта нені жетілдіремін деп ойлайсыз?
--	--	---

«Педагог-оқушының өсуіне қалай көмектесемін» деген идеяны ұстануы керек [4, 32-35 б.]. Осы ойды жалғастыратын болсам, «Тренер- педагогтың өсуіне қалай көмектесемін» десе, «Эксперт – тренердің өсуіне қалай көмектесемін» деген идеяны ұстануы керек. Осындай үйлесімділік болған жағдайда деңгейлі бағдарламаның «Оқыту үшін бағалау мен оқуды бағалау» модулінің тиімділігі арта түспек. Мұндай бағалау жаппай тәжірибеде педагогтың қалыптастырушы бағалау технологиясының теориялық негіздерін, қалыптастырушы бағалауды ұйымдастырудың алгоритмін меңгерген кезде ғана жүзеге асады.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Формативное оценивание на уроках математики. Практическое пособие для учителя/ Сост. Р. Х. Шакиров, М. Ф. Кыдыралиева, Г. Н. Сахарова, А. А. Буркитова. – Б. : Билим, 2012. – 76 б.

2 Alexander, R. (2001). Culture and pedagogy. [Мәдениетпен педагогика] Wiley-Blackwell Assessment Reform Group, (2002 a). Assessment for Learning: 10 Principles. [Оқыту үшін бағалау: 10 ұстаным] University of Cambridge Faculty of Education.

3 **Мирсеитова, С.** Қазақ тілін қарастыру. Лингвистикалық білім мұғалімдер мен үйренушілерге арналған: «Кәсіби даму мектебі» сериясы-Қарағанды, 2011. – Б. 32-35.

Материал баспаға 24.02.16 түсті.

Г. Б. Бейсенбекова¹, Б. Ж. Абдрашева², Д. Д. Шакимова³

Аспекты использования формативного оценивания в процессе повышения квалификации педагогических кадров

^{1,2}Қарагандинский государственный университет имени Е. А. Букетова, г. Караганда.

³«Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ-ның «Педагогикалық өлшеулер орталығы».

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

G. B. Beisenbekova¹, B. Zh. Abdrasheva², D. D. Shakimova³

Aspects of using formative assessment in the process of training teachers

^{1,2}E. A. Buketov Karaganda State University. Karaganda

³Center of Pedagogical Measurement, Nazarbaev Intellectual Schools.

Material received on 24.02.16.

В статье говорится об использовании формативного оценивания, которое внедряется в систему образования страны. Также в статье рассматривается эффективность применения формативного оценивания для совершенствования практики слушателей уровневых курсов и деятельности тренеров.

This article is about the formative assessment, which is being integrated in the educational system of our country. The effectiveness of using formative assessment by teachers and trainers through the in-service-training programs is also written in this article.

УДК 373.6.016.02:519.711

Б. Б. Даумова

доктор философии (Phd), Костанайский государственный педагогический институт, г. Костанай

e-mail: bdaumova@gmail.com

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

В статье рассматриваются психологические особенности взаимодействия толерантных и интолерантных студентов в высшем учебном заведении. Уровень развития толерантности субъектов, национальное самосознание и определённые личностные характеристики определяют специфику и особенности взаимодействия толерантных и интолерантных студентов.

Ключевые слова: толерантность, интолерантность, эмпатия, агрессия, национальное самосознание.

ВВЕДЕНИЕ

В настоящее время социальные требования гражданского общества, которые ориентируют людей в выборе действий и поступков сосредоточены в толерантности.

Толерантность и интолерантность становятся основополагающими составляющими современного мира. Интолерантность (от лат. intolerantia – непереносимость, нетерпимость) как социальный и культурный феномен – сложное и неоднородное явление. Основным компонентом понятия «толерантность» является активная нравственная позиция личности и психологическая готовность к сотрудничеству с людьми иных культур, взглядов, убеждений, при этом основой интолерантности является позиция личности и психологическая готовность к неприятию, нетерпимости людей иных культур, взглядов, убеждений [1].

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Деление людей на толерантных и интолерантных весьма условно. Каждый человек в своей жизни совершает как толерантные, так и интолерантные поступки. Однако склонность вести себя так или иначе может стать устойчивой личностной чертой.

Многие авторы предлагают следующие отличия толерантной личности от интолерантной:

1. Знание самого себя. Толерантные люди стараются разобраться в своих достоинствах и недостатках. Они относятся к себе критически и не стремятся во всех своих неприятностях и бедах обвинять окружающих. Интолерантные люди замечают у себя больше достоинств, чем недостатков. В своих проблемах они склонны обвинять окружающих.

2. Защищенность. Интолерантному человеку трудно жить в согласии не только с окружающими, но и с самим собой. Толерантный человек обычно чувствует себя в безопасности, поэтому не стремится защищаться от других людей. Отсутствие угрозы или убежденность в том, что с ней можно справиться, – важное условие формирования толерантной личности.

3. Ответственность. Интолерантный человек считает, что происходящие события от него не зависят. Толерантные люди не перекалывают ответственность на других, они всегда готовы отвечать за свои поступки.

4. Потребность в определении. Интолерантные личности делают мир на две части: черную и белую. Для них не существует полутонов. Есть только два сорта людей – плохие и хорошие. Толерантный человек, напротив, видит мир во всем его многообразии.

5. Ориентация на себя – ориентация на других. Толерантные люди больше ориентированы на себя в работе, творческом процессе, теоретических размышлениях. В проблемных ситуациях они склонны винить себя, а не окружающих. Такие люди стремятся к личностной независимости больше, чем к принадлежности внешним институтам и авторитетам, так как им не нужно за кого-то прятаться.

6. Способность к эмпатии. Способность определяется как социальная чувствительность, умение формулировать верные суждения о других людях.

7. Чувство юмора. Чувство юмора и способность посмеяться над собой – важные черты толерантной личности.

8. Авторитаризм. Для интолерантной личности чрезвычайно важна общественная иерархия. Когда американских студентов просили назвать людей, которых они считают великими, интолерантные назвали имена лидеров, имевших власть над другими (Наполеон, Бисмарк и др.), а толерантные в силу своих личностных особенностей назвали ученых, артистов (Чаплин, Эйнштейн и др.). Интолерантную личность устраивает жизнь в авторитарном обществе с сильной властью. Такая личность убеждена, что жесткая дисциплина очень важна. Толерантный человек предпочитает жить в свободном, демократическом обществе.

Таким образом, есть два пути развития личности: интолерантный и толерантный. Первый путь характеризуется представлением о собственной исключительности, стремлением переносить ответственность на окружающих, ощущением нависшей угрозы, потребностью в строгом порядке и желанием сильной власти. Второй – путь свободного, хорошо

знающего себя человека, с положительным отношением к окружающим и доброжелательным отношением к миру [2].

Студенческая среда представляет собой одну из наиболее интенсивных зон межэтнического, межличностного взаимодействия, именно здесь формируются различные стереотипы, установки молодого поколения на межэтнические и межличностные контакты. Учитывая специфику студенчества, необходимо отметить, что возможность формирования в студенческой среде негативного восприятия той или иной общности опасна, поскольку в дальнейшем носителем интолерантных установок в межэтнических, межличностных отношениях может стать интеллектуальная элита общества.

Толерантность казахстанской молодежи необходима не только при межэтническом взаимодействии, но и в отношениях между представителями разных мнений, позиций, взглядов.

Взаимодействие толерантных и интолерантных студентов в высшем учебном заведении обусловлено их общим местом жизнедеятельности и одинаковыми контактами с окружением. Однако их ценностные установки, приемы общения и взаимодействия остаются разными.

У толерантных студентов терминальные ценности в сочетании с предпочтением в жизненных ситуациях ценностей гуманистической направленности («воспитанность», «терпимость», «честность») отражают стремление толерантных студентов к конструктивному общению, основанному на искренности, порядочности и ориентации на принятие личностных особенностей окружающих людей [3].

У интолерантных студентов уровень национального самосознания развит меньше, чем в группе толерантных и характеризуется низкой степенью важности мирных и дружеских отношений между нациями. Факторами, ведущими к интолерантности являются: категоричность в оценке других; неумение прощать; сглаживать негативные чувства; стремление перевоспитать партнера, подогнать его поведение под себя; неумение приспособливаться к партнеру. Присутствует агрессия, наблюдается отсутствие лояльности, ограничение межличностных отношений с людьми только одной национальности, склонности к национализму, стереотипизации, консерватизм.

Таким образом, общей чертой данной группы является сочетание повышенной чувствительности с эмоциональной холодностью и отчужденностью в межличностных отношениях.

В группе толерантных учащихся достаточно высокий уровень развития национального самосознания по сравнению с интолерантными. Здесь преобладает эмпатичность, низкая агрессивность, диалогичность, отсутствие негативных коммуникативных установок, отчужденности в межличностном взаимодействии, высокая степень осмысления важности мирных и дружеских отношений между этносами, наблюдается отсутствие предрассудков [4].

Обязательным условием эффективности профилактических мер в вузовской среде является выработка и последовательное проведение четкой, согласованной с основными субъектами образовательной среды политики «нулевой толерантности», т.е. принятие жестких, однозначных мер по отношению к фактам проявления различных форм ксенофобии, экстремизма и пр. Участники образовательного процесса должны быть детально осведомлены о невозможности проявления тех или иных форм действий в пространстве вуза.

Одной из самых известных причин распространения интолерантных форм поведения и экстремистских идей является социально-психологическая проблематика личности (бытовая неустроенность, субъективно осознаваемое отсутствие жизненных перспектив, наличие личностных проблем психологического и иного плана). Все это не может не вызывать и часто провоцирует рост недовольства, раздражения, интолерантности, агрессии [1].

Общественные, экономические и политические, культурные и бытовые условия развития личности, степень ее социальной зрелости и активности, психический настрой, личностные качества, составляют среду становления и развития человека как социального объекта. Педагогические и дидактические условия должны обеспечивать успешность обучения и воспитания толерантности. Например, воспитание гражданина Казахстана через изучение истории, традиций, культуры, жизни и деятельности выдающихся личностей. Характер межличностных отношений, основанный на толерантности, должен обуславливать эффективное становление толерантной личности.

ВЫВОДЫ

Таким образом, из всего вышесказанного можно сделать вывод, что прослеживается четкая связь между уровнем развития толерантности субъектов, национальным самосознанием и определенными личностными характеристиками, которые и определяют специфику и особенности взаимодействия толерантных и интолерантных студентов. Для построения открытой, гармоничной, свободной от напряженности среды в вузе, которая позволит студентам свободно делиться своими переживаниями, идеями и взглядами необходимо взаимодействие студентов и преподавателей на основе построения толерантного мировосприятия.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Селиванова, О. А. Проблемы Профилактики интолерантных взаимоотношений в условиях высшего учебного заведения. – Вестник Тюменского государственного университета. – 2012. – №1. – С. 216-221.

2 Трубина, Л. Толерантная и интолерантная личность: основные черты и отличия [текст] / Л. Трубина: Воспитание школьников. – 2003. – №3. – С. 33-35.

3 Рудыхина, О. В. Психологический портрет толерантного студента в контексте типологического подхода.// Вестник ТГПУ, 2010. – № 4 (94). – С. 158-164.

4 Томалинцев, В. Н. Введение в социальную экстремологию: учеб. пособие/Томалинцев В. Н., Козлов А. А. –СПб. : Изд-во С.-Петербурга. ун-та, 2005.

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

Б. Б. Даумова

Жоғары оқу орнында студенттердің толеранттылық қабілеттерін дамытудың психологиялық ерекшеліктері

Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты, Қостанай қ.
Материал баспаға 24.02.16 түсті.

B. B. Daumova

Psychological features of tolerance development of students at higher educational institution

Kostanay State Pedagogical Institute, Kostanay.
Material received on 24.02.16.

Мақалада жоғары оқу орнында толерантты және интолерантты студенттер өзара әрекеттестігінің ерекшеліктері қарастырылған. Субъектілер толеранттылығының даму деңгейі, ұлттық өзіндік сана, белгілі бір тұлғалық қасиеттер толерантты және интолерантты студенттер өзара әрекеттестігінің сипатын айқындайды.

The article discusses the features of the interaction between tolerant and intolerant students in higher education. Level of development of tolerance, national consciousness and certain personality characteristics determine the specificity of the interaction of tolerant and intolerant students.

Г. Д. Джубанова

ст. преподаватель, Алматы Менеджмент Университет, г. Алматы

e-mail: Dgd000@mail.ru

ОБУЧЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ ЛЕКСИКЕ СТУДЕНТОВ-ЮРИСТОВ В ПРОЦЕССЕ ОСВОЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ВТОРОГО

Для последовательного овладения лингвистической, затем речевой, социокультурной, частично предметной и профессиональной компетенциями необходима последовательная актуализация лексических единиц, включающих термины, сложные номинативные единицы, речевые клише, формирующие навыки профессионального общения.

Ключевые слова: профессиональная лексика, понятия и термины, словоупотребление, нормы языка.

ВВЕДЕНИЕ

Слово является основной значимой единицей речи и эффективно воздействует в том случае, когда употребляется в соответствии с присущим ему значением. Усвоение лексических единиц является обязательным условием овладения вторым языком, поскольку эти единицы выполняют функцию номинации предметов и явлений. В реализации этой функции участвуют как языковые знания, так и правила их функционирования. Формирование понятия осуществляется на основе интеграции лексического и грамматического значений. На основе словоформы и значения осуществляется выбор типа связи с другими словами, т.е. включение слова в возможные синтаксические конструкции.

Обучение профессионально-ориентированной лексике студентов-юристов рассматривается как составная часть вузовской программы высшего профессионального образования, целью которой является приобретение студентами коммуникативной компетенции, позволяющей использовать русский язык в профессиональной деятельности. Таким образом, русский язык для студентов-юристов является одним из факторов, способствующих овладению специальностью.

Язык как средство общения обслуживает все сферы общественно-политической, официально-деловой, научной и культурной жизни. В профессиональной деятельности юриста язык занимает особое место, независимо оттого, в каких коммуникативных ролях он выступает: составляет

законопроекты, ведет деловую переписку, дознание, оформляет гражданские сделки, выносит обвинительные приговоры и приговоры, защищает права подсудимых или следит за законностью судебных решений. В свою очередь, профессиональная деятельность накладывает существенный отпечаток на мировоззрение специалиста, а вместе с тем, и на его речь.

Нарушение юристом языковых норм может вызвать отрицательную реакцию со стороны собеседников. Кроме того, неточное употребление слова в речи приводит к неточному толкованию закона, и, как следствие, к негативным последствиям, создает почву для произвола и беззакония.

Известный русский юрист А. Ф. Кони писал: «...первые слова имеют цель: привести собравшихся в состояние внимания. Удержать или даже увеличить внимание можно: 1) краткостью; 2) быстрым движением речи; 3) краткими отступлениями.

Лучшие речи просты, ясны, понятны и полны глубокого смысла. Отсутствие логического течения мысли недопустимо. Средство против такого недостатка - обдуманый план и его точное исполнение.

Естественное течение мысли доставляет, кроме умственного, глубокое эстетическое наслаждение» [1].

Называя предметы, их качества, действия, состояния, различные явления действительности, слово соотносится и с явлениями окружающей жизни, конкретными (приговор, подсудимый, прокурор) и абстрактными (правонарушение, правосознание, преступность). В лексическом значении слова отражаются наиболее существенные, отличительные, индивидуальные признаки предмета.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Развитие новых экономических отношений в современном обществе определяет сложившийся и довольно устойчивый интерес к новым языковым явлениям. Особенно важным для профессиональной речи юристов является формирование новой общественно-политической лексики. Это связано и с тем, что информация сегодня, являясь стратегическим ресурсом развития общества, быстро теряет свою актуальность, устаревает и требует в информационном обществе постоянного обновления.

Утвердившийся в современной лингводидактике коммуникативно-деятельностный подход к обучению языку, безусловно, не вызывает никаких сомнений, так как в процессе обучения, осознавая фонетическую, лексическую, грамматическую структуру языка, усваивая правила построения речи, студент овладевает такими её высшими свойствами, как логичность, точность, выразительность, уместность. При отборе лексических единиц необходимо учитывать критерии частотности, распространённости, учебно-методической сообразности, учёта лексических свойств, которые способствуют повышению информативной ценности отбираемого материала [2].

На занятиях по профессиональному русскому языку последовательно актуализируются необходимые для изучения специальности лексические единицы, включающие термины, сложные номинативные единицы, речевые клише, формируются навыки ведения беседы, выражения точки зрения на проблему. Это способствует последовательному овладению лингвистической, затем речевой, социокультурной, частично предметной и профессиональной компетенциями и, как итог – коммуникативной компетенцией в сфере профессионального общения.

Поэтому целью обучения профессионально-ориентированной лексике являются:

- 1) профильная подготовка студентов в той сфере русского языка, которая связана с будущей профессиональной деятельностью,
- 2) расширение лингвистического кругозора обучаемых за счёт усвоения новых знаний об особенностях стилистических средств русского языка;
- 3) работа над понятийным аппаратом;
- 4) активное применение профессиональной лексики в речевой практике при решении производственных задач.

Активная коммуникация начинается уже на начальном этапе. Используемый вводный материал позволяет студенту включиться в контекст изучаемого юридического направления. В предоставленном справочном материале даётся вспомогательная информация для лучшего понимания специфики изучаемого направления. В лексической части даются определения используемых в учебном тексте единиц терминологической лексики. Определения адаптированы для лучшего понимания контекста.

Так, по теме «Основы уголовного права» для чтения и анализа предоставлен текст «Уголовное право». Задания по тексту выполняются самостоятельно или в группах.

Уголовное право

Уголовное право есть совокупность юридических норм, которые определяют задачи и принципы уголовного законодательства, понятие преступления, основание уголовной ответственности, устанавливают виды и признаки преступлений, наказаний за них, определяют основания освобождения от уголовной ответственности и наказания.

Уголовное право находится в тесной связи с уголовно-процессуальным, криминологией – наукой, которая изучает состояние, динамику, причины и условия совершения преступления, личность преступника, меры предупреждения преступности.

Довольно близко уголовное право соприкасается с административным.

Объектом регулирования уголовного права выступают отношения, складывающиеся при охране и защите интересов государства, физических и юридических лиц от преступных посягательств.

Субъектами уголовно-правового отношения являются: гражданин, совершивший преступление, и государство в лице своих уполномоченных органов (следствие, прокуратура, суд и др.). Содержание такого отношения заключается во взаимных правах и обязанностях субъектов. Органы государства имеют право и обязаны привлечь лицо, совершившее преступление, к уголовной ответственности и применить к нему наказание. Такое лицо обязано нести ответственность и наказание, при этом оно имеет право требовать, чтобы его ответственность базировалась строго на положениях закона и обстоятельствах дела.

Для регулирования и охраны общественных отношений, образующих предмет уголовного права, требуются особые методы. Один из них выражается в том, что за нарушение запрета (установленного уголовно-правовой нормой) совершать общественно опасные деяния (преступления) предусматривается возможность применения от имени государства наиболее суровой меры принуждения – наказания. При совершении иных правонарушений применение наказания исключается.

Смертная казнь в порядке помилования может быть заменена пожизненным лишением свободы или лишением свободы на срок двадцать пять лет с отбыванием наказания в исправительной колонии особого режима. (п. 5 ст. 49 УК РК).

Судимость. Под судимостью в уголовном праве понимается официально удостоверенный факт осуждения в прошлом лица за совершение им преступления. Судимость сохраняется за осужденным в течение определенных, указанных в законе сроков после отбытия наказания.

Погашение или снятие судимости означает, что лицо считается несудимым. В отношении его отпадают все правовые ограничения, установленные для судимых. Погашение или снятие судимости аннулирует все правовые последствия, связанные с судимостью (ч. 7 ст. 77 УК РК) [3].

Вопросы и задания к тексту:

1. Составьте тезисный план к тексту.
2. Объясните значение слов: уголовный, административный, криминология, антиправовой, мера принуждения.
3. Изложите кратко текст.

Предтекстовые задания должны ориентировать студентов на проблематику учебного текста, а также развивают навыки анализа, дают возможность использовать уже известную им информацию в общении.

В качестве предтекстового задания могут быть использованы вопросы, ответы на которые должны быть найдены в процессе чтения, а также задания, имеющие более лингвистическую направленность.

Учебный текст имеет собственный заголовок и составлен на основе нескольких аутентичных текстов.

Синтаксическая организация упрощается и адаптируется под цели определённого урока. Необходимо тщательно отбирать как количественно, так и качественно лексический материал, не перегружая и излишне не усложняя текст. Основу профессиональной лексики составляют термины – слова и словосочетания, дающие официальные научные наименования специальным понятиям или предметам. Термин применительно к языку права понимается как слово или словосочетание, имеющее юридическое значение, выражающее правовое понятие, применяемое в процессе познания и освоения явлений действительности с точки зрения права. Значение термина должно быть равным его понятийному содержанию, т.е. прямому и однозначному соотношению с обозначаемым явлением. Лексическая работа связана с процессом дифференциации понятий уголовного права (уголовный, административный, криминология, антиправовой, мера принуждения, преступление, судимость и т. д.).

Послетекстовые задания имеют форму ответов и вопросов, причём ответы предполагают самостоятельное рассуждение, анализ, соотнесение, а не просто поиск необходимой информации в тексте.

В послетекстовый блок включается большое количество заданий, направленных на развитие языковой компетенции в сфере профессионального общения.

Результатом обучения должны стать умения находить нужную информацию и способность применять её для самостоятельного получения знаний. Залогом успешного общения в рамках определённой специальности является не сколько владение языком, а овладение определённой терминологической и специальной лексикой.

ВЫВОДЫ

Вся профессиональная деятельность юриста связана с устной и письменной речью, поэтому для юриста крайне важно понимать слово и правильно пользоваться им. Юридический язык является «рабочим» языком каждого юриста, и по уровню владения им можно судить о профессиональных качествах юриста. От точного словоупотребления зависит точность и ясность юридической речи. Чтобы в каждом конкретном случае правильно и точно выбрать слово, необходимо знать не только его значение, но и смысловые связи с другими словами. Охраняя и разъясняя в многочисленных правовых документах правовые нормы граждан, юрист должен безупречно владеть нормами языка, соблюдать нормативность языка, употреблять слово с присущим ему значением. Сталкиваясь с людьми самых разнообразных профессий и различного уровня культуры, юрист должен находить нужный тон, слова, аргументирующие и грамотно выражающие мысли. От того, насколько точна и понятна речь юриста, зависит содержание их объяснений и показаний.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 **Минбаева, С. М.** Русский язык для студентов-юристов. – Алматы, 2007. – С. 12.
- 2 **Карымсакова, Р. Д.** Пособие для студентов-юристов. – Алматы, 2000. – С. 38.
- 3 **Оспанов, К. И.** Основы права. – Алматы, 2014. – С. 163.

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

Г. Д. Джубанова

Орыс тілін екінші тіл ретінде меңгерту үдерісінде студент-заңгерлерге кәсіби-бағытталған лексиканы оқыту

Алматы Менеджмент Университеті, Алматы қ.
Материал баспаға 24.02.16 түсті.

G. D. Dzhubanova

Teaching professionally-oriented vocabulary to law students in the process of learning Russian as a second language

Almaty Menegement University, Almaty.
Material received on 24.02.16.

Лингвистикалық, сонан соң тілдік, мәдени-әлеуметтік, ішінара пәндік және кәсіби құзыреттілікті бірізділікпен меңгеру үшін кәсіби қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыратын терминдерді, күрделі атау бірліктерін, тілдік сөз орамдарын қамтитын лексикалық бірліктерді жүйелі жандандыру қажет.

For sequential language acquisition, then the speech, sociocultural, partly objective and professional competencies a consistent updating of lexical units, is needed including the terms, complex nominative units and speech cliches, shaping the skills of professional communication.

А. С. Донцов

докторант, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар

e-mail: donart@list.ru

ИССЛЕДОВАНИЕ УРОВНЯ СФОРМИРОВАННОСТИ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ МАГИСТРАНТОВ ПГУ ИМЕНИ С. ТОРАЙГЫРОВА

В данной статье приведены результаты исследования уровня сформированности иноязычной компетентности, которое проводилось среди магистрантов научно-педагогического профиля первого курса, обучающихся в Павлодарском государственном университете имени С. Торайгырова, с целью оценить их готовность к изучению дисциплины «Педагогика» на английском языке. На основе анализа полученных результатов сделан вывод о том, что переход к преподаванию на английском языке должен носить поэтапный характер. Предложено использование методики предметно-языкового интегрированного обучения как наиболее подходящей для выявленного уровня.

Ключевые слова: иноязычная компетентность, иноязычное обучение, послевузовское образование, методика предметно-языкового интегрированного обучения.

ВВЕДЕНИЕ

На современном этапе развития системы образования в Республике Казахстан существенно возрастает роль английского языка. В соответствии с Планом нации «100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ», предусматривается поэтапный переход на английский язык обучения в старшей школе и вузах [1]. «Дорожная карта развития трёхязычного образования на 2015-2020 годы» предусматривает поэтапный переход на преподавание на английском языке предметов естественно-математического направления (информатика, физика, химия, биология) в старших классах общеобразовательной школы, а также не менее 30 % базовых и профилирующих дисциплин в вузе. При этом студенты будут изучать английский язык на протяжении всего периода обучения в высших учебных заведениях [2].

Для того чтобы обеспечить эффективность преподавания дисциплин на английском языке, сначала необходимо определить исходный уровень сформированности иноязычной компетентности обучающихся.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Мы провели исследование среди магистрантов научно-педагогического профиля первого курса, обучающихся в Павлодарском государственном университете имени С. Торайгырова, чтобы выяснить, насколько они готовы к изучению дисциплины «Педагогика» на английском языке. Участникам исследования было предложено выполнить тест, состоявший из 4 разделов: аудирование (количество тестовых заданий – 10; время выполнения – 10 минут), лексико-грамматический тест (количество тестовых заданий – 20; время выполнения – 15 минут), чтение (количество тестовых заданий – 10; время выполнения – 15 минут), письмо (короткое эссе на заданную тему, время выполнения – 10 минут). Общее время тестирования – 50 минут. Тестирование носило анонимный характер.

В разделе «Аудирование» проверялся уровень понимания иноязычной речи на слух. Текст воспроизводился дважды с паузой в одну минуту. Тема текста: «Высшее образование в вузах США для слепых и слабовидящих студентов». Уровень сложности текста – В1-В2. Уровень сложности заданий – А1-В2. Объём текста – 200 слов. Задания к тексту позволяют оценить следующие уровни понимания содержания: общее (глобальное) и детальное.

Раздел «Лексико-грамматический тест» направлен на проверку уровня знаний по языковым нормам (лексическим, грамматическим). Тест составлен на основе дескрипторов системы уровней владения иностранным языком CEFR [3] и включал вопросы уровней А1-В2.

В разделе «Чтение» проверялось понимание содержания аутентичного текста. Тема текста: «Высшее образование в Великобритании». Объём – 350 слов. Уровень сложности текста – В1-В2. Уровень сложности заданий – А1-В2. Выполнение заданий предполагало использование следующих видов чтения: ознакомительное, поисковое, изучающее.

В разделе «Письмо» участникам тестирования предлагалось написать короткое эссе в свободной форме на тему «Высшее образование в Казахстане». Критерии оценки: выполнение задания (полнота раскрытия и соответствие заданной теме, наличие/отсутствие лишней информации), последовательность и связность (логичность изложения, грамотность структурирования), лексика (грамотное использование и разнообразие лексических единиц) и грамматика (правильность и разнообразие используемых грамматических конструкций). При выставлении баллов за основу были взяты уровневые дескрипторы для письменной части международного экзамена IELTS [4].

В каждом из разделов присутствовали задания разных уровней сложности от начального (А1) до порогового продвинутого (В2). Такой подбор заданий не только сделал тест доступным для всех участников исследования, независимо от уровня владения языком, но и позволил довольно точно определить уровень владения языком на основе анализа ошибок.

В проведённом исследовании не проверялась сформированность навыка говорения, так как тестирование носило анонимный характер.

Таким образом, максимальный балл за все 4 раздела теста – 50. Магистранты, набравшие от 45 до 50 баллов (т.е. давшие 90-100 % правильных ответов) обладают высоким уровнем сформированности иноязычной компетентности. Их языковые знания и речевые умения являются достаточными для изучения дисциплин на английском языке. Результат от 35 до 44 баллов (70-89 % правильных ответов) говорит о среднем уровне сформированности иноязычной компетентности. Такие магистранты готовы частично воспринимать информацию на английском языке, но им обязательно нужна опора на родной язык. Наконец, участники исследования, показавшие результат ниже 34 баллов (менее 70 % правильных ответов) обладают низким уровнем сформированности иноязычной компетентности и не готовы к изучению дисциплин на английском языке без дополнительной языковой подготовки.

Выборка исследования составила 32 человека. 4 магистранта (12,5 % от общего количества участников) отказались принять участие в тестировании, аргументировав это тем, что изучают немецкий язык. Данные магистранты получили 0 баллов за каждый из разделов.

Наиболее высокие результаты были показаны в разделах, проверявших перцептивные виды речевой деятельности (аудирование и чтение). Средний балл по аудированию составил 6,5 (из 10), по чтению – 7 баллов ровно (из 10). В процентном отношении это 65 % и 70 % правильных ответов соответственно. Распределение по уровням по результатам раздела «Аудирование»: высокий (9-10 правильных ответов) – 4 человека, средний (7-8 правильных ответов) – 14 человек, низкий (6 и менее правильных ответов) – 14 человек. Чтение: высокий (9-10 правильных ответов) – 14 человек, средний (7-8 правильных ответов) – 10 человек, низкий (6 и менее правильных ответов) – 8 человек.

Средний балл за раздел «Лексико-грамматический тест» составил 8,3 (из 20) (41,5 % правильных ответов). Результаты двух магистрантов соответствуют высокому уровню (17-20 правильных ответов), 6 магистрантов показали средний уровень (13-16 правильных ответов), 24 участника тестирования продемонстрировали низкий уровень (12 и меньше правильных ответов).

Наконец, самые низкие результаты были показаны в разделе «Письмо». Средний балл составил 3 (из 10) (30 % от максимально возможного результата). В данном разделе 2 магистранта показали высокий уровень (9-10 баллов), 2 – средний (7-8 баллов), 28 – низкий (6 баллов и ниже). 9 участников тестирования получили 0 баллов: помимо четырёх магистрантов, отказавшихся принимать участие в тестировании, ещё трое не приступали к письменному заданию, хотя при этом выполнили задания предыдущих разделов. Ещё 2 участника исследования списали свои эссе из интернета. Оценивались только тексты, написанные самостоятельно.

Средний балл по всем четырём разделам тестирования составил 24 (из 50). Только 2 магистранта (6,25 % от общего количества участников) показали высокий уровень сформированности иноязычной компетентности. Результаты шести участников исследования (18,75 %) соответствуют среднему уровню. Наконец, подавляющее большинство магистрантов, принявших участие в тестировании (75 %), продемонстрировали низкий уровень владения английским языком. Однако результаты в данной группе распределились крайне неравномерно: некоторым участникам исследования (6 человек или 18,75 %) не хватило 1-5 баллов, чтобы попасть в группу со средним уровнем, но при этом 16 магистрантов (50 %) набрали менее 25 баллов, то есть дали менее 50% правильных ответов.

Относительно низкие результаты можно отчасти объяснить спецификой самого теста. В отличие от вступительного экзамена по английскому языку, который магистранты сдавали при поступлении, данный тест, во-первых, включал больше вопросов повышенного уровня сложности (разработанный нами тест на 64 % состоял из заданий уровней В1-В2, в то время как вступительный экзамен содержал 31 % таких заданий). Это связано с тем, что изучение академических дисциплин требует более высокого уровня владения языком, чем тот, что заложен в содержание вступительного экзамена. Во-вторых, тест, который магистранты сдавали при поступлении, содержал разделы «Аудирование», «Лексико-грамматический тест» и «Чтение», но в нём отсутствовал раздел «Письмо». Следовательно, во время подготовки к вступительному экзамену магистранты не уделяли внимания развитию навыков письменной речи. В-третьих, все тексты и задания разработанного нами теста связаны с темой «Высшее образование». Несмотря на отсутствие узкоспециальных терминов, а также заданий, где правильность ответа зависела бы не от уровня владения английским языком, а от знаний в области педагогики, многие магистранты могли не иметь опыта работы с иноязычными текстами по данному направлению.

ВЫВОДЫ

Результаты исследования показали, что текущий уровень сформированности иноязычной компетентности магистрантов, принявших участие в исследовании, потребует поэтапного введения преподавания дисциплины «Педагогика» на английском языке. При резком переходе на преподавание исключительно на английском языке может сложиться ситуация, при которой многие обучающиеся не смогут освоить содержание дисциплины на необходимом уровне.

В условиях, когда, с одной стороны, есть необходимость осуществлять преподавание на английском языке, но, с другой стороны, эффективность обучения может значительно снизиться из-за недостаточного уровня

владения языком обучающимися, наиболее перспективным представляется использование методики предметно-языкового интегрированного обучения (Content and Language Integrated Learning). Данная методика преследует две цели: изучение предмета посредством иностранного языка, и иностранного языка через преподаваемый предмет, то есть позволяет сформировать у обучающихся лингвистические и коммуникативные компетенции на неродном языке в том же учебном контексте, в котором у них происходит формирование и развитие общеучебных знаний и умений. При этом допускается разная степень «языкового погружения» с учётом уровня владения языком обучающимися [5].

Так, например, магистранты, принявшие участие в нашем исследовании, показали достаточно высокий уровень понимания текста при чтении, но при этом довольно низкий уровень языковых знаний при выполнении лексико-грамматического теста. Это можно использовать при организации лекционного материала, оформив его в виде параллельных текстов на русском и английском языках. Читая текст на английском языке, обучающиеся могут сравнивать лексические единицы и грамматические конструкции английского языка с их эквивалентами в русском языке, таким образом совершенствуя свои языковые знания. При этом мы полагаем, что задания для практических занятий и самостоятельной работы должны быть разноуровневыми, чтобы каждый обучающийся мог заниматься на своём уровне сложности, но при этом необходимо определить минимальный уровень, который должен быть освоен каждым магистрантом.

Проблема разработки содержания дисциплины и учебно-методических материалов для преподавания с использованием методики предметно-языкового интегрированного обучения требует отдельного изучения и будет отражена в последующих публикациях.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 План нации – 100 шагов по реализации пяти институциональных реформ // Казахстанская правда. – № 92(27968) – 20 мая. – 2015.

2 Дорожная карта развития трёхязычного образования на 2015-2020 годы [Электронный ресурс]. URL: <http://almaobledu-gov.kz/uploads/files/file558.pdf> (дата обращения: 23.02.2016)

3 **Little, D.** The Common European Framework of Reference for Languages: Content, purpose, origin, reception and impact // Language Teaching. – 2006. – Volume 39. – Issue 03. – P. 167-190.

4 IELTS Task 2 Writing band descriptors [Электронный ресурс]. URL: https://takeielts.britishcouncil.org/sites/default/files/IELTS_task_2_Writing_band_descriptors.pdf (дата обращения: 23.02.2016)

5 **Navés, T.** Effective content and language integrated learning (CLIL) programmes // Content and language integrated learning: Evidence from research in Europe. – Bristol: Multilingual Matters, 2009. – P. 22-40.

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

A. S. Dontsov

С. Торайғыров атындағы университеті магистранттарының шетел тілі бойынша құзыреттілігінің қалыптасу деңгейін зерттеу

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал баспаға 24.02.16 түсті.

A. S. Dontsov

A study of the level of foreign language competence formedness among Master's degree students of S. Toraighyrov Pavlodar State University

S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 24.02.16.

Мақалада «Педагогика» пәнін ағылшын тілінде оқуға дайындығын бағалау мақсатында, С.Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің ғылыми-педагогикалық бағыты бойынша білім алушы бірінші курс магистранттары арасында өткізілген шетел тілі бойынша құзыреттілігінің қалыптасу деңгейін зерттеу ісінің нәтижелері берілген. Алынған нәтижелердің анализі негізінде ағылшын тілінде дәріс оқуға көшудің сатылығын енгізу қажеттігі туралы қорытынды жасалды. Айқындалған деңгейге ең ыңғайлы пәндік-тілдік интеграцияланған оқыту әдістемесін енгізу ұсынылды.

This paper presents the results of a study of foreign language competence formedness which was conducted among first-year students enrolled in two-year full-time Master's degree programs at S. Toraighyrov Pavlodar State University. The aim was to evaluate their readiness to study the course of Pedagogy in English. Based on the analysis of the research results, it was concluded that transition to teaching in English should be carried out in a gradual manner. It is proposed to use Content and Language Integrated Learning as the most appropriate approach for the identified level.

У. К. Ибраева

Директордың тәрбие оқу ісі жөніндегі орынбасары, ММ «Береговая ЖОББ» мектебі, Павлодар облысы, Қашыр ауданы;
Инновациялық Еуразия университеті, Павлодар қ.
e-mail: uldai_84@mail.ru

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ БЕРУ ЖАЙЛЫ

Мақалада осы тәрбиенің шешу жолдары қарастырылған және бастауыш сынып балаларының тәрбиелеу жолдары жазылған. Зерттеу қортындылары бойынша және талқылау жолдары мен тәрбиенің іс-әрекеті бастауыш сынып оқушыларының қызығушылықтарымен байланыстырылған. Сонымен қатар бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының тәрбиесін бірден салт дәстүрлермен, тарихпен, жаңа ұрпақ заңдарымен байланыстыру керектігі дәлелденген.

Кілтті сөздер: «Экологиялық тәрбие» ұғымының маңызы, экологиялық тәрбие беруде халық педагогикасының тиімділігі, балалардың эстетикалық талғамдарын қалыптастырудың экологиялық тәрбиемен байланыстылығын көрсету.

КІРІСПЕ

Қазіргі таңда өсіп келе жатқан ұрпақты табиғат аясына жақындату, оған деген қамқорлық білдіру, аялау экологиялық тәрбие берудің маңызды нысанасына айналып отыр. Экологиялық тәрбие берудің маңыздылығы барлық қауымға да мәлім. Әсіресе «экологиялық тәрбие» деген түсінік ауыздан ауызға таралып, барлық әдістемелік құралдарда өз орнына ие болуда. Әр саналы адам бұл түсініктің мән мағынасын әр-түрлі түсінеді. Сонда экологиялық тәрбие бұл – қоршаған ортамен дұрыс қарым қатынаста болу, экологияны немесе табиғатты қорғау, өсімдіктер мен жануарлар әлемінің адамзатпен қарым-қатынаста болуы т.б. Дегенмен, біздің ойымызша «экологиялық тәрбие» деген түсініктің мағынасы өте терең және адам баласының табиғатпен үйлесімді дамуын қамтамасыз ететін ұғым.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Балалар табиғат құбылыстарының ерекшеліктерімен туғаннан бастап таныса бастайды. Әр нәрсенің құрамын білуге, иісін сезіп, дәмін де татуға тырмысады. Неғұрлым бала төңірегін қоршап жатқан объектілермен

таныс болса, соғұрлым «білгім келеді» деген құштарлығы да арта түседі. Баланың қажеттілігін біліммен қамтамасыз ету үшін тәрбие беруші кәсіби әдістемелік жақтан мықты болуы тиіс. «Не жайлы ақпарат беремін, қалайша таныстырамын, балаларға қызықты бола ма» деген сұрақтар тәрбиешіні үнемі мазалап отыруы тиіс. Осы тұрғыдан тәрбиешінің әдістемелік қоржынын арттыру үшін біз бала табиғаттылығын есепке алып, уақытпен дәлелденген халық педагогикасына көңіл аударып отырмыз.

Балалар табиғат жөнінде білімдерді ең алдымен ата-анасынан және өздерінің байқауынан алады. Ауылды жерде, әрине қоршаған орта жайлы мәліметтерді алуға өте ыңғайлы. Қалалы жерде болса бала өзіне қажетті ақпаратты басқа ақпарат көздерінен іздеп табады. Білім көздері ретінде теледидар, хайуанаттар паркі, аквариумдерді, биологиялық орталықтарды және т.б. түсіне аламыз. Ал мектепте табиғат және экология жайлы түсініктерді мұғалімнің көмегімен алады. Мұғалім экологиялық тәрбие берудің талаптарын міндетті түрде ескереді. Талаптарды негізінен қазіргі заманның қажеттілігі анықтап отыр. Бала белгілі жасқа келгенде қажетті білім мөлшерін меңгеру керек және ол үшін жұмыстар жүргізіледі.

Педагогика жеке сала бола тұра халық педагогикасының мұрасын кең түрде қолданса, оның көздейтін асулары қажетті мақсатқа жетеді деген тұжырымдама бере аламыз. Өйткені жоғарыда айтылғандай біз баланың психофизиологиялық, қанға сіңген (генін) ерекшеліктерін ескереміз. Балада бақылағыштықты өте ерте жастан бастап дамыту қажет. Оның зейінін бақылау объектісіне шоғырлындыруға бағыттау, негізін аңғаруға, көргені туралы тұжырым шығаруға, ойлағанын сөзбен жеткізуге үйрету. Бақылау кезінде баланың қабылдауы, есте сақтауы, ойлауы, қиялы дамиды. Бақылау арнайы сабақтарда, экскурсияларда өткізіледі.

Әдетте балаларда бақылау екі бағытта жүреді, қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді бақылау, және те қайталау мен салыстыру [1].

– Ұзақ мерзімді бақылау балаларды даму процесімен, кез келген объектінің өзгеру ерекшелігімен таныстыруға, мүмкіндік береді.

– салыстыра бақылау да баланың ойлау әрекетін өте жақсы дамытады.

Педагогикада кең қолданылатын практикалық әдістерді педагог балаларға жаңа білімдерді меңгерту кезінде қолданады. Оларға: жаттығу, тәжірибе және эксперимент жасау, моделдеу жатады [2].

Жаттығу – балалардың алған білімдерін бірнеше рет қайталап отыруы. Осындай жаттығу түрлері арқылы балалар жаңа түсініктерді есте сақтай алатын болады.

Қарапайым тәжірибе жасау мен эксперимент. Балаларға жаңа білімдерді меңгеруге көмек береді. Тәжірибе жүргізу кезінде өзін қызықтыратын құбылыс жайлы толығырақ білуге ұмтылады, соның нәтижесінде салыстыруға, байқауға, қоршаған ортамен танысуға мүмкіндігі туады.

Моделдеу әдісіне келетін болсақ, ол – моделдеу әрекетін көрсететін әдістің бірі. Модель – бұл, кез келген бейненің заттық, графикалық немесе әрекет жасау арқылы көрсетілетін бейнесі [3]. Ал, моделдеу процесін – моделдеуші әрекет деп түсінуіміз қажет. Яғни, қандай болмасын түсіндіруге қажет құбылыс болсын немесе іс әрекет болсын оны көмекші құрал көмегімен түсіндіруді түсінеміз. Мысалға алсақ, табиғат календарі – табиғат құбаластарын шартты белгілер арқылы таңбалап, балаларға маусымдық өзгерістердің ара қатынасын көре алуларына жағдай жасау, моделін бейнелеу. Немесе, өсімдіктің шаңын сұртудің талаптарымен таныстыруда жапырақтың моделін алып түсіндіру. Міне, осындай көмекші құралдар балаларға тануға қажетті ұғымдарды тереңірек қабылдауына күшті әсер береді.

Экологиялық тәрбие беру үшін ұлттық салт-дәстүрлер мен қатар, халық ауыз әдебиетінде кездесетін табиғат ырымдарын да ескеруіміз тіпті абзал.

Экологиялық тәрбие ұғымын тек қана табиғат жайлы ақпаратты мағынасына енгізу аз немесе кең мағынада емес. Экологиялық деген сөздің өзі адамның қоршаған ортаға қатынасын білдіріп қана қоймай, оның өз өзімен және қоршаған ортамен қарым-қатынасын да суреттейді [4].

Экологиялық тәрбие беру өсіп келе жатқан баланың табиғатпен және өз өзімен үйлесімді дамуын қамтамасыз етуі тиіс. Бала қоршаған ортаны ересек адамға қарағанда басқаша қабылдайды. Біз болсақ көбінесе балаларға қалайша ойлау керек екенін үйретеміз. Бала өз бетімен ойлауға машықтану үшін уақыт қалмайды. Мыс: саған табиғат ұнай ма, неге? Деген сұраққа, көбі «өйткені ол әдемі, пайдалы» деген жауаптар қайтарады. Баланың әлі де болса эстетикалық талғамы толығымен жетіле қоймайды. Олар көбінде ересек адамның ойын қайталап береді. Іс-әрекет кезінде бала тұлғасы жан жақты дамиды, қоршаған ортаға деген қарым-қатынасы қалыптасады. Іс әрекет жоспарланған бейнесіне әкелсін десеңіз, оны дұрыс ұйымдастыру мен бағыттау қажет.

Балаларға эстетикалық тәрбие жүйесі жағынан тәрбие беру үшін табиғат аса маңызды орын алуы тиіс [5]. Ол басқа да әсер ету түріне қарағанда бала психикасын өте кең байытады, сезім мүшелері мен эстетикалық талғамдарын жетілдіреді. Табиғатқа деген сүйіспеншілікті тәрбиелеу эстетикалық жақтан дамуға ғана әсер беріп қоймай, адамгершілік тәрбиесіне де қатты әсерін тигізеді, жалпы дүниетанымын кеңейтеді. Бала қоршаған ортасын дұрыс қабылдау үшін біз оларды «көруге» үйретуіміз керек. «Көру» деп отырғанымызда баланың табиғатқа ерекше қарым қатынасын түсінуіміз керек. Көру және оны сезіммен қабылдау. Ол үшін баламен серуендеу кезінде оның назарын нақтылы объектілерге аударып, балада қызығушылық тудыру қажет. Өзіне ұнаған ағашты бақыласын, оның бұтақтануын, гүлдеуін, жемісінің пісіп келе жатқанын көрген бала бақылап отырған объектісінің даму жолын аңғаруға үйренеді. Оны күтуге, жемісін жеуге, сақтауға

талпынады. Табиғатпен осындай қарым қатынаста болған бала қоршаған ортасының бәріне де жағымды жақпен қарай бастайды. Бұзақы бала іштей тумайды, ол өсе келе, кездейсоқ тәрбие ала келе пайда болады. Ал тәрбие дегеніміз – ол үнемі бағыттауды қажет ететін күрделі де қарама-қайшылыққа мол процесс [6]. Табиғат арқылы эстетикалық тәрбие берудің басты мақсаты балада қоршаған ортаға деген эмоционалдылықты туғызу. Табиғатқа деген сезімталдылық адамды жоғарыға итермелейді, іштей байытады, зейінді қылады. Туған жеріне деген құштарлықты бала туысымен-ақ тәрбиелеу керек. Эстетикалық талғам туған жеріне деген сезіммен тығыз байланыста болады. Ол үшін жұмыстың мынадай дәйектілігін сақтау керек:

- табиғатты тікелей қабылдау;
- серуен немесе экскурсия жүргізу кезінде бақылауды дұрыс ұйымдастыру;
- әдістеме негізін қолдану кезінде балалардың белсенділігін қамтамасыз ету керек [7].

Балалармен жұмыс істеу кеінде әр бірінің психологиялық ерекшеліктерін ескеру шарт. Әр бала егемендігін сақтауға тырысады. Олар бәрін көргісі және ұстағысы келіп тұрады. Мұндай құштарлық белсенді әрекет туғызады. Бірақ ол екі бағытта болуы мүмкін: бірі – жәндіктерді таптап, ұяларды бұзып жатса, екіншілері балық асырап, мысық немесе күшіктерімен әлек болып жатады. Сондықтан да баланың табиғатқа деген қарым қатынасын тәрбиелеу керек, яғни қажетті іс әрекет туғызу қажет. Қажетті іс әрекет бұл – балада қоршаған ортасына деген қызығушылық туғызу және мақсатқа жетелеу, бала назарын дұрыс бағытқа қарату, сонда баланың жағымсыз іспен айналысатынындай уақыты да қалмайды. Ол барлық белсенділігін өзін қызықтыратын қажеттілігіне салады. Сұлулықты көре алу, негізгісін анықтай білу біртіндеп дамиды. Егер де бұл процесс кездейсоқ, яғни мектеп пен отбасының қатыспауымен қалыптасса, онда даму тежеледі, бұрыс бағыт алып кетеді. Балада кеңпейілділікті қоршаған ортасына деген сезімталдылықты тәрбиелеу арқылы дамыту абзал. Жақсы болу – яғни сезімтал болу, қажет ететінге қол ұшын тигізу. Сезімталдылықты тәрбиелеу үшін балалардың қарамағында кейбір жануарлар болғаны дұрыс, олар жануарларды күтуге, тамақтандыруға қатысса кез келген баланың жүрегінде жылы сезім оянады. Сезімталдылық әр балада бар, бірақ ол уақыт өте тыйыла бастайды. Оның себебі әр түрлі, ең бастысы – тәрбиенің дұрыс бағытта болмауы.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорытындылай келсек, қазіргі таңда экологиялық тәрбие берудің маңызы түсінігі – бұл педагогиканың жаңа бір бағыты. Ол дәстүрлі табиғатпен таныстыру жұмысынан ерекшелігі бар. Мұнда негізі болып үлкен мен кішінің ара қатынасы жатады. Экологиялық проблемаларды шешу білім

беруден басталатыны қазір дәлелденді. Міне, осы тұрғыдан экологиялық тәрбие беруді бастауыш сыныптан бастап қолға алу керек, өйткені балалық шақта қалыптасқан сезім берік болады.

Баланы экологиялық тұрғыдан тәрбиелеу кезінде оған адам табиғат бірлігі екендігі екенін түсіндіру қажет. Бала ұқсастықты айырмашылыққа қарағанда тез таба алады. Мысалы ағаш та мен сияқты ауырады, немесе ол да мен сияқты жүреді, ойнайды, тамақтанады деген секілді. Балаларды табиғат аясына көбірек жақындатсақ, біз оларда мынадай қасиеттерді тәрбиелейміз: сезімталдылық, ізгіліктілік, кеңпейілділік, еңбекқорлық. Балалар табиғатты ересекке қарағанда басқаша түсінеді. Барлығы да ол үшін өзі сияқтанады. Ай, жұлдыз, жел балалардың түсінігі бойынша өздерінің мақсаттарына ие болады. Кез келген құбылыстың себебін түсінуге талпынады, сондықтан да баланың сұрағы азаймайды. Екіншіден бала өзін қоршаған ортадағы объекттердің бәрін адам жасайды деген түсінікте болады. Сондықтан да «аспаннан жұлдыз әпер» деген сұраныстары да туып жатады. Олар үшін өзінен өзі пайда болған еш зат жоқ. Оны кім берді, кім жасады, қайдан келді деген сауалдары да осыдан туындайды.

Танымдылық жағынан болса, бала көргенінің құрылысы қандай, қалай жасалады деген қызығушылығы болады. Егер де мұғалім көбелекті көріп тамсанса, бала оны ұстап алып, қалай ұшады екен, ішінде не бар екен деп ұстап алып, бөле бастайды [8]. Осындай зерттеушілік балаларға тән қасиет. Сондықтан да баланың табиғи ізденушілігін алға бастырып, экологиялық, эстетикалық танымын қалыптастыру, сол арқылы балада патриоттық сезімді тәрбиелеу тәрбиешінің, жалпы тәрбие беруге қатысы бар адамдардың басты және те өзекті мәселесі деп ойлаймыз. Экологиялық тәрбиесі жоғары, Қазақстан патриотын – бастауыш сыныптан бастап тәрбиелеуіміз керек.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 Ұлттық тәрбие – тарихи дәстүрдің заңды жалғасы // Қазіргі таңдағы педагог мамандарды кәсіби даярлау мәселелері: аймақтық ғыл. - практ. конф. материалдары. – Қарағанды : ҚарМУ баспасы, 2003. – Б. 61-66.
- 2 Халық тағылымы – ұлттық тәрбиенің өзегі // Қазақстан мектебі. – 2003. №11. – Б. 5-7.
- 3 Ұлттық психология мен тәрбие жаңа жағдайда // Тәрбие құралы. – 2003. – №4. – Б. 13-14.
- 4 Ұлттық тәрбиенің өзегі нұрлы // Өзіндік таным. – 2003. – №5. – Б. 27-28.
- 5 Ұлттық тәрбие-ұлт санасының өрісі // Актуальные проблемы права: Материалы научной конференции. – Қарағанды : КарЮИ МВД РК им. Б. Бейсенова, 2002. – 102 с.
- 6 Тіл – ұлттық тәрбие дінгегі // Ұлт тағылымы. – 2004. – №3. – Б. 18-19.

7 Өнегелілік пен сенім – ұлттық рухтың болмысы (педагогикалық түйін) // Изденіс – 2005. – №1. – Б. 241-244.

8 Қазіргі кезеңдегі білім берудің инновациялық бағдары және бастауыш сынып оқушыларының дүниетанымын қалыптастыру // Қазақстан Республикасындағы білім беру жүйесінің даму жағдайы және перспективалары: респуб. ғыл.-практ. конф. материалдары. – Қарағанды : ҚарМУ баспасы, 2006. – Б. 281-284.

Материал баспаға 24.02.16 түсті.

У. К. Ибраева

Экологические знания и воспитание учеников начальных классов

ГУ «Береговая СОШ», Павлодарская обл., Качирский район
Инновационный Евразийский университет, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 24.02.16.

U. K. Ibraeva

Environmental knowledge and education of primary class pupils

Beregovaya secondary school, Pavlodar region, Kashyr district,
Innovative University of Eurasia, Pavlodar.
Material received on 24.02.16.

В статье описывается пути воспитания детей начального класса и рассматриваются возможные пути решения этого воспитания. Путем рассуждений и результатов исследований были определены принципы и методы воспитания.

Воспитательная деятельность в статье связывается с интересом детей в начальной школе. А также в этой статье доказано, что воспитание детей начальных классов надо связывать с обычаями, историей, законом нового поколения.

The article describes the way of education of primary school children and discusses possible solutions to this education.

By reasoning and research the principles and methods of education were defined. Educational activities are associated with interest of children in elementary school.

Also in this article it is proved that the education at primary school should be linked with the customs, history and the law of the new generation.

Ж. А. Карманова¹, Г. Н. Манашова², С. М. Абылайхан³

¹п.ғ.д., профессор, ²п.ғ.магистрі, аға оқытушы, ³п.ғ.магистрі, аға оқытушы,
Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ.
e-mail: karmanovazh@mail.ru

**ҚАЗІРГІ ҚОҒАМҒА СӘЙКЕС ЖАСТАРДЫҢ
ПАТРИОТТЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ
НЕГІЗГІ ПРИНЦИПТЕРІ**

Мақалада Қазақстан Республикасының келешек жастарының патриоттылығын қалыптастыру мәселесі көтеріледі. «Патриоттылық», «қазақстандық патриоттылық», «патриоттық тәрбие» түсініктеріне талдау жасалады. Жастардың патриоттылығын қалыптастырудың негізгі принциптері қарастырылған. Патриоттық тәрбие, Қазақстан азаматының әр бір тұлғасында патриоттық қасиеттерді дамыту мен қалыптастыруға бағытталған тұтас педагогикалық процесс деп жалтыланған.

Кілтті сөздер: патриоттылық, патриоттылықты қалыптастыру, құндылық, қоғам, жастар, тәрбие.

КІРІСПЕ

Қазақстан Республикасы Президентінің Жолдауында, мемлекеттік мәнге ие маңызды құжатта еліміздің тәуелсіздігін нығайту, мемлекетіміздің тұтастығын сақтауға және барлық Қазақстан қоғамы мен егеменді мемлекет ретінде әрі қарай дамуы үшін ұлттық саясаттың стратегиялық бағыттары анықталады делінген[1]. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесінің негізгі міндеттері: азаматтық пен патриотизмге, өз Отанына – Қазақстан Республикасына деген сүйіспеншілігін тәрбиелеу, мемлекеттік рәміздерін құрметтеу, халық дәстүрлерін қастерлеу [2].

Қазақстанның болашағы туралы айта келе, Елбасы «Мәңгілік ел» Жолдауында басты орынға ұлттың тарихи сана мәселелерін қойды. «Мәңгілік ел» – барлық қазақстандықтардың ұлттық идеясы және ата-бабаларымыздың асқақ арманы.

Тарихымыз, тарихи сана түп тамыры қаншалықты терең болса, адам және тұтас қоғам рухани байиды, яғни бұл әлеуметтік-мәдени категория ретінде сипатталады. Тарихымыздан білетініміздей – бүгінгі күнімізбен болашағымызды болжау үшін, өткенді білуіміз қажет. Адамның өмірлік

және заматтық принциптері, егер ол алдыңғы ұрпақтармен жинақталған әлеуметтік-мәдени тәжірибесін терең түсінгенде айқын анықталады.

Тарихи ғылым – адамның ғылыми дүниетанымын қалыптастыруға және Отанға деген сүйіспеншілікке, өткені мен бүгінін құрметтеуге, патриоттық сезімін қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазақстан өз Тәуелсіздігінің жиырма жыл уақыт аралығында отаршылдық және тоталитаризм заманында болған рухани құлдырау салдарын азайтып қоймай, сонымен қатар мемлекеттілігінің қалыптасуының жаңа кезеңіне енді.

Қазақстан осы кезеңде ұлттық және мәдени тұтастығын қалыптастырып, өз тәуелсіздігіне жетіп, жаһандану дәуіріндегі қатаң бәсекелестік заманда «Мәңгілік ел» ұлттық идеясын құруға әрекет жасады, осы ұлттық идеяны құрудағы басты мақсат әлеуметтік-экономикалық дамуына, рухани тәуелсіздікке жетуге негізделді.

Бұл үшін, өмір сүру салтымызды қамтамасыз ету үшін ұлттық дүниетанымды, рухани құндылықтарды, тарих пен мәдениетті және қоршаған ортаға байланысты тарихи сананы қалыптастыру керек.

Осы мақаланы жаза отырып, мынадай мақсат мазмұнын ашқымыз келді қоғам дамуының қазіргі заманғы жағдайында жастар арасында патриоттылықты қалыптастырудың негізгі принциптерін және теориялық негізін анықтау.

Аталған мәселеге байланысты зерттеу әдістерінің негізі болып нормативтік, ғылыми, психологиялық-педагогикалық, әдістемелік әдебиеттерді талдау және озат педагогикалық тәжірибені жинақтау табылады.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Қазақстан дамуының ұзақ жылдар ішіндегі басты құндылықтары, бұл барша қазақстандықтарды біріктіру және еліміздің болашағын құруы. Осы құндылықтардың арқасында біз әрдайым елімізді нығайтып, жеңістерге, ұлы табыстарға жеттік. Осы мемлекетті құраушы, жалпы қоғамдық құндылықтар негізінде жаңа қазақстандық патриоттық идеясының негізі жатыр.

Патриоттық – бұл ата-бабаларымызға құрмет, өз аумағында тұратын жерлеріне деген махаббат пен төзімділік, оларға барлық зұлымдықтан арылуға көмектесуге ниеттілік. Бұл параметрдің ең жоғары көрсеткіші – өз мемлекетінің азаматтарына қамқорлық көрсету болып табылады [3].

Әрине, патриоттық – бұл Отанға деген шынайы сүйіспеншілік, берілгендік, адалдық және оның мүдделерін сақтау және оны қорғау жолында құрбандыққа баруға ниеттілік. Патриоттықтың кең мағынасы қоғамдық сананың маңызды бөлігі, ұлттық құндылықтарына жеке қатынасын, өзіндік бағасын түйсінуін, қуаттап қолдауын пайымдайтын сезім көрсеткіші болып

табылады [4]. Әрине, патриоттық біздің азаматтарымыздың күнделікті іс-әрекетінде көрінеді. Өз «Туған жеріне» ауылына, кентіне, қаласына, астанасына деген патриоттық сезім қиын жолдардан бірқатар қадамдар арқылы өтіп, жалпы мемлекеттік, патриоттық санадан, өзінің тәуелсіз республикасына деген шынайы махаббатқа көтеріледі.

Қазақстандық патриоттық мыналарды қамтиды: адамның туып-өскен жерлеріне деген сезімі; ана тілін құрметтеу; Отанының мүдделеріне деген қамқорлық; азаматтық сезімінің көрінісі мен Отанына адал болуы; оның әлеуметтік және мәдени жетістіктеріне деген мақтанышы; оның еркіндігі мен тәуелсіздігін қорғауы; Отанының өткен тарихы мен оған мұраға қалған дәстүрлерді құрметтеуі; Отанының гүлденуіне барлық еңбегі мен күш-жігерін аянбай арнау мүмкіндіктері [5].

Өзіміз білетіндей, патриоттық нақты объектілер мен субъектілерге бағытталған. Патриоттықтың тиімді бөлігі ол отанының жақсы және жағымды жақтарын түрлендіре алуын анықтайды. Патриоттық мемлекет өміріндегі өнегеліліктің негізі болып табылады және белсенді азаматтық ұстаным, оны ұсынуға ұлтшыл жастардың дайын болуы мен тәуелсіз Қазақстанға риясыз қызмет көрсетуді басты орынға қояды. Патриоттық сезімде қазақ халқының ең үздік ұлттық дәстүрлері мен біздің ортақ Отанымызға адал қызмет ететін ұлттық диаспорасының үйлесімді болуы [6].

Жастардың патриоттық тәрбиесі, жастардың қоғамдық-маңызды бағдарын, жеке және қоғамдық мүдделерін үйлесімді ұштастырып, қазақстан қоғамына қарсы, оның тұтас мүддесіне нұқсан келтіретін құбылыстар мен үрдістерге қарсы тұруды қалыптастырады.

Қазақстан жастарын патриоттыққа тәрбиелеудің негізгі принциптерін төмендегідей көрсетуге болады:

- жүйелі ұйымдастырушылық ұстаным принципі, республикада патриоттық тәрбие бойынша барлық жастар бірлестіктерінің бір-бірімен мақсатқа бағытталған жұмысын ұсынады;

- патриотизмді қалыптастыруда мекен жайлық ұстаным принципі, жастар тобы қызметінің ерекшеліктерін ескере отырып, патриоттық жұмыстың арнайы, ерекше формалары мен әдістеін қолдануды ұсынады;

- өткен ұрпақтардың тарихи тәжірибесін ескере отырып, олардың аңызға айналған мақтаныш сезімдерін көтеру, үй және отбасылық қатынастарда ұлттық дәстүрлерді, оқыту тәсілдері принципі;

- патриоттық ойлар мен құндылықтарды насихаттауда аймақтық жағдайларды ескеру принципі және т.б. [7].

Патриоттық тәрбиенің негізгі нысаны Қазақстан жастары болып табылады. Олардың бойында адамгершіліктің, руханилықтың, мәдениеттіліктің және басқа да тұлғалық дамудың негіздері қалану керек. Патриоттық тәрбие жүйесіне ене отырып, қазіргі уақытта осы жастар

патриоттық тәрбиенің субъектісі бола алады. Әдетте, жастарға патриоттық тәрбие беру жоспарлы, жүйелі, мақсатқа бағытталған және тұрақты болуы тиіс. Сондықтан да жастар ұйымдарының, бірлестіктерінің қызметі, әрекеті осындай болуы тиіс.

Патриоттық тәрбие жүйесінің негізгі құрамдас бөлігі болып, бұқаралық патриоттық жұмыс табылады. Бұл: бұқаралық ақпарат құралдарының, ғылыми және шығармашыл бірлестіктер өкілдерімен, қарттар, жастар және басқа да қоғамдық ұйымдар мен бірлестіктердің, мемлекеттің негізгі діни конфессияларының қатысуымен жоспарланып, ұйымдастырылатын ұжымдық жұмыс.

Осыған байланысты патриоттық тәрбие әрбір Қазақстан азаматының патриоттық сезімдерін дамытуға және қалыптастыруға бағытталған тұтас педагогикалық үрдіс болып табылады. Тұтасынан, патриоттық тәрбие – тұлғаның патриоттық санасын қалыптастыратын, оның өз Республикасы үшін шығармашылық потенциалын жүзеге асыратын үрдіс [8].

Осылайша, патриоттық тәрбие - бұл көп жоспарлы және көп деңгейлі үрдіс болып табылады. Ол өзінің азаматтық және конституциялық қарызын өтеуге дайын, өз Отанына берілген, Қазақстан азаматы мен патриоты мен қалыптастыру үшін мақсатқа бағытталған және келісілген қызметті жүзеге асыратын қоғамдық ұйымдар ең бірлестіктерді, саяси партиялар мен мемлекеттік органдарды қамтиды.

Әлбетте, патриоттық тәрбие беру жүйесі, Қазақстан жастарының белсенді өмір позициясын қалыптастыруға, оларды мемлекетке тән мәселелерді шешуге даярлауға мемлекеттің жалпы ұлттық қызығушылықтарына сәйкес дағдыларын дамытуға, мемлекеттік ойлауы мен ұстанымын қалыптастыруға жағдай жасауға арналған.

ҚОРЫТЫНДЫ

Еліміздегі жастарға патриоттық тәрбие беру жүйесінің түпкілікті нәтижесі жастардың рухани және мәдени деңгейінің көтерілуі. Ал, біз Отанға деген жалпы ұлттық сезімін, өз Отанының тарихын құрметін жандандырудың тұтас жүйесін құруымыз керек.

Жастардың жоғары руханилығы, белсенді азаматтық ұстанымы, патриоттық санасы болашақта біздің астанамызды, Қазақстанымызды, оның имиджін халықаралық кеңістікте көрсетуге маңызды болмақ.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана от 17 января 2014 г. «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» // <http://akorda.kz/ru>.

2 Закон Республики Казахстан «Об образовании» // Казахстанская правда. – 2007. – № 127. – С. 3-6.

3 **Ишмухамедов, К. А.** Символ гордости и патриотизма: В традициях преемственности и патриотизма. Связь эпох неразрывна, достояние, завещанное великими предками, бесценно // Казахстанская правда. – 2008. – 11 декабря.

4 **Курытов, В. Н.** Казахстанский патриотизм: идея, проблемы формирования: Государственная независимость Республики Казахстан – главная предпосылка формирования казахстанского патриотизма, его цели и задачи // Казахстанская правда. – 2008. – 18 января.

5 **Зайниева, Л. Ю.** Государственная молодежная политика: Казахстан в контексте мирового опыта. – Алматы : Дайк-Пресс, 2006. – 296 с.

6 **Жумагулов, Б. Т.** Патриотизм – путеводная звезда молодых: Наша задача – дать поколению, устремленному в будущее, позитивные жизненные ориентиры, научить его гордиться своей страной // Казахстанская правда. – 2011. – 16 июня.

7 **Кабульдинов, З. Е.** Патриотическое воспитание граждан на опыте молодежных организаций. Учебно-методическое пособие. – Астана, 2011. – 210 с.

8 **Кулмагамбетова, С. С.** Воспитание через формирование патриотизма // Вестник Саратовского государственного технического университета. – 2012. – № 1(67). – С. 19-23.

Материал баспаға 24.02.16 түсті.

Ж. А. Карманова, С. М. Абылайхан, Г. Н. Манашова

Основные принципы формирования патриотизма у молодежи в условиях современного Казахстана

Карагандинский государственный университет имени Е. А. Букетова, г. Караганда.

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

Zh. A. Karmanova, S. M. Abylaikhan, G. N. Manashova

The basic principles of patriotism among the youth in the conditions of modern Kazakhstan

E. A. Buketov Karaganda State University, Karaganda.

Material received on 24.02.16.

В статье поднимается проблема формирования патриотизма у подрастающего поколения Республики Казахстан. Дан анализ понятиям «патриотизм», «казахстанский патриотизм»,

«патриотическое воспитание». Рассматриваются основные принципы формирования патриотизма молодежи. Обосновывается, что именно воспитание патриотизма представляет собой целостный педагогический процесс, направленный на формирование и развитие патриотических качеств личности каждого гражданина Казахстана.

The article raises the problem of patriotism formation among the younger generation of the Republic of Kazakhstan. The analysis of the concepts of «patriotism», «Kazakhstan patriotism», «patriotic education» is given. The basic principles of patriotism among young people are reviewed. It is proved that patriotism education is a holistic pedagogical process aimed at the formation and development of patriotic qualities of the personality of every citizen of Kazakhstan.

УДК 159.9

О. А. Колых¹, Д. И. Самбаева²

¹к.п.н., ассоц. профессор, ²магистрант, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар
e-mail: olg.kolyuh2011@mail.ru

СЕМЕЙНАЯ ТЕРАПИЯ В РАБОТЕ С ЛИЦАМИ, ВОВЛЕЧЁННЫМИ В ДЕСТРУКТИВНЫЙ КУЛЬТ

В настоящей статье рассматриваются основные методы работы с лицами, вовлеченными в деструктивный культ. Проводится анализ системных подходов в семейной психотерапии по недопущению вовлечения.

Ключевые слова: религия, семейная терапия, функции семьи.

ВВЕДЕНИЕ

На сегодняшний день проблема семейных взаимоотношений весьма актуальна и в работе с лицами, вовлеченными в деструктивный культ, обусловлена практической потребностью осуществления системной работы, направленной на недопущение социальных отклонений молодежи, в том числе предупреждение вовлечения молодых граждан в деструктивные религиозные секты. В настоящее время, после десятилетий насаждения атеизма, у многих граждан, в особенности у молодого поколения появилась естественная тяга к познанию религии. В связи с этим и назревает конфликт поколений внутри семьи.

Религия – очень хрупкая и деликатная сфера общественной жизни. В Казахстане, светской республике, идущей по пути демократических реформ, с начала получения независимости был принят либеральный Закон «О свободе вероисповедания и религиозных объединениях», (что создало правовое пространство для функционирования в стране широкого спектра конфессий [1]. На сегодняшний день, по данным Агентства по статистике, в Казахстане проживают представители 140 этносов и 40 конфессий. В период с 1991 по 2010 годы, численность религиозных объединений возросла в 6 раз, с 671 в 1991 до свыше 4200 в 2010 году.

Однако, на фоне общестабильной межконфессиональной обстановки в деятельности отдельных из них усматриваются планы по распространению радикальных идей среди населения страны.

В Казахстане проживают представители многих национальностей, Конституция гарантирует всем гражданам равные права, в том числе – на свободу вероисповедания. К сожалению, некоторые лица злоупотребляют этим правом, продвигая в общество идеи, в корне противоречащие канонам официально признанных религий, обычаям и традициям народов. Особенно подвержены тлетворному влиянию молодые люди, не обладающие жизненным опытом.

Одной из основных функций в поддержании здоровых внутрисемейных отношений является реабилитационная работа с пострадавшими от влияния деструктивных культов, чаще всего в данном случае мы можем обратиться к психологическому консультированию. На протяжении работы мы имели возможность убедиться в том, что обычно в свои ряды адепта деструктивных организаций вербуют людей, которые не могут найти общего языка с родными, в семьях, где нет прочных отношений.

Люди не могут самостоятельно справиться с проблемой, когда кто-то из членов семьи уходит в деструктивный культ, разрывая отношения с близкими. Только, когда разрыв семейных отношений неизбежен, близкие пытаются вернуть члена семьи. Но опытные и хитрые члены сект с первых же дней окружают человека особой заботой и вниманием, внушая им свою искреннюю любовь. И все попытки родных зачастую оказываются неудачными. Поэтому необходимо с первых же дней, не упуская времени, бороться за своего сына или дочь, мужа или жену, которые вознамерились променять свою жизнь в семье на жизнь в деструктивном культе или псевдорелигиозной организации. Необходимо внушить человеку, что он нужен детям, родителям, что его любят. Приемлемы и другие варианты убеждений, способных отвлечь человека от вредного влияния псевдорелигиозных сект [2, с. 345-354.].

Семья играет огромную роль, как в жизни отдельной личности, так и всего общества. Государство заинтересовано в защите семей от угрозы деструктивных

культов и псевдорелигиозных организаций. Значение семьи иллюстрируется хотя бы тем фактом, что подавляющее число людей живет в семье.

Важнейшими характеристиками семьи являются ее функции, структура и динамика.

Сфера жизнедеятельности семьи, непосредственно связанная с удовлетворением определенных потребностей ее членов, называется функцией семьи.

В современной семье значительно возросло значение таких функций, как эмоциональная, духовного (культурного) общения, сексуально-эротическая, воспитательная. Брак все более рассматривается как союз, основанный на эмоциональных связях, а не на хозяйственно-материальных.

Нарушения функций семьи – это такие особенности ее жизнедеятельности, которые затрудняют или препятствуют выполнению семьей ее функций. Способствовать нарушениям может весьма широкий круг факторов: особенности личности ее членов, взаимоотношений между ними, определенные условия жизни семьи. Например, причиной нарушений воспитательной функции семьи могут выступить и отсутствие у родителей соответствующих знаний и навыков, и расстройство отношений между ними (конфликты по вопросам воспитания, вмешательство со стороны других членов семьи, затрудняющее воспитание, и др.)

Исходя из выше перечисленного, семья перестает быть полноценной после ухода одного из ее членов в секту, это говорит о семейной нестабильности. При обнаружении проблем в семейных взаимоотношениях необходимо проводить психокоррекционные мероприятия. С этого момента начинается семейная терапия в более узком смысле этого слова, а именно- организация воздействия на отдельных членов семьи и семью в целом с целью достижения желаемых изменений в их жизни.

Реабилитационная работа с приверженцами деструктивных религиозных течений, включает в себя методики, из таких направлений как: гештальт -терапии, игровой психотерапии, психодрамы.

Подробнее остановимся на каждой из них.

Гештальт-терапия. Основная роль психолога – помочь каждому участнику группы включиться в процесс сознания и оставаться в этом процессе, предполагающим принятие участником ответственности за динамику процесса и его результаты на себя. Как говорится выше зачастую человек вовлеченный, перестает нести ответственность за что-либо, например, как мать попадая в деструктивный культ, перестает уделять внимание детям, перекладывая ответственность на других членов семьи, ей становится безразлична их дальнейшая судьба. Гештальт-терапия не обращается к поиску в прошлом опыте травмирующих событий, а разворачивается в настоящем (принцип «здесь и сейчас») – прошлый опыт

актуален так как он представлен в настоящем; повторное его переживание и проигрывание, завершение гештальта ведут к осознанию и реорганизации.

Следующим немаловажным фактором является то, что гештальт-терапия проводится в основном в групповом формате с фокусом не на групповых отношениях и динамике, а на каждом участнике. Группа создает безопасную среду, служит своего рода «зеркалом» и моделью социальных отношений [3, с. 151-152].

Применение методов игровой психотерапии. Направлена на прорабатывание конфликтов, что тоже не маловажно для лиц, вовлеченных в деструктивные культы.

1. Внутриличностные. Игра способствует развитию способности овладения ситуациями, исследованию окружающей среды, постижению устройства и возможностей тела, ума и мира. В этом смысле игра, безусловно, стимулирует и оформляет когнитивное развитие. Кроме того, – и эта функция игры, пожалуй, более всего используется в игровой психотерапии – игра позволяет ребенку посредством символизации и механизма фантазийного «исполнения желаний» отреагировать и разрешать внутриличностные конфликты. Травматические переживания воспроизводятся в игре; однако, будучи «хозяином» игры, ребенок может, как бы подчинить себе ситуацию, в которой в реальности он чувствует себя бессильным;

2. Межличностные. Прежде всего, игра – одно из основных средств достижения сепарации, индивидуации от матери или человека, ее заменяющего. У детей с эмоциональными нарушениями тема сепарации является одной из самых болезненных и постоянно воспроизводится в терапевтических сессиях. Более того, каждая сессия имеет начало и конец, и ребенку приходится учиться тому, как вначале вступить в контакт, а после расстаться. Кроме того, на более позднем этапе развития ребенка игра служит полигоном для освоения огромного количества социальных навыков – от того, как делиться игрушками, до того, как делиться идеями.

3. Социокультурные. В каждом обществе, на каждом историческом этапе существуют как игры, дающие детям возможность примерять желанные взрослые роли, постепенно расширяя их репертуар, так и игры, которые уменьшают страх смерти. В такого рода играх дети усваивают идеи, поведение и ценности, ассоциированные в обществе с этими ролями. В игровой психотерапии этот процесс продолжается, когда ребенок проигрывает роли различных людей, вызывающих у него разные эмоции.

И еще не маловажным является игровая психотерапия отреагирования. Введена в 1930-х гг. Д. Леви. Воссоздание в игре травмирующей ситуации, ее разыгрывания ребенок реструктурирует свой опыт и переходит из пассивно-страдательной в активно-созидательную позицию. Задача психолога – отражение, проговаривание выражаемых ребенком чувств [4, с. 53-58].

Остановимся подробнее на методе психодрама. Предложенный Я. Морено в начале XX в. метод групповой психотерапии, который базируется на терапевтической драматизации личности и эмоциональных проблем и конфликтов. Группа включает в себя протагониста (пациента, выбирающего отражаемую в драматизации ситуацию), дополнительные Эго (другие члены группы, представляющие кого-то или что-то в переживаниях пациента), наблюдателей и директора (ведущий группу профессионал). Среди методик основное место занимают монолог, перемена ролей, двойник, множественный двойник, зеркало и др. Психодрама может фокусироваться на различных ситуациях и проблемах, включая галлюцинации и бред. В развернутом виде психодрама может использоваться, начиная с подростково-юношеского возраста; до этого используются элементы психодрамы.

ВЫВОДЫ

В заключении считаем необходимым еще раз отметить важную роль работы с семьей. Своевременная коррекция семейных взаимоотношений позволит вовремя предотвратить вовлечение кого-либо из членов семьи в деструктивный культ или псевдорелигиозную организацию.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Закон Республики Казахстан «О свободе вероисповедания и религиозных объединениях».
- 2 **Эйдемиллер, Э. Г.** «Психология и психотерапия семьи»./ – 4-е изд. – СПб. : 2008. – 672 с. – С. 345-354.
- 3 **Циркина, С. Ю.** «Справочник по психологии и психиатрии детского и подросткового возраста». – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2004. – 896 с. – С. 151-152.
- 4 «Основные подходы и методы психотерапии». Московский психологический журнал. -12-е изд. – М., 2005. – 418 с. – С. 53-58.

Материал поступил в редакцию 10.03.16.

О. А. Колоух, Д. И. Самбаева

Деструктивтіық культке тартқан адамдармен отбасылық терапия жұмысы

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

Материал баспаға 10.03.16 түсті.

O. A. Kolyukh, D. I. Satbaeva

Family therapy in the work of persons involved in destructive cults

S. Toraihyrov Pavlodar State University, Pavlodar.

Material received on 10.03.16.

Мақалада деструктивтік гибадатқа тартылған адамдармен жұмыс жүргізудің негізгі әдістері қарастырылған. Осындай тартуларды алдын алу бойынша отбасы психотерапиясында жүйелі тәсілдерге зерттеулер келтірілген.

This article covers the basic techniques of working with persons involved in a destructive cult. The analysis of systemic approaches to family therapy to prevent involvement is presented.

ӘОЖ 37.013.77

Н. А. Кударова, Г. Б. Кодекова

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

ҰСТАЗДАР МЕН СТУДЕНТТЕРДІҢ БОЙЫНДА ҚОЛБАСШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бұл мақалада қазіргі таңдағы Қазақстан Республикасының дамыған елдердің қатарына қосылу жолында болғандықтан, Елбасымыз болашақ жастардың бойында қолбасшылық қасиеттерін дамыту қажеттілігі туралы айтылған.

Кілтті сөздер: тренинг, қолбасшы, қабылдау, жетекшілік, үйлесімділік, уақытты қабылдау.

КІРІСПЕ

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасы дамыған елдердің қатарына қосылу жолында болғандықтан, Елбасымыз болашақ жастардың бойында қолбасшылық қасиеттерін дамыту қажеттілігі туралы айтты. Бұл міндет ең алдымен білім берушілердің алдында тұрған көптеген мақсаттардың бірі.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Белгілі ресей ғалымы Б. Д. Парыгинның анықтамасы бойынша, лидер – ресми емес басшы рөліне кенеттен, белгілі бір жағдайларда шығарылатын топ мүшесі. Ол ортақ мақсаттарға тез және сәтті қол жеткізу үшін адамдарды бірігіп, ұжымның ұйымдасуын қамтамасыз ететін тұлға.

Сонымен қатар, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің ректоры с.ғ.д., профессор А. А. Орсариев студенттер мен ұстаздардың бойында қолбасшылық қасиеттерді дамыту, жайлы үнемі сөз қозғап отырады. Яғни, лидер болу – өмір талабы.

Қолбасшылықты зерттеген ғалымдар: Д. Рисман, Дж. Барбер, Д. М. Бернс, С. Е. Килбоурн, М. Вебер және т.б.

Қолбасшылық тақырыбына байланысты, екі күндік тренингтік бағдарлама «Психология және педагогика» кафедрасының аға ұстаздарымен құрастырылып өткізілді. Тренингтік жаттығулар 6 күн өткізілді, екі күн бір факультет, келесі күндері басқа факультеттің ұстаздары қатысып отырды.

Тренинг екі тілде жүргізілді. Орыс тілінде тренерлер: пс.ғ.к., қауымдастырылған профессор О. А. Колюх, аға оқытушы Г. М. Тулекова Қазақ тілінде «Психология» мамандығының магистрлері Н. А. Кударова және Г. Б. Кодекова.

Бағдарламаның мазмұны:

Эмоционалдық интеллект. Диструктивті мінез-құлық формасы.

Стресске деген төзімділік. Күйзелістің түрлері. Күйзелістің белгілері. Күйзелістік жағдайда әрекет ету моделі. Күйзелістік жағдайда мінез-құлық стратегиясы. Тұлғаның күйзеліске деген төзімділіктің жоғарлауы. Өзін бағдарлау дағдысы мен әдістері.

Уақытты бағдарлау. Уақыт дегеніміз не? Не үшін уақытты бағдарлау қажет? Уақытты бағалау. «Хронометрия» технологиясы. «Уақыт және мақсат» қатынастары. Уақытты ұйымдастыру. Уақытты бағалау.

Үйлесімділік. Қарым-қатынастағы үйлесімділік. Қарым-қатынастағы құзырды жоғарлату және өзіндік жеке дара шектеулерді жеңу. Қарым-қатынастың негізгі заңдылықтары. Ауызша емес мінез-құлықтың негіздері. Ақпараттың үш ағысы.

Қабылдау. Адамның қабылдау ерекшеліктері.

Жанжалдың алдын алу. Жанжал дегеніміз не? Жанжалдың алдын алу. Жанжалдағы мінез-құлықтың негізгі модельдері. Жанжал жағдайындағы мінез-құлық стратегиясы. Жанжалды жеңу стратегиясын құрастыру. Жанжалға жақын тұлғалардың түрлері.

Жетекшілік. Жетекшілік дағдыларды дамыту. Мақсатқа жету және дағдыларды құрастыруды дамыту.

Бірінші күні тренингтік жаттығуларға жиналған қатысушыларға, жалпы тренингке қойылатын талаптар мен міндеттер жайлы айтылды. Олар: белсенділік, құпия сақтау, ашық көңілділік, осы жерде және қазір, «Мен» үрдісін ұстану, осы талаптар айтылып түсіндірілді.

Тренингтің басында қатысушылар шеңбер құрып отырып, әрбір қатысушы өз атын атай отырып, не себепті осы теренингке келгені жөнінде айтып шықты.

Келесі жаттығу «Мен және менің атым». Осы жаттығудың **мақсаты:**

- тренингке қатысушылардың жетекшілік дағдыларын және тапсырманы орындау барысында шығармашылық қасиеттерін дамыту;
- өзін-өзі бағалауды және өзін ұсынуды жаттықтыру.

Жаттығудың жүрісі:

Бір парақ қағазға өздеріңіздің аттарыңызды тік жазып, әрбір әріпке қарама-қарсы өз бойларыңызда бар, сізге ғана тән қасиетті жазыңыздар.

Мысалы:

А – адамгершілік

н – намыс

а – адалдық

р – ризашылық

Әрбір қатысушылар өз парағында жазылған ойымен бөліседі.

«Кемпіркосақ» жаттығуы

Жаттығудың мақсаты: эмоционалды кернеуді шешу

Нұсқау:

1. Көздеріңізді жабыңыздар. Экранды елестетіңіздер. Экранда сіздер кемпіркосақты көріп тұрсыздар. Кемпіркосақ түстеріндегі тек қана сіздерге ұнайтын түстерді елестетіңіздер. Әрбір түстің өз көңіл күйі мен сезімі бар. Мен суреттеген және өздеріңіз қалағанды көресіздер.

2. Бірінші түс – көгілдір. Көгілдір түс – сылдыр судай мөлдір, жұбататын, жұмсақ түстердің бірі. Ыстық күні көздеріңізді жағымды еркелетеді. Өзен суында шомылғандай сіздерді сергітеді. Көгілдір түсті көргенде ойыңызға не келеді?

3. Келесі түс – қызыл. Қызыл түс сіздерге жылулық пен қуат береді. Аталған түске суық кезде қараған жақсы. Кей кезде қызылдың көп болғаны бізді ызаландырады. Кей жағдайда бұл түс махаббатты еске түсіреді. Қызыл түсті көрген кезде не жөнінде ойлайсыздар?

4. Сары түс бізге қуаныш әкеледі. Күннің көзіндей бізді жылытады, біз күлімісірейміз. Егер көңіл күйіңіз болмаса, көңіл күйіңізді көтереді. Сары түсті көрген кезде сіз не жөнінде ойлайсыздар?

5. Жасыл түс – табиғат түсі. Егер ауырсақ, егер өзімізді нашар сезінсек, жасыл түс өзімізді жақсы сезінуге көмектеседі. Бұл түсті көргенде не жөнінде ойлайсыз?

Біздің көңіл күйімізге, біздің жағдайымызға әрбір түстің қандай әсері бар?

Талқылау:

– осы жаттығуды орындау барысында өзіңізді қалай сезіндіңіз?

– қандай түс сізге және сіздің көңіл күйіңізге әсер етті?

Тренингтік жаттығу аяқталған соң, әрбір қатысушы өз ойымен бөліседі.

Бағдарламаның мазмұнына байланысты, келесі жаттығулар іріктеліп жүргізілді, олар: «Жарнама», «Қар бүршігі», «Маркетингтің данышпаны», «Шын айтқанда», «Сүйеді-сүймейді», «Екі топ», «Жеке тендеме жүк», «Харизматикалық тұлға», ойын «Сенуші құлау», «Мен – қолбасшымын», «Қолбасшылық – ол». Осы аталған тренингтік жаттығулар қарастырылғаннан соң, тренингтік жаттығуларға қатысқандар талқылап өз ойын айтып отырды.

Бағдарламаның мазмұнына сәйкес, тренингтік жаттығулардың арасында Робин Шарма: «Успех», «Успех начинается внутри нас», Инна Иголкина: «Тайм-менеджмент» атты видео роликтер көрсетілді.

Әрбір видео ролик көрсетілген соң, қатысушылар өз ойларымен бөлісіп, сұрақтарға жауап берді.

Жалпы тренингтік жаттығулар аяқталған соң, тренингке қатысушылар төрт сұраққа жауап берді:

– осындай тренинг керек пе?

– қаншалықты қызықты болды? (1 - 2 - 3 - 4 - 5) дейін бағала;

– сіз үшін тренинг қаншалықты пайдалы болды? (1 - 2 - 3 - 4 - 5) дейін бағала;

– сөйлемді аяқта: «егер тренинг барысында ... қолданса қызықты болар еді».

Жалпы тренингтік жаттығуларға 63 адам қатысты. Тренингтік жаттығуларға қатысқан қатысушылармен өтілген сауалнаманың нәтижесі:

1-ші сұрақ бойынша: 94 % – 5; 3 % – 4; 3 % – 1;

2-ші сұрақ бойынша: 94 % – 5; 3 % – 4; 3 % – 1;

3-ші сұрақ бойынша: 94 % – 5; 3 % – 4; 3 % – 1;

4-ші сұрақ бойынша: қатысушылар келесідей тілектерін білдірді: егер тренинг барысында интерактивті тақта қолданылса, егер де тестік тапсырмалар көбірек қолданылса, ойындар көбірек қолданылса деген ұсыныстар ұсынылды.

Сонымен қатар, тренингтік жаттығулардың соңында келесідей қолбасшылық қасиетті анықтау мақсатында, келесідей тестік тапсырма жүргізілді.

Тест «Қолбасшы – ол мен бе?

Он сұрақты мұқият оқып, өздеріне қатысты деген жауапты таңдаңыз.

1. Ойында сіз үшін не маңызды?

А) Жеңіс.

Б) Көңіл көтеру.

2. Жалпы қарым-қатынаста нені қалайсыз?

А) Бір нәрсе ұсынып, қызығушылық білдіресіз бе?

Б) Біреулер ұсынғанды тыңдап, кейін оны жоққа шығарасыз ба?

3. Ақталмай, ұрысқа берілмей сынды көтере аласыз ба?

А) Иә.

Б) Жоқ.

4. Адамдардың алдында сізді мақтағанды ұнатасыз ба?

А) Иә.

Б) Жоқ.

5. Егер бәрі сізге қарсы болса, өз ойыңызды дәлелдейсіз бе?

А) Иә.

Б) Жоқ.

6. Үлкен топта, ұжымда жетекшілікті қолға алып, барлығына қызықты болатындай түрлі ойындарды ойлап таба аласыз ба?

- А) Иә.
- Б) Жоқ.

7. Қоршаған ортадан өз көңіл күйіңізді жасыра аласыз ба?

- А) Иә.
- Б) Жоқ.

8. Үлкендердің айтқанын тыңдап, ешбір ынтасыз орындайсыз ба?

- А) Жоқ.
- Б) Иә.

9. Бұрын сізге қарсы болған адамды, әңгіме барысында өз жағыңызға тарта аласыз ба?

- А) Иә.
- Б) Жоқ.

10. Біреуді оқыту сізге ұнайды ма? (тәрбиелеу, оқыту, басқаларға кеңес беру)

- А) Иә.
- Б) Жоқ.

Қолбасшылық деңгейі жоғары – 50 %;

Қолбасшылық деңгейі орташа – 35 %;

Қолбасшылық деңгей төмен – 15 %.

ҚОРЫТЫНДЫ

Екі күндік тренингтік жаттығуларды аяқтай отырып, келесідей қорытынды жасауға болды: осындай тренингтік жаттығулар ұстаздар мен студенттердің арасында өткізілген дұрыс (қалаулы). Себебі жұмыс, оқу барысында адам шаршайды, әрбір адамның алдында түрлі қиындықтар туындайды. Сол бір қиындықтарды жеңуге, түрлі кернеулерден босануға өзіне деген сенімділік, алға ұмтылғыштық көмектеседі. Ал адамның бойында осы қасиеттерді тәрбиелеуге, қолбасшылыққа бағытталған тренингтік жаттығулар көмектеседі (қалыптастырып дамытады).

Сурет 1 – Гуманитарлық-педагогикалық факультетінің ұстаздары мен қызметкерлері

Сурет 2 – «Кемпіркосақ» жаттығуы

1 **Римская, Р., Римский, С.** Практическая психология в тестах, или как научиться понимать себя и других. [Текст] – М. : АСТ – ПРЕСС КНИГА, 2004 – ISBN 5-462-00219-X

2 **Рогов, Е. И.** Настольная книга практического психолога: [Текст] Учеб. пособие: В 2 кн. – 3-е изд. центра ВЛАДОС, 2001. – 384 с. – ISBN 5-691-00180-9

3 Практикум по возрастной и педагогической психологии: [Текст] Для студ. сред. пед. учеб. заведений / Авт. – сост. Е. Е. Данилова; Под. ред. И. В. Дубровиной. – 2-е изд., стереотип. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 160 с. – ISBN 5-7695-0260-6

4 **Шевандрин, Н. И.** Психодиагностика, коррекция и развитие личности: [Текст] Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. – 2-е изд. – М. : Гуманист. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 512 с.: ил. – ISBN 5-691-00845-5.

Материал баспаға 24.02.16 түсті.

Н. А. Кударова, Г. Б. Кодекова

Психологические особенности формирования лидерских способностей у преподавателей и у студентов

Павлодарский государственный университет
имени С. Торайгырова, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 24.02.16.

N. A. Kudarova, G. B. Kodekova

Psychological features of formation of leadership skills among teachers and students

S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 24.02.16.

В данной статье рассматриваются психологические особенности формирования лидерских качеств у преподавателей, а также у студентов.

This article discusses the psychological features of formation of leadership qualities of teachers and students.

Қ. Б. Кудеринова

фил.ғ.д., казак филологиясы кафедрасының доценті, Сулейман Демирел университеті, Алматы қ.

e-mail: kuderinova-70@mail.ru

ҚАЗАҚ ТІЛІ ОРФОЭПИЯСЫН ОҚЫТУДА ЕСКЕРЕТІН МӘСЕЛЕЛЕР

Мақала қазақ орфоэпиялық нормасының қалыптасу тарихы, қазіргі айтылым нормасындағы өзгерістерді, қазақ тілі орфоэпиялық сөздігінде көрсетілген нормаларды оқытуды ескеретін мәселелерді қозғайды.

Кілтті сөздер: Оқыту, қазақ орфоэпиясы, фонема варианттар, вариациялары, орфоэпиялық сөздік.

КІРІСПЕ

Мақаланы жазудағы негізгі мақсат мынау еді. Қазіргі әлемде өмір сүріп жатқан 15 шақты түркі тілдерінің ішінде қазақ тілі мемлекеттік мәртебе алған 6 тілдің біреуі болып табылады. Қазақ тілі Ресей империясы мен Кеңестер одағы құрамында болған 130 жыл ішінде тілдік ортасынан айырылды. Бірақ қазақ тілі мемлекеттік мәртебені 57 пайыз ғана сөйлеушілердің күшімен, тілдік ортаның жартысымен ғана алды. Бұл саяси-әлеуметтік фактор тілдің өз жүйесі мен құрылымына, әсіресе фонетикалық құрамына әсерін тигізбей қоймады. Сондықтан қазақ тілінің дыбыстық құрамы қандай еді, қандай өзгерістерге ұшырады, болашақтағы бет-бейнесі қандай болмақ, оқытуда нені ескерген жөн деген сұрақтар төңірегінде болмақ.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Қазақ тілі түркі тілдерінің ішінде қыпшақ, оның ішінде ноғай, қарақалпақ тілдерімен бірге қыпшақ-ноғай тобына жатады. Қазақ сөзінің ресми түрде тарих сахнасына шығуы 20 ғасырдың 30 жылдары саналады, оғанға дейін **киргиз тілі, киргиз-қайсақ халқы** деген атпен аталып жүрді. Бүгінде қазақ тілінде 12 млн қазақ сөйлейді. Әсіресе қалада тұратын қазақ отбасыларының жалғасқан 2 ұрпағы да қазақ тілінде сөйлеуі 90 жылдан бермен қарай, яғни Қазақстан тәуелсіздік алған жылдардан басталады. Сөйтіп, қазақ тілінде орыс тілінің акцентсіз сөйлейтін қазақтар қалада да көбейді.

Жалпы қазақ тілінің тарихына көз жүгіртсек, қазақ тілі үнемі өзге тілдің әсеріне тез шалдығып, тез есін жиып, иммунитетін тез көтеріп алып отырғанын көреміз. Ал тез әсерленудің себебін іздесек, қазақ халқының

білімге, ғылымға, жаңа ақпаратқа құштарлығы ма дейміз. Ислам мәдениеті мен шығыс әдебиетіне еліктегенде, мысалы, араб тілінің әсеріне ұшырады. Сондықтан қазақ тілі 19 ғасырдың II жартысына дейін екі кеңістікте өмір сүрді. Оның бірі - қазақ ауыз әдебиетінің үлгілерінен көретініміздей – қазіргі жалпыхалықтық тілдің негізі болып табылған қазақ тілі де, екіншісі – Түркі кеңістігінде XV-XVI ғ. бастап, XIX ғ. екінші жартысына дейін қолданылған, ғалымдар арасында әртүрлі аталып келген **ескі қазақ жазба тілі** (Н. Уәлиұлы) болды [1, 154].

Осы әдеби тіл мен сөйлеу тілі синтезделген тілде жаңа қазақ тілінің фонологиялық құрамы қалыптасты. Яғни сөздің абсолют басында, бірінші буында **ғ, г** айтылатын болды және **ә** дыбысы пайда болды [2, 5]. Әйтпесе «V-VIII ғасыр, сондай-ақ орта ғасырлардың алғашқы кезеңіндегі жазбалар тілінен **ә** фонемасы кездеспейтін» [2, 10]. **Ә** фонемасының пайда болуымен бірге **ж, ш** дыбыстарынан кейін айтылатын жуан дауысты дыбыс жіңішке руге бейімделді, мысалы, жәй, шәй. Сондай-ақ қазақ тілінің (басқа да түркі тілдерінің) ежелгі заңдылығы – **к, ғ** дауыссыздарының тек жуан дыбыстыларымен тіркес құруы бұзылды. Едәуір сөздер құрамында қ дауыссыз жіңішке дауыстылармен айтылып, қалыптасты: қате, қызмет [2, 6]. Сонымен қатар кеңестік қазақ грамматикалары дифтонг дыбыс деп қараған **су**, келу сөздерінің құрамындағы **у** дыбысын араб жазуын пайдаланған ғасырда жеке фонема ретінде бір әріппен таңбалады (кейін жартылай дауысты деп түсіндірілді). Дифтонг деп танылуы алдынан көмескі болса да бірде **ү**, бірде **ү** естілеуінен. Ал ол хақас тілінде – **суғ**, башқұрт тілінде – **һу**, қырғыз тілінде – **суу** болып, мына дыбыс сәйкестігін көрсетеді: **уғ//ыу//уу//у** [2, 11]. Сонда қазақ тілінде орыс тіліндегідей таза **у**, таза **и** фонемасы жоқ.

XX ғ. басындағы «Қазақ» газеті ескі жазба тілден біржола ажыраған қазақ тілінің жаңа өмірі болды. Қазақ интеллигенттері жазуды ауызша тілге жақындатты. Аталған газет халық сөйлеген сөзді бастырды. Бұрынғы тілде қосымшалардың бір ғана ұяң варианты болса, ендігі жерде қазақ тіліндегі сингармонизм заңына сәйкес қосымшалардың **б** варианты да таңбаланатын болды. Сөйтіп, қазақ жазуы фонетикалық жазуға айналды. Алғашқы орфографиялық ереже жасалған 1929 ж. конференцияда тілші-ғалым Е. Омаров морфологиялық принципті халықтың жалпы сауаты көтерілгенде, 5-10 жылдан кейін жүзеге асыруына болады деп, фонетикалық принципті дұрыс көрген.

Сөйтіп, 20 ғ. басында таңдалған емледегі басты фонетика-морфологиялық принцип қазақ тілінің ауызша және жазба жүйесін бір етіп жіберді. Сондықтан тілді зерттеу тек қана жазылған тілді зерттеу болып шықты. Жазылған тіл ауызша тілге ешқашан сәйкес түсе бермейтінін ешкім мойындамады. Қысқасын айтқанда, қазақ тілін зерттеушілер табиғи емес, жасанды қазақ тілін зерттеді. Қазір де зерттеп жүрміз. Ол әсіресе, қазақ тілінің фонетикасына қатысты.

Қазақ тілі өзінің грамматикалық құрылысы мен лексикалық қорын 15-16 ғғ. нормалап алды десек те, сол дәуірдегі қазақ әдеби тілінің алғашқы дыбыстық нормасы туралы ақпарат беретін жазба ескерткіштер жоқ. Тек шығармалары ауызша жеткен 15-16 ғғ. өмір сүрген ақындардың өлеңдері деген авторлық туындыларды білеміз. Сол дәуірдегі ауызша әдебиет үлгілерінің тілін зерттеудің жалпы қиындығы осында.

Фонетикалық деңгейді зерттеудің қиындығы - өткен ғасырлардағы дыбыстық нормадан хабар беретін аудиомәліметтердің жоқтығы екендігі белгілі. Өзге тілдің, әсіресе орыс тілінің әсеріне шалдықпай тұрғандағы дыбыстық ерекшелікті тану тіптен қиын. Ал бізге дәл сол қазақты дыбыстық ерекшелікті білу керек. Қазақ даласына бір жағы миссионерлік мақсатпен келген орыс зерттеушілері В. В. Радловтың ел аузынан естіген күйінде қағазға түсірген сөзформалары, Н. И. Ильминскийдің қазақ сөзіне арнаған әліпби құрамы, Ы. Алтынсариннің әліпбиінде келтірілген мысалдар біршама мәлімет бере алады.

Өйткені 20 ғ. басы – қазақ халқының ұлы перзенті А. Байтұрсынұлы айтқандай, мынадай заман болды: «Қалыпты шаруамыз өзгеріліп, қалпымыз да өзгерілейін деп тұр. Қалпымыз өзгеленсе қалай болатынымыз белгісіз, іргеміз тұтас ыдырамай, бірыңғай жатқан халық едік. Енді арамзға бөтендер келіп кірісейін деп тұр» [2]. Іргесі бұзылмаған елдің арасына кірген бөтендер – орыс тілінің үстемдігі кесірінен қазақ тілінің дыбыстық жүйесі өзгерді.

17-19 ғғ. қазақ тілінде 9 дауысты, 19 дауыссыз болғаны көрінеді. Ал қазір 12 дауысты, 25 дауыссыз. Фонемалар санының көбеюі кірме терминдерді жазу үшін алған орыс тілі әріптері (**в, ф, э, щ, х, ч, ц, я, ю, и, ь, ь**) есебінен жүрді. Яғни бұл әріптер тек орыс тілі арқылы енген сөздерде жазылды және айтылды. Орыс тілі орфоэпиясы сақталуы міндет болды. Соның кесірінен қазақ тілінің өз фонемаларында вариациялар пайда болды: **а**) газет, актив тәрізді сөздердің тілімізде орнығуы арқылы **а** дыбысының тіл ортасы арқылы дыбысталатын жаңа бір сапалық вариациясы – **а** мен **ә** арасында айтылуы қалыптасты (Күләш, мінәжат); **ә**) электр, элеватор сөздерінің айтылуына орай бірінші буындағы **е** дыбысының вариациясы шықты (кет – кэт, Ербол – эрбол), **б**) тілімізде ертеден орныққан, **г, з** дыбысынан басталатын сөздер молайды [3, 5]. Сондай-ақ кирил графикасымен бірге енген **и, у** әріптерін де фонема деп тану біржола бекіді [3, 20].

Орыс тілінің әсерінен **бе**, әлде қазақ тілінің артикуляциялық жолының босандануынан **ба**, әлде жазба тілдің кесірінен **бе** қазақ орфоэпиясында мынадай вариациялар пайда болды және пайда болып жатыр. Алдымен, сөздің ұяңдану бағытын көрсетейік:

1. Екі дауыстының, үнді мен дауыстының арасында келген **б** дыбысы екі еріннің сәл жуысуы арқылы айтылады, бірақ **б** әрпі жазылады. Бұл

– орыс тіліндегі ерін-тіс жуысуы арқылы жасалатын **в** фонемасы емес, түрік тіліндегі ерін-ерін жуысуы арқылы жасалатын жұмсақ **б** вариациясы. Мысалы: ебедейсіз, сабақ.

2. **Ш, с** дыбыстарының алдынан келген **п** фонемасы «жұмсарып», екі еріннің жуысуы арқылы **п** мен **ф**-ның аралығында айтылады: тепсе, көпшік, топса.

3. **Ш, с** дыбыстарының алдында **к, қ** дыбыстары жұмсарып, өзінің негізгі, яғни қор, қала, тапқыр, көк, тек деген сияқты сөздерді айтқандағы реңкінен айнып, жуысыңқы айтылады. Мысалы: ақша, бақшаң-бақшаң ету, көк шәлі [4]. Қазіргі жастардың тілінде тоғысыңқы **қ** фонемасын жуысыңқы айту жаппай құбылыс болып келеді. Мысалы, мақта сөзін махта деп айту деген сияқты.

4. **п** фонемасы өзінен кейін айтылған дауысты не үнділердің әсерінен босаң **б** вариациясына айналады: дөп-дөңгелек, көпбүрүш.

5. Қазақ тіліндегі сөздер жалпы алғанда бірыңғай жуан, не бірыңғай жіңішке айтылады және жазылады да. Бірақ бұл заңдылыққа қайшы сөздер де бар. 20 ғ. басындағы жазу нормасымен дәстүрге айналып кеткен құрмет, қошемет, кітап, құдірет, қауесет, рақмет сөздері тіл заңдылығына сәйкес құрмет не құрмат, кітәп не қытап, құдырат не құдірет, қауасат не қауесет болып жазылуы және айтылуы керек еді. Олай болмады. Сондықтан жазылуы бойынша оқу себебінен тек жуан айтылатын **қ** фонемасының жіңішке айтылатын вариациясы пайда болды. Проф. Н. Уәли «Бұл жерде алдымен [к]-ның жіңішке тембрінің пайда болуына әсер ететін түрткіжайтқа назар аударуға тура келеді. Сөздің соңғы буындарындағы жіңішке дауыстылар бірінші буындағы дауыстының жіңішке түрленіміне, ал ол өз кезегінде [к]-ның жіңішке тембрлері реңк алуына әсер етеді. Сөйтіп, құдірет, рақымет дегендегі [к] дауыссызы жіңішке [к'] реңкпен айтылады» дейді [5]. Сол сияқты [к] дыбысының әдеттегі жіңішке тембірінен басқа жуан тембрі бар.

Енді қазақ тіліндегі қатандану процесіне келсек.

1. **Т**-дыбысымен іргелес айтылған **с** дыбысында негізгі, сай, тас деген сияқты сөздерді айтқандағыдай реңкінен бөтен айтылу сазы пайда болады. Екеуі де тоғысыңқы болып табылатын дыбыстар қатар келгенде, соңғы **с** жабысыңқы айтылады. Мысалы: сәтсіз, – сәтсіз, отсыз – отсуз, сатса – сатса. Бұл **тс** дыбыс реңкін орыс тіліндегі **ц** дыбысымен шатастыруға болмайды [4].

2. **Т**-мен іргелес келген **ш, ж** дыбыстары өзінің жуысыңқы айтылуынан айнып, жабысыңқы айтылады. Мысалы: сатшы – сатшы, жат жер – жатшер, жатжерлік – жатшерлік. **Тш, тж** дыбыс реңкін орыс тіліндегі **ч** дыбысымен шатастыруға мүлде болмайды. Оның үстіне **тш** дыбысына қарағанда, **тж** реңкі сәл жуысыңқы айтылатынын білген жөн. Әйтпесе сөз мағынасы өзгеріп немесе түсініксіз болып қалады [4]. Жалпы бұл нормалар Қазақ тілінің 2005 жылы шыққан орфоэпиялық сөздігінде көрсетілген [6].

Қазақ тілінің негізгі дыбыстық заңдылығы – үндестік заңы (сингармонизм заңы). Сөздің бірінші буыны жуан болса, соңғы буынға дейін сөз жуан айтылады. Бірінші буын жіңішке болса, соңғы буынға дейін сөз жіңішке айтылады. Және сөздің бірінші буыны еріндік дауыстымен айтылса, кейінгі буындардағы дауыстылар да, дауыссыздар да еріндікпен айтылады. Сонда қазақ тілінде жуан-еріндік үндесім, жіңішке-еріндік үндесім, жуан-езулік үндесім, жіңішке-езулік үндесім болып келген. Алайда В. В. Радловтың жинаған материалдарында ерін үндестігі кейде бұзылып, ерін-езу араласып отырады. Бұл 19 ғ. бірінші жартысындағы қазақ тілінің дыбыстық заңдылығында тіл үндесімнің (лингвалды сингармонизм) жетекші рөл атқарғанын, ал ерін үндесімнің (лабиалды сингармонизм) жаппай құбылысқа айналмағанын көрсетеді.

Әлем тілдерінің ішіндегі қазақ тілінің өзіндік орнын тауып, негізгі дыбыстық заңдылығын көтерген ғалым проф. Ә. Жүнісбек қазақ тілтанымына негіз болып келген үстем тілдер теориясынан арылу арқасында тілдің ақиқат дыбыс құрамы мен жүйесін төл теория тұрғысынан анықтаудың мүмкін екенін айтқан. Радловтардың жазбаларын шынайы тіл деген. «Фонем ұғымын ендірген ғалымдар І. Кеңесбаев, Талипов, Ж. Аралбаев екпінді негізгі, ал үндесім заңдылығын көп фонетикалық құбылыстардың бірі етті» деп жазады автор [7, 3].

Қазақ халқының ұлттық ерекшелігі ретінде бір феноменді құбылыс болған және қазір де бар. Ол – эпостық жырларды бірнеше күн бойы тоқтамай, жатқа айта білетін, есте сақтау қабілетінің күштілігі. Жыр мақамынан жаңылмау, өлең жолдарының үсті-үстіне түйдектіліп құйыла беруі – осы қазақ тіліндегі үндесім заңының әсерінен деген де көзқарас бар (А. Фазылжанова).

Сөздің бірыңғай айтылуы эстетикалық жағынан жағымды әсер береді. Кедергісіз қабылдатады. Оны мақал-мәтелдердің құрамынан да байқай аламыз: тоғыз тоңқылдақ, бір шінкілдек, жер-жебіріне жету. Үндесім арқылы жағымды әсер беруді тоқтатпау, үзіп алмау, сөз ағымын тұтастыру, сөйтіп келесі ой түйдегін, сөз ұйқасын шақыру, ұмыттырмауға үндесім заңдылығы қызмет еткен деген ойдамыз. Өйткені ғалымдар (Радлов, Бодуэн де Куртенэ, Қ. Жұбанов) анықтағандай, сингармонизмнің түбір мен қосымшаны қатырып ұстап тұратын («цемент») қызметі, сөзжасаушылық қызметі негізгі.

Ерін үндесімі – бірінші буындағы ерін дауыстылардың әсерінен (**о, ө, ұ, ү**) екінші-үшінші буындағы езуліктердің (**ы, і, е**) еріндікке айналып, ұқсап, жуықтап айтылуы. Қазақ тіліндегі ерін үндестігі қырғыз, алтай, тува тілдеріндегідей жаппай қамтитын құбылыс емес екені белгілі. Сондықтан ерін үндестігі жазба тілде көрініс таппаған. Қазақ тіліндегі ерін үндестігі – 2-3 буынға дейін сақталатын, ары қарай сөз неше буыннан тұрса да соңында езулікпен айтылатын құбылыс. Ерін үндестігінің 2-3 буынға дейін анық

естілетін, айтылатын тұсы ашық буын жағдайында. Мысалы: көбелек – көбөлөк, құбылыс – құбұлұс, сүйініш – сүйүнүш, бөдене – бөденө, бұрылыс – бұрұлұс, бүлініс – бүлүнүс, көпене – көпөнө, күйініш – күйүнүш, құйылыс – құйұлұс.

Жалпы, ерін дауыстыларын еріндік ренкінің күштісінен әлсізіне қарай орналастырсақ, былай болады: **ө, о, ү, ұ.** «Ашықтан қысаңға қарай **а, ә, о, ө, е (э), ы, і, ұ, ү, и, у;** ездуден ерінге қарай **и, а, ә, ы, і, е, (э), о, ө, ү, ұ, у.**

Сондықтан **ө** дыбысы үшінші бітеу буында сирек айтылады да, ашық буынды жоғарыдағы түбір сөздерден басқа жағдайда, мысалы, түбір мен жалғау жағдайында үшінші буын **е** болып дыбысталады. Болмаса өзінен еріндігі әлсіз ү болып айтылады. Мысалы: көркемдік – көркөмдүк, өзенге – өзөңге, көркемдеу – көркөмдеу.

Тіліміздегі ерін үндестігінің жаппай қамтитын құбылыс емес екенін жалғаулар арқылы білуге болады. Жалғаулар қатарында ө-мен келетін еріндік варианттар жоқтың қасы. Сондықтан сөз ашық буынды болса да, үшінші буындағы жалғау езулікпен айтылады. Мысалы: төбеле, төпеле [4]. Ерін үндестігінің бұл нормасы әдеби норма болып табылады. Кейбір әсіресе Қазақстанның шығыс аймағында ерін үндесімі 4-5 буынға дейін айтылады. Бірақ ерін үндесімінің 3-буынға дейін айтылатын нормасы қазіргі жастардың тілінде мүлде жоғалып бара жатыр деуге болады. Бұл қатарда қала жастары бірінші орында тұр. Орта буын өмірден кеткенде қазақ тіліндегі ерін үндесімі де ездуден кететін сияқты.

Бүгінде ықшамдау құбылысы, яғни дауысты дыбыстың бірінің түсіріліп, сусып, көмескі айтылуы көбірек және заңды құбылыс. Мысалы: алты атар - алт'атар, екі ағайынды – ек'ағайынды, төргі үй – төрг'үй, қараауыз – қар'ауұз, саптыаяқ – сапт'айяқ.

ҚОРЫТЫНДЫ

Сөйтіп, 19 ғ. бірінші жартысына дейін қазақ тіліндегі үндесім заңдылығы тіл және ерін үндестігі түрінде болды. Үндестік заңын 19 ғасырда да, бүгінде де кірме жұрнақтар бұзып келеді (хана, паз, қор, кер). 19 ғ. басында қазақ халқының ұлы перзенті А. Байтұрсынұлы қолданыстағы араб жазуына реформа жасады. Қазақ тілінің фонологиялық құрамын анықтады. Таңбаланатын дыбыстардың санын анықтады. Негізгі дыбысқа, инвариант фонемаларға ғана әріп арнады: 24 әріп, 1 дәйекшеден тұратын қазақтың тұңғыш әліпбиі мен емлесін жасады. Бұндағы негізгі мақсат қазақ тілінің төл дыбыстық табиғатын ғасырлар бойында, өзге халықтармен араласатын заман ішінде сақтап қалу еді. 21 ғ. қазақ тілінің жоғалмауына латын графикасына көшу арқылы, орфоэпиялық нормаға нұқсан келтірмейтін жазу жүйесін жасау арқылы қол жеткізе аламыз ба деген ойдамыз.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 **Күдерінова, Қ.** Қазақ жазуының теориялық негіздері. – Алматы, 2010. – 376 б.
- 2 «Қазақ» газеті 1913. – Алматы : Арыс, 2009. – 477 б.
- 3 **Томанов, М.** «Қазақ тілінің тарихи грамматикасы» Фонетика. Морфология. – Алматы : «Мектеп», 1981. – 206 б.
- 4 **Күдерінова, Қ.** Жеке дыбыстардың орфоэпиясы // Қазақ тілінің орфоэпиялық анықтағышы – А., 2005.
- 5 **Уәлиев, Н.** Қазақ тілінің орфоэпиялық анықтағышы. – А., 2005.
- 6 Қазақ тілінің орфоэпиялық сөздігі. – А., 2005.
- 7 **Жүнісбек, Ә.** Қазақ фонетикасы. – А., 2009. – 312 б.

Материал баспаға 24.02.16 түсті.

К. Б. Кудерінова

Некоторые вопросы в обучении казахской орфоэпии

Университет Сулеймана Демиреля, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

К. В. Kuderinova

Some questions of teaching Kazakh orthoepy

Suleiman Demirel University, Almaty.

Material received on 24.02.16.

В статье рассматриваются история формирования норм казахского языка, современные изменения норм казахской орфоэпии и некоторые аспекты орфоэпических норм в обучении.

This article discusses the history of the formation of the rules of the Kazakh language, changes of the modern Kazakh orthoepy rules and some aspects of orthoepic standards in education.

А. С. Куракбаева

магистр педагогики, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар

УСЛОВИЯ ОРГАНИЗАЦИИ РАБОТЫ С ОДАРЕННЫМИ УЧАЩИМИСЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В данной статье дана характеристика отличительных черт одаренного ребенка, его познавательных процессов. Приведены примеры творческих заданий учащимся, подробно проанализирована организация внеурочной учебно-исследовательской деятельности учащихся. Создание условий для оптимального развития одаренных детей, включая детей, чья одаренность на настоящий момент может быть ещё не проявившейся, а также просто способных детей, в отношении которых есть серьезная надежда на дальнейший качественный скачок в развитии их способностей, является одним из главных направлений работы образовательного учреждения. Одаренные дети составляют бесценное национальное достояние нашей страны. Обладая высокими способностями, умением быстро ориентироваться в обстановке, мыслить самостоятельно и свободно от стереотипов, они в скором времени во многом будут определять содержание и темпы социального и экономического прогресса.

Ключевые слова: одаренность, нестандартность, мышление, способности, развивающее обучение, знания, личностные качества.

ВВЕДЕНИЕ

Одаренные дети составляют бесценное национальное достояние нашей страны. Обладая высокими способностями, умением быстро ориентироваться в обстановке, мыслить самостоятельно и свободно от стереотипов, они в скором времени во многом будут определять содержание и темпы социального и экономического прогресса, займут ключевые позиции в экономике, администрировании, науке, искусстве, идеологии. В Законе РК об образовании используется такой термин как элитарное образование – образование, получаемое по специализированным образовательным учебным программам, реализуемым в специализированных организациях образования для одаренных лиц [1]. Большое внимание развитию одаренности детей уделяет Н. А. Назарбаев. «Осуществление стратегических программ развития государства будет делом ваших рук», сказал Президент Нурсултан Назарбаев в Астане на встрече с одаренными детьми. По словам Главы государства,

Казахстан сегодня находится на новом этапе своего развития, когда завершены основные политические и экономические реформы, и осуществляется переход от сырьевой направленности экономики к обрабатывающей. В связи с этим принята «важная программа индустриализации страны», подчеркнул Н. А. Назарбаев. Сегодняшняя молодежь будет заниматься претворением в жизнь тех приоритетов, которые обозначены в Стратегии развития Казахстана до 2030 года [2].

В этой связи развиваются программы для одаренных детей – Назарбаев Интеллектуальные Школы, которые призваны отбирать одаренных учащихся для последующего развития их способностей и формирования гражданской позиции будущих выпускников. Во многих городах успешно функционируют сегодня Интеллектуальные Школы химико-биологического и физико-математического профилей. Основным направлением деятельности НИШ является углубленное изучение предметов физико-математического и химико-биологического направлений, а также патриотическое воспитание учащихся. Школы оснащены кабинетами физики, биологии и химии в соответствии с современными международными требованиями. НИШ физико-математического направления в г. Семей была открыта в 2009 г. С 2011-2012 учебного года в школе введен метод командного преподавания «Team-teaching», когда обучение ведется одновременно двумя учителями, один из которых учитель-предметник, второй – иностранный педагог. Цель командного преподавания создание языковой среды для совершенствования английского языка. С 2011-2012 учебного года в школе началось поэтапное внедрение системы критериального оценивания в соответствии с Концепцией внедрения системы критериального оценивания учебных достижений учащихся АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», а в 2012-2013 учебном году данная система оценивания основывается на разработках и опыте Международного Экзаменационного Совета Кембриджского университета. Учащиеся школы проходят обучающие и элективные курсы в Великобритании, США, Италии, Сингапуре. Учителя имеют возможность повышать свою квалификацию на международных курсах в США, Швеции, Германии, Великобритании, Сингапуре и других странах. Выпускники школ продолжают свое обучение в Назарбаев Университете и других ведущих вузах страны и мира.

Следует также отметить, что с целью выявления одаренных детей ежегодно проводятся школьные предметные олимпиады; вузы организуют олимпиады школьников по общеобразовательным предметам. В общеобразовательных учреждениях проблема одаренности и создание условий работы с одаренными учащимися остается сложной. С учетом отсутствия конкретных методик выявления одаренных детей и в связи с невозможностью создания особых условий для их развития, существует выход в смешанном обучении «обычных» и одаренных детей в обычном

классе. Работа в таком классе основывается на развивающей системе обучения, во главу угла которой ставится задача общего развития учащихся.

Выготский Л. С. в своих работах указывает на то, что при обучении и воспитании одаренных детей необходимы изменения некоторых приемов и правил воспитания при сохранении общих законов педагогики [3]. Необходимо ориентироваться на его потенциальные способности, создавать условия для их перевода в актуальные. Каждый учебный предмет обладает специальными возможностями для создания творческих проблемных ситуаций, предполагающих необходимость поиска или других форм создания творческого продукта. Проблема одаренности как проблема способностей рассматривалась в работах Б. Г. Ананьева, С. Л. Рубинштейна, Б. М. Теплова. В отдельные периоды развития человека возникают наиболее благоприятные условия для становления и развития способностей, некоторые из этих условий имеют временный, проходящий характер. Такие возрастные периоды, когда условия для развития способностей будут оптимальными, называются сензитивными [4].

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Цель дидактической системы: организовать обучение так, чтобы оно было максимально эффективно для общего развития растущего человека. Л. С. Выготский писал о том, чтобы обучение ориентировалось на зону ближайшего развития, опережало развитие, вело его за собой. Учителю необходимо знать дидактические принципы системы развивающего обучения: обучение на высоком уровне трудности; быстрый темп изучения программного материала; осознанное обучение; преобладание теоретических знаний над практическими навыками и умениями; общее развитие всех учащихся, как сильных, так и слабых. Развивающая педагогика выдвигает цель – развитие личности обучаемого, появление в личности особых свойств, или новообразований в психике, или способностей, которые становятся неотъемлемым качеством личности. Способность может только усиливаться, наращиваться с течением времени, если для этого создаются особые условия. Поэтому характер и стиль взаимодействия учителя и учащихся должен предполагать демократичность, открытость, диалогичность. Учитель выполняет функцию не только носителя информации, но и организатора сотрудничества, консультанта, управляющего поисковой работой учащихся. Позиция ученика: активность, наличие мотива к самосовершенствованию, наличие интереса к деятельности. Учитель может развивать все психические функции и личностные качества учащихся. Но для того, чтобы процесс был эффективным, целенаправленным, нужно уметь расставлять приоритеты и проектировать образовательный процесс.

Условиями, при которых обучение становится развивающим, согласно Л. С. Выготскому являются [4]:

- формирование мотивации, интереса, познавательной потребности;
- создание в учебном процессе «ситуации успеха» для ученика, ориентация обучения на перевод учащегося из зоны актуального развития «могу сам» – в зону ближайшего развития «могу с учителем»;
- реализация принципа: от коллективных творческих дел к индивидуальному творчеству;
- реализация принципа относительной успешности обучения;
- учет механизма развития способностей: операция, действие, способ деятельности, обобщенный способ деятельности, способность.

При таких условиях ученик становится субъектом учебной деятельности, что является сущностью развивающего обучения. С помощью проблемно-поискового подхода в обучении, возможно, создать образовательное пространство, при условиях которого учащиеся осваивают способ познания и механизм обретения новых знаний о действительности [5].

- Необходимы следующие условия для организации учебного процесса:
- создать в пространстве деятельности учащегося значимую для него познавательную проблемную ситуацию;
  - вычленив противоречия в исследуемом объекте и довести их до осознания учащегося; он должен осознать эти противоречия как проблему;
  - сформулировать задачу творческого типа, вытекающую из этой проблемы.

Практически это реализуется через групповые дискуссии, мозговые штурмы, ролевые игры, творческие проекты, развивающие способности учащихся [6].

Существует четыре основных подхода в работе с одаренными детьми: ускорение, углубление, обогащение, проблематизация. Все эти подходы требуют нестандартных форм урока, таких, как дифференцированная работа, создание проектов, уроки с ИКТ, урок-экскурсия, ролевая игра, интегрированный урок, что позволяет поддерживать и сохранять интерес к предмету, развитию познавательной деятельности учащихся, базируясь на фактах, явлениях, социокультурном компоненте исторического развития нации [7]. Дифференцированный подход в данном случае означает определение количества, качества и последовательности упражнений, заданий, задач, требующих выполнения различных по количеству и качеству ментальных операций [8]. Большое внимание следует уделять учебному сотрудничеству, коллективно-творческой деятельности, то есть в работе в команде или группе, когда каждая группа получает одинаковое задание. При этом оговаривается роль каждого ученика в выполнении задания. Сильный ученик выполняет роль учителя: помогает понять прочитанное, грамматические структуры, лексику, исправляет ошибки в случае необходимости. Такая организация деятельности позволяет каждому реализовать себя в меру своих

возможностей и способностей; видеть и ощущать продукт собственной деятельности. Приобщение учащихся к научной деятельности является одним из важных направлений развития одаренных детей в школе и вузе. Научно-исследовательская работа учащихся представляет собой хорошую школу умственного труда с высоким содержанием творчества и возможностью стимулирования креативного мышления.

Научно-исследовательская работа дает учащимся огромные возможности для закрепления многих учебных навыков и приобретения новых компетенций [9]:

- развивает у учащихся творческие способности и вырабатывает у них исследовательские навыки (реферирование литературы, оформление библиографии, создание структуры работы);
- формирует аналитическое и критическое мышление в процессе творческого поиска и выполнения исследований;
- дает возможность проверить свои наклонности, профессиональную ориентацию, готовность к предстоящей трудовой деятельности;
- воспитывает целеустремленность и системность в учебной, и трудовой деятельности;
- благодаря достижению поставленной цели и представлению полученных результатов способствует их самоутверждению.

ВЫВОДЫ

В заключении следует отметить следующие важные этапы работы с одаренными учащимися:

- проведение диагностики на предмет выявления одаренных и способных детей, определить их творческий потенциал, интересы и способности;
- развитие способностей и творческого потенциала одаренных детей на основе дифференцированного подхода в обучении;
- использование современных технологий, приемов и методов в соответствии с интересами, склонностями и особенностями учащихся;
- активное вовлечение одаренных учащихся для участия в интеллектуальных игровых конкурсах, очных и заочных олимпиадах, научно-практических конференциях;
- широкое использование возможностей интегрирования английского языка с другими предметами;
- обязательно вовлекать одаренных учащихся в исследовательскую деятельность через внутренние познавательные мотивы, создание ситуации успеха и уверенности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Закон Республики Казахстан об Образовании. Астана, от 27 июля 2007 года. – №319 – III – ЗРК.
- 2 Стратегия развития Республики Казахстан «Казахстан – 2030». – 1997.
- 3 **Выготский, Л. С.** Педагогическая психология. – М.: Педагогика, 1971.
- 4 **Выготский, Л. С.** Собрание сочинений: В 6-и т. – Т.4.
- 5 Детская психология. – М.: Педагогика, 1984.
- 6 **Лейтес, Н. С.** Возрастной подход к проблеме детской одаренности // Основные современные концепции детской одаренности. – М., 1997. – С.57.
- 7 **Лейтес, Н. С.** Умственные способности и возраст. – М.: Педагогика, 1971.
- 8 **Шадриков, В. Д.** О содержании понятий «способности» и «одаренность» // Психологический журнал. – Т. 4. – 1983. – № 5.
- 9 **Шадриков, В. Д.** Способности, одаренность, талант // Развитие и диагностика способностей / Отв. ред. В. Н. Дружинин, В. Д. Шадриков. – М.: Наука, 1991. – С. 11.
- 10 **Юркевич, В. С.** Одаренность: иллюзии и реальность. – М., 1990.

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

А. С. Құрақбаева

Ағылшын тілі сабағында дарынды балалармен жұмысты ұйымдастыру шарттары

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал баспаға 24.02.16 түсті.

A. S. Kurakbayeva

Conditions of work with gifted students at English lessons

S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 24.02.16.

Бұл мақалада дарынды баланың ерекшеліктері мен таным үрдістеріне сипаттама берілген. Оқушылардың шығармашылық тапсырмалары бойынша мысалдар келтірілген, олардың сабақтан тыс оқу-зертеушілік іс – әрекетінің ұйымдастырылуы сарапталған. Дарынды балалардың дамуына, оның ішінде үлкен үміт артылып отырған бірақ, әлі толықтай танылмаған балаларға қабілеттіліктерін дамыту білім беру орындарының негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Дарынды балалар біздің еліміздің баға жетпес мұрасы. Жоғары қабілеттіліктерге

ие болып, ортаға тез бейімделе алатын, өздігінен ойлайтын олар әлеуметтік және экономикалық үрдістің мазмұны мен бағытын болашақта анықтай алатын болады.

This paper discusses the characteristics of distinctive features of the gifted child's cognitive process. Some examples of creative tasks for students are presented; the extracurricular organization of educational and research activities of students are analyzed in detail. The main goal of the teacher – to train educated, respectable and healthy human that is ready to choose his way of life, set goals, and work creatively to achieve them. Teachers who work with gifted children should be professionally and psychologically prepared to work with such children, because their level of capacity is sometimes higher than of the teacher. Creation of conditions for optimal development of gifted children, including those whose giftedness cannot be yet manifested at present, as well as gifted children, for whom there is a serious hope for further qualitative leap forward in the development of their abilities, is one of the main directions of education institutions.

ЭОЖ 81.432.1-4

Ш. Қ. Құрманбаева

п.ғ.д., профессор, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Өскемен қ.

e-mail: shkapantaykizi@mail.ru

**ЛИНГВОЕЛТАНЫМДЫҚ СӨЗДІК ЖАСАУДЫҢ
ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ ЕЛДІҢ
ТУРИСТІК ИМИДЖІН АРТТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Мақалада Қазақстанның туристік индустриясының ақпараттандыруға мұқтаждығы мәселесі сөз болады. Автордың ойынша, лингвоелтанымдық сөздік жасау елдің тұрақты дамуының факторы ретіндегі табиғи және мәдени мұраларының нысандарын әйгілеуге ықпал етеді.

Кілтті сөздер: лингвоелтанымдық сөздік, туризм, имидж, топонимдер.

КІРІСПЕ

Қазақстанның халықаралық туризмге енуінің өзіндік болашағы бары белгілі. Біздің әлеуетті нарықтарымыз – Ресей, Қытай, Европа, Таяу Шығыс. Тек Ресей мен Қытайдың өзі ғана 150 миллионнан астам туристермен қамтамасыз етеді. Бүгінде Қазақстанда 52 елмен визасыз режимге көшу жөнінде келісімдер жасалған. Одан басқа «ЭКСПО-2017»-ні өткізуге дайындық барысында басқа да көптеген елдермен виза режимін қарапайымдандыру жұмыстары жүргізілуде [1].

Солай бола тұра, Қазақстан туризмінің бүгінгі даму қарқыны бар әлеуетті толық пайдалануға мүмкіндік бермей отыр. Әлемде біз жайлы туристік мақсатпен баруға тұратын ел ретінде әлі өте аз біледі. Бірнеше халықаралық жәрмеңкелерге қатысу күтетін әсерге қол жеткізуге мүмкіндік бермей отыр. Туристік саланың дамуының төмен деңгейі елдің туристер үшін жағымды имиджін қалыптастыру мәселесіне қатысты ғылыми зерттеулердің жоқтығымен де тікелей байланысты. Қазақстанда туризм саласында белсенді PR-кампаниялар, имидждік жобалар жасау мәселесі бойынша кешенді және жүйелі талдаулар жүргізетін ғылыми-зерттеу құрылымы жоқ. Елімізде қалалар мен аймақтардың туристік имиджін көтерумен шұғылданатын мықты мемлекеттік-жекеменшік ұйымдар да жоқ. Аналитиктердің айтуынша, «туркомпаниялардың 80 пайызынан астамы қазақстандықтардың шет елдерде демалуын ұйымдастырумен шұғылданады, демек, олар шетелдік түрөнімдерді сату-сатып алумен айналысады» [2].

Турист үшін саяхат жасалатын ел туралы ақпарат неғұрлым көп болса, ол елге бару соғұрлым арзанға түсетіні белгілі. Түрлі аналитиктердің көзқарасы бойынша, республиканың қазіргі туристік нарығындағы жағдай маркетингті қолдануды, жаңа тұтынушының басты ерекшеліктерін зерттеуді, туристік қызметтерді қолданушының уәждемесі мен мінез-құлық ерекшеліктерін айқындауды талап етеді.

«Туризм елге валютаның келуін арттыру, жаңа жұмыс орындарын тудыру, инфрақұрылымдарды жақсарту т.б. арқылы аймақтың экономикасы мен дамуына өте ықпал етеді. Туризмнен максимум табыс табу үшін әрбір мемлекет өзінің әлеуметтік-экономикалық саясатының бір бөлігі ретінде туристік саясатын жетілдіре түседі» [3]. Бүкіләлемдік туристік ұйымның мәліметтері бойынша елге келген әрбір турист сол елде орта есеппен 1.000 \$ қалдырады да туристік саланы қамтамасыз ететін халық шаруашылығының 32 түрлі саласында 9 жұмыс орнының ашылуына ықпал етеді.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 28 ақпандағы № 192 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2020 жылға дейін тұжырымдамасында Қазақстан бай туристік-рекреациялық мүмкіндіктерге ие бола отырып, туризмнің жеткілікті деңгейде дамымауымен сипатталатындығы баса көрсетіле отырып, бұл саланы ақпараттық қамтамасыз етудің маңыздылығы ескертіледі [4]. Елдің туристік имиджін қалыптастыруда ақпараттық өрісті кеңейту, Қазақстан жайлы барлық деңгейлерде сауатты, сапалы жарнама жасаудың қажеттілігі дау тудырмайды.

Туристік индустрияның ақпараттандыруға мұқтаждылығы бизнестің бұл түрінің ел экономикасындағы маңызымен байланысты. Аталмыш тақырыпты зерттеу барысында аймақтың туристік имиджін көтеруге және нығайтуға кері әсер ететін бірнеше мәселелер анықталды. Бүгінгі күнде ол мәселелер төмендегідей:

- Қазақстан жайлы шетелдіктерге арналған да, өз отандастарымызға арналған да ақпараттардың болмауы, PR құралдарының жеткіліксіз қолданылуы;
- Туристердің назарын өзіне аудартатын туристік және басқа да нысандардың лингвоелтанымдық анықтамасының болмауы.

Ақпараттың жоқтығынан туындайтын маңызды мәселелердің бірі ретінде аймақтардағы туризмді жете бағаламаушылықты айтуға болады. Ғалымдар бұл мәселенің төмендегі себептерін атап көрсетеді: «Түкпірдегі» дамымай қалған аймақ деген ментальды категория, дотациялы экономика, инфрақұрылымның болмауы, инвесторлардың қызықпаушылығы, азрентабельділік, мамандардың жетіспеушілігі, ресурстармен объектілерді білмеу, тұтынушылардың төмен уәждемелілігі; алайда ең алдымен – туризмнің мәдени-танымдық миссиясын төмен бағалаушылық» [5].

Ғалымдардың айтуынша, ««Тарихқа саяхат» ретіндегі мәдени туризм өсіресе мәдени-тарихи құндылықтар жоғары бағаланатын және ұлттық танымның дамуына аса мән берілетін елдерде ерекше дамыған» [6, с. 14]. Осыдан келіп, жасалатын кешен туристердің мәдени-танымдық қызығушылығын қанағаттандыруға бағытталатын болады. Оларда аймақтың тарихи дамуының ерекшеліктері, оның табиғи жағдайлары, географиялық жағдайы, экономикасы, қоғамдық құрылымы, салт-дәстүрі мен тұрмысы т.б. көрініс табатын болады.

Мемлекеттің имиджі тұтас алғанда бір елдің мүддесін қорғайтын және алға жылжытатын тиімді механизмі, қорғанысын қамтамасыз ететін құралы болып табылады. Мемлекет өзін қоршаған сыртқы әлемде неғұрлым жақсы жағынан көрсетсе, оны шет елдерде соғұрлым жақсы қабылдайтын болады, ал имиджді ескермеу тек қана саяси емес, экономикалық жағынан да негативті салдарларға алып келуі әбден мүмкін.

PR-дың басты құралдарының бірі – туризмді дамыту. Елдің жағымды бет-бейнесін сол елге келіп-кететін туристер жасайды. Ал Қазақстан жайлы шетелдік туристердің көзқарасы бұлыңғыр немесе тіпті жоқ деуге де болады. Қазақстанның шетелдегі нақты портретін айқындап алудың мерзімі баяғыда жеткен. Бұл кезеңде әлемдік қауым әлі күнге біздің аймақтарымыз жайлы ғана емес, жалпы Қазақстан туралы өте аз біледі.

Көптеген отандастарымыздың өздері туған жерлерін білмейтіні және оған мүлдем бейжай қарайтыны белгілі. Осыдан келіп, мемлекетіміздің имиджін туристік нарықта және жалпы экономикалық тұрғыда көтерудің қажеттілігі туындайды. Көптеген ғалымдар елдің туризмін дамыту мен табиғи-мәдени ескерткіштерді қорғау мәселесін аймақтардан бастау қажет деп есептейді [6].

Туристік индустрияның әлемдік тәжірибесінде туристерге арналған ақпараттар ағымының молдығы мен сапалылығы негізінен қаланың, аймақтың туристік саясатының дұрыс жолға қойылғандығының белгісі болып табылады. Ол арқылы жағымды имидж қалыптасып, туристік қызметтер табысты алға жылжитын болады. Осыдан келіп, бұл ақпараттар PR-саясаттың негізгі құрамдас бөліктерінің біріне айналады, қоғам тарапынан дұрыс қарым-қатынастың болуына, аймақтың бәсекеге қабілеттілігінің арта түсуіне ықпал жасайды.

Туризмде түрлі коммуниканттар арасындағы мәдениаралық қатынас ерекше көрініс табатыны белгілі. Туристік мәтіндер – бұл бүгінгі күнде аса кең тараған шетелдік мәдениетті баяндау құралдарының бірі. Түрлі мәдениеттер тоғысында туындайтын тікелей мәдениаралық диалог кезінде халықаралық қарым-қатынас тілі түріндегі арнайы бір тіл туады. Ерекше қызығушылық тудыратын туризмнің тұрмыстық лексикасы болып табылады. Бұл – Қазақстанға келген шетелдік туристердің алдынан шығатын көп ұлтты мәдениетке тән тақырыптардың кең спектрі.

Г. Д. Томахиннің айтуынша, мәдени нысандарды адекватты қабылдау тек қана мәдени-тарихи сипаттағы аялық білім негізінде жүзеге асады [7]. Елдің ұлттық-мәдени ерекшелігін көрсететін осындай мәтіндерді бойына жинақтап, тұратын бір өнім лингвоелтанымдық сөздік болып табылады. Лингвоелтанымдық сөздіктер - әлемдік тәжірибеде туристер үшін бөтен ел, басқа мемлекет, өзге мәдениет жайлы аялық білімнің үлкен ақпарат көзі. Әуел баста оқыту-үйрету қызметін атқарып келген лингвоелтанымдық сөздіктер бүгінгі күнде өз бағытын ауыстырып, басқа елдің мәдениеті жайлы ақпарат іздеген оқырманға қарай бұрылған, осылай өз мойнына танымдық бағыттағы міндеттерді қатар жүктеп алған.

Лингвоелтанымдық сөздіктер әрқилы, тартымды, қызықты ақпараттар мен ережелер, қағидалар, құндылықтар жүйесін вербалды және паравербалды түрде жеткізеді, елдің мәдени-туристік аясы мен онда тұратын өкілдердің салт-дәстүрлері, ділі мен құндылықтары, сөйлеу мәдениеті жайлы терең мағлұмат жинауға ықпал етеді. Бұлардың барлығы өз кезегінде туристерге өз мәдениетін тереңірек тануға мүмкіндік береді.

Лингвоелтанымдық лексикография әуел баста тілді тұтынушылар тарапынан, өз елінің мәдениетін басқа ұлт өкілдеріне таныстыру мақсатында жасалды. Ал орыс тіл білімінде соңғы жылдарда оқыту, үйрету мақсатында басқа елдердің лингвоелтанымдық сөздігін жасаудың үлкен тәжірибесі жинақталды. Атап айтқанда, Ресей ғалымдары тарапынан XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басында жарық көрген Греция [8], Америка [9], Германия [10], Великобритания [11], Австралия және Жаңа Зеландия [12] жайлы лингвоелтанымдық сөздіктер және Ресей жайлы мол ақпарат беретін «Россия» атты мультимедиялық сөздік [13] бұған дәлел бола алады. Аталған сөздік өнімдерінен Ресей лексикография ғылымының анағұрлым алда дамып келе жатқанын көруге болады.

Осы орайда Қазақстан жайлы лингвоелтанымдық сөздіктің осы күнге дейін болмауы тіл білімінің лексикография саласының ғана емес, жалпы еліміздің инновациялық-индустриялық дамуына да кері әсерін тигізіп отырғандығын мойындауымыз қажет.

Лингвоелтанымдық сөздіктерде тарихи тұлғалардың аттары мен географиялық атаулар ел жайында басты мәдени ақпарат тасушы болып табылады, олардың көпшілігі символикалық немесе метафоралық мәнге ие болады. Соған байланысты Шығыс Қазақстан жайлы лингвоелтанымдық сөздіктің көлемді бір бөлімі жер-су атауларын қамтиды.

Шығыс Қазақстан облысының туристік саласының дамуына байланысты Алматы мен Астана қалаларынан кейін 3-орынды иеленеді. 2020 жылдарға дейінгі Қазақстан Республикасының туристік саласын дамыту Тұжырымдамасында «Шығыс Қазақстан кластері «Табиғат таңғажайыптары

әлемі» және экологиялық туризмді дамыту орталығы ретінде» белгіленетіні жайлы айтылған [4].

Шығыс Қазақстан кластеріне ШҚО-ның солтүстік және шығыс бөліктері енеді. Кластердің орталығы кластердің орталығы болады, оған туристік қызығушылық тудыратын 8 басты жер енгізіледі. Олар: «Берел» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-мұражайының нысандары; Бұқтырма су қоймасы; Ертіс өзені мен Жайсан көлі; Катон-Қарағай мемлекеттік ұлттық табиғи паркі; Қалжыр өткелі; Риддер-Анатау және Иванов таулары; Алакөл көлі; Семей қаласы [4].

Табиғи-климаттық тұрғысынан алғанда Шығыс Қазақстан теңдесі жоқ өңір болып табылады. Облыстың шекарасында 9 аудан орналасқан: Риддер, Бесқарағай, Бородулиха, Зайсан, Катонқарағай, Тарбағатай, Үржар, Шемонаиха және Күршім аудандары.

Өңір туристік мүмкіндіктері бойынша тартымды және перспективалы болып табылады. Облыс шегіндегі рекреациялық аймақтар – Бұқтырма жағалауы, Сиби́на көлі, Алакөл көлі, Катонқарағай, Глубокое ауданы, Риддер, Өскемен қаласының маңы.

Облыстың өңірлеріне тән 5 басты туризм түрлерін ерекше атап өтуге болады. Олар: 1) Экологиялық туризм (Катонқарағай, Күршім аудандарында және Риддер қаласында); 2) Мәдени – танымдық (Семей қ., Абай және Ұлан аудандары); 3) Емдеу – сауықтыру (Катонқарағай, Үржар аудандары); 4) Жағажай (Зырян, Ұлан, Күршім аудандарында); 5) Тау шаңғысы (Глубокое, Зырян аудандары және Риддер қ.).

Өңірде Батыс-Алтай мемлекеттік табиғи қорығы, Алтай ботаникалық бақшасы «Ак-кем», «Ак-Кем-Риддер», «Бумеранг», «Радуга» турклубтары, 2 тау шаңғы базасы, 4 демалыс базасы – «Синегорье», «Климовка», «Громотуха», «Кедровка» бар. Катонқарағай ауданында Катонқарағай мемлекеттік ұлттық табиғи паркі бар. Күршім ауданында Марқакөл ұлттық қорығы және Марқакөл көлі бар. Тұзсыз, ағынсыз Алакөл көлі Балқаш-Алакөл белдеуінде орналасқан, ол Алматы және Шығыс Қазақстан облыстары шекарасында Үржар ауданында орналасқан.

Облыс аумағы су ресурстарына бай, жерінен 800 өзен ағып өтеді, олардың жалпы ұзындығы 10 мың км-ден артық. Басты күретамыры өзінің көп сулы салалары – Үлбі, Үбі, Қарақаба, Қалжыр, Күршім, Нарын, Бұқтырма және басқа да таулы өзендері бар Ертіс өзені болып табылады. Облыста Зайсан, Марқакөл, Алакөл, Сасықкөл сияқты ірі көлдер бар. Мұнан бөлек көп ұсақ көлдер, су қоймалары бар, олардың ең ірісі Бұқтырма су қоймасы болып табылады.

Лингвоелтанымдық сөздік мәтінде осы жоғарыда аталған жер-су атауларының қысқаша сипаттамасы беріледі, онда туристер үшін барынша толық мәліметті қамту қағидасы ескеріледі.

ҚОРЫТЫНДЫ

Елдің тұрақты дамуының факторы ретіндегі табиғи, мәдени нысандарын сақтау, дамыту және насихаттау жұмысының нәтижелі болуына оның туристік жерлері жайлы ақпараттар ағымын кеңейту арқылы қол жеткізуге болады. Сондықтан туристік нысандар жайлы жан-жақты сипаттама жасалған мәтін пен сапалы суреттерді қамтыған лингвоелтанымдық сөздік кез келген тұтынушы үшін, оның ішінде туристер үшін таптырмас құнды еңбек болары сөзсіз.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Депутат Д. Назарбаева: Формирование имиджа Казахстана за рубежом должно вестись системно // [Электронды ресурс]. – Кіру режимі: <http://www.zakon.kz/4593836-deputat-d.nazarbaeva-formirovanie.html> (қаралған күні: 19.07.15).

2 Дуйсенғалиев, Т. Мировой опыт развития туристической индустрии в применении к нашей стране // [Электронды ресурс]. – Кіру режимі: <http://www.zakon.kz/217500-mirovoj-opyt-razvitija-turisticheskoyj.html> (қаралған күні: 19.07.15).

3 Дмитриев, М. Н. Экономика и предпринимательство в социально-культурном сервисе и туризме / М. Н. Дмитриев, М. Н. Забаева. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 399 с.

4 Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2020 жылға дейін тұжырымдамасы. [Электронды ресурс]. – Кіру режимі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1300000192> (қаралған күні: 19.07.15).

5 Масленникова, О. Н. Путеводитель: сотворение новой реальности // Вестник Гуманитарного факультета Ивановского государственного химико-технологического университета. Выпуск 5. Научный журнал. – Иваново: ИГХТУ, 2012. – С. 52-58.

6 Никифорова, А. А. Состояние и охрана памятников природного и культурного наследия в регионах ресурсного типа: автореф. канд. ... культурологии. – Нижневартовск, 2011. – 24 с.

7 Томахин, Г. Д. Понятие лингвострановедения. Его лингвистические и лингводидактические основы // Иностранные языки в школе. – М., 1980. – С. 77-81.

8 Николау, Н. Г. Греция: лингвострановедческий словарь. – Издательство : М. : Эдиториал УРСС, 1995. – 288 с.

9 Англо-русский лингвострановедческий словарь Американа // Americana English-Russian Encyclopedic Dictionary. – Смоленск : Издательство «Полиграмма», 1996. – 1208 с.

10 Мальцева, Д. Г. Германия: страна и язык. Лингвострановедческий словарь. – М. : Русские словари, 1998. – 382 с.

11 Великобритания: Лингвострановедческий; словарь: Литература. Театр. Кино. Музыка. Танец. Балет. Живопись. Скульптура. Архитектура. Дизайн; СМИ: / Сост. Г. Д. Томахин. – М. : ООО «Изд-во АСТ», ООО «Изд-во Астрель», 2001. – 336 с.

12 Австралия и Новая Зеландия. Лингвострановедческий словарь / Под рук. В. В. Ощепковой, А. С. Петриковской. – М. : Рус. яз., 1998. – 216 с.

13 Мультимедийный лингвострановедческий словарь «Россия» – инновационный проект Гос. ИРЯ им. А. С. Пушкина. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ls.pushkin.edu.ru/lsslovar/index.php?title/> (дата обращения: 19.07.15).

Материал баспаға 24.02.16 түсті.

Ш. К. Курманбаева

Методологические основы создания лингвострановедческого словаря и вопросы укрепления туристского имиджа страны

Восточно-Казахстанский государственный университет
имени С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск.
Материал поступил в редакцию 24.02.16.

Sh. K. Kurmanbayeva

Methodological foundations of creating a dictionary and the strengthening of the country's tourist image

S. Amanzholov East Kazakhstan State University, Ust Kamenogorsk.
Material received on 24.02.16.

В статье поднимается проблема потребности туристской индустрии Казахстана в информатизации. Автор считает, что создание лингвострановедческого словаря способствует популяризации объектов природного и культурного наследия, как фактора устойчивого развития страны.

The article raises the problem of the needs of the tourism industry of Kazakhstan in the informatization. The author believes that the creation of a dictionary contributes to the promotion of natural and cultural heritage, as a factor of sustainable development.

S. A. Meiramova¹, A. M. Ayapbergenov²

¹Cand. of pedagogical sc., associate professor, S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University, ²undergraduate, L. Gumilyov Eurasian National University, Astana

GRAMMAR IN DISCOURSE USE IN THE CLASSROOM OF ENGLISH IN THE HIGHER EDUCATION

In the given article the authors discuss the specifics of grammar in discourse use in the classroom of English in the university.

Key words: discourse, grammar, university, discourse analysis, linguistics.

INTRODUCTION

Discourse analysis is a primarily linguistic study examining the use of language by its native population whose major concern is investigating language functions along with its forms, produced both orally and in written. Moreover, identification of linguistic qualities of various genres, vital for their recognition and interpretation, together with cultural and social aspects which support its comprehension, is the domain of discourse analysis. To put it in another way, the branch of applied linguistics dealing with the examination of discourse attempts to find patterns in communicative products as well as and their correlation with the circumstances in which they occur, which are not explainable at the grammatical level.

MAIN PART

Discourse analysis is the study of cohesion and other relationships between sentences in written or spoken discourse.

Zellig Harris [1] was the first modern linguist who investigated the study of relation of sentences and defined the name discourse analysis, which afterwards denoted a branch of applied linguistics. Originally, however, it was not treated as a separate branch of study – Harris proposed extension of grammatical examination which reminded syntactic investigations.

The emergence of this study is a result of joint investigation of researchers engaged in other fields of inquiry, particularly sociology, psychology, anthropology and psychotherapy. Among other contributors to this field is the Prague School of Linguists, who contribute to the connection of grammar and discourse as well.

Grammar in discourse is a hot topic of Linguistics nowadays. There are many disputable questions like what grammar and discourse are, moreover, their relationships and interrelations are discussed on the pages of well-known pedagogical and linguistic journals by contemporary grammarians [2, 3, 4, 5, 6, 7].

The first notion to be reviewed is grammar. In Linguistics, grammar is a set of structural rules that governs the composition of sentences, phrases, and words in any given natural language. The term refers also to the study of morphology, syntax, and phonology, often complemented by phonetics, semantics, and pragmatics. Every speaker of a language might know a set of rules for using that language, and the name of this set is grammar.

So, a language realized through the speech, is a linguistic intercourse between two or more people by means of connected communications, chiefly in the form of sentence. All words in a sentence are grammatically connected. It means that they are modified and joined together to express thoughts and feelings.

The main object of grammar as a science is the grammatical structure of the language, the system laws governing the change of grammatical forms of words and the building of sentences. The aim of grammatical review is to give all the rules which must be obeyed if one wants to speak and write the language correctly or appropriately.

The second notion is discourse, which means either spoken conversation or written communication in a form of text. Studies of discourse go back to the theoretical traditions that investigate the relations between language, structure and agency. Discourse covers the use of spoken, written and signed languages. Although early linguistic approaches judged the unit of discourse to be larger than the sentence, phenomena of interest can range from silence, to a single utterance (such as «ok») to a novel, a set of newspaper articles or a conversation. In fact, the best definition of discourse is an instance of spoken or written language that has internal relationships of form and meaning that relate coherently to an external communicative function or purpose and a given audience.

Altogether, the fact that we have grammatical options helps us in social communication. We can choose certain grammar structures over others to express our attitudes, to allocate power, and to establish and maintain our identities. Understanding the choices that people exercise helps us to interpret the intentions of others.

So, grammar in discourse use is a crucial field of studying by students, because both grammatical and discourse competence are the aspects of the communicative competence that encompasses knowledge of lexical items and rules of morphology, syntax, sentence-grammar semantics and phonology. Moreover, it includes the ability to connect sentences in stretches of discourse and to form a meaningful whole out of a series of utterances. Whereby, we need a special range of tasks and exercises, to help our learners understand this complicated system of grammar in discourse.

It is worth noting that our research is based on the works of Halliday M., Hinkel E., Fotos S., Larsen-Freeman D. [2, 8, 9]. These scientists contribute a lot to the crucial investigations in the field of discourse analysis and grammar in discourse study.

We can point out that the theme of the research is always contemporary and very important both for scientists' and writers' activity. Moreover, the student studying a foreign language should know the basic principles of grammar in discourse usage in order to understand the meaning of texts both written and spoken and also be capable to express their own thoughts grammatically correct. It is a myth that grammar can be learned on its own, it needs to be taught. Very few learners, even if they have the opportunity to live in a community where the target language is spoken will learn the grammar as efficiently outside the classroom as they can within it. The point of education is to accelerate the language acquisition process, not to be satisfied with or try to emulate what learners can do on one's own.

Discourse analysis examines contextual uses of language structures and investigates what speakers do to express meaning in various interactional settings. In addition to examinations of spoken discourse, studies of written discourse have also shed light on how meaning is conveyed in many types of written texts and genre. Analysis of written and spoken discourse seems to provide a practical avenue for grammar teaching and learning [10]. Another benefit of using discourse in the classroom is that learners can start to notice how language contexts affect grammar and meaning and how speakers vary their linguistic structures depending on the sociolinguistic features of interaction.

Although grammar teaching has been a difficult issue among teachers, teacher educators, methodologists, and other ESL/EFL professionals, it has continued to be one of the mainstays in English language training worldwide. Furthermore, because the explicit teaching of grammar has been and remains at the core of the grammar-translation methodology adopted in many countries, students who arrive to obtain their language training in Great Britain, the United States, Australia, and other English-speaking countries often demand grammar instruction. For adults, the question is not so much whether to teach or not teach grammar, but rather, what are the optimal conditions for overt teaching of grammar [11].

Thus, spoken and written discourse can be an effective tool for teaching the four language skills combined. The advantages of using discourse are:

- to learn grammatical rules in context;
- to get familiar with essay organization;
- to explore how punctuations are employed in a text;
- to explore different writing styles;
- to improve learners' oral communicative competence, e.g. mastering oral discourse management of prosody: rhythm, stress and intonation;
- to explore naturally-occurring social interaction in L2.

Below we demonstrate the differentiations of written discourse usage in TEFL classroom.

The teacher can choose any piece of informative written discourse that serves the main objective (s) of the lesson. In addition, through the same text, the teacher

can highlight other aspects of written English like punctuations or capitalization depending on the age and the level of the students. For instance, a passage about a certain topic, famous sites in the world «Statue of Liberty», can be chosen to teach the passive voice in context as well as developing other language skills.

Reading

Students practice reading the text.

Students learn some information about the history of the «Statue of Liberty» and develop comprehension.

Through reading the text, students learn the passive voice inductively and see how it is employed in context.

Students learn new vocabulary.

Speaking

As a warm-up, the teacher can start by asking students about the «Statue of Liberty», e.g. ask questions about its location, history, etc.

As a post activity, students can discuss in pairs or as a class other famous sites with an emphasis on using the passive.

Listening

Through engaging in discussions, learners have the opportunity to listen to each other speaking. While students are working in pairs, the teacher may ask each partner to write down notes, like misuse of the passive, as a form of peer review.

Writing

Students may be asked to choose a famous sight, gather information, and write an essay/paragraph about it. It can be assigned as homework.

Below we demonstrate the differentiations of spoken discourse usage in TEFL classroom.

The teacher can adopt any material of English spoken discourse, e.g. TV interview that serves the point of the lesson and suits the level of the learners. It is important for the teacher to provide a written copy of the listening material after practicing listening several times in order for the learners to write notes and go back for it later whenever needed.

Listening

After introducing the topic, learners listen to/watch the TV interview several times.

Learners get familiar with the English intonation, stress, pausing and other characteristics of the spoken language.

Learners get the chance to listen to expressions, phrasal verbs, and grammatical structures used in real-life context.

Speaking

After listening several times, the teacher can design a speaking activity, like working in pairs or groups of three to analyze, discuss, report, or debate what they have listened to. The teacher should monitor students' use of suprasegmentals, grammar and use of expressions.

Writing

Learners can be assigned to write a paragraph or essay, like a reflection or their opinions, about a certain point in the listening section.

Reading

As a peer review, students can exchange papers, read each others' writing and write comments, if necessary, for improvement [12].

Thus, our work is based on thorough experience, sound methodology, the findings of analyses of real language use and communication, and application of these findings to teaching and learning. They are a wide range of approaches to L2 grammar teaching, seek to address practical instructional issues, and assist teachers in finding ways to benefit learners.

Moreover, in present article we describe a number of effective communicative activities of written and spoken discourse centered around classroom interaction, which indicate that the quality of the interaction between the teacher and the learner and between the learner and the task has a great deal of impact on the extent of learning and it's not the adherence to a particular teaching method but teachers' involvement with the grammar-focused activities and their ability to personalize teaching and to make activities engaging that promotes successful learning.

CONCLUSION

In conclusion, grammar learning and acquisition can enhance student proficiency and accuracy and facilitate the internalization of its syntactic system, thus supplementing the development of fluency. Designing tasks which are based on the authentic materials represents one of the strengths of explicit grammar teaching within the format of communicative and interactional activities.

REFERENCES

- 1 **Zellig, S. Harris.** Discourse Analysis. Language, 1952. – 28.1. – P. 1-30.
- 2 **Halliday, M.** Introduction to Functional Grammar. 2nd edition. – London : Arnold, 2005. – 311 P.
- 3 **Celce-Murcia M.** Discourse analysis and grammar instructions, Annual Review of Applied Linguistic, 1991. – 135 P.
- 4 **O'Grady, W., Dobrovolsky, M., Katamba, F.** Contemporary Linguistics: An Introduction. – 1996. – P. 4-7.
- 5 **Howarth, D.** Discourse. – Philadelphia, Pa. : Open University Press, 2000. – P. 17.
- 6 **Rezvina, O. G.** Discourse and Discursive Formations/Critics and Semiotics Paper. – Ed. 8. – Novosibirsk, 2005. – P. 66.
- 7 **Nikolayeva, T. M.** Parts of Text and Theory of Text (Research on Text Structure). – Moscow, 1983. – P. 27.

8 **Fotos, S., Hinkel, E.** New perspectives on grammar teaching in second language classroom. – New York : Routledge, Taylor and Francis Group. – P. 130.

9 **Larswen-Freeman, D.** Teaching language: from grammar to grammaring. – Boston : Heinle and Heinle, 2001. – P. 75.

10 **Carter, R. A., McCarthy, M. J.** Exploring spoken English. – UK : Cambridge University Press, 1997. – P. 85.

11 **Brown, H. D.** Principles of language teaching and learning, – 3-rd ed. – New Jersey : Prince-Hall. Inc., 1994. – P. 349.

12 **Celce-Murcia, M., Olshtain, E.** Discourse and context in language teaching: A guide for language teachers. – Cambridge : Cambridge University Press, 2000. – P. 102-104.

Material received on 24.02.16.

С. А. Мейрамова¹, А. М. Аяпбергенов²

Университетте ағылшын тілі сабақтарында дискурсты грамматиканы пайдалану

¹С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті,

²Л. Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Астана қ.

Материал баспаға 24.02.16 түсті.

С. А. Мейрамова¹, А. М. Аяпбергенов²

Использование дискурсивной грамматики на занятиях английского языка в университете

¹Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина,

²Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Астана

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

Берілген мақалада авторлар университетте ағылшын тілі сабағында дискурсты грамматиканы пайдалану ерекшеліктерін талқылайды.

В настоящей статье авторы обсуждают особенности использования дискурсивной грамматики на занятиях английского языка в университете.

С. А. Мейрамова¹, А. О. Оракова²

¹к.п.н., доцент, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, г. Астана; ²магистрант, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Астана

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ УЧЕБНЫХ ТЕКСТОВ В ОБУЧЕНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ РЕЧИ НА ЗАНЯТИЯХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В НЕЯЗЫКОВОМ ВУЗЕ В КОНТЕКСТЕ ПОЛИЯЗЫЧИЯ

В настоящей статье авторы обсуждают специфику использования учебных текстов в обучении профессионально-ориентированной речи на занятиях английского языка в неязыковом вузе в условиях полиязычия.

Ключевые слова: тексты разных типов, профессионально-ориентированная речь, полиязычие, неязыковой вуз.

ВВЕДЕНИЕ

Современное казахстанское общество сегодня характеризуются стремительной модернизацией и стремлением к мировым интеграционным процессам, где ведущую позицию в процессе модернизации занимает образование в целом. Известно, что только то общество может успешно развиваться и гармонично вписаться в ряд ведущих стран мира, которое сумеет создать для своих граждан достойные условия приобретения качественно-инновационного современного образования.

В рамках поэтапного плана нации «100 конкретных шагов» по реализации пяти институциональных реформ по вхождению в тридцатку развитых государств в новых исторических условиях, озвученного Президентом Казахстана Нурсултаном Назарбаевым на расширенном заседании Правительства в Астане 6 мая 2015 года, говорится о поэтапном переходе на английский язык в системе образования, в частности в вузах, с целью повышения конкурентноспособности выпускаемых кадров и роста экспортного потенциала образовательного сектора [1].

В данном контексте, знание английского языка, является объективным индикатором адаптации человека к новым вызовам социально-политических и социально-культурных реалий.

Важно отметить, что формирование трехязычной компетенции является одним из главных аспектов воспитания полилингвальной и поликультурной личности сегодня.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Под поликультурным образованием в науке понимают, прежде всего, межкультурный диалог, воспитание культуры межнациональных отношений, а под поликультурным языковым образованием понимают освоение двух-трех и более языков, т.е. билингвальное или полилингвальное развитие личности [2, с. 15]. В нашей интерпретации под полиязычным образованием понимается совокупность триединого процесса обучения, воспитания и развития индивидуума как полиязыковой личности, владеющего несколькими языками для использования в языковой и речевой деятельности по потребности.

Проблема полиязычного образования и поликультурного образования исследуется в области педагогической теории и практики сравнительно давно. Тщательный анализ педагогической и методической литературы показал, что идея поликультурности и полиязычного образования стала предметом научного исследования еще в начале XX века (Гурлитт Л., Гансберг Ф., Шанпельман Г.), получив большое распространение в мировой педагогике во второй половине XX века. Список исследователей, посвятившие свои исследовательские работы проблеме воспитания полилингвальной и поликультурной личности достаточно обширен, в частности Н. А. Бердяев, И. С. Бессарабова [3, с.23], И. А. Габдулхаков, В. Ф. Петрова, И. С. Петрова, И. В. Васютенкова, Н. В. Кагуй, Н. Г. Маркова, А. Г. Асмолов, С. К. Бондырева, В. В. Валитова, Р. Бэрон, Г. Н. Волков, О. С. Газман, Г. И. Ибрагимов, В. В. Кондратьев, Д. Уотсон, Б. Г. Ананьев, Л. С. Выготский и А. Н. Леонтьев.

Таким образом, современные изменения социально-экономической жизни общества, новые подходы к подготовке специалистов требуют адекватной модернизации системы высшего образования, профессионально-ориентированного обучения, в частности. Такое обучение предусматривает профессиональную направленность не только содержания учебных материалов, но и деятельности, формирующей профессиональные умения и навыки практического использования английского языка в различных сферах общения.

Достижение иноязычной профессиональной коммуникативной компетенции напрямую зависит от практического использования иностранного языка, в нашем случае английского языка, в своей профессиональной деятельности в соответствии с целью профессионально-ориентированного иноязычного обучения в целом.

Современное состояние преподавания профессионально-ориентированного иностранного языка в Казахстане уже не удовлетворяет требованиям сегодняшнего дня, следовательно, оно должно быть переориентировано на развитие профессиональных качеств в процессе

сопреподавания иностранного языка. Решение этой проблемы мы видим в дальнейшей интенсификации учебного процесса и в максимальном эффективном использовании ресурсов содержания обучения.

Наиболее распространенным ресурсом является использование учебного текста при обучении профессионально-ориентированной речи в контексте полиязычия. Мы полагаем, что текст должен быть тематическим, в зависимости от специальности обучающихся. Следует отметить, что роль текста в обучении устной речи была исследована рядом авторов [4, 5, 6, 7, 8], важность выводов которых, нельзя не учитывать.

Тем не менее, считаем, что самое важное в обучении лексической стороне речи нацеленного, в первую очередь, на наращивание профессиональной лексики, – это выбор соответствующего подхода, на основе которого необходимо осуществлять обучение. В нашем случае, наш выбор падает на Task-Based Learning and Teaching подход (далее TBLT) с разработкой различных упражнений и интерактивных заданий к профессионально-ориентированному тексту, который дает возможность обучающимся активно участвовать в мозговых штурмах, дискуссиях, демонстрировать стратегические умения и навыки принимать решения в новых коммуникативных ситуациях и развивать критическое мышление в профессиональном контексте.

Согласно мнениям и аргументам ряда зарубежных [9, 10, 11, 12] и отечественных [13] ученых, использование подхода TBLT в преподавании иностранных языков имеет ряд преимуществ, прежде всего потому, что это обучение:

- центрированное на обучающемся (Student-Centered Approach) в отличие от традиционного подхода, центрированного на преподавателе (Teacher-Centered Approach);

- мотивационно-центрированное, так как основывается на использовании широкого ряда эффективных навыков и умений, а также инновационно-педагогических технологий, дающих возможность полного вовлечения обучающихся в языковую среду;

- обеспечивающее говорение на языке оригинала, чем просто изучение иностранного языка;

- требующее динамической работы в аудитории, которое позволяет активно вовлекать обучающихся к коммуникативному общению в ситуациях, максимально приближенных к реальным;

- ассоциируется с принципами гуманистического подхода обучения языку;

- обеспечивает возможность обучать через коммуникацию / общение, нежели для коммуникации / общения по мнению методиста – ученого Н. С. Прабху [14].

К рамках исследования проблемы обучения профессионально-ориентированной речи в контексте полиязычия, нами разрабатывается комплекс упражнений с использованием TBLT подхода. Образец фрагмента разработанного нами текста представлен на Рисунке 1.

Identify which one of the activities mentioned above is the following to develop academic vocabulary skills?

1. Look at the pictures and the words given in the box. Could you associate each word with a definite picture to describe it and discuss with your partner. Then write a report on pollution by filling the blanks in the passage below.

measures dangerous nuclear tests fresh air traffic noise air water smoke safe big Green Peace concern

The pollution in Kazakhstan is a ___ problem. We have ___ pollution which makes the rivers, lakes and the seas very dirty. Some fish is no longer ___ to eat now, e.g. in Kazakhstan (the Aral sea), China. In addition, we have ___ pollution made by cars, vehicles, plants and factories. As a rule, ___ organisations in every country do their best to prevent the pollution to be getting worse in the world. The big ___ of the people is ___ pollution because of the roadworks and ___ in our streets. If you do not take any ___ to stop or eliminate these, for example ___ , some part of Kazakhstan will become a ___ place to live in. Therefore everybody and government should do something before it is too late. Finally, if you and we do not stop making a lot of ___, probably we will not have ___ to breathe.

2. What do you do to save our Planet?
Think/Pair/Share and write three of the six main problems currently we face today in the world.

1. ....
2. ....

Рисунок 1 – Образец фрагмента юнита

При разработке тематических текстов или подбора аутентичных текстов, мы разрабатываем такие задания к текстам как gap filling, fact finding, classifying and categorizing, developing critical thinking, brainstorming с целью актуализации долгосрочного пассивного и активного запаса профессионально-ориентированной лексики и формирования критического мышления обучающихся.

ВЫВОДЫ

В данном свете, создается надежная платформа для развития у обучающихся лингвокогнитивного подхода к изучению профессионально-ориентированного английского языка в условиях полиязычия, способствующие совершенствованию подготовки специалиста, компетентного не только в профессиональном, но и в коммуникативно-культурном отношении, что, в свою очередь, позволит обеспечить требуемых показателей качества освоения профессионально-ориентированного английского

языка и наилучшего использования в Казахстане научно - педагогических конкурентоспособных технологий в области лингвистики и методики.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 100 Конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ главы государства Нурсултана Назарбаева. – Астана, 6 мая 2015. – URL: <http://kazgeology.kz/>

2 Юсупова, Г. Ф. Теория и практика поликультурного языкового образования. Монография. /Г. Ф. Юсупова, В. Ф. Габдулхаков, М. Ф. Кашапова, Н. Д. Колетвинова// Под ред. проф. В. Ф. Габдулхакова. – Казань : РИЦ «Школа». – 2011. – 164 с.

3 Бессарабова, И. С. К проблеме поликультурного образования в современном обществе/ Н. Е. Воробьев, И. С. Бессарабова// Alma mater. – 2008. – №6. – С. 38-43.

4 Бабайлова, А. Э. Текст как продукт, средство и объект коммуникации при обучении неродному языку. – Саратов : Саратовский университет, 1987. – 152 с.

5 Бобылева, Г. А. Пересказ фабульных текстов как средство развития умений монологической речи (нем. язык, средняя ступень школьного обучения): Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1995. – 16 с.

6 Болдырева, Л. Б. Обучение монологической речи студентов I курса языкового вуза с опорой на учебные тексты (на материале английского языка): Дис.... канд. пед. наук. – Л., 1987. – 282 с.

7 Гущина, И. Н. Методика обогащения словарного запаса студентов старших курсов в ходе обсуждения содержания художественного произведения на занятиях по домашнему чтению: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1988. – 16 с.

8 Пассов, Е. И. Основы методики обучения иностранным языкам. – М. : Русский язык, 1977.– 216 с.

9 Ellis, R. Task-based Language Learning and Teaching. Volume 7, Number 3, December 2003. Oxford : Oxford University Press. – 387 p.

10 Littlewood, W. Communicative and task-based language teaching in East Asian classrooms//A plenary paper presented at the International Conference of the Korean Association for Teachers of English. – Seoul, Korea, 2006. – P. 65-72.

11 Ellis, R. Task-based language teaching: sorting out the misunderstandings. International Journal of Applied Linguistics. – Volume 19. – Issue 3. – November 2009. – Blackwell Publishing Ltd. – P. 221-246.

12 Nunan, D. Task-based Language Teaching in the Asian Context: Defining ‘Task’//Special Conference Proceeding Volume: Task-based Learning in the Asian Context. – The Asian EFL Journal Quarterly. – Vol. 8. – Issue 3. – P. 12-18.

13 Мейрамова, С. А. New Strategies in EAP/ESP Teaching in Kazakhstan: Task-based Approach Application. – Журнал «Issue of Professional and Academic English, the Journal of the IATEFL ESP SIG». – Выпуск № 40. – Великобритания, 2012. – С. 19-24.

14 Prabhu, N. S. Second language pedagogy. – Oxford : Oxford University Press, 1987. – 153 p.

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

С. А. Мейрамова¹, А. О. Оракова²

Тілдік емес ЖОО-да көптілдік мәнмәтінде ағылшын тілі сабақтарында кәсіби-бағытталған тілді оқытуда үйрету мәтіндерін қолдану

¹С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті,

²Л. Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, қ. Астана.

Материал баспаға 24.02.16 түсті.

S. A. Meiramova¹, A. O. Orakova²

Educational texts' use in teaching profession-oriented speech in the classroom of English in the university in the context of multilingualism

¹S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University,

²L. Gumilyov Eurasian National University, Astana.

Material received on 24.02.16.

Бұл мақалада авторлар ЖОО-да көптілдік мәнмәтінде ағылшын тілі сабақтарында кәсіби-бағытталған тілді оқытуда үйрету мәтіндерін қолданудың ерекшеліктерін талқылайды.

In the given article the authors discuss the specifics of educational texts' use in teaching profession-oriented speech in the classroom of English in the university in the context of multilingualism.

А. Б. Мейрманов

п.ғ.к., доцент м.а., Л. Н. Гумилев атындағы Еуразиялық Ұлттық Университеті,
Астана қ.

e-mail: asylbek_pavlodar@mail.ru

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИНТЕРАКТИВТІК ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Бұл мақалада автор аталған модульдік жіктеме тұтасып, оқушының бір блоктан меңгеруіне тиісті және игерген ғылыми-біліми нұсқалы деңгейін өзіне-өзінің басқа көзбен қарау тұрғысында бағалануына мүмкіндік береді. Программалық оқытудың нәтижесінің өзі модель құруға ықтимал жасайды. Интеллектуалдық әлеует қорын жүзеге асырудың қағидасы кері байланысты ұйымдастыру болып табылады. Оқу материалын классикалық тұрғыда іске асырудан ерекшелігі әрбір оқушының ішкі интеллектуалды әлеуетінің қарқынды даму шегін әр тұлғаның іштей бақылау, кері байланысты өзіне-өзі ұйымдастыра алу шеберлігін ширатылуына мүмкіндік жасайды. Модульдік бағдарлама эмпирикалық, эвристикалық, стохастикалық парадигмалардың ішінара қатысының бірлігінен тұрады. Эмпирикалық парадигма әр оқушының тәжірибелік келбетін ескеру іс-әрекетінен десек, алгоритмдік білім мазмұнының стандарт ауқымдағы рет тәртібі, ал оқушы мүмкіндігін ескеруге қатысты тәсілдер мен амалдар жиыны, оның жобасы стохастикалық парадигманы іске асырады.

Кілтті сөздер: интерактивті технология, стохастикалық парадигма, эмпирикалық парадигма, эвристикалық парадигма, интеллектуалдық әлеует, білім стандарты.

КІРІСПЕ

Интерактивтік технология білім мазмұнына қатысты өзара интеллектуалды әлеует деңгейлестігінде түсіне отырып қарым-қатынаста болуына мүмкіндік береді. Бүгінгі таңда педагогикалық және білімдену технологиясының ара-жігі ажырап, педагогикалық технология білім беру реформасының алғашқы кезеңіне үлес қосқанымен шектелетіні байқалды.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Президентіміз Н. Ә. Назарбаевтың 50 өркениетті елдердің қатарына қосылу керек деген ұстанымының маңызды екеніне басымдық мән береміз [1]. Мемлекеттік стандарт ауқымында меңгерген ғылыми негіздегі біліктілігін оқушылар өздігінен өркендете алуына ықпалдастық қуат беру арқылы жүзеге

асырады. Интерактивтік оқытудың шығу тегіне ой жүгіртсек, ол – 1954 жылы Б. Ф. Скиннердің бихевиористикалық психология негізінде құрған тік сызықты оқытудың программалық технологиясы. Елуінші жылдары Альфред Бинеден кейінгі компьютерлік жүйеге лайықты өзара әрекеттік технологияның алғашқы баспалдағын құрған Б. Ф. Скиннер бұл оқытуды «бос марапаттау – қайшы пікір – білім қорын бекіту» айдарымен келетін қағидаға сүйене отырып тәжірибеге енгізген. Программалық оқыту технологиясының алғы шарты білім мазмұнын ұсынады, оқушы өзінің когнитивті танымын іске қосады, ізінше оған жауап алып, өзінің интеллектуалды әлеуетінің құндылық дәрежесін шығарып отырады.

Сөйтіп, кешегі 50 жылдардағы қаланған программалық оқыту бүгінгі модернизация кеңістігінде үш түрлі бөліктің басын құрап, модульдік жіктемені түзеді:

1. Білім мазмұнын немесе ғылыми-біліми ақпарат мөлшерін логикаға сәйкес құрайды.

2. Ақпаратпен іс-әрекетке түсу мақсатында арнайы тапсырмалар ұсынылады.

3. Бақылау тапсырмалар әдістемелік нұсқаулықтарымен әзірленеді.

Аталған модульдік жіктеме тұтасып, оқушының бір блоктан меңгеруіне тиісті және игерген ғылыми-біліми нұсқалы деңгейін өзіне-өзінің басқа көзбен қарау тұрғысында бағалануына мүмкіндік береді. Программалық оқытудың нәтижесінің өзі модель құруға ықтимал жасайды. Өкінішке орай, интерактивтік технология деген ұғым оқушыға мүлдем таныс емес деген ұстаным бар. Жалпы білімдену технологиясы педагогикалық технологияның іс-әрекеттегі сынақтан өтіп, әбден шираған түрі. Скиннердің оқытудың тік сызықты программалық технологиясында білім мазмұны тұлғалық қабілетіне шақталып беруіне бағдарланады. Егер оқушы жауаптарын дұрыс беріп отырса, алға тігінен жылжи береді. Бүгінгі модернизация кеңістігінде ондай жылжымалы ілгерілеушілікті траекториялық қабылдау дегенге саяды. Скиннердің технологиясындағы оқыту моделі төмендегі қағидалардан тұрады:

1. Білім мазмұнын кіші бөліктерге жіктеп беруі.

2. Жауаптың ізінше берілуіне қарай бағалау. Оқушы өзінің іс-әрекетінің қорытындысын шығарып отыруы.

3. Оқыту қарқынын жекелік қағидамен есептеу. Бәріне бірдей уақыт мөлшерін бермеу.

Оқытудың тік сызықты программалық технологиясы бүгінгі күннің қажеттілігінен туған интерактивтік технологиясына негіз бола алатынына көзіміз жеткендей. Осы ойымызды тұжырымдай келсек, білім мазмұнын мемлекет стандарт шегінен кем алмай, оның ірі блоктарын кіші модульдерге жіктеп, бірақ олардан ірі модельдер шығатынын еске сақтауға оқушыларды бағдарлап отырсақ, жаңа инновациялық технологияның бір нұсқасы

интерактивтік шығатыны сөзсіз. Нәтижесінде, негізін салған ғалымдардың ілімін білмей, бүгінгі модернизация кеңістігіне лайықты білімдену технологиясын қолданамын деу көкейге сыйымсыз.

Скиннердің программалық технологиясының ішкі мазмұнын бүгінгі талапқа ыңғайлай алу әр ұстаздың іскерлігіне байланысты.

Интерактивтік технологияда үш түрлі парадигма негізгі қызмет атқарады. Оның біріншісі – эмпирикалық, екіншісі – алгоритмдік, үшіншісі – стохастикалық. «Парадигма» деген ұғым оқыту технологиясына жана философиялық пайым дегенді аңғартады. Эмпирикалық парадигма – ұстаздың бөлен жылғы жинақталған тәжірибесіне сүйенуі. Стохастикалық парадигма – ықтималдық теориясын жасауы, яғни оқушының ішкі интеллектуалды әлеуетін мөлшерлеп ықтимал жауаптарын деңгейліктерге дәлме-дәл жіктеуі. Әрине, технология деген ұғым бар жерде іс-әрекеттің баяндауыштары өзара әрекеттістікке бағыттайтын дәрежеде. Біздің жағдайымызда «сүйенуі», «алгоритмдеуі», «жіктеуі» деген баяндауыштар мұғалімнің оқушылармен өзара интеллектуалды қарым-қатынасқа түсетін бірден-бір құрал ретінде қолданылып тұр. Аталған үш парадигманың екеуі кешегі күннің көрсеткішіне айналғаны зерттеу барысында анықталды. Атап айтсақ, олар – эмпирикалық, алгоритмдік парадигмалар. Эмпирикалық парадигма таза тәжірибе дегенді білдіретіні жайлы жоғарыда айтып өттік. Дәрісте, семинар және жұмыстың барлық түрлерінде 100 % эмпирикалық парадигма негіз болса, жаңалықтың жоқтығы өз-өзінен түсінікті. Сол себепті 100 %-дан тек 20 % ғана қолданымға жарамды. 20 % мұғалімнің тәжірибесіне сүйену – бүгінгі мемлекеттік стандарт талабы. Алгоритмдік парадигманың да 20-25 % қолдану тиімді. Себебі көпдеңгейлікті оқушылардың бірдей іс-әрекет орындалымын талап ету орынсыз. Міне, оқушының өз іс-әрекетінің субъектісі болуының сыры алгоритмдік парадигманың басымдықта болмауы дегенді ұсынады. Әрине, бір кезде алгоритмдік технология бастапқы орында болғаны белгілі.

Ал ХХІ ғасырда стохастикалық парадигма, мұғалім оқушылардың ішкі интеллектуалдық мүмкіндігін проектілей алуы көкейкесті мәселенің біріне айналып отыр.

Модульдік оқыту технологиясының бағдарламасын жобалау заман талабына сай өзгеріп отыратыны зерттеу үдерісінде байқалды. Модульдік бағдарлама эмпирикалық, эвристикалық, стохастикалық парадигмалардың ішінара қатысының бірлігінен тұрады. Эмпирикалық парадигма әр оқушының тәжірибелік келбетін ескеру іс-әрекетінен десек, алгоритмдік білім мазмұнының стандарт ауқымдағы рет тәртібі, ал оқушы мүмкіндігін ескеруге қатысты тәсілдер мен амалдар жиыны, оның жобасы стохастикалық парадигманы іске асырады. Аталған парадигмалардың қосындысын есептеп шығарсақ, стохастикалық парадигма басқадан төмен болмауы керек. Кеңестік дәуірде «стохастикалық парадигма» деген ұғым болған

жоқ, оның басты себебі тәжірибе мен алгоритмдік ұстаным басымдықта болып, оқытылым үдірісінде субъектінің жеке мүмкіндігінен гөрі кластың, ұжымның мүмкіндігі басты рөл атқарып келгені белгілі. Бүгінгі таңда нарықтық қоғамда бәсекеге қабілетті маман даярлау болғандықтан, стохастикалық парадигманың басымдықта болуы өте орынды. Модульдік бағдарлама дидактикалық парадигманы жүзеге асырады. Үлкен бір үлгідегі тақырыптардың жиыны трансформацияланып, жеке-жеке модуль құрайды. Әрбір модуль жеке-жеке блоктарды түзеді. Сөйтіп, белгілі бір дидактикалық мақсат, білім мазмұнын нақтылы да нұсқалы тұрғыда іске асыруды және оның диагностикадан өтуі мен бақылануын іске қосады. Жұмыстың мұндай түрін оқыту мазмұнын жобалау тұрғысында шешіп, оның дидактикалық қағидалары мен өлшемдіктерін сәйкестендіре сұрыптауға бағдарлайды. Модульдік іс-әрекетті жобалаудың өзіне тән қағидалары бар:

1. Әрбір пәннің ғылыми ұғымына негіздеме жасау, базалық бірліктерді білім мазмұнын меңгеру барысында айқындау.

2. Білім мазмұнын логикалық ретпен жүйелі түрде құрастыру (оқулықтан басқа).

3. Білім мазмұнының тұтастығы мен тәжірибелік маңыздылығын қарастыру.

4. Оқу материалын көрнекті тұрғыда құру.

Қорыта айтқанда, модульдік бағдарлама модульдік оқытудан жоғары. Бұл модель модульдің ортасындағы іс-әрекет. Модульдік бағдарламаны жобалаудың тек өзіне тән қағидаларын ескерген жөн. Оған мыналар жатады: модульдік, құрылымдық, өзгертілімдік, іс-әрекеттік, паритетті, кері байланысты ішкі мүмкіндіктерімен, интеллектуалды әлеует қорымен жүзеге асырушылық.

Модульдік қағида – модульдік оқытудың мұрат-мүддесінен тууы және оның маңыздылығы, оқушылардың болашақта меңгеретін мамандығына қатысты оқу ақпаратының ауқымын айқындайтын құралдардың негізі.

Құрылымдық қағида – оқыту мазмұнының модульдік жүйеге негізделуі, әрбір модульді айқындайтын дидактикалық мақсаттың құрылуы, оқытудың іс-әрекеті оның жетістігіне бағдарланып келуі. Модульдік бағдарламада кешенді дидактикалық мақсат ғылымаралық интеграциясының алғы шарты іспетті рөл атқарады. Әрбір мақсат (интегралды) нақтылы модульді қамтамасыз етеді. Жеке пәннің дидактикалық мақсатының дербестігі тек тоталитарлық жүйеге тән болып келеді. Білім саясатын қоғамның даму саясатынан бөліп алып қарауға болмайтыны белгілі.

Өзгертілімдік қағида - әлеуметтік-экономикалық кеңістікке, ғылыми-техникалық жағдайға қатысты өзгерістерге білім меңгеру, оқыту саясатын, парадигмасын өзгертіп отыру, модульдік технология сипатының іс-әрекетке ілесіп отыру шама-шарқының дамуы.

Өзгертілім оқыту үдерісінің технологиялық, мазмұндық, құрылымдық аспектілеріне ықпал етеді.

Модульдік оқытудың өзгертілім қағидасында мұғалімдердің болмысында дәстүрлі педагогикадан қалған әкімшіл-әміршіл басқарудан жұрнақ та қалмайды. Өзгертілім қағидасы модульдік оқыту бағдарламасын жүзеге асыру үдерісінде мұғалім және оқушы одағының қауымдық іс-әрекетінің сандық, сапалық көрсеткішін ілгерілетіп, құрылымын тәртіптеп, рет тәртібінің модульге блоктар арқылы жүйеленіп келуін қамтамасыз етеді. Мазмұнды өзгертілім оқыту мазмұнымен саралап, бағалау, бақылау іс-әрекетінің амалдарын көпнұсқалы (деңгейліктерге жіктеп) тұрғыда жүзеге асырады. Сөйтіп, үдерісті аспект оқушының танымдық ойлау, парасаттау, бағамдау, тұжырымдау, түйіндеу сияқты нұсқалы қызметін жекеше дамытуға мүмкіндік жасайды.

Іс-әрекеттік қағида білім мазмұнын меңгеру сипатын тексеру, бағалау, түзету мақсатында жүргізілетін жұмысты қамтамасыз етуді іске асырады. Өнімді жетістікке жетуге қолайлы жағдай туғызады.

Паритетті қағида бұнда оқушы мен мұғалім субъектілі-субъекті қарым-қатынасында болып, «педагог – білім беруші», «оқушы – білім алушы», екі тұлғаның одақтық іс-әрекетінің «кеңестік-үйлестірушілік» қызмет орнығып, білім мазмұнының мамандық жіктемесіне орай стандарт шегінде құзыреттілікке бағдарлай отырып, өздік жұмыстың басымдығында игеріледі.

«Паритет» – теңестік, тепе-теңдік деген ұғымды білдіреді. «Паритет» – принцип равенства и равноправия сторон [2].

Интеллектуалдық әлеует қорын жүзеге асырудың қағидасы кері байланысты ұйымдастыру болып табылады. Оқу материалын классикалық тұрғыда іске асырудан ерекшелігі әрбір оқушының ішкі интеллектуалды әлеуетінің қарқынды даму шегін әр тұлғаның іштей бақылау, кері байланысты өзіне-өзі ұйымдастыра алу шеберлігін ширатылуына мүмкіндік жасайды. Кері байланысты жүзеге асыру қағидасы бақылау мен өзін-өзі бақылауды нақтылы бағдарламаның модульдік жіктемесінде меңгерілуіне жол ашады. Нәтижесінде ақпараттық-бақылаушы қызмет орнығып, оқушының жеке мүддесін іске асырудың үйлестірушілік қызметі дамытылады. Оқушының ата-ана үшін, біреу үшін оқымайтынына көзі жетіп, оның білімге ашқарақтылық, тойымсыздық қабілеті ұшталады. Мұның негізін қалаған данышпан – шығыс елінде Әбу Насыр әл-Фараби, біздің кеңістікте оны дамытқан – П. А. Юцевичене (педагогикада). Жеке жұмысты жүзеге асыру қағидасы – модульдік бағдарлама құруда оқытудың құрылымдық модульдік түзуге бірден-бір қозғаушы күш [3].

Іс-әрекеттік тұлғалы болмысты аталған технология қағидаларымен жүзеге асыруға мүмкіндік бар екені байқалды.

Әр ғалымның өзінше тұжырымы бар. Олай болса, модульдік іс-әрекет тұлғалы болмысты дамытудың қағидаларын Р. С. Бекированың зерттелімінің алар орны ерекше. Іс-әрекеттік тұлғалық болмысты дамытудың қағидалары:

1. Оқытылымған қатысушының белсенділік іс-әрекетін дамыту қағидасы.

2. Жекеше оқыту қағидасы.

3. Жұптық жұмысты ұйымдастыру қағидасы.

4. Толғанысты, тексергіштік қағидасы.

5. Білім объектісін таңдау және және оған жауаптылық қағидасы.

Қорыта келгенде, әр оқушының интеллектуалды әлеуетін өзіне-өзінің дамыту қағидалары жоғарыда аталып өтті. Стохастикалық парадигманың кеңестік дәуірде қолданымда болмауының басты себебі айқындалды. Тәжірибенің теориясыз қалыптасуының салдары мұғалім мен оқушының іс-әрекетін тағылымсыз, парасатты іс-әрекетсіз қолданылуы екені ашылды [4]. Нәтижесінде әр оқушының ішкі интеллектуалды әлеуеті оның бейіміне қарай ұдайы үзіліссіз дамытылуы кемсін қалып, керісінше, алгоритмдік және эмпирикалық парадигмалардың механистік қолданылуы басымдықта болып келгеніне дәлелді пайымдамалар жасалды.

Жоғарыдағыларды жинақтай келе отырып зердеден өткізсек, білімденудің инновациялық технологияларының мәселелерінен мынадай қорытынды жасауға болады:

1. Білімденудің инновациялық технологиясының түрі болып есептелетін модульдік оқыту кез-келген мінездеме жасауға қозғаушы күш боларлық стандартты жүзеге асырады.

2. Модульдік оқыту теориясының барлық қағидаларының өзара сабақтастық заңдылығы (іс-әрекет белсенділігі, жекелеу, жұптық қарым-қатынас, толғаныс жасау, таңдауға құқылы және оған асқан жауаптылықпен қарау) іс-әрекеттің тұлғалық болмысын дидактикалық қағидалармен айқындалып отыруы көзделеді.

3. Модульдік оқытудың кіші жүйелері тұтастық қағида талабы тұрғысында тұлғалық іс-әрекет қағидасымен сабақтасып, оның макроүлгісін, моделін құрайды. (мысалы: 1 оқулықтағы 10 ірі тараудың 10 модульге жіктеліп, 1 оқулықтың үлгісін құрауы).

4. Оқытудың тұлғалық-бағдарлық, үйлестірушілік үлгісі, моделі негізінде дидактикалық қағиданың негізінде саралау, даралау іс-әрекетінің модульдік оқыту үдерісін жүзеге асыруы қарастырылады.

Білімденудің инновациялық технологиясының модульдік бағдарламасы төмендегілерді анықтайды:

1. Модуль және модульдік бағдарламалық оқытудың дидактикалық мақсаты жобаланады. Бүгінгі таңда Мемлекеттік оқу жоспарының мамандық игеруге тиісті стандарты аталған жобаның ең маңызды шарты болып есептеледі.

2. Оқушылар үшін техникалық бағыттағы мамандықты меңгерудің фундаментальді даярлығы бірқатар күрделі қиындықтар туғызады: болашақ мамандығы туралы жеңіл-желпі хабар, мәлімет, ақпарат жоғының әртүрлі

болып келуі, оның жүйесіздігі. Ғылымиаралық білімділікпен сабақтастықтың, байланыстың стандарт шегінде қарастырылмауы.

3. Білімдену технологиясының бір түрі болып есептелетін Модульдік және Модельдеу технологияларының қолдану аясында жалпы стандарт шегіндегі сабақтың уақыты танымдық-когнитивтік, гносеологиялық-аксиологиялық, праксиологиялық іс-әрекеттерін өздігінен жұмыс жүргізе алу мүмкіндігіне ыңғайлап ұйымдастырады.

4. Білімденудің инновациялық технологияларының бір түрі болып есептелетін Модульдік және модельдеу мемлекеттік стандарт талабын қатаң тұрғыда бұлжытпай орындауға әмір бермейді, керісінше, сол пәнді сан-салалы нұсқа түрінде таңдау іс-әрекеті арқылы білім мазмұнын тұрақты және түбегейлі меңгеруге мүмкіндіктер жасайды.

5. Модульдік және модельдеу технологиялары білімденудің инновациялық бағдарын іске асыру үдерісінде әрбір мұғалім өз ісінің маманы болуын талап етеді.

Жаңа технология ұғымы қолданымда құлағымызға жиі естіліп жүргенімен, оның іс-әрекеттегі әдіснамасы бұлдырлау. Аталған бұлдырлықтың басты себеп-салдары төмендегідей:

- қандай да болмасын бір технологияны меңгеру үдерісінде қабылдаушы тұлғаның психологиялық жадынамасының мүмкіндігі ескерілмей келеді;
- технологияға жетілу үшін классикалық және инновацияға қызмет етер деген әдістерді саналы меңгеру шарқын елемей кездеседі;
- технологияның бір ғана нұсқасын меңгерушілікпен шектелуінің себептерін ашуға мән бермеудің байқалуы;
- меңгерген технологияны сыни пайыммен зерделеп, іс-әрекет үдерісінде өнімді нәтижеге апару-апармау барысын бағамдаудың жетімсіздігі.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жоғарыдағы сараптаумен анықталған кемшіліктер таптаурын, дәстүрдегі қалыптанған білім беру деңгейлігінің әдістері мен нысандарын тәжірибеден түбірімен аластап тастауға кедергі келтіруде. «Білім берудің жаңа технологиясы» радикалды стиль тұрғысында қарастырылады. Оның мәні – ескіше қалыптасқан бұрынғы амал-тәсілдерді түбірімен іс-тәжірибеден алып тастау шеберлігін ұштау. Әрине, өзіне етене жақын үйреншікті амал-тәсілдерді тәжірибеден ығыстыру үшін белгілі бір тұлғаның әдіснамалық дүниетанымы қоғам сұранымына сай құбылып, өзгеріп, динамикалы сипатқа түсіп отыруы орынды-ақ. Білім беру кеңістігінде технологияның өнімді нәтижеге қол жеткізбеуінің бір факторы – сырттан бір жүйенің міндеттелуі. Міндеттелген білім қажетсіну уәжін тудырмайды. Керісінше ол тұлғаның аталмыш технологияға ожырая қарауы сөзсіз. Міне, осындай кереғар қайшылықтардың шоғырлануынан көптеген жеке

тұлғалардың экономикалық парасат-бағымдары болу керек нұсқадан төмен көрсеткіштерде қалып қояды. Сондай келеңсіздіктің орын алуынан педагогика ғылымының басқа ғылымдардан қалыс қалып, басымдық рөлін жойып, халық алдында беделін әлсіретіп жүргені белгілі. Шындықтың жүзімен қарасақ, педагогика нысанының қатысы жоқ бірде-бір ғылымды атай алмаймыз. Ең құрығанда әрбір қорғалатын ғылыми жұмыстың аппаратын, әдіснамасын мысал ретінде алға тарту артық айтқандық болмас.

Технология білім беру үдерісінде білім теориясының (оқулық, стандарт, типтік бағдарлама, типтік жоспар, жұмыс бағдарламасы) сарыны мен оқыту мазмұнын ескеру тұрғысында таңдалады. Ол үшін әрбір ұстаз өзінің жұмыс жүргізу барысында қандай амал-тәсілдерді «демеуші білім беру» және «инновациялық білім беру» жіктемесіне жатқызатынын ішкі пайыммен бағамдап, соған сәйкес келерлік технологияны не даяр күйінде қабылдайды, немесе оны өзінің жүйе-құрылғысымен жасайды. Жалпы технологияны ұтымды пайдалану жаратылыстану мен нақты ғылым салаларында жиі кездеседі. Себебі аталған пәндердің ішкі мүмкіндігі технология заңдылығына үндесіп келеді. Мәселен, «алгоритм», «амал», «төте жол», «қысқа жол», «дәріс», «қарқындылық», «жылу», «тығыздық», «күш», «қуат» т.б. ұғымдардың өзі іс-әрекеттің нышандық белгісі ретінде сипатталып тұр.

Технологияларды тиімді пайдалану үшін оның әдіснамалық бағдарын құрып алған орынды:

1. Білім беруде, білімдендіруде, ғылым игерту үдерісінде бысымдық іс-әрекетті жандандырудың негізін қалау;
  2. Ғылыми-оқу қызметін, инструментін тұтастықта жабдықтаудың жолдарын табу;
  3. Білім берудің негізгі бағыттарын, ұстанымдарын, интеллектуалды әлеуетін (мақсат, міндет, жаңалығы, жобасы...) ұдайы дамытудың ақиқатты амалын құру;
  4. Ғылымдар арасындағы өзара ықпалдастық заңдылықтары мен ұштастық қағидасын анықтау және оқушылардың ішкі ғылыми-біліми қорын (интериоризациясын) олардың өзінің зерделеу іс-әрекетін ширату.
- Қарастыруға қатысты нысанына басымдықта келетін әдіснамалық жүйенің құрылымдық мәнін зерттеу [5, 6, 7].

Жоғарыда келтірілген бес әдіснама құрамдарын ұстаным ретінде алған ұстаз зерттеу әдістері сапасында жүйе-құрылымдық тұрғыда кездесетін инновациялық технологияларды өзінің білім беру үдерісінде қолданады.

Әрбір ғылым негіздерін оқушы санасына сонылық сапада жеткізуі мақсатында логикалы тапсырмаларды шешуге бағдар жасауы көзделеді. Ол үшін барлық стандарттағы пәндерден ірі тақырыптар шоғырын есептеп, оның блок жүйесін модульдерге салған тиімді-ақ. Өкінішке орай, бүгінгі таңға дейін стандарт шегіндегі оқулықтардағы тапсырмалар мен сұрақтар

логикалық пайымды дамыту мақсатына шақтап құрылмай, ірі блоктың модульдік жүйесінің құрам-бөліктерін тұтастық заңдылықта қабылдаудың рейтинг шкаласына жіктелмей отырғанын ашық айтқан орынды демекпіз.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 **Назарбаев, Н. Ә.** Қазақтың бүкіл тарихы – бірігу тарихы, тұтастану тарихы. // Отан тарихы, 1998. – № 1. – Б. 5-17
- 2 **Философский энциклопедический словарь.** – М., 1974. – Т. 17. – С. 567.
- 3 **Юдевская, А. Я.** Пути гуманизации исторического образования. – Л., 1991. – С. 103.
- 4 **Бержанов, К.** Русско-казахское содружество в развитии просвещения. – Алматы, 1965. – С. 57-59.
- 5 **Системный подход и принципы деятельности.** – М. : Наука, 1978. – С. 391.
- 6 **Королев, Ф. Ф.** Основные направления методологических исследований в области педагогики. – М., 1969. – С. 186.
- 7 **Скиннер, Б. Ф.** Программирование обучение. – М. : Педагогика, 1952. – С. 236.

Материал баспаға 24.02.16 түсті.

A. B. Meirmanov

Интерактивные технологии в образовании

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева г. Астана.
Материал поступил в редакцию 24.02.16.

A. B. Meirmanov

Interactive Technology in Education

L. Gumilyov Eurasian national university, Astana.
Material received on 24.02.16.

В статье автор дает возможность ученикам визуально самостоятельно оценить свои научно-образовательные уровни освоенные из одного блока сформированных в модульной классификации. Результаты программного обучения позволяют созданию модели. Интеллектуальный потенциал фонда заключается в организации осуществления принципа обратной связи. Особенность классического освоения материала дает быстрое развитие интеллектуального потенциала каждого ученика, внутренний контроль личности, способность к самоорганизации обратной связи. Модульная программа состоит из единиц соотношении эмпирической, эвристической, стохастической парадигмы. Эмпирическая парадигма учитывает

практическое действие каждого ученика, алгоритмическая парадигма порядок содержания образования в рамках стандарта, а стохастическая парадигма реализует способы и методы возможности ученика.

The author gives the students the opportunity to visually assess their own scientific and educational levels, mastered from a single block formed in a modular classification. The programme learning results allow to create a model. The intellectual potential of the fund is to organize the implementation of feedback principle. The feature of classical learning of the material enables the rapid development of intellectual potential of each student, the internal control of the personality, the ability to self-feedback. The modular programme consists of units of the empirical relationship, heuristic, stochastic paradigm. The empirical paradigm takes into account the practical action of each student, algorithmic paradigm considers the order of educational content within the standard and stochastic paradigm implements the methods and techniques of the apprentice.

УДК 37.01 (574)

Н. А. Минжанов¹, М. Қ. Абдакимова²

¹д.п.н., профессор, ²к.п.н., Карагандинский экономический университет
Казпотребсоюза, г. Караганда
e-mail: minganovn@mail.ru

ИНТЕРАКТИВНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК УСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ УНИВЕРСАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩЕГО СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА

Авторы обосновывают эффективность интерактивного обучения для формирования универсальных компетенций будущих социальных работников, раскрывают педагогический потенциал метода фокус-группы и демонстрируют опыт профессиональной подготовки специалистов.

Ключевые слова: универсальные компетенции, интерактивное обучение, метод фокус-группы, подготовка социальных работников.

ВВЕДЕНИЕ

В условиях постоянно изменяющегося общества, где потребности непрерывно формулируются по-новому, именно универсальные компетенции обеспечивают более широкие возможности для трудоустройства.

Универсальные компетенции имеют двойственную природу. С одной стороны, они не являются профессионально обусловленными. Этими компетенциями должны, так или иначе, обладать все современные специалисты - независимо от сферы деятельности. С другой – универсальные компетенции профессионально значимы, поскольку они составляют основу для профессиональных компетенций, позволяя им полноценно развиваться. Важной особенностью универсальных компетенций является то, что они дают возможность выпускникам вуза в случае необходимости быть востребованными на рынке труда, успешно реализовывать себя в других профессиях (в сферах деятельности, не связанных в вузе квалификацией).

Следовательно, необходим поиск адекватных социальным потребностям, методик обучения. Речь идет об интерактивном обучении студентов, обеспечивающем психологический комфорт и диалог, сотрудничество и социальное взаимодействие субъектов образовательного процесса.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Интерактивное обучение, как способ познания, реализуется на принципах активности обучаемых, опоре на групповой опыт, обязательной обратной связи. Создается образовательная среда, которая характеризуется открытостью, накоплением совместного знания, возможностью взаимной оценки и контроля, ярко выраженной социальной направленностью. Именно интерактивное обучение в подготовке социальных работников, на наш взгляд, в полной мере отвечает специфике данной профессии, эффективно с точки зрения формирования как универсальных, так и профессиональных и личностных компетенций: специальных, социальных, организационно-управленческих, коммуникативных и технологических.

Ни для кого не секрет, что, будучи востребованной с учетом социально-экономических проблем, профессия социального работника остается в числе непрестижных. Государство испытывает дефицит в кадрах, потому что многие выпускники специальности «Социальная работа» не работают в социальной сфере, разочаровавшись в условиях профессиональной деятельности. Малооплачиваемая, сложная с точки зрения психоэмоциональной нагрузки, требующая высокого уровня личностного роста, чувства ответственности и долга не привлекает молодых людей решать проблемы тех, кто находится в сложной жизненной ситуации. Очевидно, факторами профессиональной мотивации будущих социальных работников являются не только материальные стимулы, повышение престижа профессии в обществе, но и сама система их подготовки в вузе.

Универсальные компетенции будущего социального работника формируются посредством изучения целого ряда дисциплин, в числе которых особая роль принадлежит учебным дисциплинам «Теория

социальной работы», «Социальная коммуникация», «Акмеология», «Конфликтология», «Содержание и методика психосоциальной работы», «Общая и социальная психология», «Методы и технологии социальной работы» и др. Педагогические результаты освоения указанных дисциплин мы видим в формировании культуры социально-педагогического общения в работе с различными группами населения; овладении технологиями и методиками социальной работы; психолого-педагогических знаний о социализации подрастающего поколения.

Владение универсальными компетенциями предполагает интеграцию знаний наук, базисных для социального работника, определяющих его специальность, а также тех дисциплин, которые непосредственно или опосредованно «работают» на профессию: знание психологии, педагогики, теории коммуникаций, теории социальной работы, конфликтологии и прочих дисциплин, т.е. наук о человеке, об обществе. Иначе говоря, в составе универсальной компетенции можно выделить два блока профессиональных знаний – надпредметные и знания по основному предмету.

Социальная компетенция – это способность взять на себя ответственность, совместно выработать решение и участвовать в его реализации, толерантность к разным этнокультурам и религиям, проявление сопереживания личным интересам с потребностями общества.

Организационно-управленческая компетенция – это особые организаторские и управленческие умения, которые составляют основу менеджмента как совокупности координационных мероприятий, направленных на достижение поставленных в рамках организации целей.

Под технологической компетенцией понимается способность работать в автономном режиме, умение учиться, рационально добывать знания, совершенствовать практические навыки и умения профессионального труда.

Наш опыт подтверждает эффективность интерактивного обучения и широко известных его методов: мозговой штурм, case-study, учебная дискуссия, учебные игры, социальные проекты, интерактивная лекция и др. Их использование в учебном процессе способствует развитию социальной компетентности будущих социальных работников, обогащению их социального опыта, преодолению психологических барьеров, технологизации социальной работы. Интерактивное обучение, как способ познания, основанный на диалоговых формах взаимодействия участников образовательного процесса, реализуется на принципах активности обучаемых, опоре на групповой опыт, обязательной обратной связи. Создается среда образовательного общения, которая характеризуется открытостью, взаимодействием участников, равенством их аргументов, накоплением совместного знания, возможностью взаимной оценки и контроля.

Вместе с тем, проблемный характер содержания изучаемых студентами дисциплин вызывает необходимость расширения спектра методов преподавания с учетом особенностей подготовки будущих социальных работников. Развитию универсальной компетентности и оценке уровня ее сформированности способствует использование в учебном процессе метода фокус-группы. В социологии метод фокус-группы определяется как глубокое интервью, которое реализуется в виде модерлируемой групповой дискуссии по поводу определенной проблемы. Педагогический потенциал метода фокус-группы мало изучен, редко используется в учебно-воспитательных целях. На наш взгляд, групповое решение учебно-профессиональных задач методом фокус-группы придает занятиям интерактивный режим, в ходе которого решается ряд педагогических и дидактических задач.

Фокус-группа – это методология, позволяющая проникнуть в глубинные пласты мотивации поведения людей, их ожиданий, надежд, переживаний и особенностей личного опыта. Она позволяет узнать, что люди думают по обсуждаемой проблеме, почему они так думают, какие мотивы ими движут, как они реагируют на те или иные явления, какие факторы фактически оказывают на них большее влияние, что определяет их действия и какими стимулами они руководствуются. Групповая беседа, проходящая в форме дискуссии, организуется так, чтобы получить от ее участников «субъективную информацию» относительно того или иного вопроса. Фокус-группа – качественный метод исследования. Данные, полученные с помощью этого метода, не имеют статистического обоснования и не выявляют количественных параметров поведения. Они субъективны и характеризуют психологию людей, а не объективное состояние дел на практике. Они позволяют получить обратную связь от реальных людей, услышать их голос, узнать возможные мнения и реакции на явления и действия, открыть новые проблемы, предусмотреть различные варианты развития явления и выдвинуть гипотезы.

Сластенин В. А. [1] педагогическую задачу рассматривает как осмысленную педагогическую ситуацию с привнесенной в нее целью в связи с необходимостью познания и преобразования действительности, как результат осознания субъектом цели образования и условий ее достижения в педагогической ситуации, а также необходимости выполнения профессиональных действий и принятия их к исполнению. Посредством метода фокус-группы студентами осознается сама возможность принятия не одного решения, а нахождение наиболее предпочтительного способа достижения желаемого результата.

Дидактические задачи, понимаемые как задачи управления учебно-познавательной деятельностью студентов, обеспечивают в работе фокус-группы планирование, целеполагание, контроль и оценку, коррекцию,

диагностику и анализ учения. В то же время выполняют воспитательную функцию по развитию навыков самоуправления учением.

Создавая активную среду взаимодействия и обмена мнениями по сложным социальным проблемам, с которыми сталкивается и которые решает в профессиональной деятельности социальный работник, мы формируем не только знания технологий работы с конкретным случаем, но, более всего, его профессиональное мышление, профессионально-этические принципы, духовно-нравственный мир специалиста.

Основываясь на том, что метод фокус-группы активизирует познавательную сферу обучающегося и обладает целым рядом стимулирующих функций, мы использовали данный метод в образовательных целях при изучении проблем социальной политики, молодежной политики в РК, профилактики религиозного экстремизма в обществе, продвижения здорового образа жизни в молодежной среде, предотвращения семейного насилия, воспитания нового казахстанского патриотизма посредством изучения государственного языка в учебно-воспитательном процессе вуза.

Задачи учебных занятий состояли в изучении мнения студентов – респондентов об этих социальных явлениях; определении степени понимания будущими социальными работниками необходимости формирования профессиональной культуры; определении степени понимания студентами причинно-следственных связей между социальными проблемами; анализе представлений студентов о взаимодействии культуры, семьи, религии, политики, СМИ как социальных институтов в формировании гражданина. Прогнозируемые результаты учебных занятий: знания, позиции, мнения, взгляды и отношение студентов к социальным явлениям и фактам и методам профилактики негативных моментов.

Например, негативные явления в молодежной среде, связанные, прежде всего с проявлением противоправных, насильственных действий в отношении других людей, вызывают необходимость комплексного исследования насилия как социального явления посредством диалога с молодежью. В современных социально-экономических условиях молодежь испытывает ряд трудностей, причины которых общеизвестны: отсутствие должных условий для реализации образовательных, социальных, трудовых прав; неблагоприятная семейная обстановка, в том числе алкоголизм и наркомания родителей; отсутствие должных условий для реализации интеллектуального и физического развития подростков; неэффективность методов и средств воспитания в образовательных учреждениях, слабый социальный контроль и др.

Искоренение насилия из жизни – не реально, но возможен переход к «мягкому» насилию, что подразумевает верховенство идеалов и ценностей, не связанных с уничтожением, лишением жизни, то есть поиск иных источников и средств существования, самоопределения и социализации.

В ходе исследования планировалось изучить мнения участников дискуссии по вопросам насилия в обществе как социальном явлении; выявить степень понимания молодежью необходимости формирования культуры ненасилия, способствующей стабильности общества; определить степень понимания молодежью связи между проблемами насилия и семейного воспитания; проанализировать представления молодежи о взаимодействии культуры, семьи, религии, политики, СМИ как социальных институтов в формировании ненасильственного поведения и искоренения насилия. В результате исследования предполагалось выявить позиции, мнения, взгляды и отношение молодежи к проявлениям насилия и методам его профилактики.

Таким образом, ценность использования метода фокус-группы на занятии состоит в том, что студенты в ходе обсуждения, обмена мнениями, отстаивания их, осознали всю серьезность насилия как социального явления и его последствий; уверовали в созидательную природу человека, а насилие, совершаемое им, скорее связывают с низкой культурой ненасилия. Студенты единодушны, что нанесенные в детстве физические и психические травмы могут спровоцировать девиации во взрослой жизни; человек не свободен в своих поступках. Право, мораль, религия принуждают его к определенным формам социального и индивидуального общения. Поэтому речь может идти лишь о вполне ограниченной свободе воли и поступков человека.

Или, другой пример - социологическое исследование методом фокус-группы среди студенческой молодежи в рамках изучения дисциплины «Религиоведение и социальная работа с конфессиями».

В ходе исследования планировалось изучение представлений студентов о содержании религиозного экстремизма; проанализировать отношение молодежи к проявлениям религиозного экстремизма; выявить степень владения молодежью навыками противодействия проявлениям религиозного экстремизма; рассмотреть роль межконфессионального диалога в формировании религиозной культуры молодежи; определить уровень правовой культуры в вопросах свободы вероисповедания и религиозных объединений. В результате исследования предполагалось выявить позиции, мнения, взгляды и отношение молодежи к проявлениям религиозного экстремизма и методам его профилактики.

В ходе обсуждения данной проблемы студенты прониклись опасностью этого социального явления для личности, общества и государства и убедились, что светский характер государства и свобода совести и вероисповедания объединены одним социокультурным пространством и не противостоят друг другу. Полиэтнический состав Казахстана способствует межконфессиональному диалогу.

Основной причиной распространения «религиозного экстремизма» студенты признали неспособность молодежи к критическому мышлению, а

также отсутствие необходимого уровня религиозной грамотности. Студенты убедились, что в деле формирования религиозной культуры населения необходимо взаимодействие духовных представителей всех конфессий, объединенных мыслями о совместном противодействии религиозному экстремизму и привлечь к профилактическим мероприятиям саму молодежь в качестве волонтеров, тем самым повышая уровень религиозной культуры волонтеров и уровень лояльности молодежи к профилактическим мероприятиям, проводимых волонтерами.

И еще пример – занятие с использованием метода фокус-группы для анализа состояния процесса реализации государственной языковой политики, и выявления связи между знанием государственного языка и формированием казахстанского патриотизма.

В результате обсуждения темы студенты понимают, что знание государственного языка является одним из составляющих нового казахстанского патриотизма, важным условием реализации национальной идеи «Мәңгілік Ел», которая одинакова близка представителям всех возрастов, невзирая на национальные, языковые и религиозные различия.

Студенты связывают современный патриотизм, быть патриотом с прилежной учебой, для чего каждодневно необходимо работать над собой, повышая образовательный и культурный уровень и владеть как минимум тремя языками: казахским – государственным, русским – языком науки и английским – языком международного общения.

Студенты высокомотивированы в изучении государственного языка в процессе профессиональной подготовки, так как понимают, что знание государственного языка является фактором личной конкурентоспособности, карьерного продвижения в любой сфере деятельности.

Студенты считают, что необходимо совершенствовать преподавание учебных дисциплин «Основы права», «Политология», «Социология» для формирования уважительного отношения к государственному языку и воспитания гражданского долга посредством актуализации знаний нормативно-правовой базы государственной языковой политики РК.

Молодежь считает, что необходимо внедрять в учебно-воспитательный процесс общеобразовательной школы инновационные и интерактивные средства, методы и формы обучения государственному языку.

В рамках изучения учебных дисциплин «Краеведение» и «Акмеология» акцентировать внимание на вопросы, связанные с формированием нового казахстанского патриотизма, включающего в себя воспитание межэтнической и межконфессиональной толерантности, уважения и любви к государственному языку как гаранту стабильности и консолидатора в обществе.

ВЫВОДЫ

Таким образом, на примере занятий с использованием метода фокус-групп формируются следующие компетенции:

– знать и быть готовым соблюдать правовые и этические нормы, определяющие отношения человека к человеку, обществу, окружающей среде; проявлять уважение к принципам человеческого общежития, межэтническую терпимость;

– иметь представление о социокультурной системе; особенностях взаимодействия личности, культуры и социальной системы;

– проявлять личностную готовность соблюдать определенные профессионально-этические нормы и принципы;

– соблюдать этику взаимоотношений с людьми; обладать эмпатичностью, тактичностью, гуманистическим мировоззрением, коммуникативностью, самокритичностью, стрессоустойчивыми качествами, уметь управлять своими эмоциями;

– идентифицировать внешние и внутренние факторы, которые могут оказать влияние на социальную работу (заниматься стратегическим планированием);

– применять юридическую и политическую системы для того, чтобы способствовать изменениям;

– уметь эффективно общаться с другими, доносить свою мысль, как в письменном виде, так и устном;

– уметь выслушать другую сторону без предвзятости, уважать чужую точку зрения и способствовать выражению различных точек зрения и мнений.

Таким образом, использование метода фокус-группы создает условия для получения обратной связи со студентами, реализации субъект-субъектных отношений, формирования профессиональных компетенций, что выступает целью реализации образовательной программы по специальности «Социальная работа».

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Сластенин, В. А. и др.** Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В. А. Сластенина. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 576 с.

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

Н. А. Минжанов, М. Қ. Абдақимова

Интерактивті білім беру болашақ әлеуметтік жұмыскерде әмбебап құзыреттерді қалыптастыру шарты ретінде

Қазтұтынуодағының Қарағанды экономикалық университеті, Қарағанды қ.
Материал баспаға 24.02.16 түсті.

N. A. Minzhanov, M. K. Abdakimova

Interactive education as a condition of universal competencies formation in future social workers

Karaganda Economic University, Karaganda.

Material received on 24.02.16.

Авторлар интерактивті білім берудің болашақ әлеуметтік жұмыскерлерде әмбебап құзыреттерді қалыптастырудағы тиімділігін негіздейді, фокус-топ әдісінің педагогикалық әлеуетін ашып, мамандарды кәсіби дайындау тәжірибесін көрсетеді.

The authors substantiate the effectiveness of interactive learning for the formation of the universal competencies in future social workers, disclose the pedagogical potential of the method of focus groups and demonstrate the experience of professional training of specialists.

УДК 37.01:004.89

E. A. Mukatova

undergraduate, S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar

e-mail: 08021989e@mail.ru

FEATURES OF THE METHOD OF ACQUIRING KNOWLEDGE IN INTELLIGENT SYSTEMS

The article focuses on the features of the method of acquiring knowledge in intelligent systems. A notion of knowledge engineering as part of the educational process is considered.

Keywords: education, educational technology, variation, learning, meta-level, knowledge engineering

INTRODUCTION

Global processes and trends occurring in the system of higher education, demand a radical turn to the person as a value in itself, revising the relationship of teacher and student, turning to the second subject of study, and raises the issue of quality of education. The quality of education is the main mechanism for dealing with a whole range of socio-economic issues that determine the development and future of the country.

Modern education, its quality is related to the introduction in the educational process of new educational technologies, which would ensure qualitative changes in the training of future professionals.

The basis of educational technology is the idea of complete controllability of the educational process, its design and the ability to analyze a phased playback. Its task is the accuracy and predictability of the result, awareness of ways to achieve it.

The concept of «educational technology» is characterized by the variability of use. There is a tendency to understanding the pedagogical technology as a pedagogical system, which aims to guarantee the objectives of maximum creative potential of students, providing high efficiency, the optimal allocation of human, material and financial resources.

A common feature of the various options of modern educational technologies is changing the role of the student; he becomes an active participant in the educational process: the party of business games, seminars, conferences, discussions, etc. [1]. With this approach, learning is being implemented pedagogy of cooperation, teacher and student are in the process of active interaction. The learning process is thus transformed into a search for the solution of the problem situation requiring the use of new knowledge that stimulates the development of cognitive abilities, contributes to the emergence of motivation for learning, creativity.

New technologies give impetus to the formation of self-learners, create an atmosphere of cooperation, increases the responsibility of teachers for the results of their labor.

Despite the variety of approaches, most researchers (V. P. Bespal'ko, Sergey Ignatiev, V. M. Monakhov, A. V. Sergeev, G. K. Seleucus, V. A. Slastenin, V. T. Fomenko et al.) as the main characteristics of educational technology called: consistency and integrity; conceptual; scientific accuracy; integrative; manageability; diagnosticity; efficiency; reproducibility; warranty and quality of training results.

Consider the notion of knowledge engineering as part of the educational process. Knowledge Engineering – is information technology, whose purpose - to collect and apply knowledge as an object for processing them on the computer. For this it is necessary to analyze the knowledge and especially their treatment of humans and computers, as well as to develop their machine representation. Unfortunately precise and incontestable definition of what constitutes knowledge, has not yet been given. Nevertheless, the goal of knowledge engineering – to ensure the use of knowledge in computer systems at a higher level than ever before - is relevant. But it should be noted that the use of knowledge is feasible only when this knowledge is there, which is understandable. Technology accumulation and summation of the knowledge goes side by side with the technology of knowledge, they complement each other and lead to the creation of a single technology, processing technology knowledge.

The acquisition of knowledge is implemented using two functions: receiving information from the outside and its systematization. At the same time, depending on the ability of the training system to the logical conclusions are various forms of knowledge acquisition, as well as various forms of information received. The presentation of knowledge for their use is defined within the system, so the shape of the information that it may receive depends on which system has the ability to formalize the information to knowledge. If the training system entirely devoid of such ability, then the person should prepare in advance all the way to the formalization of information, ie. E. The higher the ability of the machine to a logical conclusion, the less load on the person.

Proposed the following classification systems, knowledge acquisition, which will be based on the system's ability to perceive the knowledge in a variety of formats, qualitatively different from each other and the ability to formalization.

Methods of acquiring knowledge are:

- Training without conclusions or rote memorization;
- Learning by examples;
- Training at the meta level.

With any method of obtaining information learning takes place. Getting information without inferences is rote memorization. The information provided in the form of knowledge can be used to draw conclusions. It is possible as a direct storage of the information provided in the form of knowledge in the knowledge base, for use in the subsequent conclusions, and use this knowledge to produce other knowledge and factual data. To use the obtained knowledge necessary functions findings sufficiently high level. When training on examples for learning collects individual facts, their synthesis, their use as knowledge. To do this, identify common concepts arising from the examples and choose the structure of the information for their submission. The highest level of training examples is a heuristic learning with complex knowledge representation. For training examples needed unified representation language studies and general rules. Forms of knowledge in the examples are: parametric learning; Training based on the conclusions by analogy; Training based on the findings of induction (heuristic learning). For the meta-level knowledge to be developed reporting forms and rules of inference.

Meta-level – higher and more general level at which the very previous question becomes a special case, one of the options [2]. Go to meta-level – to address the broader issues before deciding to private; enlargement context.

CONCLUSION

In this paper I have tried to describe the methods for solving one of the problems of the complex – is the problem of acquiring knowledge, or in other words – learning.

- 1 **Osugi, S., Saeki, Y.** The acquisition of knowledge / М. : Mir , 1990. – 383 p.
 2 **Pospelova D. A.** Directory. Artificial Intelligence. Bk. 2. Models and methods – М. : Radio and Communications, 1990. – 304 p.
 3 http://www.mari-el.ru/mmlab/home/AI/4/#part_0

Material received on 24.02.16.

Э. А. Муқатова

Интеллектуалды жүйелерде білім алу әдісінің ерекшеліктері

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
 Материал баспаға 24.02.16 түсті.

Э. А. Муқатова

Особенности метода приобретения знаний в интеллектуальных системах

Павлодарский государственный университет имени С. Торайғырова, г. Павлодар
 Материал поступил в редакцию 24.02.16.

Бұл мақалада интеллектуалды жүйелерде білім алу әдісінің ерекшеліктеріне назар аударады. Білімді ұйымдастыру үрдісінің бөлігі ретінде білім инженерлік түсінігі қарастырылды.

В статье сделан акцент на особенности метода приобретения знаний в интеллектуальных системах. Раскрыто понятие инженерия знаний как элемента организации учебного процесса.

С. А. Мурзина¹, Л. Н. Навиц²

¹к.п.н., доцент, заведующая кафедрой педагогики, психологии и социальной работы, ²к.п.н., доцент, Кокшетауский государственный университет имени Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
 e-mail: saule_murzina@mail.ru

РАЗВИТИЕ УЧЕБНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ В КОНТЕКСТЕ КОНЦЕПЦИИ ОБУЧЕНИЯ В ТЕЧЕНИЕ ВСЕЙ ЖИЗНИ

В статье рассматривается развитие устойчивой учебно-профессиональной мотивации у современных студентов как механизм их продвижения к эффективности в течение всей жизни. Раскрыты содержательные и динамические характеристики учебно-профессиональных мотивов, предложены приемы обучения и психолого-педагогического сопровождения с учетом интеллектуальных, эмоционально-волевых, действенно-практических факторов.

Ключевые слова: учебно-профессиональная мотивация, профессионально-познавательная деятельность, обучение в течение всей жизни, содержательные и динамические характеристики мотивов, психолого-педагогические сопровождение.

ВВЕДЕНИЕ

Главная антикризисная стратегия, озвученная Главой государства Н. Назарбаевым в ежегодном Послании народу Казахстана, тождественна «трём простым, но важным понятиям: рост, реформы, развитие», и ставит перед казахстанской системой высшего, среднего и начального профессионального образования новые вызовы и задачи [1].

Необходимость создания образовательной среды, формирующей конкурентоспособную, компетентную, творческую личность, являющуюся активным субъектом развития и преобразования, обусловливается также и параметрами Болонского процесса, а именно рекомендательными, к которым относятся: единые европейские оценки; активная вовлечённость студентов; социальная поддержка малообеспеченных студентов; образование в течение всей жизни.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Как известно, в широком смысле обучение в течение всей жизни рассматривается как стратегия, обеспечивающая людям становление,

продуктивное проживание зрелости и старения. В более узком смысле этот термин выражает потребность людей, желающих зарабатывать своим собственным трудом и быть полезными обществу, в постоянном обновлении, расширении и приобретении умений, которые обеспечивают возможность трудоустройства и конкурентоспособности на рынке труда. На жизненном пути любого профессионала могут встречаться разные этапы: выбор профессии, работа по избранной специальности, повышение по карьерной лестнице, сокращение рабочего места или смена сферы деятельности, выход на пенсию и т.д. Проживание каждого подобного события всегда прямо или косвенно затрагивает профессионально-познавательную и мотивационную сферу человека. Очевидно, что взрослая жизнь выдвигает много требований: умение учиться, самостоятельно ставить и достигать цели, добывать новые знания, ориентироваться в быстро меняющихся социально-экономических условиях, грамотно работать с информацией, умение решать поставленные задачи адекватными средствами и т.д.

В этой связи вопросы развития у студентов устойчивой мотивации к приобретению знаний и создания для этого психолого-педагогических условий становятся одними из приоритетных в современной педагогической теории и практике.

Формирование мотивации является неотъемлемой частью развития личности человека, его профессиональной ориентации, профессионально-познавательной деятельности. Профессионально-познавательной мы называем познавательную деятельность, субъектом которой является студент, содержанием которой является профессиональная подготовка, а продуктом – профессиональная компетентность.

В данной статье под учебно-профессиональной мотивацией мы понимаем систему побуждений к учебной деятельности для профессионального становления или продвижения на более высокий уровень профессионализма и зрелости. Важными содержательными характеристиками учебно-профессиональных мотивов вслед за А. Н. Леонтьевым мы считаем: личностный смысл, действенность мотива, уровень осознания мотива, место мотива в общей структуре мотивации, самостоятельность проявления мотива, степень распространения мотива на разные типы деятельности [2]. Кроме этого, учебно-профессиональная мотивация связана с формированием у студентов установки на активную профессионально-познавательную деятельность. И. Г. Бжалава – сторонник целостного подхода к установке. Он считает, что установка – одна из форм проявления направленности личности, связана с достижением конкретной цели. Она объединяет в себе цели, активность, потребности, мотивы, т.е. выполняет интегративную функцию, а это дает основание говорить о её целостности [3]. По своему характеру познавательная установка может быть устойчивой, длительной, кратковременной, ситуативной, осознанной, интуитивной (неосознанной), позитивной и негативной. Установку

на активную профессионально-познавательную деятельность мы относим к осознанной познавательной установке, отражающей понимание и принятие целей учения, тем самым способствующей мобилизации всех сил на решение конкретных задач профессиональной подготовки.

Учет данных характеристик обеспечит эффективность процесса формирования учебно-профессиональной мотивации как механизма саморазвития и самореализации человека в течение всей жизни. Таким образом, преподавателям, эдвайзерам, психологической службе вузов необходимо использовать разные психолого-педагогические способы воздействия, приемы и технологии, в конечном итоге, направленные на: придание учению студента личностного смысла; подведение студента к осознанию собственных значимых мотивов; к действенности этих мотивов, возникающей как результат фактического включения студента в различные виды деятельности, поощрения его активности и инициативы.

Также необходимо помнить о соотношении внешних и внутренних мотивов у студента. С одной стороны, мотив является внутренней характеристикой сознания студента. С другой стороны, в юности побуждение часто может исходить извне – от взрослого, и лишь затем формировать внутренний мотив. Следовательно, создание интересных учебных ситуаций, задания «с вызовом», социальное одобрение, хорошая отметка как выражение доверия студенту, могут способствовать возникновению, а в дальнейшем и самостоятельному проявлению учебно-профессионального мотива.

Кроме различий в содержании мотивов, существуют и динамические характеристики мотивов. К ним можно отнести устойчивость, модальность (отрицательная или положительная мотивация учения), сила мотивов.

Известно, что все приемы, оказывающие влияние на учебные мотивы, можно разделить на две составляющие: мотивация содержанием и мотивация процессом. Сочетание этих составляющих позволит эффективно задействовать все психолого-педагогические факторы, а именно – интеллектуальный, эмоционально-волевой, действенно-практический. Например, целесообразно использовать активность студентов, создавая ситуации и задания, в которых они должны: отстаивать свое мнение; принимать участие в дискуссиях и обсуждениях; ставить вопросы однокурсникам и преподавателям; рецензировать ответы других; принимать участие в разработке критериев оценивания; оценивать ответы и письменные работы; заниматься обучением отстающих и др. Творческие задания для самостоятельной работы студентов предполагают повышение их активности: продукт собственных усилий, интеллектуального и творческого напряжения имеет огромную познавательную ценность.

Для формирования положительной устойчивой мотивации учебной и профессиональной деятельности важно, чтобы в оценке работы студента

был качественный анализ этой работы, подчеркивание всех положительных моментов, продвижений в освоении учебного материала и выявление причин имеющихся недостатков, а не только их констатация. Этот качественный анализ должен обеспечить развитие у студентов адекватной самооценки и рефлексии.

Условия формирования учебно-профессиональной мотивации включают понятие «психологическое сопровождение становления профессионала», встречающееся в трудах Э. Ф. Зеера, которое автор определяет как целостный процесс изучения, формирования, развития и коррекции профессионального становления личности [4].

Психолого-педагогическое сопровождение призвано не только оказывать своевременную помощь и поддержку, но и научить студента самостоятельно преодолевать трудности, ответственно относиться к своему личностному и профессиональному становлению. В этих целях могут быть использованы различные тренинги, психологическое консультирование, коучинги, направленные на:

- формирование позитивного отношения студентов к будущей профессии;
- стимулирование познавательной активности студентов через осознание психологических особенностей собственной личности и деятельности;
- формирование у студентов осознанной потребности в постоянном, систематическом самопознании, рефлексии и профессиональном развитии;
- формирование у студентов перцептивно-рефлексивных и гностических умений и навыков, способствующих созданию адекватного «образа профессионального Я» и др.

ВЫВОДЫ

Таким образом, формирование учебно-профессиональной мотивации современного студента является неотъемлемой частью его профессионально-познавательной деятельности, его личностного развития и подготовки к обучению в течение всей жизни и включает в себя формирование сознания, отношений и поведения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Послание Главы государства народу Казахстана // <http://www.akorda.kz/>
- 2 **Леонтьев, А. Н.** Потребности, мотивы и эмоции. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2001.
- 3 **Бжалава, И. Г.** Установка и поведение. – М. : Знание, 1968. – 48 с.
- 4 **Зеер, Э. Ф.** Психология профессий – Екатеринбург : УГППУ, 1997. – 244 с.

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

С. А. Мурзина, Л. Нэви

Өмір бойы білім алу тұжырымдамасы негізінде студенттердің оқу-кәсібилік мотивациясын дамыту

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.
Материал баспаға 24.02.16 түсті.

S. A. Murzina, L. Naviy

Development of educational-professional motivation of students in the context of lifelong educational concept

Shokan Ualikhanov Kokshetau State University, Kokshetau.
Material received on 24.02.16.

Мақалада заманауи студенттердің тұрақты оқу-кәсібилік мотивациясының дамуы, өмір бойы нәтижелілікке жетудің механизмі ретінде қарастырылады. Оқу-кәсібилік мотивациясының мазмұнды және динамикалық сипаттамалары көрсетілген, интеллектуалды, эмоционалды-ерікті, әрекетті-практикалық факторларды есепке алудың негізінде психологиялық-педагогикалық қолдау мен оқу әдістері ұсынылған.

This article considers development of stable educational-professional motivation of modern students as the mechanism of their development to the lifelong efficiency. There are shown the informative and dynamical characteristics of educational-professional motives, suggested methods of education and psychological-pedagogical support, taking into consideration intellectual, emotional-volitional and active-practical factors.

Б. Р. Оспанова¹, С. А. Баймамыров²

¹к.ф.н., доцент, ²преподаватель, Карагандинский государственный технический университет, г. Караганда

e-mail: o.b.r@mail.ru

ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗОВ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА

В статье рассматриваются особенности обучения русскому языку, предполагающего ориентацию обучения не только на усвоение студентами определённого объёма знаний в рамках избранной профессии, но и на развитие личности, её познавательных и созидательных способностей.

При этом важно отметить, что образовательная организация должна формировать целостную систему умений, знаний и навыков, опыт самостоятельной деятельности будущих специалистов, а также использовать современные методические приёмы, способствующие развитию профессионально-коммуникативной компетенции студентов технических вузов.

Ключевые слова: профессия, специалист, компетенция, преподавание, обучение, коммуникация, термины, критическое мышление.

ВВЕДЕНИЕ

Значимой составляющей профессионального образования в высшей школе является становление, развитие и совершенствование языковой личности студентов, обладающих высоким уровнем профессиональной компетентности. Знания и квалификация становятся приоритетными ценностями в жизни человека в условиях современного общества. Система образования, построенная в рамках личностно-ориентированной концепции, должна стимулировать интеллектуальное и нравственное развитие личности студента, активизировать его потенциальные возможности, формировать критическое мышление.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Важно принимать любую педагогическую технологию, которая ставит в центр образовательного процесса развитие целостной, гармонично развитой личности. На наш взгляд, в образовательном процессе не должно быть

готовых рецептов, которыми легко воспользоваться. Нельзя быть против чужого опыта, но и не должно быть слепого подражания. Преподаватель в системе высшей школы должен обладать методикой преподавания языка, а также иметь креативный подход в обучении студентов. Любая методика, любая технология должны созреть внутри преподавателя, только тогда будет желаемый результат.

Задача преподавателя на занятиях не просто создать ситуацию подачи готовых знаний студентам, а создать вокруг них среду, способствующую развитию навыков критического мышления, языковых компетенций, необходимых для профессиональной коммуникации. Таким образом, в учебном процессе используются и внедряются активные методики обучения, включающие проведение ролевых игр, организацию дебатов, дискуссий, работу в группах, проблемных семинаров.

Между тем, активность методики состоит не во внешних формах, а во внутренних процессах, в степени заинтересованности студентов, в их включенности в процесс образования. Владение русским языком на уровне профессионально-ориентированных коммуникативных навыков выделяется как один из функциональных компонентов будущей деятельности специалистов научно-технических, социально-экономических и других сфер деятельности.

Процесс обучения русскому языку строится в контексте будущей специальности путем формирования понятия термина как языковой единицы, а также в контексте профессии, связанной с учебными текстами профессиональной тематики. В основу работы со студентами второго курса на занятиях по дисциплине «Профессиональный русский язык» положены:

- психолого-педагогические концепции, раскрывающие единство обучения и мышления, ведущую роль обучения для умственного развития (Выготский Л. С.);
- поэтапное усвоение умственных действий, связанных со сложностью взаимодействия мышления, действия и речи (Гальперин П. Я.);
- психологические механизмы речи (Жинкин Н. И., Леонтьев А. А., Зимняя И. А.);
- активизация речемыслительной деятельности (Пассов Е. И., Ильин М. С., Зимняя И. А.) [1].

Закономерно, что:

– обучение студентов технического университета адекватному восприятию и нормированному употреблению научной лексики является социальной потребностью и обосновано условиями их профессиональной подготовки;

– основным условием эффективности профессионально-ориентированной методической системы обучения русскому языку является комплексное

использование ее компонентов – содержания терминологического и текстового минимумов, коммуникативно-деятельностного метода освоения технических терминов и интеграции традиционных и активных методов обучения;

– овладение терминологической лексикой подязыка специальности способствует формированию вербальных сетей, являющихся базой хранения терминов в памяти, условием их восприятия и продуцирования в речи;

– отличительной особенностью процесса формирования коммуникативной компетенции студентов технического университета следует признать понимание его двусторонней сущности: единства и взаимосвязи содержательной и формально-грамматической сторон терминологических единиц, их семантических и словообразовательных особенностей [2].

Язык является величайшим по своей социальной и познавательной роли средством общения. Формирование языка науки является результатом закономерного развития естественного языка.

В современной лингвистической науке проблема изучения термина и терминологической системы приобретает первостепенное значение в связи с возрастающей ролью научного языка в жизни современного общества, что обуславливается бурным развитием науки и техники, широким распространением научной литературы, необходимостью перевода её на другие языки.

Термины представляют собой наиболее подвижный пласт лексики, подверженный постоянному и интенсивному обогащению, а подчас и изменению. Поэтому так важна системная и продуманная деятельность преподавателя, применяемая им технология обучения студентов терминологии.

Для достижения лингводидактических целей преподаватель русского языка должен иметь представление о специфике материала (например, общетехнической лексики и терминологии), которому он будет обучать; средствах обучения (например, комплекс упражнений, включающих работу со словарными дефинициями терминов, тестовые материалы); учитывать индивидуальные личностные особенности студентов; совершенствовать свои знания терминологии. Перед изучением любого блока информации необходимо ознакомить студентов с используемой в нем терминологией. Зная значение термина, обучающийся значительно легче поймет взаимозависимость научных понятий и составит своего рода микрословарь определений терминов, располагая их в том порядке, в котором они и должны изучаться. При этом методика обучения терминологии должна быть усовершенствована до такой степени, чтобы не приводить к перенасыщению информацией и потере интереса у студентов.

Использование активных форм проведения учебных занятий помогают развить у студентов интерес к владению терминологией. Учебный материал необходимо разбить на отдельные темы; последовательность освоения этих тем не должна быть хаотична, а подчинена принципам информативной преемственности и лингвистического развития: каждая последующая часть должна являться логическим продолжением предыдущей, а переход к новой части осуществляться только после усвоения предыдущей (проверки понимания дефиниции термина и умения применять его в конкретной ситуации речевого общения). То есть главная задача обучения – не «загрузить» студента готовыми языковыми формами, шаблонами и специальными терминами, а создать у него гибкую систему знаний, способствующую саморазвитию. Только тогда у студента сформируется осмысленное восприятие терминов, выработаются коммуникативные компетенции владения современным техническим языком, а, обучаясь на старших курсах, будущий инженер будет психологически готов к реальному производственному общению.

Проблема комплексного подхода к преподаванию русского языка в контексте профессии непосредственно связана с проблемой минимизации учебных текстов. В соответствии с критерием учебно-методической целесообразности текст должен быть доступным и не содержать большого количества неизвестной лексики. В этих целях текстовый материал, извлеченный из специальных журналов, учебников, учебных пособий, монографий, энциклопедий, адаптируется (подвергается сокращению, из текста исключаются те языковые, лексико-грамматические явления, которые не предусмотрены типовой программой). Это относится и к содержательной стороне текста – информации, заложенной в нем. Согласно критерию отбора тексты подбираются корректные не только в содержательном аспекте, но и по объему. Использование в учебном процессе огромных текстов снижает интерес студентов, затрудняет усвоение коммуникативно-актуальной лексики и синтаксических конструкций, свойственных научному стилю речи.

Придерживаясь критерия информативности, подбираются тексты, характеризующиеся тематической насыщенностью, т.е. служащие источником знаний из сферы будущей профессиональной деятельности. Тексты, соответствующие данному критерию, представляют собой мотивационную основу обучения русскому языку как средству приобщения к профессии.

В соответствии с критерием завершенности все тексты, предложенные студентам на занятия, должны обладать смысловой целостностью, законченностью содержания, так как для адекватного понимания научной информации, предлагаемой в тексте, сообщение должно носить законченный характер.

При проведении занятия преподаватель ставит следующие цели:

– усвоение студентами материала способствует формированию у них правильной речи – соблюдению языковых норм русского литературного языка (фонетических, лексико-фразеологических, морфологических, синтаксических, стилистических);

– формирование у студентов способности оценивать с прагматической и эстетической точек зрения различные языковые явления в текстах разных функциональных стилей русского языка.

Для достижения первой цели подбираются для работы на занятии тексты профессиональной тематики, содержащие информацию о специальности, прививающие любовь к будущей профессии.

Надо уделять большое внимание изучению профессиональных терминов (правильному их написанию и произношению, употреблению в письменной и устной речи). С этой целью на занятиях проводится различная работа по усвоению и закреплению профессиональной лексики, дается домашнее задание, например, написать минитекст по своей специальности с употреблением слов, связанных с будущей профессией.

Второй целью является практическое овладение научным, официально-деловым, публицистическим и разговорными стилями речи, а также их основополагающими элементами. Изучение научного стиля позволяет студентам овладеть умениями работы с такими жанрами, как аннотация, тезисы, реферат, рецензия, статья, что позволит использовать эти знания на межпредметной основе: восприятие и переработка текстов, учебных пособий по специальным предметам. Овладение официально-деловым стилем речи предполагает использование знаний при составлении специфических документов, грамотном заполнении заявлений, отчетов и т.д., необходимых в практике. Работа по изучению публицистического и разговорного стилей ставит своей целью научить студента приемам грамотного общения с аудиторией, развивать и совершенствовать коммуникативные способности специалиста.

Идея и принципы обучения в русле практического овладения знаниями разрабатывались исследователями: Алефиренко Н. Ф. [3], Апресян Ю. Д. [4], Арутюнова Н. Д. [5], Беспалько В. П. [6], Бутенко А. В., Ходос Е. А. [7].

Вопросами проблемного обучения занимались Введенская Л. А., Черкасова М. Н. [8], Гузев В. В. [9], Дьяченко В. К. [10], Казарцева О. М. [11], Кудрявцев Т. В. [12], Образцов П. И. [13].

Исследования в этой области ведутся сейчас и другими представителями педагогической науки, такими как Поляков О. Г. [14], Селевко Г. К. [15], Яренко Т. Н. [16].

Моделируя содержание обучения для решения практических задач, учитываются общедидактические принципы развивающего обучения,

связи теории с практикой, научности, сознательности, доступности и последовательности, наглядности, прочности знаний.

Использование принципа развивающего обучения в рамках дисциплины «Профессиональный русский язык» предполагает развитие познавательной способности студентов посредством активизации речемыслительной деятельности для усвоения понятийной, структурно-семантической и функциональной сторон профессиональной терминологии [17]. На занятиях используется принцип связи теории с практикой, который воплощается в профессиональной направленности обучения русскому языку в техническом вузе.

На занятиях принцип учета контекста деятельности обучаемого приобретает особую актуальность, поскольку связан с профессиональной компетенцией будущих работников. Данный принцип ориентирован на осмысление профессионально значимой лексики, обсуждение способов и средств ее выражения, возможность использования в речи при обсуждении научных проблем.

Принцип речемыслительной активности предполагает такую организацию обучения, когда обучаемый постоянно вовлечен в процесс использования лексических средств на ситуативной основе в рамках практических занятий. Таким образом, дидактические и методические принципы, отражающие закономерности овладения русской научной речью, определяют стратегию методической системы обучения профессиональной терминологии. Упражнения занимают важное место в методической системе, так как лежат в основе процесса обогащения словарного запаса студентов терминологией подъязыка специальности. Для того чтобы упражнения обладали всеми необходимыми качествами, соответствующими стратегии обучения специальной лексике русского языка, подбирают их согласно принципам построения упражнений.

Принцип активизации базисных языковых знаний предусматривает владение системой сведений о русском языке по его уровням: фонетика, лексика, состав слова и словообразование, морфология, синтаксис простого и сложного предложения, основы стилистики текста.

Принцип обеспечения управления речевыми действиями обучающихся предусматривает включение таких видов упражнений, которые ориентированы на осуществление речевых действий студентов от направляемых (в рамках заданной ситуации и опорой на конкретные языковые средства) к свободным работам творческого характера.

Ознакомление с литературой по специальности и последующая работа с этой литературой создают условия для расширения словарного запаса, формирования потенциального словаря, для выработки умения понимать особую организацию слов в научной речи, ее специфический характер и тем самым подготовить студентов к чтению специальной литературы.

Подготовка бакалавра с высшим техническим образованием предусматривает:

- формирование оптимального критического мышления;
- овладение умением успешно выполнять профессиональную деятельность;
- формирование профессиональных навыков, т.е. доведение разнообразных умений до высокой степени квалификации.

Каждый из этих трех этапов преследует разные цели и требует различных методов обучения. Пассивными методами традиционного обучения нельзя сформировать у студентов достаточный уровень профессиональной речи.

Применение методов и приёмов современных образовательных технологий:

- способствует установлению комфортного микроклимата в студенческом коллективе;
- помогает развитию познавательной активности обучающихся, что даёт положительную динамику качества обучения;
- развивает логическое мышление, коммуникативные способности студентов;
- повышает уровень их самооценки;
- развивает индивидуальные и творческие способности.

ВЫВОДЫ

Таким образом, овладение навыками профессионального общения обеспечивает не только получение и накопление знаний студентами по определенным специальностям, но и процесс языковой коммуникации в учебной деятельности. Освоение подязыка специальности должно быть скоординировано с обучением специальным учебным дисциплинам. Использование активных методов обучения на занятиях профессионального русского языка решает важную психологическую проблему мотивации в обучении, усиливая профессиональную направленность преподавания.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Селевко, Г. К. Энциклопедия образовательных технологий. В 2 т. – М., 2006. – Т.1.
- 2 Гуслова, М. Н. Инновационные педагогические технологии. – М. : «Академия», 2011.
- 3 Алефиренко, Н. Ф. Современные проблемы науки о языке. – М. : Флинта : Наука, 2005.
- 4 Апресян, Ю. Д. Основы семантики. – М., 1995.
- 5 Арутюнова, Н. Д. Язык и мир человека. – М., 1999.

6 Беспалько, В. П. Слагаемые педагогической технологии. – М. : «Педагогика», 1989.

7 Бутенко, А. В., Ходос, Е. А. Критическое мышление: метод, теория, практика. Учеб.-метод. пособие. – М. : Мирос, 2002.

8 Введенская, Л. А., Черкасова, М. Н. Русский язык и культура речи. Серия «Учебники, учебные пособия». – Ростов н/Д. : Феникс, 2004.

9 Гузеев, В. В. Образовательная технология: от приема до философии. – М. : Сентябрь, 1996.

10 Дьяченко, В. К. Сотрудничество в обучении: О коллективном способе учебной работы. — М. : Просвещение, 2003.

11 Казарцева, О. М. Культура речевого общения: теория и практика обучения: Учебное пособие. – 4-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2001.

12 Кудрявцев, Т. В. Проблемное обучение: истоки, сущность, перспективы. – М. : Знание, 1991.

13 Образцов, П. И. Профессионально-ориентированное обучение русскому языку на неязыковых факультетах вузов: Учеб.пособие / П. И. Образцов, О. Ю. Иванова / Под ред. П. И. Образцова. – Орел : ОГУ, 2005.

14 Поляков, О. Г. Профильно-ориентированное обучение русскому языку // ИЯШ. – 2004. – № 3. – С. 6-11.

15 Селевко, Г. К. Педагогические технологии на основе активизации, интенсификации и эффективного управления УВП – М., 2005.

16 Яренкова, Т. Н. Задания для дифференцированного подхода. // Русский язык в школе. – № 3. – 2005.

17 Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. /Под ред. Е. С. Полат. – М. : Издательский центр «Академия». 2002.

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

Б. Р. Оспанова, С. А. Баймамыров

Орыс тілі сабақтарында техникалық жоғары оқу орындарында студенттердің кәсіби бойынша бағытталған ерекшеліктері туралы

Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті, Қарағанды қ.

Материал баспаға 24.02.16 түсті.

B. R. Ospanova, S. A. Baimamyrov

Features of technical students' professional orientation in Russian language classes

Karaganda State Technical University, Karaganda

Material received on 24.02.16.

Мақалада тандалған кәсіп бойынша студенттермен білім көлемінде оқуды бағдарлауы ғана емес, сонымен қатар оның жеке тұлғасын дамытуы, танымдылығы және жасаушылық қабілеттіліктері және орыс тілінің ерекшеліктері қарастырылады.

Білімдік ұйым дағдылар және білім алу біртұтас жүйесін қалыптастыру міндетті, келешекте мамандардың қызметтерін өзіндік қасиеттерін тәжірибелі техникалық жоғары оқу орындарында студенттердің кәсіби – коммуникативті дамытуға мүмкіндік тудырады.

The article deals with the features of teaching Russian, assuming orientation of training not only to assimilation by students of a certain volume of knowledge within the chosen profession, but also to the development of a personality, its informative and creative abilities.

It is important to note that an educational organization is to form a complete system of abilities, knowledge and skills, the experience of independent activity of future experts, as well as to use the contemporary methodical techniques promoting the development of technical students' professional and communicative competency.

УДК 69.001(574.25)

К. Т. Саканов¹, В. А. Козионов¹, М. К. Кудерин²

¹к.т.н., профессор; ²д.т.н., профессор, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар
e-mail: kuan_altei@mail.ru

ОПЫТ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ДЛЯ СТРОИТЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСА ПАВЛОДАРСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье рассматриваются вопросы становления и развития подготовки в ПГУ им. С. Торайгырова специалистов с высшим профессиональным образованием для строительной отрасли Павлодарской области. Приведены исторические данные, вклад конкретных специалистов и кафедр университета, данные о строительной отрасли и подготовке специалистов в современных условиях.

Ключевые слова: строительство, подготовка специалистов, бакалавриат-магистратура, строительный комплекс, работодатели, филиалы кафедры.

ВВЕДЕНИЕ

С середины 50-х годов 20 века Павлодарская область стала превращаться в промышленный регион Республики Казахстан, этому способствовало решение Правительства о создании в ней крупного территориально-промышленного комплекса. Основой данного решения явились большие запасы угольных месторождений, других полезных ископаемых, которыми богата Павлодарская земля.

В Павлодаре и области началось строительство машиностроительного (тракторного), алюминиевого, нефтеперерабатывающего заводов, химкомбината и разработка угольных месторождений Экибастуза, в Ермаке – Ермаковского ферросплавного завода. Для обеспечения необходимой электроэнергией началось строительство в Павлодаре ТЭЦ 1, 2, 3 в Экибастузе – ГРЭС – 1 и 2, в Ермаке – (ныне Аксу) – Ермаковской ТЭЦ.

С целью обеспечения бурно развивающегося строительного комплекса в области были организованы специализированные строительные тресты: в Павлодаре – Павлодарпромстрой, Павлодаржилстрой, Павлодарводстрой, Павлодарсельстрой 5 и 19, Иртышсовхозстрой, специализированные строительные управления Нефтехимстрой, Сантехмонтаж, Казэлектромонтаж, Казтеплоизоляция, Казстальмонтаж,

Казспецавтоматика, Павлодарлифтремонт, а также трест Иртыштрансстрой и др.; в Экибастузе – Экибастузшахтострой, Экибастузжилпромстрой и др.

Для обеспечения строительного комплекса был построен ряд предприятий по выпуску строительных материалов, изделий и конструкций. В Павлодаре это КЖБИ 1,2,3 и 4, ДОК, завод металлоконструкций, ДСК; в Экибастузе – КЖБИ и ДСК; в Ермаке – КЖБИ, завод металлоконструкций. Для обеспечения сельских регионов области в крупных населенных пунктах построены комбинаты по выпуску строительных материалов и конструкций.

Примерно за два десятилетия, т.е. 60 - 80-е годы, в Павлодарской области были построены кроме вышеперечисленных предприятий картонно-рубероидный завод, мебельная фабрика, завод Октябрь, завод теплоизоляционных материалов, завод столовых приборов, хлебозаводы, а также много объектов социально-культурного назначения.

К 90-м годам прошлого века Павлодарская область превратилась в крупный промышленный регион. Этим достижениям в значительной мере способствовали целенаправленные меры по обеспечению развивающейся промышленности области кадрами. В этой связи трудно переоценить роль открытого в 1960 году на базе бывшего военного училища Павлодарского индустриального института (ПИИ), преемником которого является сегодня Павлодарский государственный университет (ПГУ) им. С. Торайгырова.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

С открытием университета были организованы три факультета инженерно-строительный, машиностроительный и энергетический. Первый прием в институт составил 400 человек, а в 1965 году был осуществлен первый выпуск специалистов в количестве 65 человек. Со времени образования вуза для нужд области и других регионов подготовлено свыше 4000 выпускников с высшим строительным образованием.

Существенное влияние в разные годы на организацию учебного процесса, подготовку специалистов оказала деятельность многих ученых, среди них: К. Д. Курманов, К. К. Кайдаров, П. А. Василевский, Я. М. Орошилов, Б. А. Миловидов, Ю. К. Мельников, И. С. Ахметов, М. К. Алтыбасаров, В. И. Данилов, В. А. Козионов, М. А. Шинтемиров, Г. М. Соболев, Н. Ж. Жуманов, И. Ж. Жумагулов, О. К. Дюсебаев, К. Х. Марданов, М. К. Кудерин, К. Т. Саканов, П. В. Корниенко, С. К. Ельмуратов, Ш. К. Торпищев, В. Т. Станевич, Л. Л. Булыга, Г. В. Боровиков, Е. Ф. Терехин, А. И. Меньялок, А. Ф. Ельмуратова, Н. Ж. Акимханов, А. К. Курманов, Ж. М. Омаров, М. К. Бейсембаев, В. Г. Никифорова, Б. Ч. Кудрышова, А. П. Капустин, М. Э. Данилова, З. Н. Дахно, Ж. А. Темербаева, А. К. Алдунгарова, и др. Многие из них и сейчас активно работают в ПГУ им. С. Торайгырова, а также в других вузах и организациях Республики Казахстан.

В развитие строительной отрасли региона большой вклад внесен выпускниками ПИИ, а ныне ПГУ им. С. Торайгырова. Стали после окончания института крупными руководителями строительных трестов и управлений Н. М. Макиевский, Н. И. Чмых, А. Н. Воробьев, Г. А. Никифоров, Л. Д. Лейтнер, К. Н. Шакиримов, А. Б. Аубакиров, В. К. Котельников, С. У. Каменов, М. А. Зыков, Д. К. Ахметов, Р. Г. Керимбаев, С. Б. Алибаев, К. А. Ибраев, К. Е. Есимханов, Е. Б. Смаилов, В. Н. Третьяков, М. А. Желнов, М. А. Эм, К. Т. Сапенев, Б. И. Апаханов и многие другие.

Большую роль в получении профессиональных навыков и закалки будущими строителями сыграли студенческие строительные отряды. Первые студенческие отряды на базе ПИИ были созданы в 1963 году [1]. Широкое развитие движения строительных отрядов получили с начала 70-х годов, и оно просуществовало вплоть до 1993 года.

Значительный вклад в развитие студенческого движения области внесли бывшие бойцы, комиссары, мастера и командиры студенческих отрядов В. К. Котельников, А. М. Литвиненко, Н. Л. Крылова, Б. Н. Баельдинов, М. А. Желнов, К. Т. Саканов, В. Н. Риб, М. К. Кудерин, Е. У. Темирханов, К. Т. Сапенев, Б. И. Апаханов и многие другие.

Студенческие строительные отряды сыграли большую роль не только в становлении будущих специалистов, они также внесли существенную лепту в решение остро стоящих программ строительства жилищных и производственных объектов, особенно в сельской зоне. Так, в отдельные годы районный штаб студенческих отрядов выполнял программу строительно-монтажных работ на уровне программы специализированного ПМК. Студенческие строительные отряды также сыграли большую роль в повышении духовного и культурного уровня села.

С середины 2000-го года снова возродилась работа по вовлечению студентов в трудовой процесс путем возобновления деятельности студенческих строительных отрядов и отрядов движения «Жасыл ел». В этом движении принимают активное участие студенты нашего университета.

Кризис 90-х годов оставил большой след в инфраструктуре строительного комплекса Павлодарской области. Так, практически все строительные организации и предприятия стройиндустрии были реорганизованы в более мелкие предприятия или ликвидированы.

Вновь, постепенное возрождение предприятий строительного комплекса началось к 2000 году, в связи с формированием малого и среднего бизнеса [2]. В это время были построены такие объекты как мечеть Машхура Жусупа, Благовещенской кафедральный собор, диагностический центр, железнодорожная ветвь Павлодар-Дегелен, выполнены работы по обустройству города Павлодара.

В последующие годы построены много объектов социально-культурного назначения как в г. Павлодаре, так по области: жилые дома, больницы, школы, детские сады и много объектов промышленного назначения. Например, в Павлодаре построены электролизный завод, завод «Kazzigel», заводы по выпуску теплоизоляционных труб «Arinvest», стальных бесшовных труб «KSP Steel», арматуры «Кастинг», стальных прямошовных труб «Павлодарской трубопрокатный завод», завод по выпуску плит «Сэндвич», открыт после модернизации завод «ЗЖБИ Теміртас» по выпуску изделий и конструкции, в основном, для жилищного строительства по финской технологии, в Экибастузе - построены заводы по производству керамического кирпича, минераловатных теплоизоляционных материалов.

По области строятся кирпичный завод на базе Карасорского ГОК, заводы «HAGL – Павлодар» по выпуску керамического кирпича, в сельской зоне – кирпичные заводы в Лебяжинском, Баянаульском и Майском районах.

В настоящее время выпускники нашего университета активно участвуют в реализации строительной программы области и республики. Так, в 2014 году строительную деятельность в области осуществляли 436 подрядных организаций всех форм собственности, ими выполнены работы (услуги) на 113,7 млрд. тенге, что на 19,8 % больше, чем в 2013 году [3]. Основная доля в областном объеме подрядных работ пришлась на предприятия с частной формой собственности (79,7 %). В структуре подрядных работ строительномонтажные работы составляют 78 %, капитальный и текущий ремонт – 22 %.

Значительный удельный вес в общем объеме строительных работ занимают следующие их виды: строительство дорог и автомагистралей (18 %), строительство прочих инженерных сооружений, не включенных в другие группировки (12,7 %), прочие строительные работы, требующие специальных профессий (11,7 %), строительство нежилых зданий (11,3 %). Наибольший объем работ выполнялся строительными организациями в г. Павлодаре – 40,1 %. В январе-сентябре 2015 года закончено строительство 182 новых зданий, из которых 103 – жилого назначения. Общая площадь введенных в эксплуатацию жилых зданий составила 40,7 тыс. квадратных метров. Наибольшая доля общей площади введенных в эксплуатацию жилых зданий в области приходится на город Павлодар – 84,6 %.

Анализ ситуации, сложившейся сегодня на рынке труда области, выявил ряд тенденций, характеризующих увеличение числа вакансий по всем группам профессий, что является показателем экономической стабилизации и подъема. Прежде всего, это связано со строительством новых и расширением действующих производств.

Кафедра видит свою деятельность в совместной работе с работодателями и местными органами исполнительной власти. Целью местных органов исполнительной власти является создание условий для развития науки

и техники, а также последующего внедрения в производство научной продукции и поэтапного замещения части сырьевой составляющей природных ресурсов на высокотехнологичную, наукоемкую промышленную продукцию. Государственное регулирование инновационной деятельности направлено на обеспечение и поддержку технологического прорыва в отраслях экономики, где имеются предпосылки для производства конкурентоспособных товаров и импортозамещающей продукции, формирование инфраструктуры рынка инноваций, содействие в разработке инновационных проектов и программ, по которым имеется научный задел.

С этой целью создан и действует научно-технический совет по индустриально-инновационному развитию области, в состав которого вошли представители и нашего вуза, субъектов малого предпринимательства и крупных промышленных предприятий.

Определенный вклад в развитие строительной отрасли области внесен преподавателями и сотрудниками кафедры «Промышленное, гражданское и транспортное строительство» (ПГТС). Главным образом, это вклад в человеческий капитал через 2-х уровневую подготовку необходимых для строительного и транспортного комплексов, а также для индустрии производства строительных материалов высококвалифицированных специалистов инженеров-строителей и инженеров-технологов. Большое значение имеет участие профессорско-преподавательского состава кафедры ПГТС в решении насущных производственных задач предприятий, нацеленных на повышение производительности труда, обеспечение безопасности и надежности производственных объектов, снижение себестоимости продукции (выполнение хозяйственных работ по заказу предприятий, коммерциализации результатов НИР, результатов опубликованных работ). Так, преподавателями и сотрудниками кафедры в разные годы выполнялись работы по обследованию зданий Экибастузской ГРЭС-1, Павлодарского алюминиевого и тракторного заводов, завода Кастинг, завода металлоконструкций, заводов КЖБИ, картонно-рубероидного завода, проводились работы по испытанию и контролю качества выпускаемых заводами КЖБИ продукции. Также проводились работы по производству строительных материалов и изделий на основе использования вскрышных пород Майкубенского и Экибастузского угольных разрезов, использования зол и шлаков – отходов промышленных предприятия региона, использования местных материалов (различных глин и шламов) в производстве керамических материалов и изделий. На основе результатов данных исследований защищены преподавателями кафедры кандидатские диссертации, получены авторские свидетельства, патенты и написаны научные статьи, рекомендации, учебные пособия и монографии.

На повышение качества подготовки специалистов оказывает влияние работа кафедры по привлечению работодателей к обучению студентов и

магистрантов, включая рецензирование образовательных программ, а также участие их представителей в работе ГАК, ГЭК, рецензировании выпускных квалификационных работ и др. Большое значение имеет также участие наших студентов в республиканских и международных конкурсах дипломных проектов, где они регулярно занимают первые и призовые места.

В связи с переходом на подготовку специалистов, в соответствии с требованиями Болонского соглашения, с начала 2000 года на кафедре ПГТС ведется подготовка специалистов по 2-х уровневой системе: бакалавриат – по образовательным программам «Строительство», «Строительство железных дорог», «Строительство автомобильных дорог и аэродромов», «Производство строительных материалов, изделий и конструкций» и магистратура – «Строительство», «Строительство железных дорог», «Строительство автомобильных дорог и аэродромов», «Производство строительных материалов, изделий и конструкций» и «Стандартизация и сертификация (в строительстве)».

С целью подготовки высококвалифицированных кадров и повышения качества их подготовки для инновационной экономики Республики Казахстан открыты филиалы кафедры на базе ТОО «АСИ», НК КТЖ «Доршкола», ТОО «Талапкер», ТОО «Атамұра», ТОО «Теміртас». На базе филиалов проводятся практические, лабораторные занятия по отдельным специальным дисциплинам и различные виды практик. Сотрудники предприятий участвуют в проведении учебных занятий, в работе ГАК, ГЭК, рецензировании выпускных работ, в составлении и рецензировании образовательных учебных программ специальностей. Наряду с этим, ведется работа по обучению студентов предпринимательской деятельности.

По линии внешней и внутренней академической мобильности обучающиеся имеют возможность проходить обучение или стажировку (магистранты) как в вузах Республики Казахстан, а также в вузах ближнего и дальнего зарубежья. В учебном процессе принимают участия приглашаемые из ближнего и дальнего зарубежья известные в научном мире ученые.

ВЫВОДЫ

Сегодня преподаватели кафедры ПГТС, в год 55-летия строительного образования в нашей области, в лучших традициях прошлых лет, поддерживают связь с производством и вносят свой вклад, совместно с другими участниками, в ускоренное развитие строительного комплекса Павлодарской области.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Павлодарский государственный университет им. С. Торайгырова. История в лицах. – Павлодар : «ЭКО», 2005. – 136 с.

2 Тереник, М. С., Чмых, Н. И. Павлодар: времена и люди. – Павлодар : «ТОО Союзпечать», 2003. – 252 с.

3 Интернет-ресурс акимата Павлодарской области, 2015.

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

Қ. Т. Сақанов, В. А. Козионов, М. Қ. Күдерин

Павлодар облысының жиынтық құрылысы үшін мамандарды даярлау тәжірибесі

С. Торайгыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал баспаға 24.02.16 түсті.

K. T. Sakanov, V. A. Kozionov, M. K. Kuderin

Contribution of S. Toraihyrov Pavlodar State University to the development of the construction industry of Pavlodar region

S. Toraihyrov Pavlodar State University, Pavlodar
Material received on 24.02.16.

Мақалада Павлодар облысының құрылыс саласы үшін С. Торайгыров атындағы ПМУ-ның жоғары кәсіби білімді мамандарды даярлауды дамыту мен құрылу мәселелері қарастырылады. тарихи деректер, университеттің кафедралары мен нақты мамандардың үлестері, құрылыс салаларының және заманауи жағдайда мамандарды даярлау мәліметтері келтірілген.

The article discusses the questions of formation and development of training specialists with higher education at S. Toraihyrov Pavlodar State University for the construction industry of Pavlodar region. There is given historical data, contribution of specific specialists and the university departments, an overview of the construction industry and its prospects in contemporary conditions.

Г. А. Сапарбекова¹, Р. Ш. Садыбеков², Ж. С. Турсынбаев³

¹ст. преподаватель, ²магистр-преподаватель, Международный казахско-турецкий университет имени Ахмета Ясави, г. Туркестан.

³преподаватель, Государственное коммунальное казенное предприятие «Туркестанский медицинский колледж», г. Туркестан
e-mail:tamaruslan@mail.ru

О КОМПОНЕНТАХ ГУМАНИТАНОГО ПОТЕНЦИАЛА МАТЕМАТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Гуманитаризация математического образования – это обучение математике, обеспечивающее развитие у студентов ценностного отношения к окружающему миру, к себе, к своей собственной деятельности в нем. Гуманитаризация математического образования подразумевает задействование, как программного учебного материала, так и математических сведений выходящих за рамки действующей программы. Исследования в области гуманитаризации математического образования показали, что понимая известное доказательство, методы и т.д., и тем самым развивая логическое мышление, можно вносить изменения в свои представления, тем самым практически учиться руководствоваться разумом в убеждениях и помыслах, что и является гуманитарным воздействием. В данной статье рассматриваются компоненты модели гуманитарного потенциала математических дисциплин. Описывается роль и значение рассматриваемых компонентов гуманитарного потенциала математических дисциплин, таких как эстетический компонент, исторический компонент, лингвистический компонент, прикладной компонент, творческий компонент.

Ключевые слова: гуманитарное образование, гуманитаризация математического образования, компонент модели гуманитарного потенциала математических дисциплин.

ВВЕДЕНИЕ

Общеизвестны исторические факты о том, что гуманитарный потенциал математики был открыт ещё греками (в частности, Архимедом), который заключался в доказательствах. Они осознали, что если понять известное доказательство или изобрести свое, то можно своим разумом вносить изменения в свои представления, тем самым практически учиться руководствоваться разумом в убеждениях и помыслах, что и является

гуманитарным воздействием. Поэтому математика на протяжении двух с половиной тысячелетий и была основой гуманитарного образования.

В данное время гуманитарное образование противопоставляется технократическому подходу в образовании. Концепция развития системы общего математического образования на современном этапе отражена в работах Е. Ы. Бидайбекова, В. С. Корнилова, Г. И. Саранцева и др [1-3].

Гуманитаризация математического образования - это обучение математике, обеспечивающее развитие у студентов ценностного отношения к окружающему миру, к себе, к своей собственной деятельности в нем. Гуманитаризация математического образования подразумевает задействование, как программного учебного материала, так и математических сведений выходящих за рамки действующей программы.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Гуманитаризация математического образования может быть достигнута путем преподавания дисциплин, выявляя их гуманитарный потенциал.

К основным компонентам модели гуманитарного потенциала математических дисциплин отнесем:

– *Эстетический компонент.* Подлинное математическое образование студентов возможно лишь в случае полноценного раскрытия эстетического потенциала математики в процессе обучения. Только тогда, когда разум и чувство, рациональное и эмоциональное в союзе, происходит научное понимание жизни, ученики усваивают математические знания, осознают красоту математики, их отношение к умственному труду становится более глубоким, увлеченность занятиями перерастает в черту личности, эмоциональный подъем увеличивает интеллектуальные и физические возможности, студент справляется с трудностями, непосильными для него в обычном состоянии, он становится способным к более длительной и насыщенной учебно-познавательной деятельности, что развивает творческие способности обучаемых [4-5].

– *Исторический компонент.* Вопросы использования элементов истории математики в преподавании рассматриваются в работах [1, 6, 7].

Выделение в гуманитарном потенциале математических дисциплин исторического компонента основывается на том, что математика – одна из самых древних наук, и знакомство с ее историей безусловно важный элемент гуманитарного образования в высших школах.

История математики формирует целостное представление о развитии человеческого общества и научного мировоззрения, позволяет проследить влияние развития математики на развитие общества, способствует развитию творческих способностей.

В историческом компоненте гуманитарного потенциала выделяют три составляющие: историко-культурную (рассматривает развитие математики

как часть культуры, взаимосвязь исторических событий и математики); историко-математическую (раскрывает историю и значение для развития общества появления математических терминов, понятий, теорем, формул, теорий, идеи); историко-личностную (знакомит с творчеством ученого математика, его биографией, событиями его жизни, способствующими становлению и развитию таланта творца, задачах, носящих имя ученого).

Поскольку в учебных пособиях по математическим дисциплинам лишь иногда приводятся довольно скудные исторические сведения, то конечно, качество использования богатейшего материала исторического потенциала при обучении математике зависит от методической квалификации учителя.

– *Лингвистический компонент.* В лингвистическом компоненте гуманитарного потенциала можно выделить две составляющие: речевую, которая характеризуется усилением внимания к речи (грамотности, точности использования терминов, аргументированному построению рассуждений, умение отстаивать свою точку зрения) и математическую, которой является непосредственно язык математики (терминология, синтаксис, правильность употребления символов, букв).

Одним из требований развития знаний, умений и навыков студентов является требование развития правильной математической речи.

Коммуникативная компетентность обучаемых проявляется и в свободном владении ими информационными технологиями. Студенты могут участвовать в мероприятиях дистанционного характера, которые проводятся с помощью информационных технологий. Таким образом, процесс формирования интеллектуально-творческого мышления становится более интенсивным и качественным.

Формированию культуры математической речи способствуют объяснения преподавателя, играющего роль образца устной и письменной математической речи, самостоятельная работа студентов с математическим текстом.

Критерии правильности математической речи: правильность, точность, логичность, уместность [6].

– *Прикладной компонент.* Прикладная направленность обучения математике предполагает ориентацию его содержания и методов на тесную связь с жизнью, основами других наук, на подготовку студентов к использованию полученных знаний и навыков в предстоящей профессиональной деятельности, на широкое применение современной электронно-вычислительной техники. Реализация прикладной направленности обучения математике тесно связана с реализацией современных подходов к обучению: личностно-ориентированного, деятельностного, исследовательского, компетентностного.

Прикладной компонент гуманитарного потенциала занимает одно из первых мест в математическом образовании. Математические знания и навыки необходимы практически во всех сферах жизнедеятельности человека, будь то экономика, медицина, педагогика, управление государством, психология и др.

В прикладном компоненте гуманитарного потенциала математики выделяют следующие составляющие: внутриспредметную (раскрывает связи математических объектов внутри образовательной области математики); межпредметную (рассматривает связь математических объектов с другими науками, характеризуется усилением внимания к математическим знаниям, используемых при изучении других дисциплин вузов); метапредметную (рассматривает математику как средство статистической обработки данных, интерпретации результатов, получаемых в ходе моделирования реальных процессов, переработки учебной информации) [5].

Решение задач с применением прикладного компонента способствуют формированию у студентов таких навыков как: умение анализировать числовые данные, представленные в виде диаграмм или графиков; выполнение практических расчетов по формулам, используя справочные материалы и интернет-ресурсы; возможность с помощью функций описать различные зависимости, представлять их графически; решать прикладные задачи (такие как, социально-экономические, химико-биологические, физические и др);

Творческий компонент. Категория творчества, в философии, трактуется как деятельность человека по созданию новых материальных и духовных ценностей. Применительно к математической деятельности важными считаются способности к абстрагированию и обобщению, лаконичности и четкости записи решений и доказательств, логичности и аргументированности рассуждения.

Познавательная деятельность, которая основана на выполнении учебных заданий, предполагающих самостоятельное выявление учащимися новых для них знаний, способов деятельности и направленных на достижение целей обучения понимается как учебное исследование. Только в процессе творческой учебно-познавательной деятельности студенты овладевают методами научного познания. Причем обучение этим методам, подчеркивает Т. А. Иванова, происходит не стихийно, а целенаправленно с помощью соответствующей технологии обучения, в которой методы познания являются такими же объектами изучения, как информационный компонент содержания.

Поисковая учебно-познавательная деятельность обеспечивает комплексное усвоение гуманитарно-ориентированного содержания.

Студентов необходимо научить умению самостоятельно работать со специальной математической литературой, добывать и осознанно применять

полученные знания в своей будущей профессиональной деятельности; развить способности к самостоятельному математическому мышлению.

Укажем области раскрытия гуманитарного потенциала [1,7]:

– содержание прикладного математического образования в контексте гуманитаризации (раскрывается через основные содержательно-методические линии);

– гуманитарный потенциал предлагаемых задач. Решение задач при обучении математике – этот основной вид учебной деятельности, который обеспечивает и усвоение школьниками математического содержания, и формирование умений и навыков, и достижение развивающих целей образования.

Цепочки задач целевого назначения, постановка решение каждой задачи которой (за исключением первой) порождаются решением предыдущих взаимосвязанных задач являются могущим развивающими средствами.

Эффективность учебной работы напрямую определяется тем, какие задачи и в какой последовательности решаются, насколько активны и самостоятельны были обучаемые в процессе их решения;

– гуманитарно-ориентированные технологии обучения прикладной математике. Процесс становления гуманистических идей в педагогической науке образовательной практике сохранил неизменным человековозвышающие принципы, исторически-обусловленные ценности.

ВЫВОДЫ

Таким образом, умение планировать и выполнять учебное исследование и учебный проект, используя оборудование, модели, методы и приёмы, адекватные исследуемой проблеме становится неотъемлемой составляющей прикладной математики. При изучении дисциплины возможно применение метода проектов, позволяющий раскрыть гуманитарный потенциал данной дисциплины. В основе метода проектов лежит организация творческой, исследовательской деятельности учащихся.

При достижении цели использования метода проектов в процессе обучения математике: формируются эмоционально-ценностные отношения к изучаемой проблеме, творческой деятельности учащихся, потребности в ней; идет владение систематизированными знаниями, осознание социальной и личной значимости исследовательской деятельности в сфере математики и прикладных знаний, стремление и умение разрешать проблемные ситуации; развиваются умения привлекать знания из разных областей науки для распознавания и исследования проблемных ситуаций; самостоятельно критически мыслить; прогнозировать результаты; практически применять полученные знания.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Бидайбеков, Е. Ы., Корнилов, В. С., Сапарбекова, Г. А.** Историческая и психолого-педагогическая составляющие гуманитарного потенциала обучения студентов вузов естественнонаучных специальностей прикладной математике //Материалы VII Международной научно-методической конференции ММИТОН, посвященной 70-летию профессора Е. Ы. Бидайбекова и 30-летию школьной информатики (г. Алматы, Республика Казахстан, 1–2 октября 2015 г.). – Алматы : КазНПУ им. Абая, 2015. – С. 440–443.

2 **Корнилов, В. С.** Роль прикладной математической подготовки в гуманитаризации высшего математического образования // Вестник Московского городского педагогического университета. Серия «Информатика и информатизация образования». – 2008. – № 6 (16). – С. 123–134.

3 **Саранцев, Г. И.** Гуманитаризация математического образования // Гуманитарные традиции математического образования в России: сборник статей участников Всероссийской научной конференции с международным участием. – АГПИ. – Арзамас : АГПИ. – 2012. – С. 97-101.

4 **Розов, Н. Х.** Гуманитарная математика. //Математика в школе. – 2004. – №21. – С. 9-12.

5 **Гусева, Н. В.** Модель эстетического потенциала школьного курса математики//Развивающий потенциал математики и его реализация в обучении: Сб. науч. работ – Арзамас : АГПИ, 2004. – С. 27-34

6 **Гнеденко, Б. В.** Очерки по истории математики в России. Изд.3-е, испр. – М. : Изд.во ЛКИ, 2007. – 296 с.

7 **Епишева, О.Б.** Технология обучения математике на основе деятельностного подхода: Кн. для учителя / О. Б. Епишева. – М. : Просвещение, 2003.

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

Г. А. Сапарбекова¹, Р. Ш. Садыбеков¹, Ж. С. Турсынбаев²

Математикалық білім берудің гуманитарлық потенциалдың компоненттері

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық

Қазақ-түрік университеті, Түркістан қ.

²«Түркістан медицина колледжі» МҚК, Түркістан қ.

Материал баспаға 24.02.16 түсті.

G. A. Saparbekova¹, R. Sh. Sadybekov¹, Zh. S. Tursynbaev²

On ingredients of humanitarian potential of mathematics education

¹ A. Yesevi International Kazakh-Turkish University, Turkestan.

²«Turkestan Medical College», Turkestan.

Material received on 24.02.16.

Математикалық білімді гуманизациялау бұл математикаға оқыту, студенттің қоршаған ортаға қарым-қатынасына, өзіне, өзінің іс-әрекетін дамыту. Математикалық білімді гуманизациялау бағдарламадан тыс қалған материалдарды оқу материалы ретінде қосуды меңзейді. Математикалық білімді гуманизациялау саласындағы зерттеулер әдістерді түсіну мен дәлелдеу логикалық ойлауды дамытатындығына көз жеткізді. Бұл мақалада математикалық пәндердің гуманитарлық әлеуетінің компоненттері қарастырылады. Математикалық пәндердің эстетикалық компонент, тарихи компонент, лингвистикалық компонент, қолданбалы компонент, шығармашылық компонент сияқты гуманитарлық әлеуеттің орны қарастырылады.

Humanization of mathematics education – comprises teaching math, ensuring the development at the students of the valuable relation to the world, to themselves, to their own performance in it. Humanization of mathematics education implies the involvement of software training material, and mathematical information beyond the scope of the current program. Research in the field of humanization of mathematics education have shown that understanding the known proof methods, etc., and thus developing logical thinking, you can make changes to your notions, thus practically learn to be guided by reason, which is a humanitarian action. This article discusses the components of the model of humanitarian potential of mathematical disciplines. It describes the role and importance of the components of humanitarian potential of mathematical disciplines such as aesthetic aspect, historical, linguistic and creative component.

УДК 378.02.6.

Б. Г. Сарсенбаева

к.п.н., профессор, кафедра психологии,
Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар
e-mail: sarsenbaeva b@mail.ru

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМООПРЕДЕЛЕНИЕ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА-ПСИХОЛОГА В ВУЗЕ

В настоящей статье рассматриваются проблемы компетентностного подхода как условие профессионального самоопределения педагога-психолога в вузе. Автор подчеркивает, что система высшего образования строится с учетом профессионального профиля специалиста, именно это определяет содержание как общей подготовки, так и специальной подготовки в пределах профессии. Деятельность педагога-психолога является новой формой общественно значимой профессиональной деятельности и вызвана к жизни потребностями общества, новые социальные реалии которого повышают требования к развитию творческого и нравственного потенциала молодого поколения страны. Особенностью подготовки педагогов-психологов является то, что они должны не только иметь глубокие знания по психологии и смежным с ней научным дисциплинам, но и грамотно ориентироваться в реальной жизни детей, воспитывающихся в дошкольных учреждениях или обучающихся в школах различного типа, в истоках возникновения и способах решения проблем, возникающих у детей и взрослых (педагогов, родителей, руководителей учреждений), и др. В процессе обучения в вузе будущие педагоги-психологи должны освоить не только теоретические знания по психологическим и педагогическим дисциплинам, но и различные пути реализации научных знаний в конкретной работе с конкретными людьми разного возраста и коллективами.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение будущего учителя, целостный педагогический процесс, педагогическая деятельность, компетентностный подход, готовность к педагогической деятельности.

ВВЕДЕНИЕ

В Послании Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана «Нұрлы жол – Путь в будущее» определены стратегические приоритеты развития страны. Как сказано в нем, «...молодежь – опора

нашего будущего. Государство открыло перед новым поколением все двери и все пути! «Нұрлы Жол» – вот где можно приложить усилия, развернуться нашей креативной динамичной молодежи!» [1]. Анализ основных законов и других документов об образовании дает нам основания для вывода, что в нашей стране законодательно создаются все условия для подготовки молодых квалифицированных кадров.

В условиях постоянных изменений, происходящих в политической, социально-экономической, духовной жизни нашего общества, в ситуации быстро меняющихся научно-технических достижений особенно актуальным является переосмысление способов повышения эффективности подготовки педагогов, социальной роли и функции системы непрерывного педагогического образования.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Сегодня непрерывное образование приобретает ключевое значение, становится центральной проблемой для общества, отсюда существует необходимость возобновлять образование каждый раз, когда человек сталкивается с новшествами, появляющимися в его профессиональной деятельности. Понятие «готовность» применительно также к отдельным аспектам подготовки будущих педагогов рассматривалось казахстанскими педагогами (Н. Д. Хмель и другие). Исследования ученых проведены в русле теории целостного педагогического процесса. Н. Д. Хмель подчеркивала, что «готовность» педагогической деятельности – это сложное образование, формирующееся под влиянием специального обучения и собственного опыта деятельности, по своему состоянию, состоящее из ряда элементов, включающих как профессионально значимые качества личности педагога, так и определенные знания и умения, включающие три компонента: мотивационно-ценностный, содержательный и процессуальный.

По мнению Н. Д. Хмель, целью педагогического образования является развитие компетентности педагога, его способности самостоятельно и ответственно решать профессиональные задачи, непрерывно совершенствовать свою профессиональную культуру и личностные качества, которые должны соответствовать гуманистической направленности и особенностям целостного педагогического процесса [2]. Система высшего образования строится с учетом профессионального профиля специалиста, именно это определяет содержание как общей подготовки, так и специальной подготовки в пределах профессии. Его деятельность является новой формой общественно значимой профессиональной деятельности и вызвана к жизни потребностями общества, новые социальные реалии которого повышают требования к развитию творческого и нравственного потенциала молодого

поколения страны. Подготовка педагога-психолога имеет свою особенность, будущий педагог-психолог должен знать специфику практической психологии как науки, увидеть в ее сравнении с наукой фундаментальной и наукой прикладной, так как фундаментальная психология изучает общие законы функционирования и развития психики; прикладная психология изучает специфические законы и закономерности психической деятельности в определенных условиях; практическая психология, опираясь на знания фундаментальной и прикладной психологии и на свой обобщенный накопленный опыт, изучает и решает проблемы, возникающие в реальной жизни, деятельности, во взаимоотношениях и взаимодействиях конкретных людей и коллективов.

Особенность подготовки педагогов- психологов состоит в том, что они должны не только иметь глубокие знания по психологии и смежным с ней научным дисциплинам, но и грамотно ориентироваться в реальной жизни детей, воспитывающихся в дошкольных учреждениях или обучающихся в школах различного типа, в истоках возникновения и способах решения проблем, возникающих у детей и взрослых (педагогов, родителей, руководителей учреждений), и др. В процессе обучения в вузе будущие педагоги-психологи должны освоить не только теоретические знания по психологическим и педагогическим дисциплинам, но и различные пути реализации научных знаний в конкретной работе с конкретными людьми разного возраста и коллективами. Выпускник вуза, усвоивший образовательную программу по специальности «Педагогика и психология», должен знать:

- цели, задачи, методологию и методы профессиональной деятельности педагога-психолога;
- основные направления прикладных психологических феноменов и закономерности их функционирования;
- методы и технологии организации и проведения эмпирических психологических исследований;
- современные психотехнологии, используемые в практической работе педагога-психолога;
- основные направления и области социальной практики, в которых теоретические и прикладные психологические знания находят свое практическое применение.

Уметь:

- на основе накопленных теоретических знаний, навыков исследовательской работы и информационного поиска, уметь ориентироваться в современных научных концепциях, грамотно ставить и решать исследовательские и практические задачи, соответствующие квалификации «Педагог-психолог»;

– применять в практической, прикладной деятельности современные психотехнологии, владеть основными методами психодиагностики, психокоррекции и психологического консультирования;

– использовать результаты конкретных психологических исследований для решения прикладных и практических задач;

– использовать современные прикладные, практические психотехнологии в решении задач различных направлений социальной практики, смежных профессиональных областей – педагогики, социальной работы, управления, здравоохранения.

Владеть:

– инструментарием, методами организации конкретных психологических исследований;

– методами и технологиями психологического консультирования, психологической экспертизы, психологической коррекции, другими методами практической психологической помощи личности;

– методикой преподавания педагогики и психологии. В вузе профессиональное образование предусматривает три последовательных и взаимосвязанных этапа вхождения в профессию, каждый из которых отличается своим содержанием, методами и формами организации. Цели и задачи этапов определяются контекстом общих ценностей и целей конкретной профессиональной деятельности. Необходимо отметить следующие этапы профессионального образования: этап допрофессиональной (довузовской) подготовки; этап базового профессионального образования; этап поствузовского профессионального образования. На современном этапе подготовки кадров своей последовательностью и содержательной ценностно-целевой обусловленности данные этапы составляют основу подготовки будущего педагога-психолога. Фундаментом профессиональной компетентности и культуры педагога-психолога который и должен ввести студентов в их будущую профессиональную деятельность является этап базового профессионального образования. Результативность подготовки педагога-психолога определяется прежде всего тем, насколько образовательные программы в вузах предусматривают развитие профессионального и личностного самоопределения студентов [3]. Сформированы ли четкие представления и профессиональные планы относительно будущей профессиональной деятельности и определена ли личностно-профессиональная позиция в избранной специальности. На каком уровне развитие осмысления целей и задач будущей профессиональной деятельности и способов ее реализации. Насколько образовательные программы способствует формированию у специалистов системного видения психолого-педагогической действительности, в которой предстоит работать педагогу-психологу.

ВЫВОДЫ

Профессиональное самоопределение – длительный и многоаспектный процесс, оно происходит на протяжении всего жизненного пути человека. Тем не менее именно вузовское образование отвечает за осознанность и смысловую ценность профессионального самоопределения молодого человека. Поэтому так важно на первых же занятиях сформировать у студентов представление о специфике предстоящего обучения, настроить их не просто на приобретение новых знаний, а на изменение видения ими тех проблем, с которыми они уже имели дело, положить начало развитию нового для них типа мышления – мышления педагога-психолога. Отсюда, при разработке современной образовательной программы педагогика и психология необходимо уделять внимание на то, что высокий профессиональный уровень будущего педагога-психолога предполагает не только безусловное знание психологии и педагогики и безупречное владение самыми разнообразными психологическими техниками, методиками, диагностическими и иными средствами, но и развитый ум, общую и психологическую культуру, духовный мир, нравственный потенциал, обладать самостоятельностью мышления и разносторонней культурой мысли.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. Нұрлы жол – Путь в будущее.

2 Компетентностный подход в педагогическом образовании: Коллективная монография [Текст] /Под ред. В. А. Козырева. – СПб : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2004. – 392 с.

3 Хмель, Н. Д. Теоретические основы профессиональной подготовки / Н. Д. Хмель. – Алматы, 1998. – 320 с.

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

Б. Ф. Сәрсенбаева

ЖОО-да педагог-психологтың өзін-өзі кәсіптік айқындау

Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Павлодар қ.

Материал баспаға 24.02.16 түсті.

B. G. Sarsenbayeva

Professional self-determination of the future teacher-psychologist at the university

Pavlodar State Pedagogical Institute, Pavlodar.

Material received on 24.02.16.

Бул мақалада ЖОО-да педагог-психологтың өзін-өзі кәсіптік айқындауда қузыреттілік бағыт жағдайы ретінде мәселелері қарастырылады. Автор подчеркивает, что система высшего образования строится с учетом профессионального профиля специалиста, именно это определяет содержание как общей подготовки, так и специальной подготовки в пределах профессии. Деятельность педагога- психолога является новой формой общественно значимой профессиональной деятельности и вызвана к жизни потребностями общества, новые социальные реалии которого повышают требования к развитию творческого и нравственного потенциала молодого поколения страны. Особенностью подготовки педагогов- психологов является то, что они должны не только иметь глубокие знания по психологии и смежным с ней научным дисциплинам, но и грамотно ориентироваться в реальной жизни детей, воспитывающихся в дошкольных учреждениях или обучающихся в школах различного типа, в истоках возникновения и способах решения проблем, возникающих у детей и взрослых (педагогов, родителей, руководителей учреждений), и др. В процессе обучения в вузе будущие педагоги - психологи должны освоить не только теоретические знания по психологическим и педагогическим дисциплинам, но и различные пути реализации научных знаний в конкретной работе с конкретными людьми разного возраста и коллективами.

In this paper we consider the problem of competence-based approach as a condition of professional self-determination of pedagogue-psychologist at the university. The author emphasizes that the higher education system is built around the professional profile of the specialist, this is what determines the content of both general training and specific training within the profession. Activities of pedagogue-psychologist is a new form of socially significant profession and is brought to life by the needs of society, the new social realities of which increase the demands on the development of creative and moral potential of the young generation of the country. The features of preparation of pedagogue-psychologists is that they must not only have a deep knowledge of psychology and related disciplines, but also competently navigate in the real life of children in preschools or enrolled in different schools, in the origins and methods of solving problems of children and adults (teachers, parents, heads of agencies), and others. In the course of training at university, future teachers-psychologists should study not only the theory of the psychological and pedagogical disciplines, but also different ways of implementing scientific knowledge in a particular work with individuals of all ages and groups.

УДК 378.02.6

Б. Г. Сарсенбаева

к.п.н., профессор, кафедра психологии,
Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар
e-mail: sarsenbaeva b@mail.ru

ВУЗОВСКИЙ УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС КАК ДОМИНАНТА В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

В данной статье рассматриваются проблемы профессиональной подготовки студентов к будущей профессии в целостном педагогическом процессе вуза. Показан опыт работы по формированию профессионального самоопределения студента – как качества личности. В нормативных документах об образовании РК определены стратегические направления до 2050 года. Особое внимание в статье уделено формированию профессионального самоопределения – как значимому этапу в развитии личности педагога. Методологическое значение для исследования данной проблемы имеет концепция Н. Д. Хмель, что каждый человек, обладающий профессией, сталкивается с тремя ее аспектами: содержательным, личностным, процессуальным. В статье указывается, что одним из основных направлений формирования профессионального самоопределения студента является процесс обогащения мотивов до уровня максимального соответствия содержанию профессии. Формирование профессионального самоопределения личности в вузовском учебном процессе, эффективно реализуется при условии организации активного включения студентов в познавательный процесс и при организации деятельности студентов по формированию профессионального самоопределения. Профессиональное самоопределение на современном этапе приобретает несколько иные черты, чем в прошлые годы: появляется гибкость профессиональных намерений, мобильность интересов, можно увидеть более сложную структуру мотивов профессиональной самоподготовки.

Автор подчеркивает, что формирование профессионального самоопределения студента эффективно реализуется при создании педагогических условий в вузе.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение будущего учителя, целостный педагогический процесс, педагогическая деятельность.

ВВЕДЕНИЕ

Перемены, происходящие в общественно-политической жизни Казахстана за последние десятилетия, неизбежно повлекли за собой изменения и в профессиональной подготовке будущих специалистов. В настоящее время особенно актуальны вопросы формирования жизненного, профессионального самоопределения, подготовки студентов к будущей профессии и адаптации их к условиям современного рынка труда. Современный этап развития образования ориентируется на создание необходимых условий, обеспечивающих полноценное развитие личности каждого студента и его самореализацию в жизни.

В Послании Президента РК Н. А. Назарбаева определены стратегические приоритеты развития страны до 2050 г. Как сказано в нем, «... молодежь должна учиться, овладевать новыми знаниями, обретать новейшие навыки, умело и эффективно использовать знания и технологии в повседневной жизни. Мы должны для этого создать все возможности, обеспечить самые благоприятные условия...» [1]. Нормы и требования к образованию молодежи находят свое отражение в Конституции РК, Законе «Об образовании», Законе РК «О науке», Государственной программе развития образования РК на 2011-2020 гг. [2,3] и др. Анализ основных законов и других документов об образовании дает нам основание для вывода, что в нашей стране законодательно создаются все условия для подготовки квалифицированных кадров. В настоящее время, в период социально-экономических реформ исключительно велика роль образования, школы, личности учителя. «Одно из направлений модернизаций системы среднего образования повышение общественного имиджа педагогической профессии и статуса педагога...» [3].

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Профессиональное самоопределение студента – это целостное образование, представляющее собой качество личности, которое выражается в совокупности признаков. На уровне готовности данное личностное образование позволяет индивиду определить стратегию профессионального саморазвития. Это качество личности будущего учителя, которое в силу особенностей овладения профессией растянуто во времени и проходит ряд этапов. [4]

Следуя концепции Н. Д. Хмель, каждый человек, обладающий профессией, сталкивается с тремя ее аспектами: содержательным, личностным, процессуальным (технологическим), т.е. с точки зрения указанных трех аспектов, профессиональная подготовка включает общее для всех учителей (независимо от профиля), и частное, отражающее особенности предметника [5].

В определении профессионального самоопределения будущего учителя, опирались на системное понимание самоопределения, на компоненты профессионального самоопределения и теоретические положения о целостном педагогическом процессе.

Разработанная модель профессионального самоопределения студентов выражается в совокупности компонентов:

Мотивационного – комплекс устойчивых мотивов ориентирующих будущих учителей на профессиональное самоопределение. Стремление обогащения мотивов до уровня максимального соответствия сути профессии будущего учителя. Превращение познавательных потребностей студентов в мотивы профессиональной деятельности.

Содержательного – каждый вид профессиональной деятельности предъявляет будущему специалисту определенный набор требований к компетенциям и личностным качествам, сформированность которых обуславливает качественное выполнение задач этой деятельности – профессии будущего учителя.

Процессуального – который включает в себя совокупность умений и навыков, приемов, позволяющих будущему учителю управлять целостным педагогическим процессом, овладеть способами разнообразных видов деятельности.

Ценностного – целостный, осознанный образ себя, наличие профессиональных смыслов, целей, идеи, замыслов, потребностей, связанных с созиданием другого человека, т.е. реализацией своей профессиональной позиции.

Данный состав компонентов профессионального самоопределения, позволяет выделить критерии и показатели, их следует охарактеризовать.

Критерии:

1) Обогащение мотивационной сферы до соответствия содержанию профессии.

2) Активность во всех видах учебного процесса и внеучебной деятельности.

3) Наличие системного представления о целостном педагогическом процессе.

4) Осознание ценности психолого-педагогической подготовки для их будущей профессиональной деятельности, направленной на осуществление обучающих, воспитывающих и развивающих функций.

Показатели:

1) Интересы и склонности к будущей профессии:

– самооценка для внутренней саморегуляции поведения;

– нахождение внутренних психологических оснований – духовной;

– личностное отношение к профессии будущего учителя (перспективам ее смысла);

- чувства, эмоциональные установки;
- потребности.

2) Сформированность знаний о будущей профессиональной деятельности:

- сформированность у студентов четкого представления о сущности целостном педагогическом процессе как объекте деятельности учителя;
- саморазвитие у себя профессионально важных качеств и творческих способностей;
- способность к целеполаганию и саморефлексии.

3) Системное «видение» педагогического процесса и его компонентов:

- основных закономерностей целостного педагогического процесса;
- формировать свою личную профессионально-педагогическую позицию, реализовать и отстаивать ее в вузовском учебном процессе – поскольку «внутренний момент самоопределения», «верность себе» диктует в будущей профессиональной деятельности, правильность действий, саморазвития у себя тех качеств и способностей, которые необходимы для успешного выполнения будущей профессиональной деятельности;
- особенностей управления целостным педагогическим процессом;

4) Осознание правильности выбора профессии трансценденция личностных смыслов:

- переоценка ценностей становления собственной личности. Сопоставление «Я – реального» и «Я – идеального»;
- сформированность педагогического самоосознания;
- стремление к творческому профессиональному росту.

Одним из основных направлений формирования профессионального самоопределения студента является процесс обогащения мотивов до уровня максимального соответствия содержанию профессии. Механизм формирования мотивов профессиональной деятельности требует поиска таких организационных форм познавательной деятельности студентов, которые создали бы условия для контакта студентов с основным содержанием профессии на таком уровне, который способствовал бы процессу превращения познавательных потребностей студентов в мотивы профессиональной деятельности.

Формирование профессионального самоопределения личности в вузовском учебном процессе, эффективно реализуется при условии организации активного включения студентов в познавательный процесс и при организации деятельности студентов по формированию профессионального самоопределения.

Для студентов доминирующей является познавательная деятельность. Отсюда, устойчивую активность в различных ее видах можно считать

проявлением активности и результата, который заранее может быть запланирован при организации учебно-воспитательного процесса в вузе и может быть рассмотрен самим преподавателем в качестве критерия эффективности его педагогической деятельности и целесообразности тех видов деятельности, которые необходимо выполнить студенту.

Профессиональное самоопределение студента – это один из значимых этапов процессов развития личности, и от того, какой потенциал наберет студент в вузовском учебном процессе, как показывают исследования, зависит и компетентность в решении профессиональных задач.

Для формирования педагогического мышления, профессионально-значимых качеств, творческого подхода к решению профессиональных задач учителя нужно готовить таким образом, чтобы объект деятельности, педагогический процесс, стал объектом профессиональной подготовки студента педагогического вуза. Такое внимание должно быть сосредоточено, прежде всего, на анализе самого воспитательно-образовательного процесса и его основных компонентов, выявлении новых возможностей, которые позволили бы обеспечить эффективность и результативность процесса профессионального самоопределения.

ВЫВОДЫ

На современном этапе профессиональное самоопределение приобретает несколько иные черты, чем в прошлые годы: появляется гибкость профессиональных намерений, мобильность интересов, можно увидеть более сложную структуру мотивов профессиональной самоподготовки. Данные наших исследований показывают необходимость целенаправленно корректировать уровень самооценки, реальных качеств студента в соответствии с теми требованиями, которые предъявляет будущая профессия, и показывает необходимость научных знаний для решения задач развития личности учащихся. Поэтому, самопознание студентами своих целей, мотивов, реальных знаний, умений и задач необходимо при организации учебно-профессиональной деятельности в вузе. Самопознание должно найти отражение в структуре учебных занятий по каждому учебному предмету, ведь в развитие профессионального самоопределения личности происходит на основе ее включения в определенный вид деятельности.

Исходя из этого, качественные особенности профессионального самоопределения студентов в вузе должны быть связаны с особенностями вузовского учебного процесса, так как является доминантной в целостном развитии личности и оказывает воздействие на формирование профессионального самоопределения как качественной черты будущего педагога.

1 Послание Президента Р К Назарбаева Н. А. народу Казахстана от 14 декабря 2012 года «Стратегия Казахстан -2050: новый политический курс состоявшегося государства»

2 Государственная программа развития образования РК на 2011-2020 гг.

3 «О ходе реализации Государственной программы развития образования и задачах системы образования и науки на предстоящий период», Астана, 18 июня 2012 г.

4 **Сарсенбаева, Б. Г.** Теоретико-методологические основы профессионального самоопределения /Учебное пособие. – Павлодар, 2007. – 162 с.

5 **Хмель, Н. Д.** Теоретические основы профессиональной подготовки учителя. – Алматы : Ғылым, 1988. – 320 с.

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

Б. Ф. Сәрсенбаева

Болашақ ұстаздың дайындығында ЖОО-ны доминанта ретінде

Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Павлодар қ.

Материал баспаға 24.02.16 түсті.

B. G. Sarsenbaeva

University educational process as a dominant in the preparation of future teachers

Pavlodar State Pedagogical Institute, Pavlodar.

Material received on 24.02.16.

Қазіргі қазақ қоғамындағы түбегейлі өзгерістер болашақ мамандардың кәсіби дайындығын алмастыруды талап етеді.

Бұл мақалада жоғары оқу орындарының болашақ ұстаздардың өзін-өзі кәсіби айқындауын қалыптастыру маңыздылығы көрсетіледі. ҚР оқу-ағарту саласы бойынша қабылданған негізгі ережелер мен түрлі құжаттарды сараптау негізінде 2050 жылға дейін негізгі стратегиялық бағыттар анықталады. Мақалада, қазіргі кезде болашақ маманның кәсіби өзін-өзі айқындауын қалыптастыруына педагог тұлғасындағы негізгі кезеңі ретінде назар аударылады. Бұл мәселені зерттеуде, Н. Д. Хмель тұжырымдамасы әдіснамалық негіз болып саналады. Тұжырымдама бойынша әр маман үш аспектілермен кездеседі: мазмұндық, тұлғалық және процессуалдық. Мақалада студенттің мамандыққа себеп түрткілерінің максималды сәйкестілігі өзін-өзі

айқындауының бірден бір негізгі бағыты ретінде қарастырылады. Жоғары оқу орнында тұлғаның оқу әрекетін ұйымдастыру және оларды танымдық үрдістерге белсенді қатыстыру жағдайларын ұйымдастыру барысында студенттің кәсіптік өзін-өзі айқындауын қалыптастыру тиімді жүзеге асады. Өткен жылдарға қарағанда, қазіргі кезде кәсіптік өзін-өзі айқындау ерекше, кәсіптік өзін-өзі дайындығында күрделі себеп түрткілерінің құрылымын, қызығушылықтарының мобилділігі, кәсіптік бағдар икемділігінде біршама өзгерістерді байқауға болады.

Автордың ойынша жоғары оқу орнында педагогикалық жағдайларды тиімді қолданса, онда студенттердің кәсіптік өзін-өзі айқындауы жоғары деңгейде қалыптасады.

In the article the actuality of the chosen research theme is proved, the aims and tasks, hypothesis, methodological basis, methods of research, novelty, theoretical and practical importance are formulated.

Л. А. Семенова, Ш. Ш. Хамзина

к.п.н., доцент, к.п.н., доцент, Инновационный Евразийский Университет,
г. Павлодар

e-mail: laresa1964@inbox.ru

**МАРШРУТНАЯ КАРТА ДИСЦИПЛИНЫ КАК СРЕДСТВО
ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНОГО ПОДХОДА
В ОБУЧЕНИИ**

Поскольку учащиеся имеют различный уровень подготовки по различным предметам школьного курса, неодинаковые успехи в усвоении знаний, умений и навыков, проявляют различный интерес к предметам, то учитель должен вести обучение с учетом указанных индивидуальных особенностей учащихся. В статье рассматривается проблема индивидуализации обучения в средней общеобразовательной школе. Авторами проведен анализ психолого-педагогической литературы по проблемам индивидуального подхода в обучении. На основе проведенного анализа предлагается использование маршрутной карты дисциплины при обучении учащихся в средней общеобразовательной школе. В статье предлагаются формы для обработки результатов письменных работ учащихся, которые позволяют оптимизировать процесс анализа и более оперативного принятия решения по коррекции процесса обучения.

Ключевые слова: маршрутная карта дисциплины, индивидуализация, процесс обучения, диагностика.

ВВЕДЕНИЕ

В современном мире отмечается повышенный интерес к проблемам качества образования. Ищутся пути, необходимые для получения объективной информации о результатах обучения, для выявления условий повышения успеваемости учеников, их более эффективного приобщения к активной жизни и готовности овладевать знаниями всю жизнь [1].

Современная система образования должна обеспечить своевременную и адекватную подготовку людей к будущему, т.е. не просто повышать уровень образованности, а формировать новый тип интеллекта, иной образ и способ мышления, приспособленные к быстро меняющимся экономическим, технологическим, социальным и информационным реалиям окружающего мира. Поэтому, мы считаем, что для успешного решения обозначенной проблемы необходим инновационный менеджмент в подготовке учащихся.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Изменения, произошедшие за последние десятилетия в жизни страны, ставят перед образованием новые цели, а именно гуманизация, ориентация на развитие личности и учет индивидуальных особенностей в обучении. Учет индивидуальных способностей учащихся это ведущая характеристика формирования результатов учебной деятельности.

Учащиеся класса имеют различный уровень подготовки по каждому из предметов школьной программы, неодинаковые успехи в усвоении знаний, умений и навыков, проявляют различный интерес. Учитывая это, учитель должен вести обучение с учетом указанных индивидуальных особенностей учащихся, при этом важно, чтобы у учащихся в процессе обучения формировался индивидуальный стиль работы, индивидуально-своеобразные способы действий, только в этом случае обучение создает максимальные условия для развития индивидуальности ученика.

В психологии учет индивидуальных особенностей каждого ребенка в учебно-воспитательной работе называется индивидуальным подходом.

В психолого-педагогической литературе индивидуальный подход рассматривается как: средство повышения эффективности обучения (В. И. Гладких, М. Д. Сонин), средство развития их познавательной активности и самостоятельности (И. Э. Унт, Е. С. Рабунский, Н. В. Промоторова, И. Б. Закирова), сочетание организации фронтальной, групповой и индивидуальной работы учащихся (В. И. Загвязинский, Е. С. Рабунский, Т. М. Николаева, Л. П. Кныш) [2].

Индивидуальный подход – это гибкое использование педагогом различных форм и методов с целью достижения оптимальных результатов учебно-воспитательного процесса [3].

Несомненно, если индивидуальные особенности учащихся не учитываются в процессе обучения, более способные и развитые задерживаются в развитии: у них снижаются познавательная активность и темп усвоения материала, кроме того, могут сформироваться такие отрицательные качества как лень, безответственное отношение к учению и пр. Слабые ученики тем более страдают от отсутствия индивидуального подхода.

Исследование подходов к решению проблемы качества усвоения учащимися программного материала по математике позволило отметить один из факторов, влияющих на возможность полноценного освоения дисциплины – это темп усвоения материала различными категориями учащихся [4]. Следовательно, у каждого ученика (в идеале) должен быть свой маршрут.

Мы согласны с мнением Ю. Н. Кулюткина [5], что студенту как субъекту образовательной деятельности необходимо получить опыт осуществления функций преподавателя: анализа, планирования, регулирования, оценки деятельности.

Нами была выдвинута гипотеза о решении данной проблемы через маршрутные карты дисциплины.

Исходя из выдвинутой гипотезы мы разработали маршрутную карту (рис.1) для учащихся 9-го класса по алгебре, имеющих невысокий темп усвоения материала.

Маршрутная карта по алгебре, 9 класс
Ученик

№№	Тема	Задания для классной работы	Задания для домашней работы	Сроки выполнения	Максимальный балл	Итог
1						
2						
3						

Рисунок 1 – Пример маршрутной карты

С целью охвата всех тем, подлежащих изучению, маршрут в изучении тем определяется согласно программе дисциплины. Форма и критерии оценивания отчетного задания определяются преподавателем. По срокам сдачи заданий обучаемый может выбрать два маршрута. Первый маршрут (рекомендуемый) отражен в календарно-тематическом планировании, второй – учитель может определить исходя из уровня подготовленности ученика, предварительно изучив содержание заданий и оценив его возможности.

На этапе апробации предложенной маршрутной карты отмечено повышение активности учащихся выше названной категории, появление интереса и желания достичь более высокого результата, повысилась мотивация и уверенность в своих силах. Повышение этих показателей позволили в итоге повысить качество знаний учащихся по алгебре. Так, по результатам контрольных работ отмечено большее проявление самостоятельности, а также повышение качества выполнения работ. По качеству знаний также отмечено повышение (табл.1):

Таблица 1 – Показатели качества знаний учащихся 9-х классов по алгебре

Класс	% кач. до применения маршрутной карты	% кач. после применения маршрутной карты
9б	28%	33%
9в	13%	19%
Итого	20,5%	26

Как видно из таблицы уровень знаний учащихся изначально был низким. Следовательно, категория учащихся данных классов представляет собой группу риска в плане освоения такого предмета как алгебра. Использование маршрутной карты позволило скорректировать темп изучения темы под учащихся, что дало им возможность для более полного усвоения материала.

Немаловажным является система обработки результатов письменных работ учащихся. В этом направлении, для обработки и анализа материалов диагностики мы предлагаем систему шагов, которая поможет провести полный анализ письменной работы [6].

Таблица 2 – Классификация ошибок, допущенных в письменной работе

№ письм. раб.	Знания, умения, навыки					
	Базовые	К-во допущ. ошибок	%	Новые	К-во допущ. ошибок	%
№1	1.					
	2.			2.		
	и т.д.			и т.д.		

Указания по заполнению таблицы

В графе «Знания, умения, навыки» учитель записывает пробелы, обнаруженные в ходе проверки работ учащихся, разделяя их на «базовые» и «новые», т.е. знания и умения, которыми учащиеся уже должны были владеть на момент написания работы и которые были получены в результате изучения новой темы.

Следующим шагом является качественный анализ результатов работы (табл.3).

Таблица 3 – Качественный анализ результатов работы

№ письм. раб.	Цель работы	Выводы и рекомендации
№1		

Указания по заполнению таблицы

Данная таблица заполняется согласно наименования граф. В графе «Выводы и рекомендации» делается общий вывод по результатам выполненной работы согласно данных таблиц 1, 3 и предлагаются пути корректировки ЗУНов учащихся.

Такое рассмотрение всех письменных работ в комплексе позволяет отследить эффективность коррекционной работы и прогнозировать эффективность усвоение учащимися следующей темы.

ВЫВОДЫ

На наш взгляд, маршрутная карта может быть разработана индивидуально по каждого ученика с учетом его пробелов в знаниях по тому или иному предмету.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Иванова, Е. О.** Теория обучения в информационном обществе. – М. : Просвещение, 2011. – 190 с.

2 **Белошистая, А. В.** Обучение математике с учетом индивидуальных особенностей ребенка // Вопросы психологии. – 2001. – №5. – С. 116-123.

3 **Булычева, Л. С.** Индивидуальный подход к учащимся как условие предупреждения их неуспеваемости. – М. : Просвещение, 1974.

4 **Рабунский, Е. С.** Индивидуальный подход в процессе обучения школьников (на основе анализа самостоятельной деятельности). – М. : Педагогика, 2005.

5 **Кулюткин, Ю. Н.** Психология обучения взрослых / Ю. Н. Кулюткин. – М. : Просвещение, 1985. – 128 с.

6 **Семенова, Л. А.** Мониторинг образовательного процесса. – Издательский Дом: LapLambert, Саарбрюккен, 2012. – 160 с.

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

Л. А. Семенова, Ш. Ш. Хамзина

Білім беруде жеке жұмыс істеуді іске асырудың құралы ретіндегі пәннің бағыт картасы

Инновациялық Еуразиялық Университеті, Павлодар қ.
Материал баспаға 24.02.16 түсті.

L. A. Semenova, Sh. Sh. Khamzina

Route map of discipline as a recourse of individualized approach in teaching

Innovative University of Eurasia, Pavlodar.

Material received on 24.02.16.

Мектеп курсының түрлі пәндері бойынша оқушылардың дайындық деңгейлері де түрлі болып келеді, пәнге деген қызығушылықтары, білім, біліктеріне қарай мұғалімнің әрекеті соған сәйкес оқушының жеке дара мүмкіндіктерін ескере отырып откізулері қажет. Мақалада орта жалпы білім беру мектебінде білім беруде жеке дара жұмыс істеу мәселесі қарастырылған. Авторлар білім беруде жеке дара жұмыс істеу бағыттары бойынша қарастырылған әдебиеттерге психологиялық-педагогикалық сараптама жүргізген. Аталмыш сараптама нәтижелерін білім беруде жеке дара жұмыс істеуді іске асырудың құралы ретінде пәндердің бағыт картасы ұсынылған. Оқу үрдісінде түзетулер енгізу бойынша тиімде сенімін қабылдау, сараптау үрдісін дамыту үшін оқушылардың жазбама жұмыстарының нәтижелерін қарастыру формалары қорсетілген

Seeing that students have different levels of training for different course subjects, dissimilar progress in the assimilation of knowledge and skills, show a different interest in school subjects, the teacher should conduct training considering the individual characteristics of students. The individualization of teaching problem in secondary school is considered in this article. The authors have carried out an analysis of psychological and pedagogical literature on problems of individualized approach in teaching. Using the results, a route map of discipline at training students in secondary schools is offered here. There are proposed some forms for processing the results of students' written works, which allow to optimize the process of analysis and more timely decisions for correcting the learning process.

Ж. Сейтказина

магистрант, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

12 ЖЫЛДЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕГІ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДЫҢ ЖАҢАША ҚҰРАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗІ

Мақалада 12 жылдық білім берудегі мектепке дейінгі ұйымдардың жаңаша құрастыру – теориялық негізі қарастырылған.

Кілтті сөздер: білім беру, мектепке дейінгі ұйымдар, 12 жылдық білім беру, тәрбие, мемлекеттік бағдарлама.

КІРІСПЕ

Президентіміз Н. Ә. Назарбаев «Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты Жолдауында балаларды мектепке дейінгі оқытумен тәрбиені тұтас қамтамасыз етуді тапсырды. «Балапан» арнайы бағдарламасы осы тапсырысты жүзеге асыру мақсатында жүзеге асырылуы тиіс. 2020 орта білім беруде 12 жылдық оқу моделінің нәтижеге бағдарлануына әжептәуір қаржы бөлінді.

Білім берудің бағыт-бағдары Қазақстан Республикасының Ата Заңында, Қазақстан-2030 стратегиялық бағдарламасында, Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында, Қазақстан Республикасының 2010 жылға дейінгі білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында және басқа мемлекеттік құжаттарда негізделген. Қоғам дамуындағы, заман ағымындағы болып жатқан соңғы өзгерістер мен білім беру саласының алғашқы сатысы болып саналатын мектепке дейінгі ұйымдарда болашақ ұрпақтың дүниетанымын дамытуға, жеке тұлға ретінде қалыптастыруға сәбилік шақтан бастап толық жағдай жасауды, тәрбиелеу мен білім беруге аса жауапты қарауды басты міндет етіп қойып отыр. Аталған міндеттерді шешуде кезек күттірмейтін мәселелердің бірі ретінде мектепке дейінгі кезеңде білім мазмұнын жаңартуды қамтамасыз етудің жолдарын анықтау болып табылады.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Аталған анықтамаларды басшылыққа ала отырып дейінгі мектепке ұйымдарда тәрбиеші педагогтар жас ұрпаққа білім беруде оның мазмұнын таңдай білуге және ол арқылы баланың танымдық қабілетін дамытуға, алған білімді бойына өмірлік дағды ретінде сіңіруге баса назар аудару қажеттілігі ұсынылады. Мектепке дейінгі жаста баланың дамуы мен тәрбиесінің негізгі

құралы білім мазмұны болып табылады. Білім мазмұны бүгінгі қоғамдағы өзгерістерге сәйкес жаңартылып отыруы шарт. Осыған орай, мектепке дейінгі білім мазмұнын жаңартудағы тәжірибеге сүйене отырып, оның төмендегідей қарама-қайшылықтарын айқындадық.

Кесте 1 – Мектепке дейінгі білім беру мазмұнын жаңартудағы қарама-қайшылықтар

Қайшылықтадың кезеңдері	Қарама-қайшылықтар
Қоғамдық, әлеуметтік – жағдайларға сәйкестік, үндестік	Қоғамды жаңғырту және демократияландыру үдерісінде әр ұлттың өзіне тән рухани болмысын ескеріп, оның қайта жаңғырту жағдайларға сәйкестік үдерісінде әр ұлттың өзіне тән рухани өмірінің қайта саралануы мен өткеннің қайта өркендету мәселесінің білім мазмұнында толық ашылып берілмеуі арасындағы; мектепке дейінгі сыныптардағы білім мазмұнының сабақтастығының сақталмауы;
Білім беру жүйесіндегі мектепке дейінгі ұйымдарға байланысты	білім беру бағдарламалары мазмұны мен тәжірибедегі талаптарының сәйкес келмеуі; біртұтас білім беру бағдарламалары мен білім берудің дидактикалық материалдар арасында дерісін ұйымдастыру талаптарының байланысының болмауы; білім мазмұнын жаңартуға арналған төл туынды, авторлық және балама бағдарламалар мен оның оқу-әдістемелік кешендерін заман талабына сай қайта дайындау қажеттілігі; білім мазмұнының жеке пәндік мазмұндарға бөлшектенуі баланың тұтас тәжірибе жинақтауына кедергі келтіретіндігі;

Аталған қарама-қайшылықтарды жою мектепке дейінгі ұйымдардағы тәбиелеу мен білім беру мазмұнын жаңарту ғылыми-теориялық және әдістемелік тұрғыдан негізделгенде мүмкін болмақ. Білім мазмұны дүние дамуымен бірге өзгеріп және жетілдіріліп, дүниетанымдық және тәрбиелік идеялар бір ұрпақтан екіншіге негізінен ұйымдастырылған нақты мақсаты бар оқыту арқылы беріледі. Білім мазмұны – әлеуметтік тәжірибенің бірінші элементі болса, оның екінші элементі – әлеуметтік тәжірибедегі іс-әрекет тәсілдерін балаларға үйрету, білімді қолдануға дағдыландыру, дәлірек айтқанда адамзат жасаған іскерлік пен дағдыны меңгерту оны өмірлік дағды ретінде қалыптастыру көзделеді. Сыртқы (тәжірибелік) және ішкі (ақыл-ой) дағдылары мен іскерліктерді қалыптастыру мектепке дейінгі ұйымдардың мемлекеттік құжаттарында белгіленген қарапайым білім беруге арналған пәндер арқылы жүзеге асырылады. Ол арқылы балалар өздігінен дербес

әрекет етуге, салыстыруға, талдауға, қортынды жасауға үйренеді. Сондай ақ, білім мазмұнының тәжірибелік бөлігінде нақты іс-әрекет жасауға мүмкіндік беретін, көркемдік, эстетикалық тәрбиеге баулитын музыка, бейнелеу өнері, еңбек, қарым-қатынас жасау іс-әрекет түрлерінің маңызы зор. Танымдық іс-әрекет – баланың ой-өрісін кеңейтіп, дүниені танудың маңызды құралдарының бірі білім алуға, өздігінен дербес әрекет теуге ынталандырып, ақыл-ойдың дамуына, қарапайым білім негіздерін жүйелі меңгеруге көмектеседі. Еңбек іс-әрекеті еңбек ете білуге, еңбексүйгіштікке, материалдық заттар жасауға, оларды сақтауға, ұқыпты жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға бағтталған. Өзіне-өзі қызмет ету, тұрмыстық еңбек, ауылшаруашылық еңбегі және қол еңбегімен шұғылдану маңызды болмақ. Көркемөнер іс-әрекеті – эстетикалық дүниетанымды дамытып, әдемілікке сұранысты туғызып, әдемі ойлауға үйретіп, нәзік сезімге бөлейді. Болмысты, қоршаған ортаны танып білуде әсемдікті, сұлулықты сезінуге үйренеді. Қоғамдық іс-әрекет – баланың әлеуметтік ортаға бейімделуі, үлкендермен, құрбыластарымен қарым-қатынас жасау мәдениеті қалыптасады. Тәрбиешінің нұсқауымен, түсіндіруімен жұмыс жасап үйренеді және жаттығулар орындайды. Білім беру мазмұнының үшінші элементі – шығармашылық жұмыс тәжірибесі. Мектепке дейінгі жастан бастап баланы тек «дайын» білімдерді хабарлау арқылы қабылдауға, жаттығулар орындауға, үлгіге қарап жұмыс істеумен шектемей шығармашылықпен еңбек етуге баулу қажет. Шығармашылыққа баулуда баланы өздігінен ізденуге, орындаған жұмыстарға өз үлесін қосуға бағыт беріп отырған тиімді болмақ. Білім беру мазмұнының төртінші элементі – тәжірибе, адам, іс-әрекет, құрал, өзара қатынас. Бұл орайда, адамның дүниеге, іс-әрекетке, айналасындағы адамдарға, құрбыластарына берген бағалары болады. Сезім мәдениеті – баланың әлеуметтік тәжірибесі арқылы қалыптасатын ерекше құбылыс. Баланы білімге, іскерлік дағдыларға іштей сұраныс туғызып, түрлі сезімдерге бөлеп, білім мазмұнын меңгертуге болады. Білім, іскерлік, дағды, шығармашылық іс-әрекет эмоцияны тәрбиелейді. Бала сезіміне әсерлі мәтіндер, иллюстрациялар, сұрақтар мен тапсырмалар да білім мазмұнын қабылдауға ықпал етеді. Егер, бала өзі айналысатын іс-әрекетіне қызығушылықпен қарайтын болса, онда олардың оқу, еңбек, ойын іс-әрекеті де табысты болады. Психологтардың дәлелдеуінше жағымды эмоциялар үлкенді де, кішіні де шабыттандырады. Еңбек нәтижесіне жеткен бала қуанышқа бөленеді. Ендеше білім мазмұны жеке тұлғаның негізгі мәдениетінің барлық бөліктері бір-бірімен тығыз байланысты. Білім дамуын анықтау. Ауыл балабақшаларына басшылық жасау бағытында оқу-әдістемелік құрал дайындау. Зерттеу қорытындысы бойынша «Қазақстанның ауылдық балабақшалары» деген еңбек жазылды. Бұл еңбек екі тілде – орыс, қазақ тілдерінде кітапша болып шықты (1967). Қазақ тіліндегі нұсқасын Баймұратова Б.Б. жазды. Зерттеу жұмыстарының алғашқы қорытындылары

бойынша 1969 жылы мамыр айында қазақ балабақшалары қызметкерлерінің республикалық семинар-кеңесі өткізілді. Ол кеңесте «Республикадағы балалар бақшаларының жағдайы және оны жақсарту шаралары жөнінде» мәселелер қаралып, Қазақ ССР Оқу министрлігінің сол кездегі орынбасары, кейінен (1974-1984) Алтынсарин атындағы Педагогика ғылымдарының ғылыми-зерттеу институтының директоры Есенжолова Р. Д. «Ана тілін үйретудің негізгі формаларымен әдіс-тәсілдері» туралы институттың мектепке дейінгі тәрбие бөлімінің меңгерушісі Баймұратова Б. Б. баяндама жасаған. Алдыңғы қатарлы балалар мекемелерінің меңгерушісі тәрбиешілері Бактықұлова Н. (Орал облысы, Казталовка селосы), Ешпанова О. (Ақтөбе облысы, Байғанин ауданы), Сәпиева Ж. (Гурьев) облысы, Махамбет ауданы) т.б. баяндамалар жасалып, озат тәжірибелер жайында пікір алысуы білім мазмұнын жетілдіру бағытындағы алғашқы қадамдар болған еді. Жаңа бағдарлама іске қосылған 1964 жылдан бергі уақыт ішінде (1971, 1972, 1974, 1976, 1979, 1980, 1981, 1982) республикалық облыстық семинарлар, 55 айлық курстар, өткізіліп, бақшадағы оқу тәрбие жұмыстарын замана талабына сәйкес қайта құру тәрбиелеу, білім берудің саналған әдіс-тәсілдері туралы сөз болды. Осындай жұмыстар өз нәтижесін көрсетті. Республика көлемінде жұмыс істейтін көптеген бақшалардағы тәрбие мазмұны біршама алға басып, тәрбиеші-педагогтардың білім-дәрежесі жетіле түсті. Алдыңғы қатарлы тәрбиешілер тәрбие жұмысын шығармашылықпен ұйымдастыру деңгейіне көтерілді. 1971-1975 жылдары мектепке дейінгі тәрбие бөлімінде үш ғылыми қызметкер Б.Баймұратова, (бөлім меңгерушісі) Галеева Г.С және Жұмағожина Р. М. жұмыс істеді. Институттың ғылыми-зерттеу жұмыстары жоспарында бекітілген мәселеге сәйкес мына тақырыптар зерттелді. I. Әдеби шығармаларды оқу арқылы балалардың ауызша сөйлеу тілін дамыту (Баймұратова Б.)

Ауыз әдебиеті–адамгершілікке тәрбиелеу құралы; Қазақстанда балабақшалардың дамуы (Жұмағожина Р). 3. Ересек балаларды азаматтыққа тәрбиелеу (Галеева С.) Зерттеулерде көзделген басты мақсат: Балабақшалардағы тәрбиелеу мен білім беру мазмұнын жетілдіру, оның даму кезеңдеріндегі тәрбие жұмысының қойылысын, балалардың білім, мінез-құлық дағдыларының қалыптасу деңгейін байқау. Бұл бағыттағы жұмыс қорытындысында бөлім қызметкері Р. М. Жұмағожина «Қазақстанда мектепке дейінгі тәрбиенің дамуы» (941-1945) жайында ғылыми-монографиялық еңбек жазды. Республикасының 2010 жылға дейінгі білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында және басқа мемлекеттік құжаттарда негізделген. Қоғам дамуындағы, заман ағымындағы болып жатқан соңғы өзгерістер мен білім беру саласының алғашқы сатысы болып саналатын мектепке дейінгі ұйымдарда болашақ ұрпақтың дүниетанымын дамытуға, жеке тұлға ретінде қалыптастыруға сәбилік шақтан бастап толық

жағдай жасауды, тәрбиелеу мен білім беруге аса жауапты қарауды басты міндет етіп қойып отыр. Аталған міндеттерді шешуде кезек күттірмейтін мәселелердің бірі ретінде мектепке дейінгі кезеңде білім мазмұнын жаңартуды қамтамасыз етудің жолдары.

Ұлттық негіздегі білім беру ұйымдарының мәні өз шәкірттеріне халқының мәдениетін терен де жан-жақты үйрету, олардың санасына ұлттың деген құрмет пен мақтаныш сезімін сіңіре білуді басқа ұлттардың мәдениетін қадірлей білумен ұштастыру болып табылады. Осы орайда, өз заманымыздағы ғылым салаларынан түгелдей хабардар болған ағы әйгілі ақын, философ, қоғам қайраткерлері түркі халықтарының мәдени рухани мұраларымен таныстыруды жөн көрген, қасиетті қағидалар мен өсер ұрпаққа өсиет қалдырған Әл-Фараби, Ж. Баласағұни, Науаи, Қожа Ахмет Яссауи, М. Қашқари, М. Х. Дулати сынды т.б. ойшылдардың педагогикалық ой тұжырымдарынан нәр аламыз. Өткеннің тәжірибесін бүгінмен жалғастыра озық өнегелі рухани дәстүрді ұрпақтан- ұрпаққа жеткізу үдерісі үнемі жүріп отырады. Бұл үдеріссіз қоғамның өркениетті елдер деңгейіне жету мүмкін емес. Ұлт мәдениетінің маңызы және оның жеке тұлғаның рухани дамуына тигізер әсері, білім беру туралы ой-пікірлердің қалыптасуына Ш. Уалиханов, Ы. Алтынсарин, А. Құнанбаев, Ш. Құдайбердиев, Ж. Аймауытов, А. Байтұрсынов, М. Дулатов, М. Жұмабаев, Т. Шонанов, Ә. Бөкейханов сынды халқымыздың ағартушылары мен өнер қайраткерлерінің қосқан үлесі зор болды. Өз халқына білім мен өнер сәулесін шашқан Н. Құлжанова, М. Бегалиева, М. Ниязова, Ш. Иманбаева сияқты қазақ әйелдерінен шыққан алғашқы қарлығаштар өз еңбектерінде жас ұрпақ тәрбиесінің өзекті мәселелеріне байланысты айтқан құнды пікірлері әр кезеңдердегі білім мазмұнын жаңартуға негіз болмақ. Педагогика ғылымының дамуы барысында тәрбиенің мақсаттары туралы мәселені қоғамның даму заңдылықтарымен байланыстырды және жас ұрпақтың жан-жақты дамуын педагогикалық тұрғыда дәлелдеп берген ағартушы-педагогтар: Т. Мор, Т. Кампанелла, Р. Оуэн, Сен-Симон, Ш. Фурье, Ж. Ж. Руссо, И. Ф. Гербарт, И. Г. Песталоцци, А. Дистерверг, К. Д. Ушинский, Д. Дьюи, Г. Кершенштейнер, В. Лай т.б. зор еңбек сіңірді. ХІХ-ХХ ғғ. аралығында дидактиканың дамуына үлес қосқан ғалымдар: Ф. Каптерев, С. Т. Шацкий, П. П. Блонский, А. К. Гастев, А. П. Пинкевич, М. М. Пастрак, Н. Груздев, А. М. Данилов, Ш. И. Ганелин, Е. Я. Голант, Л. В. Занков, Б. П. Есипов, М. Н. Скаткин т.б. оқытудың ғылыми негіздемесіне, объектісі мен пәнін анықтауға, педагогикалық емес ғылымдармен байланысын табуға, зерттеудің әдіснамасын, оқыту әдістері мен дидактиканың басқа да мәселелерінің дамуына В. С. Ильин, В. И. Загвязинский, В. В. Краевский, И. Я. Лернер, В. С. Леднев, М. И. Махмутов, П. И. Пидкасистый, И. Ф. Харламов т.б. Қазақстанның білім саласының жағдайы мен болашағы жайлы ғалымдар өз зерттеулерінде жан-жақты зерделеген. Атап айтқанда: педагогика ғылымының дамуы мен қалыптасуын, А. І. Сембаев, Қ. Бержанов, К. Қ. Құнантаева, А. І. Илиясова, Г. М. Храпченков,

К. Ж. Ибраева т.б. қарастырса, жоғары мектепте педагог мамандарды кәсіби дайындауға байланысты проблемалардың бірқатар аспектілерін қарастырған ғалымдар: Т. С. Садықов, Т. С. Сабыров, М. Н. Сарыбеков, М. Ә. Құдайқұлов, Қ. К. Жампейісова, Г. А. Уманов, К. Успанов т.б. болашақ мамандарды дайындаудағы біртұтас педагогикалық үдерістің теориясы мен әдістемесін: Г. К. Ахметова, Қ. А. Аймағамбетова, А. А. Бейсенбаева, Ф. Кертаева, Л. К. Керімов, Е. Ә. Жұматаева, Б. Ы. Мұқанова т.б. мұғалімдердің зерттеушілік мәдениетін қалыптастыруға байланысты: Ш. Т. Таубаева, З. Исаева, кәсіптік білім беру және оны жетілдіру жолдары жайында: С. Ә. Аманжолов, С. Б. Әбдікәрімов, Ә. Б. Әлмұхамбетов, А. П. Сейтешов, К. Момынбаев, К. Ә. Өстеміров т.б. салыстырмалы педагогика мәселелерін: А. Қ. Құсайынов, Қ. Мусин, Г. Қ. Нұрғалиева т.б. қазақ этнопедагогикасы негізінде жеке тұлғаны дамыту мәселелерін: Қ. Б. Жарықбаев, С. Қ. Қалиев, Ә. О. Қамақов, С. Ф. Ғаббасов, С. А. Ұзақбаева, Ж. Қожахметова, Р. К. Төлеубекова, Ж. Ж. Наурызбай, Ә. Табылдиев, Х. Қ. Шалғынбаева т.б. еңбектерінде кеңінен талдау жасалған. Мектепке дейінгі білім мазмұнын балалардың қабылдауы, есте сақтауы және қарым-қатынастың танымдық рөлі, баланың қызығушылығы мен талап тілектерін орындауға байланысты зерттеу жүргізген психолог ғалымдар: Б. Г. Ананьев, Л. С. Выготский, М. И. Божович, А. В. Запорожец, Е. Е. Кравцова, Л. А. Венгер, А. Н. Леонтьев, Г. А. Урунтаева, Е. О. Смирнова, В. Д. Шадриков т.б. Республика көлемінде мектепке дейінгі тәрбиенің ғылыми-теориялық және әдістемелік мәселелерін зерттеген еңбектерде атап айтарлық. Олар: В. Андросова, Р. К. Аралбаева, Б. О. Арзанбаева, Ә. С. Әмірова, Б. Б. Баймұратова, Н. Б. Баримбеков, С. Г. Бәтібаева, Л. А. Давиденко, С. Сәтімбекова, Ж. Жұмағожина, А. К. Менжанова, Қ. М. Мендаякова, Г. Ж. Менлібекова, А. Е. Манкеш, М. Т. Тұрыскелдина, Т. Ж. Қалдыбаева, Н. Д. Храпченкова, Т. И. Иманбеков, Ж. А. Исмаилова, Ш. С. Сапарбаева, Т. А. Левченко, Ф. З. Таубаева, С. Н. Жиенбаева, Г. М. Метербасова, А. Ж. Салиева, Н. С. Сайлауова т.б. Бұл ғылыми педагогикалық еңбектердің құндылығы олардың өте бай архивтік материалдар негізінде жазылғандығында және республикамыздағы мектепке дейінгі ұйымдардың іс-тәжірибесінің жетістіктері мен кемшіліктерін талдап, оқу-тәрбие жұмыстарының мазмұнын, әдіс-тәсілдерін жаңартуда басшылыққа алатын оқу-әдістемелік құралдары міндетін атқаруында. Мектеп жасына дейінгі балаға көркемөнер арқылы, яғни бейнелеу іс-әрекеті мен музыка сабақтары негізінде эстетикалық тәрбие беру мазмұнын ғалымдар: Т. Н. Доронова, В. С. Ветлугина, В. А. Езикеева, В. М. Изгаршева, В. Б. Косминская, Т. С. Комарова, Т. Г. Казакова, Н. П. Сакулина, Н. Б. Халезова, С. Г. Якобсон т.б. зерттеді. Көркемөнер мен эстетикалық тәрбиенің психологиялық аспектілерін: Б. Г. Ананьев, Л. Выготский, Е. И. Игнатъев, А. Н. Леонтьев, Б. М. Теплов, П. М. Якобсон, А. В. Запорожец, В. С. Мухина, А. Люблинская, В. Кравцова зерттеулерінде қарастырылған. Қазақстанда психологиялық мәселелерді зерттеуде С. Балаубаев, Т. Тәжібаев,

М. Мұқанов, Қ. Жарықбаев, Х. Шерязданова, М. Жакупов, Ж. Намазбаева, А. А. Нураунова т.б еңбектері жарық көрген. Қазақстанда мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуға арналған: Баймұратова Б. Б., Сәтімбекова М. С., Бәтібаева С. Г., Ә. С. Әмірова, Жұмабекова Ф. Н. т.б «Балбөбек», Татаурова Н. Л. т.б. «Мектепалды дайындық», Берғалиева А. Б., «Жеке тұлға», М. И. Нүсіпбекова, «Қарлығаш», Доронова Т. Н., Левченко Т. А., «Қайнар», Т. М. Калашникова, Г. Н. Новогренко т.б. «Алғашқы қадам», «Зерек бала», «Біз мектепке барамыз» т.б авторлық бағдарламалар тәжірибелік байқаудан өткізілсе, Ресейде мектепке дейінгі ұйымдарға арналған төмендегідей бағдарламалар тәжірибеге енгізілген: Л. А. Венгер, О. М. Дияченко «Развитие», Т. Н. Доронова «Радуга», В. И. Логинова, Т. И. Бабаева «Детство», К. В. Тарасова «Одаренный ребенок», Т. И. Ерофеева «Из детства в отрочества», Л. Г. Петорсон «Игралочка», «Раз ступенка, два ступенка», «Старт», «Наследие», «Гармония»

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорыта келгенде, мектепке дейінгі балаларды біліммен тәрбиелеуді қарымды тұрғыда іске асыру және оның креативті өрлеу траекториясын жылдан-жылға ілгерілету мәселесі ешуақытта қабылдамаған. Оның орнына сыртқы әлеуметтік мәселе мен баланың қоғам сұранымына сәйкес келуі үшін мындаған реформалар басып, одан белгілі бір уәж айтарлық тұғыр болмағаны анықталды. Тек Тәуелсіз Қазақстан баланың креативті болуына кам жасап отыр деген қорытындыға келдік.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 **Әмірова, Ә. С.** «Мектепке дейінгі ересек балаларды қазақ балалар әдебиеті арқылы адамгершілікке тәрбиелеу». – Алматы, 1994.
- 2 **Бәтібаева, С. Г.** «Балалардың салауатты өмір салтын қалыптастыру негіздері». – Алматы, 1993.
- 3 **Тарасова, Л. П.** «Балабақша» меңгерушілерге арналған кітап. – Алматы : «Мектеп» баспа үйі, 1987. – 39-46, 197-202-209, 210-212-221, 226 бб.
- 4 **Жұмасова, К. С.** «Психология». – Астана : «Фолиант» баспа үйі, 2006. – 87, 128, 145, 161, 178, 200, 217, 231 бб.
- 5 **Батурина, Е.Т.** «Балалар бақшасындағы тәрбие программасында» арналған ойындар жинағы. – Алматы : «Мектеп» баспа үйі, 1981. – 3-9, 13-15-17, 20-22-38, 50-66-88, 124 бб.
- 6 **Кайкенова, Ж. К.** Системный подход к подготовке учителя новой формации / Журнал «12-летнее образование». – №6. – 2006.

Материал баспаға 24.02.16 түсті.

Ж. Сейтказина

Теоретические основы формирования новейших дошкольных учреждений 12 летнего образования

Павлодарский государственный университет
имени С. Торайгырова, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 24.02.16.

Zh. Seitkazina

Theoretical bases of formation of new preschool institutions in 12 years education

S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 24.02.16.

В статье рассматриваются теоретические основы формирования новейших дошкольных учреждений 12 летнего образования.

The article discusses the theoretical basis for the formation of new preschool institutions of 12 years education.

А. Д. Сыздыкбаева¹, Е. Н. Землянская²

¹докторант, КазНПУ имени Абая, г. Алматы, Казахстан; ²д.п.н., профессор, Московский педагогический государственный университет, Москва, Россия
e-mail: sizdikbaeva-aya@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ (РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ)

В статье анализируются результаты экспериментальной работы по формированию исследовательской компетентности будущего учителя начальных классов в процессе профессиональной подготовки, овладение которой позволит качественно прогнозировать и конструировать учебно-воспитательный процесс методами научного познания.

Ключевые слова: исследовательская компетентность, программа диагностики исследовательской компетентности будущего учителя начальных классов, этапы формирования исследовательской компетентности, результаты исследования.

ВВЕДЕНИЕ

Профессиональный стандарт технического и профессионального образования по специальности «Начальное образование» [1] актуализировало три категории в содержании профессиональной подготовки: конкурентоспособность, компетентность, социальную и профессиональную мобильность. Обладание данными характеристиками определяет степень востребованности выпускника вуза на рынке труда. Для нашего исследования важно выявить содержание профессиональной компетентности педагога, как готовности и опыта к качественному осуществлению профессиональной деятельности, и понять, какое место в ее составе занимает исследовательская компетентность.

В рамках нашего исследования, исследовательская компетентность будущего учителя начальных классов определена как [2, с. 337]: интегральное качество личности, позволяющее целостно реализовать систему мотивационно-ценностного отношения к организации учебно-воспитательного процесса начальной школы методами научного познания.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Опытно - экспериментальная работа по формированию исследовательской компетентности проходила на базе КазГосЖенПУ, испытуемые обучающиеся специальности 5В010200 ПМНО, всего 102 студента.

Исследование включало 3 этапа: констатирующий, формирующий, контрольный. Констатирующий эксперимент включал диагностику исследуемого качества с помощью наблюдения, анкетирования, тестирования, оценки, самооценки и других метод исследования.

Разработанная программа диагностики (смотреть программу в таблице 1) осуществлялась по пяти критериям: аксиологический критерий [3] (ценностное отношение к осуществляемой профессиональной деятельности; способность находить в профессиональной деятельности значимый для себя смысл); мотивационный критерий [4] (мотивация формирования исследовательской компетентности; стремление к творческой самореализации в профессиональной деятельности); когнитивный критерий [5] (знания о сущности и специфике профессиональной деятельности; знания о сущности и назначении исследовательской компетентности; методологические знания и методологические убеждения; особенности мышления: системность, проблемность, категориальность, рефлексивность, доказательность, поисковость и др.); деятельностный критерий [6] (владение исследовательскими и творческими умениями); контрольно-оценочный критерий [7] (умение анализировать проблемы, собственные достижения, себя как исследователя; умение осуществлять рефлексию профессиональной деятельности).

Таблица 1 – Программа диагностики уровней сформированности исследовательской компетентности обучающегося

Критерий	Методы диагностики
Аксиологический	Проективная методика «Портрет учителя начальных классов в условиях реформирования начального образования» (авторская); Методика изучения ценностных ориентаций учителя начальных классов (авторская); Опросник «Исследовательская компетентность как профессиональная ценность современного учителя начальных классов» (авторская).
Мотивационный	Эссе «Что такое исследовательская компетентность?»; Анкета «Отношение будущего учителя начальных классов к исследовательской компетентности» (модернизированная анкета Н.А. Шамельхановой); Диагностика по выявлению у студентов мотивации успеха в выбранной профессии (И.А. Баева и С.А. Гильманов).
Когнитивный	Методика самооценки теоретико - методологической готовности студентов к профессиональной деятельности (модернизированная методика Ю.В. Рындиной).

Деятельностный	Методика самооценки исследовательских и творческих умений; Карта наблюдения «Экспертная оценка исследовательских умений».
Контрольно - оценочный	Методика самооценки рефлексивных умений; Анкета для изучения рефлексии.

На начало опытно-экспериментальной работы в целом, преобладает средне – низкий уровень сформированности исследовательской компетентности (в КГ – 42,3 % и 32,6 %, а ЭГ – 42 % и 28%), причем, наиболее низкие показатели сформированности исследовательской компетентности у обучающихся были получены по когнитивному и деятельностному критериям: 65,3 % в КГ и 74 % в ЭГ.

Таблица 2 – Сводные данные констатирующего этапа исследования по компонентам ИК

Уровни	Компоненты ИК									
	Аксиологический		Мотивационный		Когнитивный		Деятельностный		Контрольно-оценочный	
	КГ	ЭГ	КГ	ЭГ	КГ	ЭГ	КГ	ЭГ	КГ	ЭГ
Н	10	6	18	17	34	37	22	25	25	22
С	19	18	19	16	11	7	24	17	14	12
ВС	19	21	9	10	6	4	5	6	10	12
В	4	5	6	7	1	2	1	2	3	4

Таблица 2.1 – Данные констатирующего этапа исследования по компонентам ИК (распределение по уровням)

Группы	Уровни исследовательской компетентности (констатирующий этап исследования)									
	низкий СИ		средний НР		выше среднего АП		высокий ТИ			
	кол.	%	кол.	%	кол.	%	кол.	%		
Контрольная	22	42,3	17	32,6	10	19,2	3	5,7		
Экспериментальная	21	42	14	28	11	22	4	8		

Примечание: СИ – ситуативно-интуитивный; НР – нормативно-репродуктивный; АП – активно-поисковый; ТИ – творческо-интеллектуальный уровни сформированности исследовательской компетентности.

Определив, что образовательная среда вуза недостаточно мотивирует студентов к активности в осуществляемой профессиональной деятельности: не является функциональной сферой взаимодействия субъектов образовательного процесса, переходим к формирующему этапу исследования.

Формирование исследовательской компетентности в процессе профессиональной подготовки – это не стихийный процесс, а поэтапное, планомерное движение, которое предполагает качественное преобразование всех её содержательных компонентов (ценностного, мотивационного, теоретико-методологического, технологического, рефлексивного) постепенно. Компоненты определены из сущностной характеристики феномена «исследовательская компетентность» на основе анализа трудов (Б. Г. Ананьев, А. А. Деркач, Н. В. Кузьмина, А. К. Маркова, А. П. Тряпицына и др.).

Нами выделены следующие этапы формирования исследовательской компетентности: осмысление, осознание, реализация.

Цель этапа осмысления подготовка студентов к аналитической деятельности и рефлексии имеющегося опыта, его осмыслению, которая будет осуществляться через трансформированные проблемную и практико-ориентированную лекции в рамках элективного курса «Методика исследовательской компетентности будущего учителя начальных классов». При организации практических занятий должны использоваться разнообразные формы и методы обучения, направленные на совместную деятельность студентов, установление педагогически целесообразных взаимоотношений преподавателей и студентов. Основными методами занятий, позволяющими студентам рефлексировать, осмысливать имеющийся опыт, является совместное понимающее чтение и обсуждение студентами и преподавателем текстов (научных, педагогических) анализ реальных педагогических ситуаций.

Второй этап – осознание. На данном этапе происходит закрепление приобретенных теоретико-методологических знаний, которые подкрепляются программой личностного и профессионального развития. В программе заложены процессы саморегуляции и самоорганизации, помогающие студенту легко адаптироваться в сложных условиях, мобилизовать потенциальные возможности, сознательно управлять и контролировать свое поведение, деятельность на основе личностно-профессиональных установок, позиций. На данном этапе будет использован способ самопрограммирования, на основе концепции «Я будущий учитель начальных классов – исследователь». Использование средства построения концепции способствует включению студентов в мотивированно-деятельностное «проживание», которое предполагает построение ими траектории исследовательского саморазвития на основе значимых для них мотивов. Причём студенты занимают активную

исследовательскую позицию субъекта своей деятельности, планируя, регулируя, направляя и контролируя её, а исследовательская деятельность становится желаемой, привлекательной, приносящей удовольствие от участия в ней.

Третий этап – реализация. Данный этап предполагает погружение студентов непосредственно в реальную профессиональную среду через участие в разнообразных видах индивидуальной и коллективной исследовательской деятельности в процессе педагогической практики в начальной школе.

Формирование исследовательской компетентности будущего учителя начальных классов в процессе профессиональной подготовки осуществлялось с учетом следующих педагогических условий:

- насыщение учебного процесса методами и средствами реализации субъектной исследовательской позиции обучающихся в смоделированной профессиональной деятельности;
- проблемно-ориентированное управление исследовательской и осуществляемой профессиональной деятельностью студентов;
- создание учебно-исследовательской общности студентов, преподавателей вуза и учителей начальной школы как пространства формирования исследовательской компетентности обучающихся.

Задача контрольного этапа исследования проверка эффективности разработанной модели и гипотезы исследования. Нами использовался тот же диагностический инструментарий, что и на констатирующем этапе исследования.

Таблица 3 – Сводные данные контрольного этапа исследования по компонентам ИК

Уровни	Компоненты исследовательской компетентности									
	Аксиологический		Мотивационный		Когнитивный		Деятельностный		Контрольно-оценочный	
	КГ	ЭГ	КГ	ЭГ	КГ	ЭГ	КГ	ЭГ	КГ	ЭГ
Н	9	0	16	1	15	2	22	1	25	2
С	19	9	20	9	29	7	24	12	14	10
BC	20	24	10	25	7	27	5	25	10	25
В	4	17	6	15	1	14	1	12	3	13

Таблица 3.1 – Данные результатов контрольного этапа исследования (распределение по уровням)

Группы	Уровни исследовательской компетентности (контрольный этап исследования)							
	низкий СИ		средний НР		выше среднего АП		высокий ТИ	
	кол.	%	кол.	%	кол.	%	кол.	%
Контрольная	18	34,6	21	40,3	10	19,2	3	5,8
Экспериментальная	1	2	10	20	25	50	14	28

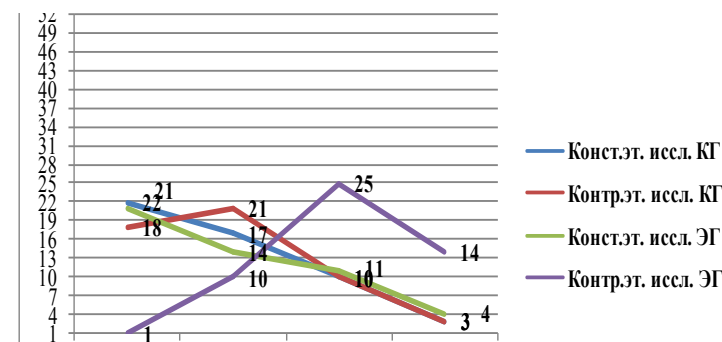

Рисунок 1 – Сравнительный анализ данных констатирующего и контрольного этапов исследования

Как видно, на представленном полигоне, на контрольном этапе исследования наблюдается положительная динамика сдвига формируемого качества в ЭГ, а именно: низкий уровень сформированности ИК уменьшился на 40 %, средний улучшился на 8 %, выше среднего увеличился на 28 %, высокий увеличился на 20 %.

Представим результаты в КГ: уровень сформированности ИК уменьшился на 7,7 %, средний улучшился на 7,7 %, выше среднего – без изменений, высокий – также без изменений.

Достоверность проверки полученных данных исследования подтверждены математической обработкой, с помощью U – критерий Манна – Уитни (различия) и критерия Т – критерия Вилкоксона (сдвиг).

ВЫВОДЫ

В ходе исследования, установлено, что формирование исследовательской компетентности в процессе профессиональной подготовки у будущего учителя начальных классов создает некое исследовательское пространство, создает индивидуальный неповторимый исследовательский опыт, уникальные, нигде

более не возникающие внутренние условия для критического самоанализа, интенсивного переживания и удовлетворенности своей осуществляемой профессиональной деятельности, а значит способствует приобретению устойчивого интереса, нахождения в ней личностно-значимых смыслов. Используя диагностические методы (анкеты, опросники, тесты и пр.), студенты учатся не только организации исследования, способам обработки и интерпретации полученных данных, но и убеждаются в необходимости их использования в обычной организации педагогического процесса начальной школы.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Об утверждении профессиональных стандартов по педагогическим специальностям технического и профессионального образования. Приказ и.о. Министра образования и науки Республики Казахстан от 13 сентября 2013 года №373. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 16 октября 2013 года №8819

2 **Сыздыкбаева, А. Д., Хан, Н. Н.** Исследовательская компетентность будущего учителя начальных классов. Научный журнал «Вестник». – №3 (106). – 2015. – ЕНУ имени Л. Н. Гумилева. – С. 335-340

3 **Орлов, А. Б.** Склонность и профессия / А. Б. Орлов. – М. : Знание, 1981. – 96 с.

4 **Маслоу, А.** Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб. : Евразия, 1999. – 479 с.

5 **Сенько, Ю. В.** Стиль педагогического мышления в вопросах: учебное пособие / Ю. В. Сенько. – М. : Дрофа, 2009. – 271 с.

6 **Спирин, Л. Ф.** Профессиограмма общепедагогическая // Хрестоматия по педагогике: уч. пособие для уч-ся пед. ун-в, инст-в и колледжей. В 2 ч. Ч. I. – 2 изд., дополненное и переработанное. // Сост. Морозова О. П. – Б. : БГПУ, 1999. – С. 10-16.

7 **Вульф, Б. З., Харькин, В. Н.** Педагогика рефлексии: Взгляд на профессиональную подготовку учителя. – М. : Магистр, 1995. – 112 с.

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

А. Д. Сыздыкбаева¹, Е. Н. Землянская²

Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің зерттеушілік құзыреттілігінің қалыптасуы (зерттеудің нәтижесі)

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан;

²Мәскеу педагогикалық мемлекеттік университеті, Мәскеу қ., Ресей.
Материал баспаға 24.02.16 түсті.

А. Д. Сыздыкбаева¹, Е. Н. Землянская²

Formation of research competence of the future elementary school teachers (research results)

¹Abai Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan;

²Moscow pedagogical State University, Moscow, Russia.

Material received on 24.02.16.

Мақалада болашақ бастауыш сыныптарына сабақ беретін мұғалімнің зерттеушілік құзыреттілігін кәсіби даярлау процесі кезінде қалыптастыру бойынша тәжірибелік жұмыстарының нәтижелері талданады және оқыту мен тәрбие процесін сапалы түрде болжауға және іске асыруға мүмкіндік береді.

This article analyses the experimental work of formation of future elementary school teacher in the professional training process, which will help to predict and build educational process by methods of scientific knowledge.

К. У. Темиров

к. п. н., и.о. доцента кафедры социальной педагогики и самопознания Евразийского национального университета им. Л. Н. Гумилева, г. Астана
e-mail: temirov_ku@enu.kz

**ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ СТУДЕНТОВ
ВУЗА КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЭКОТУРИСТИЧЕСКОГО
КЛАСТЕРА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

В статье отмечено, что экологическая компетентность может служить системообразующим элементом экологического образования, которое позволит в полной мере использовать экологические, педагогические и психологические принципы и закономерности формирования экологического сознания в становлении экологической культуры, соответствующие целям устойчивого развития. Экологическая компетентность предполагает не просто достижение определенного уровня экологических знаний, но и развитие экологического сознания. В Казахстане существует острый контраст между туристическим потенциалом и его использованием, поэтому EXPO-2017 может способствовать развитию экотуристического кластера.

Ключевые слова: экологическая компетентность, EXPO-2017, экотуристический кластер, экологическое образование, экологическая культура.

ВВЕДЕНИЕ

Казахстан достиг своей очередной стратегической задачи, одержав уверенную победу в борьбе за право принять у себя крупнейшую Международную специализированную выставку EXPO-2017. Проведение данной выставки в Астане является одним из ключевых проектов Казахстана. Инициатива организации такого масштабного мероприятия в Астане принадлежит Главе государства Н. А. Назарбаеву. Страна должна показать идею приверженности перехода на «Энергию будущего», – отметил Лидер Нации. У страны много инициатив, тесно связанных с тематикой выставки. Это энерго-экологическая стратегия, стратегии «зеленый мост» и «зеленый рост». «Правительству нужно проработать вопросы соответствующего развития этого направления», – отметил Президент Республики Казахстан Н. А. Назарбаев.

Таким образом, начался процесс подготовки Республики Казахстан к предстоящей всемирно известной выставке EXPO-2017. В связи с этим перед республикой был поставлен комплекс задач, направленных на решение первоочередных вопросов, связанных с качественной подготовкой и высокопрофессиональным проведением данного мероприятия, имеющего поистине глобальный масштаб [1].

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Республика Казахстан, являясь полноправным участником мирового сообщества, приняла на себя обязательства по выполнению задач, поставленных в Повестке дня на XXI век (Рио-де-Жанейро, 1992 г.) и декларациях Саммита тысячелетия (Нью-Йорк, 2000 г.) и Всемирного саммита по устойчивому развитию (Йоханнесбург, 2002 г.). Переход мирового сообщества и Республики Казахстан в частности на модель устойчивого развития, основанного на учении В. И. Вернадского о ноосфере, требует кардинальных изменений в сознании и деятельности людей и, прежде всего, в науке и образовании.

Конференция ООН по устойчивому развитию (Йоханнесбург, 2002) обобщила цели и задачи экологического образования, которое, по существу, предстало как основа образования для устойчивого развития.

В Послании Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н. А. Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» подчеркивается: «согласно принятой Концепции по переходу к «зеленой» экономике к 2030 году 15 процентов посевных площадей будут переведены на водосберегающие технологии. Нам необходимо развивать аграрную науку, создавать экспериментальные аграрно-инновационные кластеры. Энергетику мы будем развивать в её традиционных видах. Необходимо поддержать поиски и открытия по очистке выбросов ТЭС, повсеместной экономии электроэнергии на основе новейших технологий в производстве и в быту. Недавно первая десятка крупнейших компаний Евросоюза публично выступила против энергостратегии ЕС, принятой по известной концепции «зеленой» экономики. За четыре года её выполнения ЕС потерял 51 гигавайт энерго мощностей. Работая над программой «зеленой» экономики, нам надо учесть эти ошибки. Подготовку к Всемирной выставке ЭКСПО-2017 в Астане надо использовать для создания центра изучения и внедрения лучшего мирового опыта по поиску и созданию энергии будущего и «зеленой» экономики. Группа специалистов под эгидой Назарбаев Университета должна приступить к этой работе. Нам надо создавать условия для перевода общественного транспорта на экологически чистые виды топлива, внедрять электромобили и создавать для них соответствующую инфраструктуру» [2].

Одним из ключевых условий перехода к устойчивому развитию становится подготовка специалистов новой формации, способных широко стратегически мыслить, принимать системные решения, занимать активную гражданскую позицию и адекватно отвечать на вызовы времени.

Экологическая компетентность может служить системообразующим элементом экологического образования, которое позволит в полной мере использовать экологические, педагогические и психологические принципы и закономерности формирования экологического сознания в становлении экологической культуры, соответствующие целям устойчивого развития.

В связи с этим, в науке обозначено несколько подходов к определению понятия экологическая компетентность. Оно многогранно и многоаспектно, а его содержательное наполнение зависит от многих факторов: развития экологии и смежных с ней наук, социальных и экономических показателей, состояния культуры в обществе, степени взаимодействия природы и общества.

Экологическая компетентность является важнейшим показателем профессиональной подготовки, она предполагает достижение человеком определенного уровня профессиональных знаний и культуры, позволяющих решать наиболее актуальные задачи, связанные с гармонизацией взаимоотношений общества со средой своего обитания. Этот показатель не определяется только степенью профессионального мастерства конкретного человека. Он связан с наличием у человека определенных духовных качеств, которые позволяют специалисту при выполнении конкретного вида деятельности не только бесконфликтно жить в окружающем его мире, но и быть носителем экологической культуры, уметь адекватно оценивать сложившуюся ситуацию и прогнозировать последствия своей деятельности для общества и окружающей среды. Эти качества позволяют будущему специалисту принимать оптимальные экологические решения в сфере своей профессиональной деятельности, не допуская негативного воздействия на среду обитания и здоровье человека. Экологическая компетентность является сложным системным образованием и обладает определенной структурой, в которую входят компоненты: когнитивный, ценностно-мотивационный, профессионально-деятельностный. Экологическая компетентность предполагает не просто достижение определенного уровня экологических знаний, но и развитие экологического сознания студента [3].

В Казахстане существует острый контраст между туристическим потенциалом и его использованием, поэтому ЕХРО-2017 может способствовать развитию экотуристического кластера. Все страны, ранее организовывавшие международные мероприятия подобного масштаба, делали большую ставку на увеличение потока туристов в страну в перспективе, и эти ожидания оправдывались [4].

«За предстоящие пять лет Казахстан должен совершить инновационный прорыв в области разработок и внедрения чистых видов энергии. Поэтому поручаю проработать принятие соответствующего Комплексного плана развития энергии будущего на 2013-2017 годы. Этим планом должны быть охвачены все регионы, национальные холдинги, исследовательские институты и потенциальные отечественные и иностранные инвесторы. Нужно скоординировать все программные документы», – поручил Н. А. Назарбаев [1]. В связи с чем симптоматично выглядит вышедшее 15 января 2013 года Постановление Правительства Республики Казахстан № 10 «Об утверждении Национального плана организации и проведения Международной специализированной выставки «ЕХРО-2017» на 2013-2018 годы». В принятом документе очерчен круг задач и определены исполнители, уполномоченные выполнить необходимый объем работ, связанный с подготовкой и проведением всемирно известной выставки.

Вместе с тем, организация ЕХРО-2017 в Астане является дополнительным стимулом на пути дальнейшего экономического и инфраструктурного развития страны и столицы. Ведь привлечение инвестиций в строительство выставочных объектов, возводимых в рамках ЕХРО-2017, позволит в будущем рассматривать столицу Казахстана как крупнейшую на постсоветском пространстве международную, выставочную и информационно-презентационную площадку. Также серьезный импульс к развитию получит малый и средний бизнес столицы и прилегающих регионов. Здесь речь идет о сервисном обслуживании населения, гостиничном бизнесе и экотуризме. В период перманентного кризиса данная акция – неплохой инструмент стимулирования отечественного бизнеса в основном за счет госинвестиций. Ну и, наконец, сам факт проведения выставки в Астане становится признанием успешности выбранного руководством страны пути развития, а также постоянно растущего авторитета Казахстана на международной арене.

Кроме этого обращает на себя внимание и выбранная Казахстаном тематика. По мнению генерального секретаря МБВ Висенте Гонсалеса Лоссерталеса, предлагаемая тема выставки – «Энергия будущего» – символична и актуальна в связи с тем, что эту общемировую проблему выдвигает государство, обладающее огромными природными энергоресурсами и развивающее альтернативную энергетику для будущих поколений во имя глобальной безопасности и стабильности.

«Выставка окажет влияние на многие сферы жизнедеятельности столицы и республики в целом. Наша задача – обеспечить их максимальную готовность и эффект от участия в процессе подготовки к ЕХРО-2017. В первую очередь необходимо продумать вопросы развития туристической инфраструктуры. Опыта по приему большого количества туристов у нас нет, специалистов тоже. Поэтому туристические объекты должны строиться с учетом дальнейшей их эксплуатации», – отметил Н. А. Назарбаев [1].

При этом ответственность за претворение в жизнь планов участия в ЕХРО лежит на руководителях всех государственных органов, национальных холдингов, институтов развития, научных центров. И это оправданно, ведь, победив в конкурсе за право проведения в Астане ЕХРО-2017, нашей стране предстоит проделать достаточно большой объем работы, направленной как на организацию места всемирно известной выставки, так и на проведение самого мероприятия, вызывающего неподдельный интерес у миллионов посетителей из разных стран мира. «Перед нами теперь стоит другая задача – провести ЕХРО-2017 на достойном уровне. Это не только экзамен для страны. Выставка позволит раскрыть наш созидательный потенциал. ЕХРО-2017 в Астане даст толчок инновационному развитию республики», – подчеркнул Глава государства Н. А. Назарбаев [1].

В связи с этим важна роль экологического образования и воспитания, так как надо изменить ментальность населения и научиться разумно управлять природными ресурсами, которые достались нам в наследство. Для этого необходимо на системной основе повышать образовательный потенциал государственного менеджмента, широко развернуть просветительскую деятельность, привлекать в страну эффективный зарубежный опыт, осуществлять трансферт новых знаний и инновационных идей, что является главной миссией «Зеленой Академии» [5].

ВЫВОДЫ

Таким образом, понятие «экологическая компетентность» принимает универсальный, междисциплинарный, интегральный с социокультурный характер. Конструкт экологической компетентности представляет интегративное сочетание способностей, установок и опыта творческой деятельности. Их компонентная взаимосвязь позволяет устанавливать экологические отношения в системе общество-природа-человек. Специфическое сочетание различных способностей субъекта деятельности образует основу профессионального поведения, направленного на решение экологических проблем.

Следовательно, проведение ЕХРО-2017 позволит привлечь значительные инвестиции в развитие зеленой инфраструктуры, общественного транспорта, туристической и строительной отраслей, а также сферы услуг, соответствующим строгим экологическим стандартам.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 <http://www.akorda.kz>
- 2 Президента Республики Казахстан - Лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее». – Астана, Акорда, 2014 г.

3 **Толеубекова, Р. К., Темиров, К. У., Калым, Г. Б.** Экологическая компетентность – ключевое условие перехода к устойчивому развитию // Вестник ПГУ серия «Педагогические науки». – Павлодар, 2013. – № 2. – С. 213-216.

4 ЕХРО-2017: «Энергия будущего». Коллективная монография / Под общ. ред. Б.К. Султанова. – Алматы : КИСИ при Президенте РК, 2014. – 100 с.

5 **Темиров, К. У., Калым, Г. Б.** Европейский опыт экологического образования и воспитания в контексте проведения ЭКСПО-2017 // Материалы Международной научно-практической конференции «Феномен Машхур-Жусипа – человека Мира». – Павлодар : ПГУ им. С. Торайгырова, 2013. – Т. I. – С. 274-276

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

Қ. Ө. Теміров

Жоғары оқу орны студенттерінің экологиялық құзыреттілігі қазақстан республикасындағы экотуристік кластерді дамытудың факторы ретінде

Л. Н. Гумилев атындағы Евразиялық ұлттық университеті, Астана қ.
Материал баспаға 24.02.16 түсті.

K. U. Temirov

The ecological competence of university students as a factor of development of eco-tourism cluster in the Republic of Kazakhstan

L. Gumilyov Eurasian National University, Astana.
Material received on 24.02.16.

Мақалада экологиялық құзыреттілік тұрақты дамудың мақсатына сәйкес келетін экологиялық мәдениеттің қалыптасуында экологиялық сананың қалыптасу заңдылығы мен экологиялық, педагогикалық және психологиялық қағидаларын толыққанды қолдануға мүмкіндік беретін экологиялық білімнің жүйе құраушы бөлігі ретінде қызмет ете алады. Экологиялық құзыреттілік экологиялық білімнің белгілі бір деңгейіне жету ғана емес, сонымен бірге экологиялық сананың дамуын анықтайды. Қазақстанда туристік әл-ауқат пен оның қолданысы арасында үлкен айырмашылық орын алуда. Осыған орай ЕХРО-2017 экотуристік кластердің дамуына септігін тигізеді.

The article shows that environmental expertise can serve as a backbone element of environmental education, which will allow full use of the environmental, educational and psychological principles and laws of formation of ecological consciousness in the creation of ecological culture. It corresponds to the objectives of sustainable development. Environmental

competence involves both achieving a certain level of environmental knowledge and also the development of environmental consciousness. In Kazakhstan there is a sharp contrast between the tourist potential and its use, so EXPO 2017 can promote the ecotourism cluster.

UDC 378.147:811.111

Sh. K. Tuleubayeva

Master of Pedagogical Sciences, chair of foreign languages, Academician E.A. Buketov Karaganda State University, Karaganda
e-mail:

TRAINING FELLOWSHIP IN THE STUDY OF PROFESSIONALLY-ORIENTED FOREIGN LANGUAGE

The article is devoted to the peculiarities of teaching professionally-oriented communication in a foreign language to students. Now business foreign-language communication gains the special importance and is the integral component of vocational training of the specialist. Author notes that success of the professional focused educational process is selection and the organization of the content of training.

Keywords: teaching, foreign language, professionally-oriented communication, the oral language speech.

INTRODUCTION

Today education system of Kazakhstan is characterized by new approaches in training specialists in various fields. The University graduates should possess not only good knowledge in their field, but also have to know a foreign language at a professional level. The aim of foreign language teaching of students is the achievement of a level sufficient for practical use in future professional activity. Professionally-oriented training provides professional focus not only the content of educational materials and activities, forming professional skills.

MAIN PART

The essence of professionally-oriented foreign language teaching lies in its integration with special disciplines in order to obtain additional professional knowledge and the formation of professionally significant qualities of the person.

Professionally-oriented teaching a foreign language should be aimed at achieving the following objectives:

– development of communicative skills in the types of speech activity (speaking, listening, reading, writing). Successful mastery of English is the ability to carry on a conversation on various topics, to exchange information of a professional nature. Monological speech requires the ability to make a report, by message, to express their point of view in the discussion. The aim of teaching listening is the formation of abilities of perception and understanding of interlocutor's statements in a foreign language, in accordance with a particular situation and sphere of communication. The result of learning to read becomes the possession of all types of reading publications of various genres, including literature. Objectives of teaching writing are skill compilation of abstracts, abstract of presentation reading, translation and writing business letters, contracts, etc.

– mastery of specific linguistic knowledge (knowledge of the phonetic phenomena, grammatical forms, word formation rules, lexical units). Language skills are acquired throughout the course as each topic or situation of communication is correlated with certain linguistic and speech means.

– the formation of social and cultural knowledge that introduce students to the culture of the native speaker of the language, help them to adapt to a foreign environment, to avoid misunderstandings in communication. But the main assessment to compare sociocultural experience of the people speaking the target language with their own experiences, with the cultural values of their country that contributes to the formation of General culture of students.

– the mastery of a specific set of items of professional vocabulary and special terminology in a foreign language. The study of language specialty requires assimilation of a large number of special terms and concepts necessary for a future specialist. But for the time allotted for learning a foreign language in high school, it is impossible to master all the terminology, so it is very important to the development of students' skills with special dictionaries, glossaries, directories, specialty [1].

Professionally-oriented teaching foreign language at non-linguistic universities includes components such as learning a foreign language as a means of mastering a profession and as a means of professional communication. These types of professionally-oriented foreign language teaching are characterized by a particular extra-linguistic, linguistic and methodological parameters covering the scope, situations, and themes of professionally-oriented foreign language communication, social-communicative roles of participants of communication, communicative tasks by type of speech activity.

The aim of foreign language teaching of students is the development and formation of pupils' communicative competence as a component of professional competence necessary for a qualified informational and creative activity in various spheres and situations of business partnerships, joint production, etc.

Professional communication is a prerequisite for the execution of professional duties and influences the stabilization and development basic and

specific competencies, thereby ensuring to a large extent the competitiveness of a specialist. The overall development and competitiveness of the employee increase significantly if he is able to use a foreign language for different purposes: in the study of foreign scientific literature and in the practical application of text materials of an economic nature; when communicating in a foreign language with individuals and with an audience of specialists, participating in discussions and debates, professional orientation; to make conversation, socio-cultural nature with the English experts, observing the rules of etiquette peculiar to them [2].

The concept of «communication» is a complex phenomenon and is the subject of study of different sciences.

According to N. D. Holschovoy, communication is not just exchange of information aimed at achieving a certain goal, and the active interaction of the participants of this process, the aim of which often is non-linguistic in nature [3]. The specificity of communication, unlike other forms of communication is that it is primarily manifested psychological qualities of people. In the process of training the future specialist must develop the ability to establish contact with the society (socio-oriented communication), as well as to realize themselves in professional and business communication. The concept of «communication» is a complex phenomenon and is the subject of study of different Sciences.

Under professional communication refers to the communication carried out within the framework of professional activity of specialists, it requires special knowledge not only in the field of foreign language, but also knowledge, norms and rules of conduct in society that implements this communication.

At the present stage the concepts of professional and business communication are separated by some researchers. Professional communication is implemented in the context of some substantive activity, and business communication represents a set of communicative acts through which is achieved the solution of certain professional problems. Despite these differences, a clear relationship of these types of communication. In the process of teaching foreign languages forms the basis for professional communication in the framework of the development of business communication in a foreign language [2].

Business communication is defined as «such communication that occurs between people who are in certain (formal) relations with each other in connection with their specific social and professional problems» [4]. On the basis of this definition and due to the fact that business communication is a «zone of interpersonal professional interaction» [5], and the activity of manager is part of different professional areas, further in our study we will use the terms «business communication» and «professional communication» as synonymous.

Professional communication at the modern stage of development of society permeates all spheres of public life. In the commercial, business relationship involves not only companies of all ownership forms, but also private individuals.

Competence in the field of business communication is directly related to the success or failure in any business: science, art, production, trade. As for managers, entrepreneurs, production managers, people working in the field of management, communicative competence, determining effectiveness of communication for representatives of these professions represents the most important part of professional appearance. A special place is professional communication, which, on the one hand, is necessary for the performance of professional duties, and on the other hand, influences the stabilization and development of basic and specific competencies, thereby ensuring to a large extent the competitiveness of a specialist.

The concept of communication can be considered as synonyms only when we are talking about information sharing attitude of the interlocutors to the events, the sharing of life experiences and behavioral acts. While communicative acts are only one aspect of communication that provides for the reception-the transfer of knowledge about the discussed events. When the dominant shifts in the perception of interlocutors to each other, to penetrate into the designs of each other, mutual evaluation of individual and personal qualities that begin to address two other aspects – perceptual and interactive.

In other words, the process of communication, is three-component and consists of perceptual, communicative and interactive aspects. Under the perceptual component refers to the mutual perception of the interlocutor, the construction of his image and adjust their behavior this way.

The communicative side of communication is the process of information transfer. The interactive aspect is to create the interlocutors shared «image» of the conversation with regard to reactions to the speech acts of each other. These three pillars define the shape and form of speech activity that supports the use of adequate linguistic and non-linguistic means of communication and methods of their rankings.

Given the three-component structure of the communication process, for the specialists of economic profile communication with foreign colleagues is based, generally, on a text base, and in this case the role of the communicative aspect comes to the fore. However, communication is to protect spontaneously at work or in a joint solution of cognitive tasks. In these cases, the basis for the communication of domestic specialists is the accumulated language experience, beginning to be implemented and become an important two other aspects of communication, namely perceptual and interactive. In other words, the process of communication, three-component and consists of perceptual, communicative and interactive aspects. Under the perceptual component refers to the mutual perception of the interlocutor, the construction of his image and adjust their behavior this way.

Professional communication is a special kind of communication, since for its implementation the necessary expertise, it is governed by the profession of the specialist subject objectives, content and available foreign language means, characteristic for a certain kind of practical activity. It requires special knowledge

not only in the field of foreign language, but also knowledge of norms and rules in society that implements this communication.

The purpose of this communication is communication, enquiry, sharing of professional information and the establishment of interpersonal interaction. On this basis, it can be stated that professional communication provides the same functions – information and communication, regulatory-communicative and affective – communicative and that communication in General, but within the professional sphere. Therefore, the specialist must have the following skills to implement intercultural interpersonal interaction:

- ability to produce coherent texts containing a significant professional and socio-cultural information to adequately respond and interpret this information in a foreign language;
- identify tactics of speech behavior of the communication partner;
- the ability to relate their knowledge of social and cultural characteristics with the real situation of communication.

Students are already not enough to be able only to read and translate professional texts, but also to be able to use a foreign language in various spheres of communication. Professionally-oriented communication can occur in formal and informal settings, in conversations with foreign colleagues, presentations at meetings, conferences, collective discussions, writing business letters and e-mail. Therefore, the content of foreign language teaching should be communicative and professionally oriented. It is necessary to clearly define the objectives of foreign language teaching students. Students' interest in the subject increases when they have a clear idea of the prospects of using the obtained knowledge, when this knowledge and skills in the future will be able to increase their chances of success in any activity. Professional orientation of training requires the integration of foreign language with specialized disciplines, careful selection of contents of teaching materials. Educational materials should be focused on recent advances in a particular field of activity, in a timely manner to reflect scientific discoveries and innovations related to the professional interests of students, to give them the opportunity for professional growth.

Under the field of communication is understood as a set of homogeneous communicative situations characterized by uniformity of speech stimulus, relations between the communicants and the environment of communication [6]. Foreign language communication can occur in both formal and informal forms, during individual and group contacts, in the form of conference presentations, in contract negotiation, project management, drafting business letters. The purpose of teaching foreign languages in technical universities is to achieve a level sufficient for practical use of a foreign language in future professional activity.

Concepts of professional and business communication cannot be identified. Professional communication is implemented in the context of some substantive activities (scientific, industrial, etc.), and business communication represents

a set of communicative acts through which is achieved the solution of certain professional problems. In the process of teaching foreign languages formed the basis for professional communication in the framework of the development of business communication in a foreign language

Foreign language now becomes an attribute of any profession indifferent spheres of industrial activity. Therefore, the theoretical development of a model of learning the basics of professional communication in a foreign language its solution is very important for learning extra linguistic University [7].

Learning a foreign language extra linguistic institution is phase language acquisition, the specifics of which can be defined as special finish «in accordance with professional activities» [8], the framework of which it plays the role of a secondary written communication. In other words, practice of foreign language teaching is dominated by the principle of professional orientation, which has consistently implemented wat more educational material for classes of training, forming professional-important for the future specialist of the action of operations.

Integration into the European educational space, globalization processes in the world community and the participation of specialists in international projects require the specialist knowledge of a foreign language for professional purposes, a full exchange of scientific and technical information without this it is impossible. Modern requirements to the specialists stimulate teachers to search for new approaches to teaching foreign language of professional direction.

Teaching professionally-oriented foreign language requires further improvement of the organization of continuity of foreign language learning at all levels of the education system, as well as work on the professional development of teachers and provision of modern educational and methodical material [9].

Teaching foreign language at non-linguistic universities «have created particular difficulties for students and teachers» [7]. Various researchers and practitioners trying to solve them in his own way, while all attempts are essentially aimed at finding means to increase the motivation of learning a foreign language. A large number of works devoted to motivational reserves particularly professionally-oriented communication in a foreign language by using oral activities, and through communicative activities reading.

Many studies focus the learning process is not only as objective needs of foreign language communication in the future professional activity, but in the subjective needs of students interests through their inclusion in an extensive context. The development needs the learner achievement of skills, its humanistic orientation, vocational and moral education.

Cross-cultural motivation of the learners, and positive emotional attitude of the trainees to the history of the country and the people of the target language creates a specific painted and cognitive needs, promote foreign language acquisition.

The program in foreign languages for non-linguistic universities points to the need for the creation and application of communicative-oriented methods of teaching foreign language in higher school. Accordingly, the purpose of foreign language teaching at non-linguistic University is to develop students' communicative and linguistic competence that would allow to use a foreign language in the implementation of practical activities, as well as for self-education. Unfortunately, graduates of non-linguistic institution are not always willing and able to participate in vocational and meaningful intercultural communication. This is due primarily to the fact that learning a foreign language at non-linguistic University in many professions of Humanities for natural direction in the first year, and the course of professionally-oriented foreign language in third the course and by the end of the training, students forget the language. The main focus in the training program for Junior students at the University is paid mainly General subjects, therefore, career guidance in General and foreign language, in particular, is difficult. In addition, the teaching of foreign languages focused mainly on the formation and development of skills of reading, translating and abstracting. And provides sequential, step by step training scanning and search reading most important to specialist types of meaningful reading. As for oral and other languages, teaching it, usually limited to brief presentations on sociocultural topics about yourself, relatives and acquaintances, their chosen profession, his hometown. In such a situation, practical knowledge of a foreign language finds its expression in verbal skills that help to establish business and social contacts with colleagues and does not allow full exercise of cognitive activity. Consequently, the necessity of a new approach to preparation of specialists of different profile in a foreign language that allows to combine work on foreign texts for educational purposes and to develop the ability of using language, linguistic and sociolinguistic information of text materials in a professionally and socially-oriented utterances of the students. Training professionally-oriented communication in a foreign language of students – future specialists will be more effective if it is build taking into account the sociolinguistic characteristics of professionally-oriented communication in a foreign language and the species of the competence of students. In addition, the training needs to be done on the basis of selected in accordance with specified factors training professionally-important texts and on the basis of relevant vocational and meaningful communicative exercises and activities.

Then you should set the terms of the underlying substantive concepts for teaching by matching subject concepts forming the conceptual apparatus of the educated experts, and subject concepts, leading to part of the subject competence of students.

It is also very important to make selection of texts. The selection generally identifies lexical features of selected professionally-important texts, is developed methodological classification of lexical units, lexical minimum for teaching professionally-oriented communication in a foreign language students. Professionally-oriented communication in a foreign language is a special kind

of communication, since for its implementation the necessary expertise, it is governed by the competence of the specialist subject objectives, content and available foreign language means, characteristic for a certain kind of practical activity. Accordingly, it is necessary special training professionally-oriented communication in the technical University. Functional-cognitive approach includes three phases: analytical-informational support, the stage of development of the ability to build your own professional-oriented statements, the realization stage the ability of utilizing professionally-oriented statements when creating their own texts.

The complex of exercises must be directed on formation of skills of professionally-oriented communication in a foreign language in a non-linguistic University students. It needs to include three types of exercises: exercises on the acquisition of information and linguistic resources, exercises on factual and linguistic recombination and exercises text building. Authentic texts, which are the base of the complex of exercises needs to be corresponded to such criteria as authenticity, educational value, scientific, socio-cultural and professionally-oriented material, functional structure, functional content, situational-stimulatory, language complexity, graphic design.

CONCLUSION

Thus, the problem of learning the basics of professional communication in a foreign language at non-linguistic University is very important and training is based on a thematic organization of educational material.

REFERENCES

1 **Кучерявая, Т. Л.** Проблемы профессионально-ориентированного обучения иностранному языку студентов неязыковых специальностей [Текст] / Т. Л. Кучерявая // Теория и практика образования в современном мире: материалы междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, февраль 2012 г.). – СПб. : Реноме, 2012. – С. 336-337.

2 **Лопатина, Ю. В.** Общение как основа профессиональной деятельности. //Тезисы межрегиональной научно-практической конференции «Стратегия и технология развития языковой личности: методический, лингвистический, психологический аспекты». – Сыктывкар, 2002. – С. 24-25.

3 **Гальскова, Н. Д.** Современная методика обучения иностранным языкам: Пособие для учителей. – М. : АРКТИ, 2000. – 165 с.

4 **Алмазова, Н. И.** Межкультурная компетентность: дискурсивно-ориентированный подход к дидактическим проблемам // Текст-Дискурс-Стиль коммуникации в экономике: Сб. научн. ст. – СПб. : Изд-во СПб гос. универ-та экономики и финансов, 2003. – С. 100-112.

5 **Астафурова, Т. Н.** Лингвокогнитивный подход к исследованию межкультурной коммуникации // Вестник ВолГУ. Серия 2. Языкознание. – Выпуск 2. – 2002. – С. 165-171.

6 **Покушалова, Л. В.** Обучение профессионально ориентированному языку в техническом вузе [Текст] / Л. В. Покушалова, Л. Т. Серебрякова // Молодой ученый. – 2012. – № 5. – С. 305-307

7 **Бурцева, Э. В.** Учебный проект как средство мотивации изучения иностранного языка у студентов неязыкового вуза: Автореф. дис.... канд. пед. наук. – Улан-Удэ, 2002. – 25 с.

8 **Авдукова, А. М.** Научный текст учебника английского языка как материал для активного и пассивного овладения. // Новейшие методы преподавания иностранных языков студентам неязыковых специальностей вузов. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – С. 108-115.

9 **Рузикулова, С. А., Рузикулова, Ф. А.** Коммуникативный аспект на уроке иностранного языка в неязыковом вузе. «Наука XXI века: новый подход» Материалы VI молодежной международной научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. 27-28 мая 2013 года, г. Санкт-Петербург. – С. 85-89.

Material received on 24.02.16.

Ш. К. Тулеубаева

Кәсіби-бағытталған шетел тілді оқыту аясында қарым-қатынасқа үйрету

Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ.
Материал баспаға 24.02.16 түсті.

Ш. К. Тулеубаева

Обучение общению в рамках изучения профессионально-ориентированного иностранного языка

Қарағандық мемлекеттік университет
имени академика Е. А. Букетова.
Материал поступил в редакцию 24.02.16.

Мақалада тілдік емес жогарғы оқу орындарының студенттерін шетел тілде кәсіби-бағытталған қарым-қатынасқа үйретудің ерекшеліктері қарастырылады. Қазіргі таңда іскерлік шетел тілдегі қарым-қатынастың маңызы зор және маманды кәсіби дайындауда қажетті компоненті болып табылады. Автор кәсіби-бағытталған оқыту үрдісінің жетістігі ретінде оқытудағы ұйымдастыруды және мазмұнын дұрыс таңдауды анықтайды.

В статье рассматриваются особенности обучения студентов неязыковых вузов профессионально-ориентированному общению на иностранном языке. В настоящее время деловое иноязычное общение приобретает особую значимость и является неотъемлемым компонентом профессиональной подготовки специалиста. Автор отмечает, что успешность профессионально-ориентированного образовательного процесса определяется отбором и организацией содержания обучения.

УДК 331.1

Н. М. Ушакова¹, И. В. Барматина², И. А. Слинко³

¹к.п.н, профессор, ³магистрант, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар, Казахстан;

²к.п.н., НГПУ, Новосибирск, Россия

e-mail: ushakova_nm@mail.ru

СОЦИАЛЬНОЕ ПАРТНЕРСТВО КАК ТИП ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И ЭКОНОМИКИ

В статье рассматривается социальное партнерство, функции государства в социальном партнерстве «образование – экономика», современные модели социального партнерства.

Ключевые слова: социальное партнерство, государство, образование, экономика, функции государства в социальном партнерстве, модель социального партнерства в профессиональном образовании.

ВВЕДЕНИЕ

В Республике Казахстан моментом становления социального партнерства можно считать Указ Президента Республики Казахстан «О социальном партнерстве и разрешении трудовых споров (конфликтов)» (1994 г.), после которого феномен социального партнерства получил полноправное признание. В данном Указе «социальное партнерство понимается как система цивилизованных общественных отношений, обеспечивающая согласование и защиту интересов работников, работодателей, предпринимателей, различных социальных групп, слоев, их общественных объединений, органов государственной власти, местного самоуправления на основе договоров, соглашений, достижения консенсуса по важнейшим направлениям социально-экономического и политического

развития, т.е. это понятие рыночного общества, которое возникло на определенном уровне развития общества с появлением развитого рынка труда и профсоюзов работников [1].

Социальные аспекты образования в устойчивом развитии исследуются как фундаментальные и прикладные теории. К фундаментальным проблемам относятся:

а) социальное партнерство как многоаспектный феномен, каждый из аспектов которого позволяет сформировать особое понимание изучаемого явления [А. Бунич, Т. Д. Ваганова, Г. В. Осипов, Д. А. Розенков, А. И. Штыркина и др.];

б) социальное партнерство как сложная система, формируемая разными сферами государства [В. В. Бородачев, Г. А. Зайцева, В. А. Мау, Е. В. Савицкая, А. Gerschenkron и др.];

в) социальное партнерство субъектов образовательного пространства с представителями различных сфер экономики и общественной жизни как важнейшее условие подготовки учащейся молодежи к социально-профессиональному самоопределению [А. А. Рыбина, Т. М. Глушанок и др.].

Фундаментальные исследования связаны с прикладными аспектами исследования, направленными на определение целей [В. С. Аванесов, А. Е. Волков, Г. В. Осипов, С. Туркин и др.], форм, методов разных видов социального партнерства в государстве [Д. Сагпаев, А. А. Сафонов, О. К. Ястребова и др.].

В статье рассмотрено понимание социального партнерства, сферы функционирования и функции субъектов в социальном партнерстве, модели социального партнерства в профессиональном образовании.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Что такое понятие «Социальное партнерство»? Социальное партнерство является одной из разновидностей социального взаимодействия, под которым принято понимать систему взаимоотношений субъекта с различными объектами внешней среды.

Это понятие возникло на определенном уровне развития общества с появлением развитого рынка труда и профсоюзов работников, на этапе развития так называемого рыночного общества. Возникновение социального партнерства между государствами мира связано с созданием Международной организации труда (1919 г.). С этого времени «под социальным партнерством понимается понятие, используемое для обозначения трудовых отношений, характеризующихся общностью позиций и согласованными действиями лиц наемного труда, работодателей и государства» [2].

В настоящее время имеется широкое и узкое понимание термина. В социологии «социальное партнерство» трактуется как способ взаимодействия

между различными социальными группами или как механизм регулирования общественных отношений [3]. Существенными признаками этого понятия являются, во-первых, использование в качестве родового признака «взаимодействие», во-вторых, обращение к взаимодействию социальных групп, в-третьих, синонимичность выражений «способ взаимодействия» и «механизм регулирования общественных отношений».

Развертывание содержания родового признака понятия социальное партнерство приводит ученых к пониманию его как специфического типа общественных отношений «Отношениями производства», Маркс и Энгельс имели в виду суммарный итог общественных отношений, в которые должны вступить люди, чтобы выжить, чтобы произвести и воспроизвести их средства жизни. Поскольку люди должны вступить в эти общественные отношения, т.е. потому что участие в них не добровольно, все количество этих отношений составляют относительно стабильную и постоянную структуру, чаще всего, как отмечает Г. В. Осипов, «экономическую структуру» [4].

В связи с тем, что в основе типа общественных отношений лежит деятельность по мнению А. А. Рыбина, «под социальным партнерством понимается как совместная коллективно распределенная предельная деятельность различных социальных групп, которая приводит к позитивным и разделяемым всеми участниками данной деятельности эффектам» [5, с. 69]. При этом указанная деятельность может осуществляться как перманентно, так и в рамках специально планируемых акций. Важными признаками данного определения являются, во-первых, указания на коллективную распределенную деятельность социальных групп, во-вторых, данная деятельность является эффективной в целом, и позитивной для каждого партнера в частности.

Исходя из анализа определений понятия «социальное партнерство», определим его признаки, существенные для нашего исследования:

Первый признак – сфера функционирования социального партнерства.

Второй признак – цели социального партнерства в этих сферах: во-первых, создание системы цивилизованных общественных отношений, во-вторых, обеспечение согласования и защиты интересов работников, в-третьих, достижение консенсуса по важнейшим направлениям социально-экономического и политического развития.

Третий признак – содержание социального партнерства: совместная коллективно распределенная предельная деятельность различных социальных групп, направленная на достижение целей и оформленные в виде договоров, соглашений.

Четвертый признак – результат социального партнерства: позитивные и разделяемые всеми участниками данной деятельности эффекты.

Раскроем содержание каждого из признаков понятия «социальное партнерство», исходя из современных научных исследований.

Сферы функционирования социального партнерства. Сферой функционирования социального партнерства являются две сферы государства: сфера экономических отношений и связанных с ними социально-трудовых отношений. Как показывают исследования А. Бунича, Т. Д. Вагановой [6], А. И. Штыркиной [7], наиболее продуктивными для социального партнерства являются восемь функций государства в сфере экономических отношений и пять функций государства в сфере социально-трудовых отношений (таблица 1):

Таблица 1 – Функции государства в сферах социального партнерства

Функции государства в сфере экономических отношений	Функции государства в сфере социально-трудовых отношений
Управленческая функция	Обеспечение политической стабильности общества
Экономическая функция	Обеспечение социальной стабильности общества
Социальная функция	Осуществление эффективной социальной политики
Антимонопольная функция	Создание условий для предпринимательской деятельности
Функция планирования и прогнозирования	Разработка правовых основ и механизма совершенствования организационных форм социального партнерства
Функция стимулирования научно-технического прогресса, инновационной деятельности	Стимулирование научно-технического прогресса, инновационной деятельности, которая позволит быть государству быть конкурентоспособным в наукоемких, высоко прибыльных отраслях.
Финансовая функция	Сколько бы частный бизнес ни развивался, он не может обеспечить всех необходимых капиталовложений. Поддержание национальной валюты тоже не входит в его задачи. Этим способно заниматься только государство.

В сфере экономических отношений государства, по мнению А. Бунича, Т. Д. Вагановой, А. И. Штыркиной выполняет восемь функций (таблица 2).

Функция планирования и прогнозирования в научной литературе просматривается как ориентация системы профессионального образования на потребности экономики региона. Очевидно, что в большинстве регионов система профессионального образования нацелена, преимущественна на выполнения экономической функции. В связи с этим в социально – экономической развитие территории связано с планированием региональных рынков труда, количественных и качественных запросов рынков труда и прогнозированием

кадровых потребностей экономики. Для решения этих задач разрабатывается социальные аспекты экономики, в частности, в исследовании Е. Я Когана., Кунейницыной Т. Г., Посталука Н. Ю., Прудниковой В. А. обращается внимание исследователей на вопросы взаимодействия с работодателем организаций технического и профессионального образования и высшего профессионального образования на региональном уровне [8, с. 5-16].

Финансовая функция государства в сфере экономических отношений и образования раскрывается в работах Н. А. Горелов, Р. В. Карапетян, М.Г. Колосницына, А. А. Софронова [9]. В контексте непростой экономической конъюнктуры рыночной экономике, когда очень быстро меняется рынок, возникают новые профессии, умирают старые, государственное распределение выпускников не имеет большого эффекта. Поэтому в современной экономической литературе обсуждается вопрос долевого участия бизнеса в финансировании образовательных программ и создании государственно-частного партнерства. Как считает Н. А. Горелов, «необходимо максимально задействовать рыночные механизмы, разрабатывать инструменты долевого участия, кадрового сопровождения бизнеса, новые формы повышения квалификации. Требуется обратная связь от работодателя к вузу по качеству учебного процесса» [10, с. 24]. Поддерживая эту точку зрения, Р. В. Карапетян предлагает осуществлять целевую подготовку специалистов на основе партнерства «бизнес – образование». Он пишет: «Если выступает в роли работодателя, то оно вправе выставлять свои требования к рабочей силе, например, на предмет её квалификации, то есть готовить специалистов для целевого использования в своих структурах. Что касается партнёрства, то тут оно возможно при совпадении интересов и обоюдном согласии».

По мнению ученых, в государстве должно быть сформировано система грантов частных компаний на развитие образовательных программ, с одной стороны, с другой стороны – нужна включенность представителей крупного бизнеса в образовательный процесс, т.к. они должны сами развивать образовательные программы (так сказать, поствузовское образование) [10, с. 26]. В связи с этим разрабатываются новые механизмы бюджетного финансирования специальностей, в показатели которой закладывается, по мнению О. К. Ястребова, Н. А. Мануилов, факторы привлечения внебюджетных средств от работодателей на подготовку высококвалифицированных кадров [10, с. 89].

Мировой опыт свидетельствует, что экономические и социальные реформы могут быть успешно проведены только при опоре на экономический потенциал и эффективную государственную власть. Что касается бизнеса, как субъекта социального партнерства, современные экономисты выделяют инновационную, модернизирующую, развивающую и социальную функции бизнеса.

Власть является регулирующим и координирующим органом, определяющим стратегические ориентиры в социальном и экономическом развитии, создающим базовые условия для бизнеса и повышения эффективности экономики, разрабатывающим и внедряющим проекты государственной важности и национального масштаба.

Таким образом, в современных условиях реальными субъектами развития образования является государство и бизнес – сектор как непосредственный потребитель результатов профессионального образования и выпускников; государство активно участвует в процессе развития образования. Оно может способствовать ускорению этого процесса, либо существенно затормозить его; развития образования следует рассматривать как часть социально-экономической конструкции, в которой государство влияет на экономический рост и на развития образования.

Данные выводы подтверждаются исследованием в области деятельности государства, выполненные А. Е. Волковым, А. Гершенкром, А. В. Мау. Как считает А. Гершенкрон в деятельности государства выделяются две группы факторов – негативные и позитивные.

К позитивным факторам относятся действие государства на развитие образования и подготовку высококвалифицированных факторов. Негативные факторы требуют радикального изменения институциональных условий деятельности.

Сфера социально-трудовых отношений социального партнерства. В научной литературе широко распространено мнение, что приоритетным аспектом социального партнерства, является аспект социальный, а важнейшей сферой функционирования социального партнерства – сфера социально-трудовых отношений и связанных с ними экономических отношений. С учётом сферы социально-трудовых отношений «социальное партнерство понимается как особый тип социально-трудовых отношений, присущий рыночной экономике, обеспечивающий на основе равноправного сотрудничества наемных работников и работодателей оптимальный баланс и реализацию их основных интересов».

Для оптимальной реализации интересов социальных групп общества развитие государства проводят политику, направленную на социальную защищенность и обеспечение благосостояния граждан. Следовательно, становление социального партнерства невозможно без государственной социальной политики. В свою очередь выработка социальной политики невозможна без функционирования механизмов социального партнерства.

Как видно из таблицы 3, государство в системе социального партнерства выполняет четыре функции:

- 1) государственная функция государства – обеспечение политической и социальной стабильности общества;
- 2) осуществление эффективной социальной политики;

3) создание условий для предпринимательской деятельности, стимулируя их деятельность по накоплению и вложению капитала для развития эффективного производства товаров и услуг;

4) разработка правовых основ и механизма совершенствования организационных форм социального партнерства, правил и механизма взаимодействия сторон, установление обоснованных размеров и порядка определения минимальных социально-трудовых стандартов (минимальной заработной платы, социальных льгот и гарантий), стимулирующих переговоры между сторонами.

Назревшая ситуация взаимосвязей экономики и образования привела к конкретизации субъектов партнерства, что нашло отражение в определении:

Выполняя первую функцию, система социального партнерства связана с политической сферой, с политическими отношениями, с государством. По целям социального партнерства, по содержанию своей деятельности, по методам, формам реализации своих целей социальное партнерство является общественно-политическим институтом современного демократического общества.

В рамках второй социально-трудовой функции важным являются социальная защита, социальные гарантии и социальное обеспечение граждан государства, которые реализуется посредством:

- полной и своевременной выплаты налогов и обеспечение достойного уровня заработной платы сотрудникам;
- поддержки системы образования и подготовки кадров системы здравоохранения и других сфер социальных услуг;
- поддержки инициатив по финансированию социальных проектов государства и организаций гражданского общества.

При этом системы отношений между работниками, работодателями и органами власти направлена на согласование интересов разных сторон трудовых отношений по вопросу установления более приемлемых социальных гарантий для трудящихся.

В рамках третьей социально-трудовой функции – осуществление эффективной социальной политики – возникает социальное партнерство между экономической сферой, образованием как частью социальной сферы и наукой, так называемое социальное партнерство с профессиональным образованием. В этом понимании: «Социальное партнерство в профессиональном образовании – это особый тип взаимодействия образовательных учреждений с субъектами и институтами рынка труда, государственными и местными органами власти, общественными организациями, нацеленного на максимальное согласование и учет интересов всех участников этого процесса» [11].

Социальное партнерство призвано решить проблемы подготовки профессионалов в соответствии с современными потребностями рынка труда, обеспечения предприятий квалифицированными кадрами, повышения квалификации персонала и трудоустройства молодых специалистов, оканчивающих учебные заведения» [11, с. 380]. На современном этапе исследования проблем модернизация образования существуют 4 модели организации социального партнерства: модель сотрудничества университета и корпорации, модель интеграции школы и вуза, модель образовательного консорциума. Наиболее продуктивными ученые признают такие модели, в которых реализуется функции государства и частного бизнеса в создании образовательного пространства. Однако в каждой модели социального партнерства функции реализуются по-разному. В модели, предложенной Е. В. Савицкой, преобладают финансовая и экономические функции в планировании подготовки специалистов. В модели интеграции школы и вуза ведущими являются социальные функции, функции социальной стабильности в планировании подготовки специалистов. Модель образовательного консорциума реализует социально-трудовые функции государства в области образования: социальная стабильность достигается путем охвата все субъектов данной отрасли (государственные органы, региональные органы и др), эффективность социальной политике в научно-производственно-образовательном кластере достигается за счет разработки правовых профессиональной деятельности (например, строителя). Модели различаются не только функционально, но и содержанием и строением.

ВЫВОДЫ

С учётом вышесказанного, модель социального партнерства «государство – общество – бизнес – высшее образование» можно представить следующим образом (рис. 1)

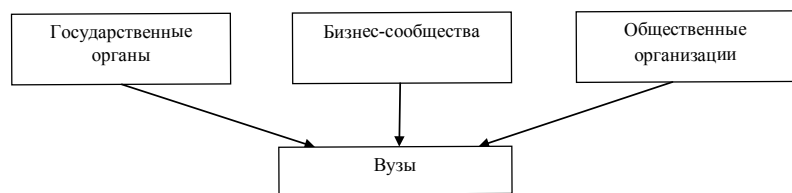

Рисунок 1

Таблица 2

Анализ рынка труда и выявление потребности в выпускниках
Участие в трудоустройстве выпускников
Создание на базе вузов производственно-технологической инфраструктуры инновационной деятельности компании
Развитие системы многоканального финансирования вузов
Разработка учебно-методического обеспечения учебного процесса
Повышение квалификации педагогических работников высшей школы
Обеспечение образовательного процесса современной материальной базой
Разработка образовательных стандартов и программ обучения в системе профессионального образования различных уровней
Создание системы оценки профессиональных квалификаций
Участие в аккредитации и управлении вузами
Создание попечительских советов и советов выпускников вузов

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Указ Президента Республики Казахстан «О социальном партнерстве и разрешении трудовых споров (конфликтов)» (1994 г.)
- 2 Большой толковый социологический словарь. – Том 1. – № 12. – С. 89-96.
- 3 Выступление Государственного секретаря – Министра иностранных дел Саудабаева К. Б. на IV Гражданском форуме Казахстана. – Астана, 2009. – 24 ноября.
- 4 Россия: новый этап нелиберальных реформ. Отв. ред. Г. В. Осипов. – М. : Республика, 1997. – 368 с.
- 5 **Рыбина, А. А.** Социальное партнерство субъектов образовательного пространства с представителями различных сфер экономики и общественной жизни как важнейшее условие подготовки учащейся молодежи к социально-профессиональному самоопределению / А. А. Рыбина // Спрос и предложение на рынке труда и рынке образовательных услуг в регионах России : материалы Всерос. науч. практ. интернет-конф. с междунар. участием (2004) [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.labourmarket.ru/Pages/conf1/book2_html/25_rybina.htm.
- 6 **Ваганова, Т. Д.** Социальное партнерство при создании эффективной модели взаимодействия вузов с бизнес-сообществом на рынке труда
- 7 **Штыркина, А. И.** Социальное партнерство: виды и уровни // Социальное партнерство и сотрудничество как условие развития образовательного учреждения: науч.-практ.конф., 2008. – [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.uraledu.ru/node/14423>.
- 8 **Коган, Е. Я., Кунейницына, Т. Г., Посталюк, Н. Ю., Прудникова, В. А.** Ориентация системы профессионального образования на потребности экономики региона. // Образовательные технологии. – № 2. – 2015. – С. 5-16.

9 Сафонов, А. А. Тропой выпускника: обязателька или уверенность в завтрашнем дне? // Образовательные технологии. – № 3. – 2015. – С. 19-27.

10 Ястребова, О. К., Мануилов, Н. А. Нормативные затраты на оказание государственных образовательных услуг как основной инструмент финансового обеспечения вузов // Образовательные технологии. – № 3. – 2014. – С. 78-89.

11 Социально-трудовые отношения в России или миф о социальном партнерстве. // Социология и общество. Тезисы 1 Всероссийского социологического конгресса. – Спб. : Скифия, 2000. – 682 с. – С. 380.

Материал поступил в редакцию 24.02.16.

N. M. Ushakova¹, I. V. Barmatina², I. A. Slinko³

Әлеуметтік серіктестік экономика және білім берудің өзара байланысының типі ретінде

^{1,3}С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ., Қазақстан.

²Новосібір мемлекеттік педагогикалық университеті, Новосібір қ., Ресей.
Материал баспаға 24.02.16 түсті.

N. M. Ushakova¹, I. V. Barmatina², I. A. Slinko³

Social partnership as a type of interaction between education and the economy

^{1,3}S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar, Kazakhstan

²Novosibirsk State Pedagogical University, Novosibirsk, Russia.
Material received on 24.02.16.

Мақалада әлеуметтік серіктестік, әлеуметтік серіктестіктегі мемлекеттің функциялары «білім беру-экономика», әлеуметтік серіктестіктің заманауи моделі қарастырылған.

The article considered the social partnership, the state functions in social partnership «education-economy», the modern models of social partnership.

UDC 372.888.1

E. N. Tsay

candidate of pedagogical sciences, docent, Almaty Management University, Almaty
e-mail: lenagem60@mail.ru

INSIGHT ON FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN THE LIGHT OF INTERCULTURAL PARADIGM

The author attempts to review and clarify the main components of intercultural oriented strategic objective of foreign language education concerning professional training of future specialists and teachers of foreign languages.

Keywords: intercultural paradigm, foreign language education, students, teachers of foreign languages.

INTRODUCTION

A number of positive trends, which have radically changed the society of Kazakhstan, characterizes the current state of the national educational system. In regard with the integration of the state into the global economic and cultural space, a good command of a foreign language becomes one of the inseparable requirements for a qualified specialist at labor market. Foreign language proficiency is considered as a person's ability to carry out intercultural interaction in different fields.

Analyzing the status of foreign language education at present stage, many researchers recognize that despite some achievements the overall level of foreign language teaching of both secondary and higher education does not correspond to the contemporary social demand [1; 2; 3; 4; 5]. Despite the fact that the idea of intercultural communication was rather fruitfully developed in theoretical writings of domestic and foreign scholars, there is still a contradiction between the declaration of an intercultural approach and lack of foreign language competence among the students in school and university [6; 7; 8].

The importance of an individual's ability to be an effective participant in the process of intercultural communication is determined by contemporary paradigm of social development, which has a profound impact on all aspects of human life. Today the potential of an individual's intelligence and education are being prioritized.

MAIN PART

The modernization of society in Kazakhstan has resulted in the development and implementation of educational programs into higher education. The expected result of mastering educational programs is the formation of future specialists, having acquired the following competencies: general and cultural, general and professional, professional.

Considering the competence of a teacher of a foreign language, it must be borne in mind that it is a specific activity aimed at forming skills of students to be full participants in intercultural communication, i.e. the formation of their students' intercultural competence. Therefore, high school trained foreign language teachers face particular challenges if they do not have a proper training or understanding of national needs. At language departments it concerns the intercultural professionally focused teaching a foreign language. Teachers of foreign languages have to know the learners, i.e. their cultural orientation, their capacities, the most effective ways of reaching and matching intercultural backgrounds to the language.

The relevance of foreign language teacher training is designated, in our opinion, in the Concept of Foreign Language Education of the Republic of Kazakhstan (Kunanbayeva S. S., et al.) [9]. This concept is considered to be both a scientific and practical and methodological steering document, outlining the overall strategy, goals, objectives, levels, content and stages of the development of foreign language education in our country. Realizing the importance of the issue in question relating to professional training of future teachers of a foreign language, the concept need to be clarified by the disclosure of specific components of its strategic objective.

The concept states that intensive developing of the integration processes in the last decade, involving the growth of academic and professional exchanges and deepening of international cooperation have stimulated the progressive development of foreign language education. Under these circumstances, a foreign language acquires the status of an effective instrument for the formation of intellectual potential of the society, at the same time being considering an essential resource for the development of Kazakhstan. Learning a foreign language as a reflection of social and cultural phenomenon would promote building of national and universal vision of other cultural pictures of the world and develop the ability of an individual to communicate harmoniously in his/her society and other societies, prevent and manage conflicts arising from historical, political and religious differences of cultures.

In line with the authors' idea, by means of a foreign language teaching it is quite possible to create an effective framework for international and intercultural understanding. Orientation of the educational system of Kazakhstan to competence-based approach should be implemented in the field of a foreign language teaching, since learning a foreign language opens up enormous possibilities for the formation of intercultural competence as an indicator of a person's ability to take an effective part in intercultural communication by means of a foreign language. Proceeding from the fact that a central element of the educational process as well as the subject of intercultural communication is a learner, characteristics of the target and substantive aspects of a foreign language education are modeled in the context of intercultural paradigm.

Thus, a crucially new methodological trend as a part of humanistic concept with a strong intercultural dominant is developed through the targeted choice of the content and technology of foreign language education, adequate growth and

development of a personality, being able to participate effectively in intercultural communication. Simultaneously, transition to a new intercultural-orientated system of foreign language education does not limit the learning process within linguistic parameters of the country-studied language. Special attention in the educational process ought to be paid to forming a student's language culture.

Intercultural paradigm approach provides the perfection of intellectual (cognitive) aspects of the student's personality: in the process of comparing different conceptual systems, the worldview of a learner is enriched through introduction into intercultural reality and the means of picture of world structuring. That system of a foreign language education, modeled at each certain level of a foreign language teaching, is based on the principles of time tested national educational system and the basic principles of the world's educational systems and the functioning of the forecast model under changing social and economic conditions. The principle of communicative and intercultural interaction provides the consolidation of students' skills to intercultural dialogue in other languages.

Updating and development of foreign language education, intended by the authors of the concept, are directed to:

- foreign language teaching in the context of cross-cultural paradigm, which has a large student-evolving potential;
- the development of skills to represent their home country and culture, and the culture of another country in a foreign language intercultural communication;
- to introduce students to the basics of self-observation and self-evaluation in the field of foreign language;
- the development of self-building, intellectual and creative abilities in the process of language learning and dialogues of cultures [9, p. 14].

It is important to note that the functions of foreign languages cannot be reduced only to their use in the professional field of activity. They also perform other important socio-cultural and ethno-cultural functions. For instance, N. Galskova, N. Gez distinguish more functions that are significant:

- the establishment of mutual understanding between nations, i.e. the bearers of different languages and cultures;
- access to a variety of world politics and culture [10, p. 70].

In the process of implementation of main principles of intercultural paradigm and the development of foreign language education, the achievement of objectives will enhance cultural and spiritual level of a personality of a future professional. Since a foreign language is an important tool for the secondary socialization of individuals through which social and cultural space of students can be modeled, it provides creation of their imagination about the world and their role in it.

This conclusion is confirmed by the research of B. Doschanov. Accordingly, the study of a foreign language is the basis of multicultural education that is possible under the conditions of continuous development of foreign language teaching in

secondary schools and universities. That approach helps solve problems associated with the formation of concepts of:

- culture as a social construct;
- the diversity of modern multicultural societies of both native and studied languages;
- similarities and differences between people of different ethnic, social, linguistic, territorial, religious and cultural groups within a particular region of the country;
- development of skills of positive interaction with other cultures, and cultural self-determination of an individual by means of the native language and studies [11, p. 39].

By accepting the opinion of the researchers, we emphasize that the implementation of the above-mentioned tasks will be effectively realized by the full focus on foreign language training of students, based on intercultural approach. However, systematic organization of the activity of this kind will depend on preparation of future foreign language teachers.

CONCLUSION

Consequently, at the forefront there comes not only mastering a foreign language as some amount of knowledge of lexical and grammatical units, but a personality, capable of a foreign language communication in intercultural environment, i.e. capable to interact adequately with representatives of other cultures.

REFERENCES

- 1 **Fishman, J. A.** Maintaining languages. What works and what doesn't // In: Gina Cantoni, ed., *Stabilizing Indigenous Languages*. – Flagstaff, Ariz.: Northern Arizona University. –1997. – P. 186-98.
- 2 **Gary, R.** Speaking, Listening and Understanding: Debate for Non-Native English Speakers. – International Debate Education Association. – New York, 2006. – 192 p.
- 3 **Mark, M.** Cultural study and its importance in language learning. – Foreign language education in 21st century. – Sbornik statei po materialam mejdunarodnoi internet konferencii, 2008. – P. 19-21.
- 4 **Hofstede, G.** Culture's consequences. – 2nd ed. – Encyclopedia of Communication Theory. – Ed. Thousand Oaks, CA : SAGE, 2009. – P. 248-52.
- 5 **Kusuinova, G. T.** Polylingual education of pupils as the factor of effective cross-cultural communication. – http://library.wksu.kz/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=4262&Itemid=2&lang=ru
- 6 **Zhalmagambetova, Zh.** Language polycultural education as the factor of formation of a tolerant personality. [Text] / Zh. Zhalmagambetova // Practical teacher's aid, 2012. – №1. – P. 34-35.

7 **Zhumabekova, G.** Foreign language pedagogical education in the context of competent approach of professional training of a teacher of a foreign language. – Vestnik PGU, № 2. – 2010. – P. 143-149.

8 Law on Education of the Republic of Kazakhstan. – Astana : Acorda. – July 27, 2007.

9 **Kunanbayeva, C. C., Karmysova, M. A., Ivanova, A. M., Arenova, T. D., Kuznetsova, T. D., Abdygapparova, C. K.** The Concept of Foreign Language Education of the Republic of Kazakhstan. – Almaty : KazUIR & WL named after Abylai Khan. – Almaty, 2004. – 27 p.

10 **Gez, N. I., Galskova, N. D.** Theory of teaching foreign languages: Linguadidactics and methodology. – M. : Izdatelskii centr «Academiya», 2005. – 336 p.

11 **Doschanov, B. M.** Polycultural language and bilingual education // Kazakstan and Russia: the way of friendship, dialogue of cultures, integration of education and science // Materiali mejdunarodnoi nauch.-pract., posvyaschenoi goody Pushkina v Kazakstane i godu Abaya v Rossii » Kokshetauskii Universitet imeni Abaya Myrzahmetova, 2006. – P. 38-40.

Material received on 24.02.16.

Е. Н. Цай

Шетел тілдерін мәдениетаралық парадигма тұрғысынан үйрету

Алматы Менеджмент Университеті, Алматы қ.
Материал баспаға 24.02.16 түсті.

Е. Н. Цай

Обучение иностранным языкам в свете межкультурной парадигмы

Алматы Менеджмент Университет, г. Алматы.
Материал поступил в редакцию 24.02.16.

Бұл мақалада автор болашақ шетел тілі мамандары мен шетел тілі мұғалімдерінде мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған шеттілдік білім берудің стратегиялық мақсаттары шеңберіндегі негізгі компетенттерін қарастырып талдау жасауға тырысады.

В данной статье автор предпринимает попытку рассмотреть и проанализировать основные компоненты иноязычного образования в рамках стратегической цели, ориентированной на формирование межкультурной компетенции у будущих специалистов и учителей иностранного языка.

Л. А. Шкутина¹, Б. А. Жекибаева², М. М. Рамазанова³

¹д.п.н., профессор, кафедра дошкольной и психолого-педагогической подготовки, ²к. п. н., доцент, кафедра педагогики и методики начального обучения, ³магистрант, Карагандинский государственный университет имени Е. А. Букетова, г. Караганда
e-mail: arlarisa@yandex.ru

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ЭТНИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ

В статье представлены результаты научного исследования, связанного с разработкой теоретической модели этнического воспитания школьников, спроектированной с учетом понятия «этническое воспитание школьников», которое рассматривается как целенаправленный, планомерно организованный процесс приобщения школьников к этносоциальным ценностям и формирование у них на этой основе позитивной этнической идентичности. Авторами статьи подчеркнута необходимость специальной подготовки будущих педагогов к этому виду деятельности.

Ключевые слова: этническое воспитание, поликультурная личность, этническая идентичность, теоретическая модель.

ВВЕДЕНИЕ

Различные аспекты изучения сущности понятий «народная педагогика» и «этническая педагогика», «народное воспитание» и «этническое воспитание» представлены в научных трудах ученых Г. Н. Волкова, К. Б. Жарикбаева, С. Калиева, К. Ж. Кожаметовой, Г. А. Комаровой, К. Пирлиева, А. С. Магауовой, Ш. М. Мухтаровой, В. А. Пятина, Ш. Т. Таубаевой, Г. М. Храпченкова, Е. Л. Христовой, С. А. Узакбаевой, Л. С. Сырымбетовой [1-10], анализ позволил нам уточнить понятие «этническое воспитание школьников» и рассматривать его как целенаправленный, планомерно организованный педагогический процесс приобщения школьников к этносоциальным ценностям и формирование у них на этой основе позитивной этнической идентичности.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Понятие этническая идентичность, по мнению исследователей – этнопсихологов, с одной стороны, представляет собой когнитивно-мотивационное ядро этнического самосознания, а с другой – содержит

в себе слой бессознательного, и на этом основании они считают, что этническая идентичность должна изучаться в двух ее проявлениях – как концентрированная форма и главная характеристика этнического самосознания и как его «изнанка» – этническое бессознательное. Следовательно, этническая идентичность содержит в себе, кроме поверхностного осознаваемого, более глубокий неосознаваемый слой.

Вместе с тем, этническая идентичность – это не только осознание своей тождественности с этнической общностью, но и ее оценка, значимость членства в ней, разделяемые этнические чувства. Это чувства достоинства, гордости, обиды, страха и другие, которые являются важнейшими критериями межэтнического сравнения. Они опираются на глубокие эмоциональные связи человека с этнической общностью и моральные обязательства по отношению к ней, формирующиеся в процессе социализации индивидов [94, с. 210].

В связи с этим, учеными-психологами выделяются позитивная и негативная этническая идентичность. Позитивная раскрывается в формировании позитивных этнических чувств и attitudes (социальных установках), включающих в себя удовлетворенность человека своим членством в данной этнической общности, желание принадлежать ей.

Негативная же этническая идентичность формируется при наличии негативно окрашенных attitudes к своей этнической общности. Это проявляется в чувстве униженности, стыда, предпочтении в качестве референтных других этнических групп и народов, порой даже в отрицании собственной этнической идентичности. В целом, негативная этническая идентичность сопровождается ощущением своей неполноценности [178, с. 209].

Подготовка будущих педагогов к этническому воспитанию школьников заключается, согласно уточненному нами определению, в формировании позитивной направленности этнической идентичности школьников, которая выражается в: чувстве гордости за достижения своего этноса; удовлетворенности своей принадлежностью к родному народу; способности к межкультурному диалогу в условиях полиэтнической образовательной среды; толерантности, гражданственности и патриотизме.

При этом, чувство гордости за достижения своего этноса и удовлетворенность своей принадлежностью к родному народу являются основой положительной самооценки человека как члена этноса, определенной культурной общности.

Способность к межкультурному диалогу – основа позитивного развития сущностных сил человека в полиэтнической образовательной среде. Сформированность этих качеств создает реальные предпосылки для становления гражданственности и патриотизма.

В целом этническое воспитание школьников является необходимым условием формирования поликультурной личности на основе совокупности названных качеств.

Формирование поликультурной личности возможно только при сохранении самобытности, целостности, независимости этноса, которые обеспечивают свободу личности, способствуя пониманию «своего этнического начала», поэтому этническое воспитание, направленное на формирование этнической идентичности личности, является и необходимой основой формирования поликультурной личности как оптимального результата взаимодействий субъектов педагогического процесса, а также «институциональных, внеинституциональных и общественных институтов (или структур) в этнокультурном образовательном пространстве» (Ж. Ж. Наурызбай) [11].

Необходимо отметить, что на формирование у подрастающего поколения гражданственности и патриотизма акцентировал внимание в своей долгосрочной программе «Казахстан-2030» Президент Республики Н. А. Назарбаев, определяя приоритеты развития страны, первыми из которых являются национальная безопасность, суверенитет и независимость. В этой связи казахстанский патриотизм и гражданственность способствуют в соответствии с главной задачей образования и воспитания – воспитанию патриота, гражданина своей страны.

Изучение результатов научных работ вышеназванных ученых, а также уточнение понятия «этническое воспитание школьников» легло в основу разработки модели этнического воспитания школьников, которую мы представили в соответствии с основными положениями теории целостного педагогического процесса (Н. Д. Хмель) (рисунок 1).

При этом мы учитывали, что реализация цели этнического воспитания школьников требует, прежде всего, освоения системы этносоциальных ценностей, к каковым относятся язык, культура, история и территория и решения задач, среди которых:

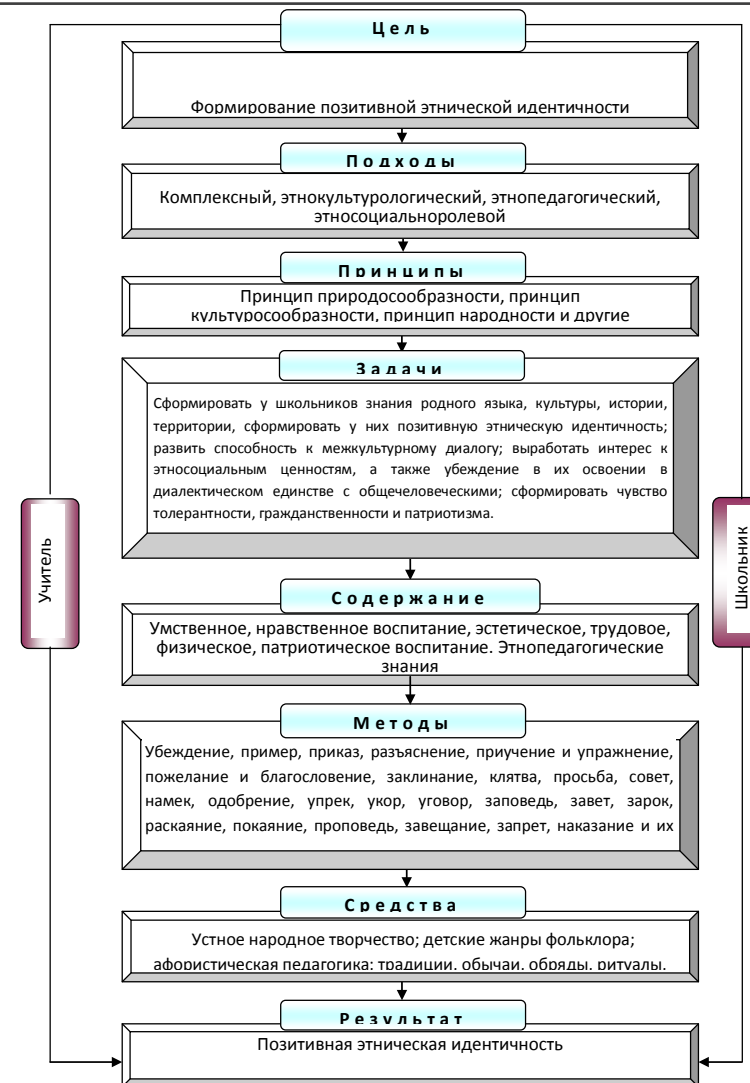

Рисунок 1 – Модель этнического воспитания школьников

– сформировать у школьников знания родного языка, культуры, истории, территории, культуры на их основе сформировать у них позитивную этническую идентичность;

– развить у школьников способность к межкультурному диалогу; выработать интерес к этносоциальным ценностям, а также убеждение в их освоении в диалектическом единстве с общечеловеческими;

– сформировать у школьников чувства толерантности, гражданственности и патриотизма.

Для определения содержания каждого компонента модели мы изучили работы ученых, занимающихся исследованием народной педагогики и народного воспитания различных этносов, так например:

– особенности народной педагогики казахов раскрыты в научных трудах К. Болева, Ш. И. Джанзаковой, А. С. Магауовой, А. Х. Мухамбаевой;

– изучением воспитательной системы чувашского народа занимались Г. Н. Волков, С. М. Иванов, Т. Н. Петрова;

– формирование узбекской народной педагогики представлено в работах Б. А. Кадырова, М. А. Муратова;

– история педагогической мысли татарского народа исследовалась Я. И. Ханбиковым;

– влиянию народно-воспитательных идей, обычаев и традиций азербайджанского народа и их использованию в современной школьной практике особое внимание уделяется А. Ш. Гашимовым, И. Б. Гашимовым;

– идеи и практика воспитания в башкирской народной педагогике представлены в работах А. М. Сафина;

– изучением опыта киргизской народной педагогики и использованием ее прогрессивных идей в воспитании подростков занимались У. Эгамбердиев, Р. А. Абдраимова;

– прогрессивные идеи и традиции русской педагогики исследовались Г. С. Виноградовым, В. А. Николаевым, Т. В. Черник и другими.

Анализ вышеназванных и других научных работ позволил нам изучить не только особенности каждого направления, но и определить общие, сближающие признаки в системах воспитания различных этносов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Мы уверены, что способность к межкультурному диалогу как результат этнического воспитания и использование его возможностей в процессе формирования личности школьников принесет в этот процесс новый позитивный импульс, который будет способствовать духовно-нравственному становлению личности за счет усиления эмоционально-когнитивного восприятия учебного материала и использования его воспитательного потенциала.

Если учитывать, что сегодняшние школьники завтра станут полноправными гражданами суверенного Казахстана и будут в ответе за его будущее, то планомерная организация этнического воспитания школьников будет способствовать:

– укреплению толерантности и доверия в отношениях между казахстанскими этносами;

– гармонизации межэтнических и межкультурных отношений;

– обеспечению условий для формирования духовно-культурной общности казахстанцев;

– превращению государственного языка в неотъемлемый элемент внутренней культуры представителя каждого казахстанского этноса;

– развитию культуры языков казахстанских этносов, объединенных вокруг государственного языка и культуры казахского народа;

– укреплению казахстанского патриотизма и гражданственности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Волков, Г. Н.** Этнопедагогика: Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 1999. – 168 с.

2 **Жарыкбаев, К. Б.** Развитие педагогической мысли в дореволюционном Казахстане: автореф. ... докт. пед. наук. – Киев, 1982. – 58 с.

3 **Қалиев, С. Қ.** Қазақтың халықтық тәлім-тәрбиесінің ғылыми педагогикалық негіздері: пед. ғылым. докт. ... автореф.: 13.00.01. – Алматы, 1996. – 65 б.

4 **Кожаметова, К. Ж.** Казахская этнопедагогика: методология, теория, практика. – Алматы: Гылым, 1998. – 317 с.

5 **Комарова, Г. А.** О понятии «этнопедагогика» в современной этнографической и педагогической науке // Изучение преемственности этнокультурных явлений. – М., 1980. – 212 с.

6 **Пирлиев, К.** Прогрессивные традиции народной педагогики в современном воспитании школьников: автореф. дис. ... докт. пед. наук. – М., 1991. – 36 с.

7 **Мухтарова, Ш. М.** Формирование национального самосознания студентов в учебно-воспитательном процессе ВУЗа: автореф. ... канд. пед. наук. – Караганда, 2002. – 29 с.

8 **Таубаева, Ш. Т.** Формирование этнопедагогической компетентности учителей в системе повышения квалификации // Мат. науч.-практ. конф. «Этнопедагогика в системе образования: опыт, проблемы и перспективы». – Атырау, 2005. – С. 204-206.

9 **Храпченко, Г. М.** Тенденции и особенности развития всеобщего среднего образования в Казахстане. – Алматы, 1966. – 158 с.

10 **Узакбаева, С. А., Кожаметова, К. Ж.** Использование материалов казахской этнопедагогики при изучении педагогических дисциплин. – Алматы, 1996. – 45 с.

11 **Наурызбай, Ж. Ж.** Научно-педагогические основы этнокультурного образования школьников: автореф. ... докт. пед. наук. – Алматы, 1997. – 45 с.

Л. А. Шкутина, Б. А. Жекибаева, М. М. Рамазанова

Оқушылардың этникалық тәрбиесінің теориялық моделі

Е. А. Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ.
Материал баспаға 24.02.16 түсті.

L. A. Shkutina, B. A. Zhekibaeva, M. M. Ramazanova

Theoretical model of ethnic education of pupils

E. A. Buketov Karaganda State University, Karaganda.
Material received on 24.02.16.

Мақалада оқушылардың этникалық тәрбиесінің теориялық моделін оңдеумен байланысты ғылыми зерттеудің нәтижелері қарастырылған, оқушылардың этникалық тәрбиесі түсінігі оқушыларды этноәлеуметтік құндылықтарға үйретудің мақсатқа бағытталған және жоспарлы ұйымдастырылған үдерісі ретінде жобаланып, жағымды этникалық сәйкестіліктің қалыптасуына негіз болады. Авторлар болашақ педагогтарға іс-әрекеттің бұл түріне арнайы даярлықтың қажеттігін айтады.

The article presents the results of research related to the development of a theoretical model of the ethnic education of students, designed with the concept of ethnic education of students, which is seen as a purposeful, planned organized process of familiarizing students with ethnosocial values and shaping positive ethnic identity in them. The authors emphasized the need of special training for future teachers in this type of activity.

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ ПГУ ИМЕНИ С. ТОРАЙГЫРОВА
(«ВЕСТНИК ПГУ», «НАУКА И ТЕХНИКА КАЗАХСТАНА»,
«КРАЕВЕДЕНИЕ»)**

Редакционная коллегия просит авторов руководствоваться следующими правилами при подготовке статей для опубликования в журнале.

Научные статьи, представляемые в редакцию журнала должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со следующими правилами:

– В журналы принимаются статьи по всем научным направлениям в 1 экземпляре, набранные на компьютере, напечатанные на одной стороне листа с полями 30 мм со всех сторон листа, электронный носитель со всеми материалами в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для WINDOWS».

– Общий объем статьи, включая аннотации, литературу, таблицы, рисунки и математические формулы не должен превышать **10-12 страниц печатного текста**.
Текст статьи: кегль – 14 пунктов, гарнитура – Times New Roman (для русского, английского и немецкого языков), KZ Times New Roman (для казахского языка).

Статья должна содержать:

1. **УДК** по таблицам универсальной десятичной классификации;
2. **Инициалы и фамилия** (-и) автора (-ов) – на казахском, русском и английском языках (*прописными буквами, жирным шрифтом, абзац 1 см по левому краю, см. образец*);
3. **Ученую степень, ученое звание, место работы** (учебы), **город** (страна для зарубежных авторов);
4. E-mail;
5. **Название статьи** должно отражать содержание статьи, тематику и результаты проведенного научного исследования. В название статьи необходимо вложить информативность, привлекательность и уникальность (*не более 12 слов, заглавными прописными буквами, жирным шрифтом, абзац 1 см по левому краю, на трех языках: русский, казахский, английский, см. образец*);
6. **Аннотация** – краткая характеристика назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи. Должна отражать основные и ценные, по мнению автора, этапы, объекты, их признаки и выводы проведенного исследования. Дается на казахском, русском и английском языках (*рекомендуемый объем аннотации – 30-150 слов, прописными буквами, нежирным шрифтом 12 кегль, абзацный отступ слева и справа 1 см, см. образец*);
7. **Ключевые слова** – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования (*оформляются на языке публикуемого материала: кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 3 см.*).

Рекомендуемое количество ключевых слов – 5-8, количество слов внутри ключевой фразы – не более 3. Задаются в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке (см. образец);

8. **Основной текст статьи** излагается в определенной последовательности его частей, включает в себя:

– слово ВВЕДЕНИЕ / КІРІСПЕ / INTRODUCTION (нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре см. образец).

Необходимо отразить результаты предшествующих работ ученых, что им удалось, что требует дальнейшего изучения, какие есть альтернативы (если нет предшествующих работ – указать приоритеты или смежные исследования). Освещение библиографии позволит отгородиться от признаков заимствования и присвоения чужих трудов. Любое научное изыскание опирается на предыдущие (смежные) открытия ученых, поэтому обязательно ссылаться на источники, из которых берется информация. Также можно описать методы исследования, процедуры, оборудование, параметры измерения, и т.д. (не более 1 страницы).

– слова ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ / НЕГІЗГІ БӨЛІМ / MAIN PART (нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре).

Это отражение процесса исследования или последовательность рассуждений, в результате которых получены теоретические выводы. В научно-практической статье описываются стадии и этапы экспериментов или опытов, промежуточные результаты и обоснование общего вывода в виде математического, физического или статистического объяснения. При необходимости можно изложить данные об опытах с отрицательным результатом. Затраченные усилия исключают проведение аналогичных испытаний в дальнейшем и сокращают путь для следующих ученых. Следует описать все виды и количество отрицательных результатов, условия их получения и методы его устранения при необходимости. Проводимые исследования предоставляются в наглядной форме, не только экспериментальные, но и теоретические. Это могут быть таблицы, схемы, графические модели, графики, диаграммы и т.п. Формулы, уравнения, рисунки, фотографии и таблицы должны иметь подписи или заголовки (не более 10 страниц).

– слово ВЫВОДЫ / ҚОРЫТЫНДЫ / CONCLUSION (нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре).

Собираются тезисы основных достижений проведенного исследования. Они могут быть представлены как в письменной форме, так и в виде таблиц, графиков, чисел и статистических показателей, характеризующих основные выявленные закономерности. Выводы должны быть представлены без интерпретации авторами, что дает другим ученым возможность оценить качество самих данных и позволит дать свою интерпретацию результатов (не более 1 страницы).

9. **Список использованных источников** включает в себя:

– слова СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ / ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ / REFERENCES (Нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре).

Очередность источников определяется следующим образом: сначала последовательные ссылки, т.е. источники на которые вы ссылаетесь по очередности в самой статье. Затем дополнительные источники, на которых нет ссылок, т.е. источники, которые не имели место в статье, но рекомендованы вами для кругозора

читателям, как смежные работы, проводимые параллельно. Рекомендуемый объем не более чем из 20 наименований (ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки). Статья и список литературы должны быть оформлены в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 (см. образец).

10. **Иллюстрации, перечень рисунков** и подрисовочные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

11. **Математические формулы** должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

На отдельной странице (после статьи)

В бумажном и электронном вариантах приводятся полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, e-mail (для связи редакции с авторами, не публикуются);

Информация для авторов

Все статьи должны сопровождаться **двумя рецензиями** доктора или кандидата наук для всех авторов. Для статей, публикуемых в журнале «Вестник ПГУ» химико-биологической серии, требуется экспертное заключение.

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи. При необходимости статья возвращается автору на доработку. За содержание статьи несет ответственность Автор. **Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.** Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Статьи публикуются по мере поступления.

Периодичность издания журналов – четыре раза в год (ежеквартально).

Статью (бумажная, электронная версии, оригиналы рецензий и квитанции об оплате) следует направлять по адресу: **140008, Казахстан, г. Павлодар, ул. Ломова, 64, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, Издательство «Кереку», каб. 137.**

Тел. 8 (7182) 67-36-69, (внутр. 1147).

E-mail: kereky@mail.ru

Оплата за публикацию в научном журнале составляет **5000 (Пять тысяч) тенге.**

РГП на ПХВ Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова	РГП на ПХВ Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова
С. Торайгырова	РНН 451800030073
РНН 451800030073	БИН 990140004654
БИН 990140004654	
АО «Цеснабанк»	АО «Народный Банк Казахстана»
ИИК KZ57998FTB00 00003310	ИИК KZ156010241000003308
БИК TSESKZK A	БИК HSBKZKX
Кбе 16	Кбе 16
Код 16	Код 16
КНП 861	КНП 861

УДК 316:314.3

А. Б. Есимова

к.п.н., доцент, Международный Казахско-Турецкий университет имени Х. А. Яссави, г. Туркестан
e-mail: ad-ad_n@mail.ru

СЕМЕЙНО-РОДСТВЕННЫЕ СВЯЗИ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ В РЕАЛИЗАЦИИ РЕПРОДУКТИВНОГО МАТЕРИАЛА

*В настоящей статье автор дает анализ отличительных особенностей репродуктивного поведения женщин сквозь призму семейно-родственных связей.
Ключевые слова: репродуктивное поведение, семейно-родственные связи.*

ВВЕДЕНИЕ

В настоящее время отрасль мобильной робототехники переживает бурное развитие. Постепенно среда проектирования в области мобильной ...
Продолжение текста

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

На современном этапе есть тенденции к стабильному увеличению студентов с нарушениями в состоянии здоровья. В связи с этим появляется необходимость корректировки содержания учебно-тренировочных занятий по физической культуре со студентами, посещающими специальные медицинские группы ...
Продолжение текста публикуемого материала

ВЫВОДЫ

В этой статье мы представили основные спецификации нашего мобильного робототехнического комплекса...
Продолжение текста

Пример оформления таблиц, рисунков, схем:

Таблица 1 – Суммарный коэффициент рождаемости отдельных национальностей

	СКР, 1999 г.	СКР, 1999 г.
Всего	1,80	2,22

Диаграмма 1 - Показатели репродуктивного поведения

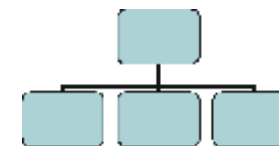
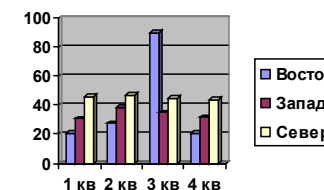

Рисунок 1 – Социальные взаимоотношения

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Эльконин, Д. Б. Психология игры [Текст] : научное издание / Д. Б. Эльконин. – 2-е изд. – М. : Владос, 1999. – 360 с. – Библиогр. : С. 345–354. – Имен. указ. : С. 355–357. – ISBN 5-691-00256-2 (в пер.).
- 2 Фришман, И. Детский оздоровительный лагерь как воспитательная система [Текст] / И. Фришман // Народное образование. – 2006. – № 3. – С. 77–81.
- 3 Антология педагогической мысли Казахстана [Текст] : научное издание / сост. К. Б. Жарикбаев, сост. С. К. Калиев. – Алматы : Рауан, 1995. – 512 с. : ил. – ISBN 5625027587.
- 4 http://www.mari-el.ru/mmlab/home/AI/4/#part_0.

А. Б. Есимова

Отбасылық-туысты қатынастар репродуктивті мінез-құлықты жүзеге асырудағы әлеуметтік капитал ретінде

Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық казак-түрік университеті, Түркістан қ.

A. B. Yessimova

The family-related networks as social capital for realization of reproductive behaviours

A. Yesevi International Kazakh-Turkish University, Turkestan.

Бұл мақалада автор Қазақстандағы әйелдердің отбасылық-туыстық қатынасы арқылы репродуктивті мінез-құлқында айырмашылықтарын талдайды.

In the given article the author analyzes distinctions of reproductive behaviour of married women of Kazakhstan through the prism of the kinship networks.

Теруге 10.02.2016 ж. жіберілді. Басуға 24.02.2016 ж. қол қойылды.
Форматы 70x100 1/16. Кітап-журнал қағазы.
Шартты баспа табағы 15,19. Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.
Компьютерде беттеген З. С. Исакова
Корректорлар: З. С. Исакова, А. Р. Омарова
Тапсырыс № 2729

Сдано в набор 10.02.2016 г. Подписано в печать 24.02.2016 г.
Формат 70x100 1/16. Бумага книжно-журнальная.
Усл.печ. л. 15,19. Тираж 300 экз. Цена договорная.
Компьютерная верстка З. С. Исакова
Корректоры: З. С. Исакова, А. Р. Омарова
Заказ № 2729

«КЕРЕКУ» баспасынан басылып шығарылған.
С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«КЕРЕКУ» баспасы
С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.
67-36-69
e-mail: kereku@psu.kz